

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

**Hungarológiai
Értesítő**

1981. III. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő
1981. III. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő

**A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1981. III. évfolyam 3—4. szám**

Felelős szerkesztő: Béládi Miklós

Szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1981. III. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság

Béládi Miklós

Kósa László

Szépe György

Felelős szerkesztő: Béládi Miklós

Szerkesztő: Jankovics József

A szerkesztésben részt vesznek:

D. Máta Mária, M. Róna Judit

Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014

Telefon: 160–160, 126-os mellék

Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

I. Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1979	7
Magyar nyelvészet, 1979	165
Magyar néprajz, 1979	203
Magyar zenetörténet, 1979	257
Klasszikus magyar zenei és irodalmi alkotások hanglezfelvelelei	264
Romániai magyar hanglezmezek	268
Jugoszláviai magyar hanglezmezek	273
II. A hungarológia hírei	275
III. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora	317

Magyar irodalomtörténet, 1979

Endre Ady: Mensch in der Unmenschlichkeit.

66 Gedichte. Übertragen von Zoltán Franyó. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 106 l.

Ady Endre versei fordításban németül jelentek meg nemcsak legkorábban, hanem – legalábbis eddig – a legnagyobb számban is. Az első átültetésekkel egy 1908-as irodalmi antológiában (*Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit*. Hrsg. von Hans Bethge. Leipzig, é. n. Max Hesses Verlag) Horvát Henrik tolmácsolásában ismerkedhetett meg a német irodalomszerető közönség, s pontosan két évvel Ady halála után, 1921 novemberében *Auf neuen Gewässern* címmel Hatvany Lajos kezdeményezése nyomán kézbe vehette már a költő verseinek első válogatott kötetét. E korai gyűjteményt a jelen kötet megjelenéséig további kilenc követte, s közülük a lefordított versek számát illetően a leggazdagabb az volt, amely *Blut und Gold* címmel 1962-ben látott napvilágot. Ez utóbbi, Bukarestben kiadott kötet az 1978-ban elhunyt *Franyó Zoltán* több évtizeden át készült Ady-fordításait gyűjtötte egybe. A németül s magyarul egyformán jól tudó, sőt németül is verselő, Adyval baráti viszonyban állott Franyó Zoltán fiatal éveitől fogva élete egyik hivatásának tekintette Ady méltó német recepciójának megteremtését. Ez magyarázza, hogy az első német nyelvű Ady-kötet 73 fordításából 37 az ő tolla alól került ki. S ugyanezzel függ össze, hogy korábbi fordításait Franyó nem tekintette véglegesnek: később újra elővette azokat, s ilyenkor általában nem elégedett meg szövegük pusztá csiszolásával, javítgatásával, hanem legtöbbször szinte újat teremtett. A jelen kötetben olvasható művek közül például huszonkettőnek a címével találkozhatunk az 1921-es válogatásban, a versek német megformálása azonban meglehetősen nagy eltérést mutat. A korábban lefordított versek végleges német szövegeket a *Blut und Gold* c. kötetben nyerték el, ez utóbbihoz képest a mi kötetünk szövegei nem változtak már. A kötet mégis hozott újat is. Mégpedig hét vers (*Őszülő erdők rettegése, Akkor sincsen vége, A mi háborúnk, Vajon milyennek láttál, Szerelem és ravatal, Intés az őrzőkhöz és Üdvözlét a győzőnek*) addig nem publikált fordítását. A *Blut und Gold* kötetből átvett 59 s a hét új fordítást – ellentétben az 1962-es kötet ciklusos csoportosításával – a jelen válogatás időrendben közli. A 66 vers ennek folytán, bár csak jelzésszerűen, de jól kitapinthatóan érzékelteti az Ady-líra fejlődését, e költészet hangváltásait. Ugyanakkor a versek szerencsés kiválasztásának köszönhetően az oeuvre egészét nem ismerő olvasó képet kaphat Ady költői világának tematikai sokszínűségéről.

A kötethez *Vezér Erzsébet* írt rövidege ellenére is tartalmas, gondolatgazdag előszót. Ez mindenekelőtt azt a történelmi, társadalmi helyzetet, szellemi, művészi körülményt vázolja, melyben az Ady-életmű kibomlott, majd Ady egyéniségének, művészi

tudatának legfőbb jegyeit összegzi, röviden számbaveszi az Ady fejlődésében meghatározó szerepet játszott élményeket, tárgyalja szimbolizmusának kérdéseit, költészetének összetettségét, látszólagos ellentmondásait, érinti az Ady-vers problémáját, végül rámutat azokra a részben Ady költészetében, nyelvében meglévő sajátosságokra s más tényezőkre, melyek megnehezítik, hogy Ady a tényleges nagyságának megfelelő helyet foglalja el a világirodalom értékrendjében. E nehézségek leküzdésében, Ady világirodalmi rangjának elismertetésében egy lépést jelenthet Franyó 66 versfordításának jelen kötete is.

Láng József

Bábi Tibor: Író, költő, művész dolga.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 195 l.

A közelmúltban elhunyt szlovákiai magyar költő publicisztikai írásait gyűjtötte posztumusz kötetbe a kiadó. Bábi Tibor annak a költőnemzedéknek volt a tagja, amely az ötvenes évek elején arra vállalkozott, hogy többéves kényszerszünet után biztosítsa a magyar irodalom folyamatosságát Szlovákiában.

A kevésbé differenciált munkamegosztás körülményei között gyakran megtörtént, hogy a költő publicistaként, kritikusként és szerkesztőként is működött egy személyben. A sokféle feladat vállalása megnehezítette az értelmiség, az írók dolgát.

Bábi Tibor művei széles tájékozódás igényéről vallanak. Foglalkozott nemzedéki problémákkal, a szlovákiai magyar irodalom sajátos feladatainak nemegyszer súlyos dilemmáival, képzőművészettel és a szlovák-magyar viszony kérdéseivel is (Vladimír Mináč nagy vitát kavart történelmi esszéje kapcsán). Elsősorban dokumentumként értékelhetjük a kötet írásait: arról az útról tudósítanak, amelyen az ötvenes évek elején – a sematizmus korában – indult, a nemzetiségi tudatot újrafogalmazó, elkötelezett írók jártak Szlovákiában. A szellemi horizont keresése nem volt könnyű, s legyünk őszinték: az eredményekben is sok az egyszerűsítés, a közhely, a meg nem emésztett gondolat, még tárgyi tévedések is előfordulnak.

Kiss Gy. Csaba

Balassi Bálint és a XVI. század költői. I–II.

A szerkesztés, a válogatás, a szöveggyűjtés és a jegyzetek Varjas Béla munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 971 + 1062 l. (Magyar Remekírók)

Aligha kell hangsúlyoznunk a kétkötetes antológia fontosságát, hiszen ilyen bő válogatás még nem jelent meg a XVI. század verses terméséből. Mivel a Régi Magyar Költők Tára XVI. századi sorozata, valamint a Bibliotheca Hungarica Antiqua kötetei – más céllal, illetve régen készülvén – nem mindenütt érhetőek el, de már az egyetemi hallgatókat sem könnyű ellátni megfelelő számú *Szöveggyűjteménnyel* –, sokféle igényű olvasó ismerkedhet meg végre e gazdag válogatásban a XVI. század versvilágával.

Nyilvánvalóan teljesebb képet nyernek így a korszakról, mintha csak Balassit, vagy az utóbbi évek kiadásai által is népszerűvé vált széphistóriákat olvassák.

De különösen fontosá teszi az a tény, hogy sok esetben első ízben közöl szövegeket, főleg a század utolsó két évtizedéből, ameddig a régi Régi Magyar Költők Tára már nem jutott el, de nem nyúltak vissza a XVII. századi kötetek sem.

A vállalkozás egyszemélyes gondozója *Varjas Béla* „a legértékesebb, legszebb és legérdekesebb munkákat” gyűjtötte egybe a korszak terméséből. Kivételt csak egy helyütt tett: közreadta Balassi *Szép magyar comoediáját* is. (A Fanchali Jób kódex-beli kéziratos változat mellett megkapjuk a XVII. század elején kiadott nyomtatvány töredékét is.)

A tömör orientáló megjegyzéseket tartalmazó utószó tájékoztat az elrendezésről is. A címnek megfelelően kiemelt Balassi Bálinttól eltekintve időrendben sorakoznak a szerzők. (Az ismeretleneken kívül: Vásárhelyi András, Szabatkay Mihály, Apáti Ferenc, Csáti Demeter, Tinódi, Farkas András, Istvánfi Pál, Sylvester János, Tar Benedek, Batizi András, Szkhárosi Horvát András, Baranyai Pál, Batthyány Orbán, Dézsi András, Ráskai Gáspár, Sztárai Mihály, Szegedi András, Tőke Ferenc, Szegedi Gergely, Bornemisza Péter, Pesti György, Nagybáncsai Mátyás, Kecskeméti Vég Mihály, Varsányi György, Németi Ferenc, Horvát Ilona, Dóci Ilona, Valkai András, Göröcsöni Ambrus, Palatics György, Zeleméri László, Enyedi György, Ilosvai Péter, Bogáti Fazekas Miklós, Szegedi Veres Gáspár, Hegedős Márton, Murad (Somlyai) Balázs, Massai Ágnes, Ládoni Sára, Huszti Péter, Moldovai Mihály, Rákóczi Zsigmond, Tardi György, Homonnai István, Illyefalvi István, Báthori István, Széchy Tamás, Csáktornyai Mátyás, Póli István, Hegyi Pál, Szerdahelyi János, Lakatos Péter, Telegdi Kata, Debreceni Szőr Gáspár, Gyarmati Imre, Sárközi Máté, Szőlősi István, Gersei Albert.) Természetesen a kronológiai elv nem érvényesülhet teljes szigorúsággal, hiszen sok esetben nem tudjuk meghatározni a keletkezés időpontját. Egy szerző több műve esetében a besorolás alapja az első datált mű, s a belső sorrend – Balassit kivéve – szintén kronologikus.

Külön kell szólnunk a Balassi-kiadásról. *Horváth Iván* – sajnos nehezen elérhető – újdéki kiadásától eltekintve először jelennek meg Balassi versei azzal a szándékkal, hogy a költő feltételezett ciklusai megőrződjenek. Varjas Béla természetesen a saját felfogása szerint adja a ciklusokat. Így az istenes versek alkotják az első verscsoportot, élükön a szentháromsághoz írott három himnusszal, amelyek azonban nem jelentik valamely számmisztikai alapon megformált liber exordiumát. Ezután következik a Varjas szerint Forgách Zsigmond és Losonczy Anna esküvőjére szánt „kegyes” nászajándék: a Nagyciklus, amely 2 x 33 verset foglal magába, s a költő lírai életregénye – 1589 szeptemberében történt kibújdosásáig. Külön csoportot alkotnak még: Valahány török bejt, Coelia versek, a *Stoll Béla* által felfedezett darabok (Varjasnál: Kisciklus). E felsorolás is mutatja, hogy minden vita ellenére felfedezhetők közös vonások is a cikluselvű Balassi-szövegközlők között. A Balassi-rész további érdekességei: az utóbbi kiadásoktól igen eltérő módon rekonstruálja a „*Bocsásd meg Úristen*” szövegét (egyben közli Szenci Molnár Albert-féle változatát is). Hasonlóan megkapjuk a „*Csak búbanat immár*” változatát is. Abban is eltér az újabb kiadásoktól, hogy Eckhardt nyomán ismét a kétes hitelű énekek rangjára emeli a Batthyány Ferenc-levélrészletet.

Az utószóban rögzített elvnek megfelelően, a szerkesztő igyekezett javítani a szövegeken ott, ahol a beavatkozást nem érezte erőszakosnak. (Ezeket a versekhez fűzött

jegyzetek jelzik.) Balassi „*Keserítette sok bú és bánat*” kezdetű énekében pl. tíz helyen igazítja ki a szótagszámot. Néhány esetben – például Tinódi *Sokféle részögről* – a helyes akrosztichon rekonstrukciója strófák felcserélésével történik.

A kiadvány használatát nagyon megkönnyíti gazdag apparátusa. A kötetek végén tömör jegyzetek közlik a legfontosabb információkat: a szerzőre vonatkozó fontosabb adatok, a vers leőhelye(i), a közlés forrása(i), esetleges javítások. A második kötet végén a már említett utószón kívül szőmagyarázatokat találunk, valamint a szerzők betűrendes, illetőleg a kezdősorok mutatóját. Nincs tehát akadálya, hogy haszonnal forgassák mindazok, akik érdeklődnek a magyar versek iránt.

Balázs Mihály

Balázs Sándor: Szociológia és nemzetiségi önismeret. (A Gusti-iskola és a romániai magyar szociográfia.)

Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 263 l.

A könyv a két világháború közötti romániai magyar társadalomtudományi kutatások egyik legfontosabb szférájának: a nemzetiségi önismeret elmélyítésében alapvető szerepű szociográfiának a rendszeres tárgyalására, intézményes kereteinek áttekintésére, tudományelméleti alapvetésük jellemzésére és ideologikus elemzésére vállalkozik. E munkának legfőbb érdeme rendszerességében és a kisebbségi szociográfia szellemiségének megragadására tett kísérletben van. Fókuszában a szociológiai-szociográfiai irányoknak a Gusti-féle monografikus iskolához való viszonya áll: a szerző ennek a hatástörténeti szempontnak a látószögéből vizsgálja és minősíti a korszak magyar önismerteti mozgalmait, és kíséri figyelemmel azoknak az elméleti-módszertani párhuzamosságoknak a meglétét és eredményeit, amelyeket korábban (*Dimitrie Gusti: A szociológiai monográfia*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. [Téka], bevezető tanulmány) már összefoglalt. Bár a 7 fejezetre tagolt tanulmány elsősorban az esztörténeti-szociográfiai fejleményeket és a magyar-román társadalomtudományi kapcsolatokat összegzi, az irodalomtörténeti kutatás számára, az irodalomközpontúnak tudott kisebbségi magyar szellemi élet egészét tekintve éppen a szociográfiai kultúrának az elemzésével szolgál hasznos adalékokkal. A szerző a korszak tudományos szellemisége politikai megítélésének sávjában másodlagosnak ítéli a kisebbségpolitikai-közjogi megnyilvánulásokat, figyelme a tudományos népkutató tevékenységre koncentrál. A Gusti-iskola eredményeinek fölisméréséhez vezető folyamat összetevőinek kimutatása után a gyakorlati hasznosítás területeit veszi számba: a magyar-román együttműködést a gyakorlati te-repmunkában (*Bakk Péter, Venczel József és Pálffy Károly* munkásságán át), a magyar nemzetiségismeret román nemzetismereti ösztönzésének forrásait és Gustiéknak a magyarországi szociográfiai irodalommal való, elsősorban receptív kapcsolatát. Egy fejezet a Gusti-iskola magyar és román részről való baloldali értékelését, és a szociográfiai előzmények (*Braun Róbert, Aradi Viktor, Turnovszky Sándor* munkásságának) az áttekintése mellett a *Korunk* önismerteti tevékenységét és szemléletmódját elemzi; részletesen foglalkozik a nemzetiségkutatás ifjúsági szervezet- és folyóiratfórumaival, a protestáns szellemiség (*Ifjú Erdély, Református Szemle, Kiáltó Szó, Kévekötés – Kristóf*

György, az induló *Mikó Imre, Szabó T. Attila*) eredményeivel és a katolikus orientáció fejleményeivel (*Erdélyi Tudósító, Erdélyi Lapok – Venczel József* munkássága). Az *Erdélyi Helikon* irodalmi szociográfiájának vizsgálatában a népismeretnek a folyóirat irodalom- és művészetközpontúságában való helyét elemzi, azokat a körülményeket, amelyeknél fogva a Helikon a szociografikus közelítésmódot és szemléletet a transzilvanizmusba beépítendőnek tartotta. Kritikusan minősíti a *Tavaszy Sándor – Imre Lajos*-féle teologikus falukoncepciót, majd periodizált áttekintést ad a korszak magyar tudományosságának hivatalos fórumáról, az *Erdélyi Múzeum Egyesület* és folyóirata munkájáról; az öntevékeny szociográfusok közül *Nagy István, Böződi György, Vámszer Géza* és *Domokos Pál Péter* egyéni teljesítményeit értékeli.

Két önálló fejezet foglalkozik a legjelentősebb, iskolateremtő hatású vállalkozásokkal: az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* falutevékenységével. Az Erdélyi Fiatalok évtizedes mozgalmának elemzésekor az 1930 és 1940 közötti időszak világnézeti folyamatait, belső mozgásait és alapvető falukutatói munkájukat vizsgálja a Gusti-hatás vonala mentén, a Hitel-csoport munkásságában pedig az elméleti, politikai háttér jelzése után a gyakorlati szociografizálás területeit, eredményeit tekinti át, majd a 44 utáni hiátust követő hatások továbbélését is jelzi.

A kötetet a magyar és román szakirodalomra egyaránt támaszkodó, bőséges és fejezetenként tagolt jegyzetanyag, valamint névmutató egészíti ki.

Csapody Miklós

Baróti Dezső – Szántó Tibor: Költők barátja. Tevan Andor emléke.
Magyar Helikon, Budapest, 1979. 162 l. (Magyar tipográfia)

A hazai nyomdászat egyik kitűnő alakjának állított méltó emléket a Magyar tipográfia sorozat legújabb kötete. A kiadvány címéhez hűen a tanulmányok szerzői nem csupán a tipográfusi munka szakmai oldalát kívánták fölmutatni, hanem „a költők barátjának” könyvkiadói tevékenységét is értékelték. *Baróti Dezső* Tevan Andor és az irodalom kapcsolatát elemezte, írásában egy sokoldalú érdeklődésű, kiváló szervező portréját rajzolva meg, akinek könyvkiadói tevékenysége „a magyar progresszió jelentős megnyilatkozásai közé tartozik”. *Szántó Tibor* a tipográfus Tevanról szól, iskola-példáját teremtve az olyan szakmai elemzésnek, amely a konkrétumok kiemelésével Tevan Andor kiadványainak szépségére és árnyoldalaira egyaránt felhívja a figyelmet. A híres nyomdász levelezéséből ízelítőt kapva többek között *Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Déry Tibor* Tevanhoz intézett leveleit olvashatjuk. A kötet gazdag válogatást közöl a békéscsabai nyomdász kiadványaiból, terveiből. A mértéktartóan ízléses kivitelezés a Magyar Helikon kiadót dicséri.

N. S. K.

Bata Imre: Weöres Sándor közelében.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 367 l. (Elvek és utak)

A sokasodó Weöres-irodalomban különleges helyet foglal el Bata Imre könyve. Dolgozatában egyszerre próbálja kívülről és belülről is vizsgálni ezt a költészetet. Ahogy erre a cím is utal: a költői műhely ügyeit „közelről” ismerve elemzi az eddig megvalósult életművet. Ez a módszer – vagy adottság – számos fontos részlet megvilágítására ad lehetőséget. Ahogy Bata Imre is leszögezi, Weöres költői világa alapjaiban 1939-re kialakul. Az addig megtett út (a gyermekkor naivitását megőrző „ösköltő”, a Nyugat harmadik nemzedékének tagja, majd a tőlük történt eltávolodás) kijelölte alkotói természetének azon koordinátáit, amelyek lényegesen már sohasem változtak meg. A szerző ebben a rendszerben határoz meg néhány fontos pontot és ezeket igyekszik leírni.

Így *Hamvas Béla* hatását, ami véglegesen elrendezte Weöres költői világképét, „ideológiát” teremtve az elveszett ősi *egység* iránti elvágyódásának. A költő lírai gondolkodásának központi problémája az *idő*. Ez az a dimenzió, amiben az individuum önmaga elidegenedtségét leginkább felismerheti, szemlélheti. Ebből a kiút csak az ősi, dimenziótlan, időtlen állapot újrateremtése lehet. Ennek a lehetőségét pedig a *mítoszban* fedezi fel. Ezért Weöres szerint a gondolati költészet nem a gondolatok megverselése, hanem az, amikor „maga a tárgy filozofál”.

Ebből következik a rendszer másik pontja, a költő versépítkezésének zenei módszere, az élmény-lírával történt végérvényes szakítás. Konkrét példákon vizsgálja meg Bata, hogy a líra hagyományos és modern elemeit hogyan szervezi Weöres újszerű struktúrákká. Maga Weöres Sándor 1944-gyel zárja költővé érésének szakaszát. Bata Imre viszont költészetének minden fontos motívumát megtalálja – joggal – ezekben a korai versekben. A felszabadulás után megjelent kötetek (*Elysium*, 1946 és *Fogak tornáca*, 1947) a kiteljesedett költői teremtőerő bizonyítékai, összefoglalása lírai törekvéseinek. Nem véletlen, hogy Bata párhuzamosan tárgyalja az előző korszak verseivel.

Az ötvenes évek kitaszítottságát követő beilleszkedés az életmű legjobb teljesítményeit eredményezi: *A hallgatás tornya*, *Merülő Saturnus*, *Psyché*. Ezek kapcsán Bata megmutatja az egységes alapokon nyugvó életmű számtalan változatát. Elemzi az 1954–56 között írt vers-sorozatot, amelyekben Weöres a költészet sorsával vet szót (*Medeia*, *Orpheus*, *Minotaurus*, *Tavane királynő*, *Ars poetica*). Részletesen foglalkozik az *Átváltozások* szonettciklusával és a *Grádicsok énekével*.

Külön fejezet szól a drámaköltőről és a fordítóról. Bata Imre tanulmányát a *Merülő Saturnus*, a *Psyché* és a *Három veréb hat szemmel* c. költői antológia áttekintésével zárja.

A jelzett főbb gondolatok és témák mellett a szerző sok részproblémát is érint, ha nem is mindig kellő szisztematikussággal és egyértelműen szabatos fogalmi nyelven.

Katona Imre József

Benedek Elek irodalmi levelezése, 1921–1929. I. 1921–1925.
 Közzéteszi Szabó Zsolt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 385 l.

A Gaál Gábor-levelezés, a magyar–szász irodalmi kapcsolatok anyaga és a helikoni leveleskönyv mellett Benedek Elek irodalmi vonatkozású leveleinek első kötete, amely mindaddig nélkülözött anyagával legfontosabb forrásgyűjteményét adja a romániai magyar irodalom történetének, az irodalomszervezés hőskorának. A csoportosulások és egységtörekvések korai korszakának alapvető dokumentációja ez az összeállítás. Benedek Elek a kisebbségi kultúrában az irodalmi élet önerőből szervezett testületeinek korszaka előtt levelezésének kapcsolatrendszerével olyan intézményt pótol, amely a teremtődő irodalom funkcióit nagyrészt egyedül látta el, a későbbi fejlődésnek is irányt adva, ami különleges irodalom- és eszmetörténeti figyelmet, elemzést igényel. A levelezését összegyűjtő és sajtó alá rendező *Szabó Zsolt* bevezető tanulmányában a szerkesztő, irodalom- és közönségszervező, az új nemzedék fellépését támogató publicista Benedek Elek utolsó pályaszakaszát, az Erdélybe 1921-ben történt hazatérésétől 1929-es haláláig tartó periódust elemzi elsőként, majd a hazatérés felderített okai mellett leírja az irodalmi élet eszmélésének, szerveződésének mozgásait, vázolja az egyidejűleg megnyilvánuló magyar politikai aktivitás viszonyait is: Benedek Elek a Keleti Újság és a Napkelet íróinak sorában állt az élére a Kós, Nyíró, Paál, Zágoni és Szentimrei szervezte Kalákának, támogatta a Szépmíves Céh egyik szervezeti elődjét, a Haladás kiadóvállalatát. Példaképe és mentora volt a Tizenegyek, a székely írók csoportjának, hatásában pedig egyik korai irodalmi előkészítője az Erdélyi Fiatalok falumunkájának; 1922-ben kapcsolódott be a szatmári Cimborá című gyermekújság szerkesztésébe, amelynek 8 évfolyamában a romániai magyar gyermekirodalom alapjait teremtette meg, bevonva a gyermekirodalom művelésébe Áprilyt, Balázs Ferencet, Berde Máriát, Kóst, Molttert, Reményik Sándort, Sipos Domokost, Szentimreit, Tamásit és Tompa Lászlót is (leveleskönyvéből – érthető okokból – hiányzik több ezer, gyerekeknek írott, ízléstörténeti szempontból érdekes levele). A kötet anyaga a föllelhető levelezés 1921 és 1925 március vége – a Vasárnapi Újság megszűnése – közötti anyagát öleli fel, Benedek Elek 125 saját és 132 hozzá írott levelével, amelyeknek címzettjei és írói között családtagok, az irodalmi élet ismeretlenjei és jelentős alkotók egyaránt szerepelnek. A szövegek közlése nem kritikai igényű, de pontos; különösen a jegyzetanyag jó. Benne a kiadásról szóló tájékoztató, a hagyatéki lelőhelyek felsorolása, valamint a levelek íróit – címzettjeit ismertető magyarázat áll, és sajtó-, irodalom- és művelődéstörténeti szempontból is jól használható, nagy terjedelmű filológiai apparátus, amelynek a szövegek elemzésekor segítséget nyújtó információi rövid eseménytörténeti összefoglalást is adnak. A kötetet levél- és névmutató zárja.

Csapody Miklós

Beney Zsuzsa: Nyitva van az aranykapu.

Verselemzések. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979. 156 l.

A mai magyar költészet színeképét gazdagító költőnő huszonkettőt választott ki kedves versei közül, hogy ezek elemzése révén vezessen be a költészet aranykapuján túli különös világba. Tizenegy vers a régebbi magyar irodalom remekei közül való (népdaltól *Berzsenyi*, *Csokonai*, *Arany* versein át *Petőfi*-versekig), tizenegy pedig huszadik századi alkotás (*Ady*tól *Nagy László*ig). A tanulmányok nem szakembereknek készültek, Beney Zsuzsa ifjú olvasókat akar a költészetnek megnyerni verselemző módszereivel, melyek lényege a költői képek változásainak vizsgálata, a remekművé varázsoló forma és gondolat együttes érvényesülésének kibontása. Lehetséges, hogy egy-egy versről vallott felfogása nem mindenben egyezik meg az irodalomtörténészek véleményével, azonban olyan közel tudja hozni a versek korát, világát, hangulatát, s leli meg magyar irodalombeli helyét, ahogyan az kevés elemzőnek adatik meg. Gondolatgazdag, érdekes asszociációkat felvető valamennyi megközelítése, érzékeny, fogékonyra tesz az elemzett versek befogadására, kíváncsivá a költők más műveire is. Magas szintű ismeretterjesztő művet ad a fiatalok kezébe, amely megérdemli, hogy hivatásos irodalmárok, kutatók is megismerkedjenek vele, számoljanak Beney Zsuzsa véleményével is saját verselemző munkájuk során. A versek zöme nem szerepel iskolai tananyagként, némiképp szigorú időrendet, a kötet főképpen szerzője vonzalmai szerint szerveződik. *Ady Endre Az eltévedt lovas*, *Kassák Lajos Mesteremberek*, *Kormos István Fehér virág*, *Nagy László Ki viszi át a szerelmet* című verseinek elemzését – többek között – külön is érdemes a modern költészet iránt érdeklődők figyelmébe ajánlani.

R. Takács Olga

Benjámín László: Vallomások, viták.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 183 l.

Benjámín László költői pályafutása a Munkásírók Csoportjában kezdődött a negyvenes évek legelején. A csoportot a felszabadulás után adminisztratív intézkedés oszlatta szét.

Érthető tehát az a következetes indulat, mellyel Benjámín hajdani harcostársainak útját kíséri figyelemmel. A tanulmányait, cikkeit tartalmazó vékony kötet jelentős része velük foglalkozik, a feledés, az ismeretlenbe visszahullás ellen emelve szót. Összefoglaló jellegű önéletrajzi emlékezése: a *Munkásírók, antológiák* – fontos és értékes adalékokat szolgáltat a munkásirodalom tanulmányozásához; mint ahogy a *Berényi István, Vaád Ferenc, Kis Ferenc* költészetét méltató írások: az *Amíg a szívünk dobog* című antológia előszava is a félig-ismeretlenségből emel ki verseket, alkotókat.

Példaképeiről, elődeiről, kortársairól szóló – általában alkalomhoz kötődő – cikkeiben (Petőfi, József Attila, Illyés, Zek Zoltán, Csanádi Imre az írások ihletői) a közéleti költő, a munkásosztály, a szocialista irodalom elkötelezettje szólal meg; napló-

jegyzeteiben, interjúalanyként is ennek az irodalomnak helyzetét, a munkás-művelődés és a szocialista kultúra problémáit járja körül, felelős aggodással.

Erdődy Edit

Benkő Samu: Haladás és megmaradás. Művelődéstörténeti tanulmányok.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 571 l.

Kutatásainak három évtizedes terméséből válogatva, Erdély felvilágosodás- és reformkori művelődéstörténetének egyik legkiválóbb szakértője huszonegy tanulmányt, köztük könyvnyi súlyú és terjedelmű vázlatokat ad közre főként a 19. századi Erdély közéletének, tudományosságának, irodalom-, nevelés- és értelmiségtörténetének köréből, bennük életművek, koncepciók, mozgalmak és intézmények történetének elemzésével rajzolva meg az értelmiségképződés és a szellemi közállapotok fejlődéstendenciáit. Benkő Samu „miközben számba veszi a változásokat, a tudományok fejlődését, a művészetek tartalmi és formai gazdagodását, általában az alkotás szintjére emelkedett értelmiségi tevékenység differenciálódását, szembe is megakad, hogy nemzedékről nemzedékre parancsként testálódnak át permanens feladatok. Ezek közül a legfontosabbak a nyelv és az iskola körül bokrosodnak”. A kötet értelmiségtörténeti írásainak élén a *Murokország* című „művelődéstörténeti barangolás”, lírai monográfia áll (önálló kötetként a Kritérionnál jelent meg 1972-ben), amely a szerző szülőföldjének, Alsó-Nyárádmente három falujának névtudományi alapozású társadalom- és gazdaságtörténeti vázlatát, a táj- és életmódformáló növényi kultúra monografikus feldolgozását adja. E dolgozat szövegét követik a *Sorsformáló értelem* című kötetből (Kritérium, 1971) és *A helyzettudat változásai* cím alatt megjelent könyvből (Kritérium, 1977; ismertetése: Hungarológiai Értesítő, 1979. I. évf. 25. l.) válogatott tanulmányok. Az utóbbiból való, azonos című programadó írásban Benkő a Sorsformáló értelem előszavának gondolatvilágával rokon tudományos-etikai krédót fogalmaz, művelődéstörténeti munkájának olyan elvi-magatartásbeli alapvetését, amelynek szelleme portréit és összefoglalóit jellemzi. *Apáczai Csere János* születésének 350. évfordulóján az életmű teljes művelődéspolitikai programját, e koncepciónak az európai tudású erdélyi értelmiség felnevelésére és a szükséges kulturális intézményrendszer kiépítésére irányuló alapvetését értékeli. *II. Rákóczi Ferencnek, a Vallomások és az Emlékiratok szerzőjének* eszmevilágát vizsgálva pedig Rákóczi tolarencia-elvéről értekeznek. *Apor Péter* világnézeti beállítottságának elemzése és művének, a 17. századi Erdély életmódját, szokásait megörökítő *Metamorphosis Transylvaniae* értékelése mellett külön fejezet foglalkozik a felvilágosodás eszme körének az erdélyi művelődésben való meggyökerezésével: e tanulmány a korszak széles körű értelmiségi tevékenységének általános eszmei szintvizsgálatával a felvilágosodás recepcióját hosszabb kultúrtörténeti folyamatként ragadja meg, részletesen megvilágítva három korjellemzőt: a toleranciaelv előtérbe kerülését, a természettudományos érdeklődés fokozódását és az anyanyelvűség térhódítását. Ebben a társadalomtudományi és eszmetörténeti háttérbe helyeződik a magyarigeni *Bod Péternek*, Bethlen Kata tudós papjának és könyvtárosának *Magyar Athenása*, a 18. századi

magyar művelődés jelentős szintézise éppúgy, mint a történetíró és botanikus *Benkő József* pályarajza. A historikus és Linné-követő Benkő, Hermányi Dienes József unoka-öccse a felvilágosodás eszmevilágában alkotott; késői utóda, Benkő Samu történelem-szemléletét fő művei, a *Transsilvania* és a *Flora Transsilvanica* alapján jellemzi. A tanító sorsa Erdélyben 1848 előtt az egyházi és világi oktatás 18. századig tartó előtörténetének vázlatát után az fejlődéstendenciát rajzolja meg, amelynek során a tanítói pálya önálló értelmiségi foglalkozássá alakult. Az oktatás, a nyelv és az iskola áll a közép-pontjában *A nagyszentmiklósi mezőgazdasági iskola és Tessedik Sámuel* című nevelés-történeti dolgozatnak is, amely a 18–19. század fordulóján alapított, Tessedik által szervezett, majd feloszlott, magyar, román és német nyelven oktató szakiskola jelentőségét értékeli. Részben oktatástörténeti érdekű, de a társadalomszerkezet és a jogi helyzet állapotait is föltáró tanulmányban elemzi Benkő a 18. századi székely diákság harcát a Habsburg-hatalommal, amelyet tanulási jogáért folytatott, lévén a határőrség intézménye a katonasor alá tartozó székelység értelmiségi utánpótlásának súlyos gátja. A *Göttinga, Gauss és Erdély* a Georgia Augusta Egyetem szellemi központjának Erdély felé való kisugárzását követi nyomon, az erdélyi peregrinusok százainak regisztrálása mellett főként Gauss és a két *Bolyai* kapcsolataira koncentrálva, az *Erdélyi Múzeum* négyesztendő működését elemezve, művelődéstörténeti szerepét méltatva pedig az első erdélyi magyar folyóirat alapításának körülményeit rögzíti, *Döbrentei Gábor* szerkesztői munkásságát és irodalmi ízlését vizsgálja. (E tanulmány a szerző által szerkesztett, az Erdélyi Múzeum évfolyamaiból válogatott 1979-es Téka-kötet bevezetője.) Rendkívüli értéke a válogatásnak a *Sipos Pál* életművet és a magyar filozófiai esszé születését elemző filozófiatörténeti tanulmány, amelyben a Fichte-fordító matematikus, filozófus, szónok és költő Sipos Pálnak, Kazinczy és Aranka György barátjának teljesítményét értékeli. Egy másik pályarajz az értelmiségi demokrata, író és intézményszervező *Böloni Farkas Sándor* életútját követi és interpretálja az *Utazás Észak-Amerikában* és a *Napló*, *Beke Sámuel* szellemi arcképét pedig a liberális eszmeiségű református gondolkodó prédikációi nyomán vázolja fel, a forrásanyagának a kor erdélyi világnézeti hátteréhez és az európai eszmeáramlatokhoz kapcsolására ugyanúgy figyelmet fordítva, mint *Ormós Zsigmond* irodalmi munkásságának elemzésekor, Vukovics Sebő és George Cantacuzino eszmetársának, a liberális ellenzéki reformpolitikusként a nézeteit vizsgálva. Részletesen foglalkozik a szerző a 48 tavaszán kitört csíki ifjúsági mozgalmakkal, majd levéltári kutatásai alapján *Petőfi Lenkei százada* című versének politikai keletkezéstörténetét világítja meg, de elemző tanulmányt szentel a bánági művelődés egy fontos fejezetének: *Pesty Frigyes* irodalmi publicisztikájának és demokratikus eszmeiségű történetírói tevékenységének is. A kötetet két *Kemény Zsigmond*-ról szóló tanulmány zárja: először a *Napló* alapján Kemény műveltségét és irodalompolitikai koncepcióját rekonstruálja a szerző, majd a Kemény szerkesztette Pesti Napló-beli írások nyomán a politikai gondolkodó nemzetiségi kérdéstről vallott felfogását elemzi.

A kötet egészében főként régebbi irodalmunk kutatása számára hasznos válogatás, gondolati egységével és következetességével számos termékenyítő elemzési szempont irodalmi értékű megfogalmazása.

Berzsenyi Dániel Összes Művei.

1. Költői művek. Szerkeszti Merényi Oszkár. Sajtó alá rendezte Merényi Oszkár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 923 l.

Az 1981-es év elején, 81 éves korában elhunyt Merényi Oszkár irodalomtörténeti tevékenységének középpontjában Berzsenyi Dániel élete és költészete állt: az 1930-as évek második felében megjelent kiadványoktól kezdve – amelyek bízvást tekinthetők a modern Berzsenyi-filológiát megalapozó munkának – egészen az utoljára befejezett vállalkozásig, az általa megindított Összes Művek kritikai kiadásának 1979-ben megjelent első kötetéig, mintegy fél évszázadon át bűvárolta szenvedélyesen, majd-hogynem féltékeny szenvedélyességgel nemzeti költészetünk nagy s egyre növekvő alakjának tevékenységét. Ez az első kötet már szinte futólagos pillantásra is meggyőzheti az olvasót arról, hogy Merényi Oszkár (tanári munkája mellett végzett) áldozatos kutatói tevékenysége során hősére vonatkozóan rengeteg tudást halmozott fel. Ebből a szempontból jellemzőek a *Verseket*, a *Somogyi Kupa* c. színmű-kísérletet és *Berzsenyi népdalgyjűjteményét* tartalmazó kötet arányai is: a 923 oldalas kiadványban a művek mindössze 178 oldalt foglalnak el, a többit, tehát több mint hétszáz oldalt az apró betűvel szedett, hatalmas méretű jegyzetapparátus tölti meg. Ebben az óriási anyagban minden olyan probléma felmerül, amelyet Berzsenyi szépirodalmi művei textológiai szempontból felvetnek, ugyanakkor természetesen az óriási anyag maga is tartalmaz bőven problémákat. Ez teljesen érthető: Berzsenyi életműve egy kritikai kiadás készítője számára egyike a legnehezebb eseteknek irodalmunk történetében. Az ő költői műhelye pl. majdnem másfél évtizeden át, az 1790-es évek második felétől 1808-ig talán a legelzártabb költői műhely volt, s így a költő által keltezetlenül hagyott művek időrendje kérdések egész sorát veti fel, arról nem is beszélve, hogy a költő alkotói módszere, az állandó s szinte kényszeres korrekciók miatt egy-egy vers fogantatása és végleges befejezése között gyakran hosszú évek is eltelhettek. Fokozza a nehézségeket, hogy másfelől viszont ez a műhely bizonyos időszakokban a legnyitottabbak egyikévé vált, és barátok kért vagy kéréstlen segítsége módosította a szövegeket. (Az 1813-as első kiadáshoz pl. Kazinczy maga másolta le a kéziratot, hogy a helyesírási és egyéb provincializmusoktól megtisztogassa a verseket.) Vagyis: az alapszövegek kiválasztása is jóval problematikusabb feladat volt itt, mint más költők esetében. S ha Merényi Oszkár – mint említettük – rengeteget tudott is Berzsenyiről, furcsamódon néha az a benyomásunk, hogy a nagy tudás nem csak segítette, hanem akadályozta is feladatának megoldásában: a roppant jegyzetapparátus olvasója előtt egy heroikus küzdelem körvonalai bontakoznak ki, azé a küzdelemé, amelyet a sajtó alá rendező jelentékeny rendszerező ereje és áttekintő képessége vívott önnön, szükségképpen heterogén tudásanyagával.

A vállalkozás valódi jelentősége azonban csak az utóbbi időben örvendetesen nélkülendült Berzsenyi-kutatások folyamatában mutatkozhat meg; s ennek során nyilván fontos szerephez kell jutnia a korrekt, elmélyült és alapos bírálatnak is, amelyre első-sorban éppen a nagy költőre vonatkozó tudásunkat oly sok maradandó élménnyel gazdagító kutató emlékezete készíti az utókor tudományosságát.

Bíró Ferenc

Bitskey István: Humanista erudíció és barokk világgép. Pázmány Péter prédikációi. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 206 l. (Humanizmus és reformáció)

A Humanizmus és reformáció művelődéstörténeti sorozat 8. tagjaként jelent meg Bitskey István kötete. Az ellenreformáció kiemelkedő személyiségét: Pázmány Pétert a meggyőzés és gyönyörködtetés művészetét reprezentáló prédikációk elemzésével mutatja be a fiatal Pázmány-filológus.

A XVI. századi katolikus prédikációk eszmetörténeti előzményeit jelentő *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Osvát* sermo-i, a hitújítás kihívására sorait rendező egyház tridentini intézkedéseire reagáló és azokat a gyakorlatban megvalósítani szándékozó *Telegdi Miklós*, valamint a közvetlen előfutár szerepét betöltő jezsuita retorika képviselője, *Káldi György* egyaránt szolgálják a magyarul prédikálók legnagyobbikát, a „bíborba öltöztetett” egyháznagyot: Pázmányt. Az esztergomi érsek szónoki fellépése kettős célt szolgált: a jezsuiták missziós törekvéseit – rendkívül alapos retorikai és teológiai műveltséggel, s a török kiűzéséhez szükséges politikai rugalmassággal egyaránt fölvertelve – és a magyarság lelki életének megjobbítását. Beszédeinek forrásai: a Szentírás „világos fátylaja”, „pogányok könyvei”, „az Anyaszentegyház Doktori”, „az mostani Doktorok írásai”, az *Exercitia spiritualia* stb., az ókori és keresztény kultúra kontinuitását, a jezsuita rend humanista műveltségét bizonyítják.

Az „erkölcsök jobbítását” célzó prédikatori törekvésben nem az eretnokség „konkolyában” élők ellen hadakozik elsősorban, hanem a hierarchikus tagozódású társadalmi rendben élő különféle tisztségviselők hivatástudatának keresztény felelősségét hangsúlyozza. A prédikációk modusában, a „hímes szók” és az „erős valóságok” koordinációjában megszülető esztétikai értékek időtlenítik Pázmányt, s emelik egyben a magyar nyelv mesteri művelői közé.

A retorika magyar bíborosának értékelését Bitskey az európai, s azon belül is az itáliai és közép-európai prédikációk színvonalának összehasonlításával fejezi be, az európai eszmék „magyarul írt formáját” és formálóját tisztelve művében és személyiségében.

A kötet appendixében Ferrante Gonzaga főkapitány Mátyás főherceghez írt levelét közli.

Imponáló jegyzetapparátus és névmutató, valamint német nyelvű összefoglaló teszi könnyen forgathatóvá Bitskey műfaj történeti kötetét.

Tóth Tibor

Bodosi György: Völgyvallatás.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 182 l.

E személyes szociográfiában hat művész (*Illyés Gyula, Borsos Miklós, Keresztury Dezső, Passuth László, Déry Tibor, Németh László*) balatoni otthonába kopogtat be a szerző. A könyvhöz *Keresztury Dezső* írt előszót, aki őshonos lévén, a Balaton-felvidék igazi gazdája. Bodosi György „épít” egy házat Kereszturyéknak, amely újraképzelt Eötvös Kollégium tizenkét szobával (a tanítványok miatt), s olyan tárgyi világ és kör-

nyezet, mely sugallja az emberi érintkezés legtisztább igényét, a szép, okos beszélgetések nélkülözhetetlenségét.

Illyés Gyula a fenyők és szilfák rejtette szép kilátású nyaralójában fogadja vendégét. Csak a tárgyak beszélnek, de azok mindenről vallanak. A kert természetes szépsége élet és költészet kapcsolatáról, a szerszámok a kétkezi munka igényéről, a népi tárgyak a származás küldetéséről, a csigavacsora a francia élményekről, a tengerésziszti sapka *Illyés tréfás* kedvéről. *Szabó Lőrinc* néhány soros tréfás rigmusa pedig kettejük bensőséges kapcsolatát villantja fel.

Borsos Miklós neve is elválaszthatatlan Tihanytól; háza egy művészpár közös alkotása. A belépőt halk hegedűszó fogadja: *Borsos Miklós*, a szobrászművész hegedül a szobájában. A kert végében egy kis amfiteátrum idézi a házi koncertek hangulatát, maga a kert pedig a feleség művészetét.

Déry Tibor Tamás-hegyi háza csupa játék, csupa ötlet, költői lelemény. Komoly, súlyos gondolatok groteszk, mesebeli látomásként fogalmazódnak meg. Itt leginkább a párbeszéd idézik az író belső világát.

Passuth Lászlónál a tárgyak vallanak a kultúra iránti szomjúságról. Minden egyes tárgy utazás térben és időben.

Németh László példája mutatja leginkább, hogy otthont, hazát az talál igazán, aki önmagára talál. Sokfelé keresett otthonát *Németh László* idős korára mégiscsak megtalálta Sajkódon.

A bevezető hat művész honfoglalásáról beszél. A könyv olvasásakor észrevétlenül egy hetedikkel is megismerkedhetünk: írói nevén *Bodosi Györggyel*, magánemberként *Dr. Józsa Tivadar* pécselyi körorvossal. Az ő otthonkeresése, emberi kapcsolatletteremtése is bizonyítja, nemcsak a kiválasztottak privilégiuma az emberhez méltó élet lehetőségeinek a megteremtése.

A kötethez a fényképeket *Csigó László* készítette.

Kolczonay Katalin

Bogáti Fazekas Miklós: Magyar Zsoltár.

Sajtó alá rendezte: *Szabó Géza* és *Gilicze Gábor*. Kísérőtanulmány: *Dán Róbert*. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 286 l.

A *Bogáti Fazekas Miklós* zsoltárfordításaiból közreadott válogatás irodalomtörténeti jelentőségét növeli az a tény, hogy a kiadás alapja az eredeti kézirat, és az összeállítókat dicséri, hogy a válogatás nehéz munkájában az esztétikai szempontok érvényesítése mellett figyelemmel voltak arra is, hogy a korábbi – későbbi zsoltárfordításokkal összevethető párhuzamos anyagot szolgáltassanak. *Bogáti Fazekas* jelentősége nem csupán abban áll, hogy jó néhány évvel megelőzte *Szenci Molnár Albert* korszakos tevékenységét, hanem azáltal is kiemelkedőt alkotott, hogy visszanyúlt az eredeti őszövet-ségi szövegekhez. Verseit pedig „különb-különb magyar ékes nótákra”, azaz közismert históriás énekek és gyülekezeti dicséretes dallamára és versformájában írta. Tíz nótajelzése például *Tinódi Sebestyén* dallamainak ismeretére utal. A mai helyesírásra ártít,

de az archaikus ízt megőrző szövegek mellett gyakorta szerepel dallamjel vagy éppen az énekelhető kotta is.

A gondos szövegkritikai munka mellett külön érdeme a kötetnek *Dán Róbert* kísérőtanulmánya, amely Bogáti Fazekas életét, irodalmi és teológiai tevékenységét a rendelkezésre álló adatok alapján a lehető teljességgel tisztázta. Az igényes kivitelezésű kiadvány – *Szántó Tibor* tervezésében – a Magyar Helikon műhelyében készült.

Németh S. Katalin

Bori Imre: Varázslók és mákvirágok.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 359 l.

A jugoszláviai magyar irodalomtörténész új kötete nemcsak formájával, borító-jával, tipográfiájával idézi 1976-os tanulmánygyűjteményét, a *Fridolin és testvéreit*. Annak íróhősei Krúdy és Kosztolányi mellett a Cholnoky-testvérek voltak; most újabb négy pályakép illetve pályaszakasz értekező vizsgálata állt össze könyvvé. A *Jókaival* és *Justh Zsigmonddal* foglalkozó kismonográfia méretű munkákat egy *Csáthról* és egy *Török Gyuláról* szóló tanulmány követi. Az említett értekezések mellé véve még a szerző 1978-as Krúdy-könyvét, valamint folyóiratban publikált Móricz-tanulmányait, e munkák belső megfeleléseit, tanulságlevonásait – a századvegi, századfordulós, századelői magyar epika új, sajátos szintéziséről beszélhetünk. Következetes, érvelő kifejtésével annak a fejlődéselvnek és minősítő indulatnak, amiről Bori idestova két évtizede már hírt adott egy emlékezetes, többektől vitatott dolgozatában. (*A próza szabadságharca*, Hid, 1962. 7–8. sz.)

Az új tanulmánygyűjtemény legnagyobb érdeklődésre számot tartható darabja a Jókai-életmű második felével, zárófejezetével, ezzel az érdemben oly kevésbé vizsgált periódussal foglalkozó tanulmány, amely a századforduló élet- és művészetszemléletének egyes elemeit próbálja kimutatni a hatalmas korpusz – eddig szinte egybehangzóan – kifáradtnak, lehanyagottnak minősített szakaszában. Bori motívumok sorát emeli ki, amelyek egyfelől Jókai ideálvilágát jelképezik a „börzevilággal” szemben, másfelől árulkodnak az idős író kortársaival rokonult ízléséről és fin de siècle-érzékenységéről. Ilyenek: a „külön világ” megteremtésének a vágya, a teljességet garantáló természet szembeállítás az embert lefokozó társadalommal szemben; idevágó Jókai „szerelemtana” is: a „szoborszerű”, kegyetlen, szadista (és férfiúi mazochizmusra utaló) női szépség kultusza, patológiai érdeklődése, a szerelmi aberrációk gyakori megjelenítése, a „szűz” és a „hetéra” jellegzetesen szimbolista „egyzetetése”; továbbá a rút, a morbid, a bizarr elemek hajhászása és feleseltetése a parnasszista szépségóhajjal stb.; felbukkanak a kor mitológiájának hősei is: Salome, Atalanta. Tanulságos Bori motívumgyűjteménye, s következtetéseihez újabb érvekkel szolgálhat Jókai életmódjának, olvasmányainak, társaséletének, korabeli kritikai visszhangjának alapos vizsgálata.

A szerző probléma-érzékenységét bizonyítja a Justh-pályakép is, amely nem a szakirodalom szélsőségesen eltérő minősítéseit igyekszik közös nevezőre hozni, hanem – mondhatjuk: érdemben és műelemzések sorával elsőként – szintézisbe ötvözni a Justh-életmű korszerű, sőt korát megelőző létszemléleti, történetfilozófiai és epikai

felismeréseit a „főúri amatőr” sajátos konzervativizmusával. Különösen sikerült a párizsi és hazai naplók szembeállítására és elemzésére.

A Török Gyula-pályarajzra a regényelemzések mellett a korrespondenciák keresése a jellemző. Az epikai változatok összehasonlítása és megfeleltetése a képzőművészeti szecesszióval, a divatos mitológiákkal, élet- és halálkultusszal.

A Csáth-tanulmány szervesen illeszkedik bele az újabb Csáth-szakirodalomba. A teljes élet és a teljes művészet vágyképét körvonalazza ebben az életmű-torzóban és sorstragédiában. Látenszen, „jelenlétével” ez a tanulmány is figyelmeztet a Csáth-kutatás legfontosabb feladatára: a kortárs pályaképekkel való összevetés szükségességére. S nem a nagyokéval, egy Kosztolányiéval, egy Krúdyéval, egy Cholnoky Viktoréval, hanem az elfelejtett kezdeményezőkével, akiknek sikerült már egy-egy motívumot végérvényesen megfogalmazniuk, egy-egy novellatípust kidolgozniuk, egy-egy stílusfajta megteremtésük. A meseíró Balázs Bélára, Elek Artúrra, Színi Gyulára, a korán meghalt Pap Mariskára vagy a különös Kupcsay Feliciánra kell gondolnunk – azok mellett, akiknek már a nevét is elfeledtük.

A könyv záradéka a szerző tudományos munkásságáról tájékoztat. A bibliográfia húsz önálló (részben társszerzős) kötetéről, nyolc antológiáról és hat válogatásról közli a könyvészeti adatokat, összesen tehát harmincnégy címleírást olvashatunk. A jelen kötet a harmincötödik.

Alexa Károly

Bretter György: Itt és mást.

Válogatott írások. Válogatta Molnár Gusztáv, a bevezető tanulmányt írta Egyed Péter. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 574 l. (Romániai Magyar Írók)

Két esztendővel a fiatalon elhunyt jeles kolozsvári filozófus halála után a magyarországi és a romániai könyvkiadás külön posthumus kötetekkel tisztelgett Bretter György (1932–1977) teljesítménye és emléke előtt. A Kriterion kötete a filozófus hagyatékából kiemelt 53 írással majd hatszáz oldalon gazdag körképét adja a „várazslatos egyéniségű Bretter György” működésének, rögzítve a filozófiája kibontakozásának minden egyes állomását. A kötet összeállítói a gondolkodói életmű tíz esztendejének hozamából (1967–1977) válogatva a műfajiságra való tekintet nélkül az időrendiség elvét követték.

Bevezetőjének kiindulópontjába Egyed Péter Bretter egy emlékezetes mondatát állítja: „bizonyos értelemben világtörténelmi helyzetben vagyunk”. Egyed ennek az állításnak az elemeit keresve a szerző gondolkörének történetileg-társadalmilag meghatározott háttéréhez jut el: „...mint romániai magyarság, amelynek különösképpen létfeltétele a humanizmus és a demokrácia (továbbá nyelvének, kultúrájának és történelmi tudatának minőségi alakítása), predesztináltak vagyunk létfeltételeink színvonalas és eredeti vizsgálatára, megragadására; sajátos érdekeink ezen a területen különösképpen elősegítik az egyetemes értékű elmélet kialakítását”.

A *Temetés Zsögödön* című esszé a történelmi mélységű szolidaritás megtartó erejét példázza. D. D. Roşcănak, az ismert román filozófusnak egy korai művét ele-

mezve, filozófiakritikát írt Bretter, *Vörösmarty* utolsó verseit vizsgálva pedig romantikus szerep és realizmus, remény és reményvesztettség viszonyait kutatja a költő történelemszemléletét és erkölcsi világképét rekonstruálva, összefoglalva a Vörösmarty-féle szerepvállalás esélyeit. Nagy László Asszonyfejű fellegének elemzésében az élet esztétikai kifejezését írja le. *Gáll Ernő* A prométeuszi eszmény című kötetének kritikájában a humanizmusok közti dialógust sürgető filozófust üdvözli, *Méliusz József* Az illúziók kávéháza című regényében pedig – *Nagy István*ról, *Sütő András*ról is érvényes megállapításokat téve Méliusz humanizmusáról és eszményeit az első Forrás-nemzedékhez kötő szálakról tündöklik. Az *Adalék egy hely- és időhatározó sajátosságaihoz* című írás a könyv címadó gondolatát fogalmazza meg: „Pontosabban ragadjuk meg a valóságot, ha az 'itt és most' elvébe a köznapi nyelv számára is elfogadható módon bevezetjük a cselekvés és a folyamatosság mozzanatát, ha tehát ezt az elvet az ITT és MÁST formulájában megszabadítjuk a konvencionális nyelvi jelek egyikétől. Az 'itt és most' nyelvi-ideológiai kritikája hozzájárulás kíván lenni azok tevékenységéhez, akik eddig is a meglevők kritikájában cselekedtek”. E fordulópontot jelentő tanulmányt *Bolyai János*ról, *Madách* Tragédiájáról és *Kafkáról* írt esszék, majd a *Lukács-életműről* írott kritika követi, kiterjesztve a figyelem körét a kortárs kritikusok, művészeti teoretikusok, filozófusok munkásságára is (kritika *Kántor Lajos*, *Rácz Győző*, *Angi István*, illetőleg *Fehér Ferenc* és *Heller Ágnes* munkáiról). A *Hipotézis a nemzedékek kettős nyelvéről* című vázlatban, a tanítványainak filozófiai eredményeit tartalmazó *Szövegek és körülmények*-kötet előszavaiban „az ideológia szintaxisa” foglalkoztatja, utódainak törekvéseit méltatja és illeti kritikával. Remek tanulmányt szentel a krisztianus *Sinkó Ervin* életművének és a Korunkhoz való viszonyának (e vázlat a Téka Sinkó-kötetének bevezetője volt), két írásban pedig *Apáczai Csere János* szerepe, magatartásának hasznosítható modellje foglalkoztatja. Szociológiai-filozófiai megközelítésből fordul az újabb romániai magyar irodalom olyan alapművei felé is, mint *Szilágyi István Kő* hull apadó kútba, *Bodor Ádám* Plusz-mínusz egy nap és *Pusztai János* Zsé birtoka című regényei, *Berzsenyiről* írott esszéjében pedig időmértékes verselés és ideológia kapcsolatait elemzi. E szükségképp hézagos felsorolásból sem maradhat ki jelentős *Althusser*-tanulmánya és *Fichte*-dolgozata, de *Molnár Gusztávnak* Az elmélet küszöbén című könyvről írott kritikája mellett a *Vázlat a kijelentő mondat filozófújához* sem, amelynek ideológiakritikáját a budapesti kiadásban Tamás Gáspár Miklós is rekonstruálja.

A kötetet a Függelék, a tanulmányok lelőhelyét (*Vágyak, emberek, istenek*. Kriterion, 1970; *Párbeszéd a jelennel*, Kriterion, 1973) feltüntetető, pontos jegyzetanyag és névmutató egészíti ki.

Csapody Miklós

Bretter György: Párbeszéd a vágyakkal.

Esszék. Bevezetővel ellátta: Tordai Zádor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 452 l. (Elvek és utak)

A válogatás a romániai magyar filozófus és esszéista legjobb műveiből ad ízelítőt a hazai olvasóközönség számára. A *Párbeszéd a vágyakkal* címében is utal a két koráb-

bi (a Kriterionnál megjelent) kötetre, a *Vágyak, emberek, istenekre és a Párbeszéd a jelennel* című munkára.

A *Parabolákat* a görög mitológia inspirálta. A mítoszt racionalizálja Bretter ebben az esszé-sorban. Példázataiban a ma is korszerű magatartásmodelleket kutatja. A második részben (*Itt és mást*) tanulmányai kaptak helyet. A nyelvbölcseleti és filozófiatörténeti témájú írások után az *Arcok* című ciklusban a Bretter-esszé csúcsait jelentő kritikai művek olvashatók. Az író itt láthatóan a szellemi arcképek minél hitelesebb portrészzerű megrajzolására törekszik. Kiemelkedő teljesítmény a *Kafka-* és a *Madách-esszé* (*Az idő A kastély-ban, avagy adalék Kafkához... , Ádám harca Luciferrel, avagy idő és egzisztencia a Tragédiában*). Csak filozófiai igazságai, s nem irodalomtörténeti megállapításai miatt érdemel figyelmet a *Gondolatok Berzsenyiről* című írás. *Sinkó Ervin* gondolkodói dilemmáiról, az *Optimisták* című regényről („a dilemmák keletkezés-történetéről”), valamint Sinkó Ervin és a Korunk kapcsolatáról is ír Bretter (*Sinkó Ervin, avagy a csodálatos illúzió története*). Az *Arcok* többi darabja a romániai magyar irodalom egy-egy alkotójához (*Szilágyi Istvánhoz, Bodor Ádámmhoz, Pusztai Jánoshoz és Molnár Gusztávhoz*) kapcsolódik. A könyv utolsó ciklusában (*Búcsú*) a szerző életében meg nem jelent műveket találjuk: a *Temetés Zsögödön* és az *Apátzai-film* forgatókönyve mellett a „sellő” mint alanyt, a tervezett főmű vázlatát, illetve az elképzelt vázlat harmadát.

A modern magyar esszé egyik jelentős változatát bemutató válogatás jobb megértését szolgálja *Tordai Zádor* bevezető tanulmánya. [Bretter] „Előszóval írok művekről. De azért, mert bennük és általuk szerzőjüket próbálja megérteni. És megértetni. A műből, melyet annak alanya teremtett, megpróbálja azt az alanyt újra felépíteni” – állapítja meg Tordai Zádor. Kár, hogy a *Gondolatok a humanizmusról* és az *Adalékok Lukács György munkásságának értelmezéséhez* című kiváló esszéket nem vették föl ebbe a Bretter-életmű legjavát bemutató válogatásba.

Olasz Sándor

Budapest Anno...

Az előszót Mesterházi Lajos, a képek magyarázószövegét Seenger Ervin írta. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. Számozatlan lapok.

A kivételesen szép kiállítású, album alakú, lapszámozás nélküli kötet, 31 íven, *Klősz György* udvari fényképészeti műintézete által műteremben és házon kívül készített fotókon mutatja be Budapestet a múlt század utolsó két évtizedében és a századfordulón. 1872–73-ban egyesítették közigazgatásilag is a három testvérvárost, Pestet, Budát és Óbudát, és 1880-tól 1905-ig Budapest lakossága négyszázezerről egymillióra nőtt. A fővárosból európai mértékkel mért nagyváros lett, s ezt a növekedést örökítették meg Klősz György műintézetének fényképészei: ami már abban a negyedszázadban állt és ami épp akkor épült. A budai dombok és hegyek jórészt még érintetlenek, de elkészült már a régi pesti vízmű gépháza helyén a millenniumi nagyralátás fő jelképe, az Országház, épült a földalatti és még a helyén állt a tornyos pesti Városháza, a Rákóczi út elején a Nemzeti Színház – nyomát máig beépítetlen telek őrzi –, és pompáztak a

frissen fölrakott nagy középületek, a grófi paloták, a díszes kávéházak, formálódtak a körútnak és a sugárútnak, párizsi és bécsi mintára. A könyv azonban nemcsak ezt az arcát mutatja be a fővárosnak, hanem a kevésbé díszeset, a hétköznapit: a mellékutcákat, üzembelsőket, a járókelőket és az utca népét; a házakat, utakat, hidakat építő munkások, napszámosok seregét is. Fényeivel, árnyaival együtt az a Budapest jelenik meg az érdeklődő előtt, amelyet tervezői, építői bámulatos gyorsasággal, voltaképpen negyedszázad alatt húztak fel és tettek egy millió ember számára lakhatóvá. Klösz Györgynek – és mellette néhány ismeretlennek – a fotói révén, ahogy Mesterházi Lajos írja „Európa korszerű nagyvárosai egyikének” vizuális krónikája elevenedik meg előttünk.

B. Hajtó Zsófia

Cumania.

A Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei VI., Historia. Kecskemét, 1979. 455 l. (Képmelléklettel.)

Régen elmúltak azok az idők, amikor a magyar megyei múzeumok közleményei országos szaklapokat nem foglalkoztató, szűken lokális érdekű publikációkat tartalmaztak. Ahogyan a megyei múzeumi szervezetek egységei modern közgyűjteményekké és – naponta folyamatosan végzett közművelődési munkájuk mellett – tudományos műhelyekké váltak, úgy alakultak át évkönyveik is általában tágan vett tematikus kötetekké, amelyekben már nemcsak a múzeumi szervezet munkatársai adnak számot tudományos eredményeikről.

Az új típusú, korszerű múzeumi évkönyvnek jó példája a *Cumania* VI. kötete, a Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményének soros tomusa. A *Horváth Attila* szerkesztésében, *Orosz László* szerkesztői munkájával létrehozott, 14 tanulmányt tartalmazó kötet „Historia” alcíme szerencsés tematikusságot fed, amelyben egyformán helye van a magyarságtudomány demográfia- és antropológiai vonatkozásainak éppúgy, mint a művelődés-, a pedagógia-, a had- és színháztörténetnek, vagy a hagyományos értelemben vett irodalom-, politika- és művészettörténetnek. A XVI-tól a XX. századig ívelő témalista a tanulmányok komplexitásával is kitűnik. Országos érdeklődésre – úgy véljük – elsősorban azok a dolgozatok tarthatnak igazán számot, melyek szűkebben értelmezett tárgyak mellett más szak- és segédtudományok számára is kínálhatnak adatokat, jelenthetnek problémákat és kölcsönözhetnek ötleteket. *Illyés Bálint* és *Illyés Katalin* munkájából például (*Kiskunszági hadtörténeti adalékok a napóleoni háborúk végéig*) nemcsak a jászkun huszárság toborzásának gyakorlatát és azt a helyet-szerepet ismerhetjük meg, amelyet a környék életében betöltöttek, hanem a zene-történet is hasznosíthatja a korai verbunkos-adatokat, s többet érthetünk meg Petőfi 1848 nyári választási kudarcának szükségszerűségéből, ha megismerkedünk a katonaságot önkéntesekkel feltöltő, a vitézséget mégis feudális értelemben értelmező és becsülő, az idegen dinasztikus érdekekért embert áldozó közfelfogással, amely érthetően idegenkedve háritotta el a korábbi igen kedvelt Petőfi 1847-es verssor-élművét „A sok

hős lábnak, mely ott úgy futott”. *Joós Ferenc* Katona József aktái kapcsán (*Katona József hivatali irataiból*) érdekes stilsztikai és nyelvtörténeti anyagot is kínál további elemzésre; *Majsai Károly* (*Kardos István szalkszentmártoni segédtanító, Petőfi barátja*), *Kőhegyi Mihály* (*Tompa Mihály kapcsolata a kecskeméti Szilády-nyomdával*) és *Bognár Zoltán* (*Szilády Áron kiadatlan leveleiből*) publikációikban szövegközléssel bizonyítják a közgyűjteményekben és magántulajdonban őrzött, kiadatlan emlékiratok, naplók és levelek kutatási lehetőségeit.

Négy írás foglalkozik Kecskemét leghíresebb fiával, *Katona Józseffel*. Az arány a kritikai kiadás munkálatai idején természetes és érthető. Joós Ferenc említett forrásközlése jogos büszkeséggel hoz mutatóványt és ad előzetes értékelést arról a 214 sűrűn gépelt oldalas leltárról, amely a Bánk bán szerzőjének kilenc és fél esztendő alatt írott, a megyei levéltár tíz iratcsoportjában őrzött hivatali aktáiról nyújt teljes képet és amely – mielőtt megjelenne a kritikai kiadás negyedik kötetében – máris a kutatók rendelkezésére áll. Hiánypótló feladatot végzett el *Sümegei György*, a rendkívül izgalmas XIX. századi Katona-ikonográfia elkészítésével: *Katona József múlt századi arcképei*. *Orosz László* olyan munkát vállalt nemzeti drámánk ténylegesen játszott változatainak feltérképezésével (*A Bánk bán nemzeti színházi előadásainak szövege 1845–1867*), amely – akár Sümegeié – a kritikai kiadásban várhatóan csak néhány bekezdés terjedelméig szerepelhet majd, de amelyet textológianknak néhány klasszikus mű esetében már régen el kellett volna végeznie. *Szendró Ferenc* rendező a bőripari munkások szakszervezetének általa rendezett, már-már legendás antifasiszta Bánk bán-előadását idézte föl 1942-ből: *A Bánk bán munkás-színpadon*.

Vass Előd (*A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása*) és *Henkey Gyula* tanulmánya (*Kalocsa és környéke népességének etnikai-embertani vizsgálata*) szinte keretbe fogja a kötetet. Előbbi szerző a legelső török adóösszeírás mintaszerűen közölt teljes szövegéhez ad széles értelmező háttérrel: a táj középkori kiváltságos településcsoportjainak jó forráskritikán alapuló ábrázolását és 1526–1548 közötti eseménytörténetet. Csaknem szoros időrend és az előbbinél is erősebb logikai kapocs köti össze a kötet két másik tanulmányát, bár nem egymás mellett olvashatók. *Sz. Körösi Ilona* (*Adalékok a népoktatás történetéhez a XIX. század második felében Kecskeméten és a Kiskunságban*) az 1868. évi népoktatási törvény megvalósulását kíséri figyelemmel, a tárgyi és személyi feltételek alakulásának tükrében.

1979-ben ünnepeltük *Móra Ferenc* születésének 100. évfordulóját. *Fazekas István* – az elmúlt évek jelentős kutatási eredményei: bibliográfia, antológiák, levelezés és *Vajda László* „filológiai munkaterv”-e után – elérkezettnek látta az időt, hogy perújrafelvételt sürgessen annak az írónak ügyében, akitől *Ady Endre* várta a magyar parasztrégény megírását, és akinek értékelése mindmáig ellentmondásos (*Móra Ferenc paraszttábrázolása*). A kötetet *Telepy Katalin* nagy művészettörténeti tanulmánya teszi teljessé (*Iványi Grünwald Béla korai munkássága, valamint a Kecskemétre költözés okai és előzményei*), amely szemlátomást egy készülő monográfia része, máris izgalmas elemzésekkel, gazdag képmelléklettel.

Csehi Gyula: A kritika jelentése és utóélete.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 225 l. (Gyorsuló idő)

Csehi Gyula (1910–1976) a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem esztétika-professzora, a marxista esztétika történeti forrásaival foglalkozó kutatás kiváló egyénisége volt. Mint egyetemi tanár nemzedékeket nevelt fel, s mint tudós alkotó módon járult hozzá a marxista regényelmélethez, a felvilágosodás történetének kutatásához, valamint a romániai magyar szocialista irodalom feldolgozásához. Utolsó műve: *A kritika jelentése és utóélete*, amelyet a bukaresti Kriterion kiadó 1977-ben adott közre – és a Hungarológiai Értesítő 1979-es kötete ismertetett –, a marxista esztétika korai szövegeinek filológiai elemzését nyújtja. A „Harkness-levél”, A „Minna Kautsky-levél”, illetve a „Párizs rejtelmei” „A szent családban” című tanulmányok Engels és Marx három nevezetes esztétikai megnyilatkozását helyezik új megvilágításba: jelentékeny filológiai apparátus és tudományos erudíció birtokában állítják helyre a három klasszikus szöveg eredeti értelmét, s mondanak bírálatot az eddigi értelmezések felett. Csehi Gyula munkája a marxista elmélet „reneszánszának” azt a törekvését fejezi ki, amelynek értelmében a kutatásnak vissza kell térnie a klasszikusok eredeti mondanivalójához, s nem szabad engednie, hogy összefüggésükből kiragadott szövegtöredékek váljanak tudományos következtetések kiindulásává. A jelen kiadás az első kettőt közli újra a három tanulmány közül.

Pomogáts Béla

Cseke Péter: Látóhegyi töprengések.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 197 l.

Az irodalmi, művelődéstörténeti és szociológiai érdeklődésű szerző második riportkönyvében a mai romániai magyar művelődési munka különféle irányainak-szintereinek hagyományörző és értékteremtő törekvéseit, a kultúra aktív, de kevésbé ismert és jelentős alakjait, morális és tudományos tekintetben példaadó teljesítményeit járja körül, 13 riportjának anyagában fontos irodalom- és eszmetörténeti adalékok sokaságával szolgálva. Írásainak harmadában magyar természettudósok, gyakorlati szakemberek, orvosok és pedagógusok munkáját, létvizonyait rajzolja meg (magyar orvosok Moldvában, egy biológusnemzedék indulása). Kortörténeti értékű az egy falusi irodalmi kört bemutató és Kiss Jenőt, Király Lászlót, Kányádi Sándort, Horváth Istvánt megszólaltató riportja is, a paraszti írástudó-politikus Izsák Domokosról és a Sinka-követő Gábor Ferencről írottakkal együtt. Kányádi Miklós erkölcsi példáját idézve a költő Kányádi Sándor apjáról, a szülőfalu világáról ad képet, az Ady-örökségért küzdő Papp Aurél alig ismert tevékenységét nyomozva pedig az érmindszenti szülőház pusztulásának, az ottani Ady-relikviák szétszóródásának körülményeiről számol be sajtóközlemények, beadványok és a Bustya Endrének írott levelek alapján. A kötet címadó írása Vargyas hagyományait és a falukép keretében Balogh Edgárt szólaltatja meg élet-

útjáról és Vargyashoz fűződő kapcsolatáról, terveiről. A legfontosabb és tartalmilag is novumokat hozó írás a grafikus-restaurátor *Debreczeni László* vallomásait közreadó interjú, amely adatai mellett portréértékű is. Debreczeni László az 1930-ban indult Erdélyi Fiatalok mozgalmának tagja, a folyóirat egyik alapítója és végig főmunkatársa volt, aki válaszaiban hiteles korrekcióját adja néhány, az utóbbi évek emlékirat-irodalmában fölmerült és a mozgalom megítélését illető megállapításnak, vázolja a folyóirat alapításának körülményeit és elemzi az Erdélyi Fiataloknak a reális kisebbségi helyzetű tudat és önismeret kialakításában vállalt szerepét. Kitér a folyóirat általános programjára, falumunkájának és művészetszemléletének jelzésére is, külön is megemlékezve az egykori alapítók közül *Balázs Ferencről*, *Jancsó Béláról* és *László Dezsőről*. A Romániában folyó magyar népművészeti, néprajzi és folklóresztétikai kutató-, gyűjtőmunkáról szóló interjú-keresztmetszetben Faragó József, Ráduly János, Kallós Zoltán, Nagy Olga, Molnár István, Tarisznyás Márton és dr. Kós Károly szólal meg. A kötetet az *Olosz Lajos* költészetéről és irodalmi örökségének továbbhagyományozódásáról készített riport zárja.

Csapody Miklós

Csokonai Vitéz Mihály: Lilla.

Hasonmás kiadás. Vargha Balázs tanulmányával. Magyar Helikon – Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 239 l.

Csokonai Vitéz Mihály 1802 augusztusában küldte nyomdába az ötven verset tartalmazó *Lilla* című kötetet. Móricz azt írja e kötetéről: „Nem Lilláról akart tanúbizonyságot tenni, hanem egy teljes Lilla-regényt állítani össze dalaiból. Ezért régebbi verseit átdolgozta, Lillához írta át, s nem időrend szerint csoportosította, hanem eseményt fejlesztő belső lélektani rend szerint. De így is hű képét adják, milyen volt Csokonai szerelmének története”. A kötet Csokonai életében nem jelenhetett meg, a kötet körüli rejtélyeket még ma sem sikerült teljesen megfejteni. Vargha Balázs *Egy verses-kötet viszontagságai* című, tanulmányértékű utószava pontosan tájékoztat a könyv első, második és későbbi, 1974-es kiadásának körülményeiről – már amennyit az irodalomtörténet ismer. Ismerteti Csokonai előszavának történetét, *Kazinczy* szerepét a kötet kiadása körüli eseményekben, tájékoztat egy 1805-ös „kalózkiadásról”, amelyből máig sem ismert egyetlen példány sem. Ez a faksimile kiadás az 1808-as nagyváradi, második kiadás pontos mása, de Vargha Balázs felsorolja a két kiadás közötti különbségeket és a csaknem 500 eltérést, külön közli a sajtóhibák javítását is. A *Lilla*-kötet viszontagságos története regényes fejezet irodalmunk 18. századi történetéből, izgalmas és érdekes olvasmány. A versek irodalomtörténeti értékéről már bőven szólt a magyar irodalomtudomány, e könyvecskének a könyvművészeti értékei és Vargha Balázs tanulmánya az igazi érdeme. (A *Lilla*-kötet első kiadásának hasonmását az 1974-ben megjelent hétkötetes *Csokonai Vitéz Mihály poétai munkái* című kiadvány tartalmazza.)

R. Takács Olga

Csorba Győző-bibliográfia.

Összeállította és a bevezetőt írta: Tüskés Tibor. Baranya megyei Könyvtár – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 75 l. (Mai Magyar Költők)

Tüskés Tibor bibliográfiája annak a költőnek „adatokba foglalt ’térképét’ kívánja adni”, aki mindvégig Pécsen élt – ott él ma is – és az irodalmi élet központi intézményeitől távol is öntörvényű, egyéni életművet tudott létrehozni. A bibliográfia a tárgyi (műfaji) és az időrendi (kronológiai) csoportosítás *együttes* alkalmazását követi. Összeállítója eltekintett a költő versei és fordításai első (folyóirat-, újság- vagy antológiai) közlésének felsorolásától. Két okból. Először: Csorba lírai műveinek publikálása régen is és ma is csupán néhány folyóiraatra (*Sorsunk, Dunántúl, Jelenkor*, s kevés számban: a *Magyar Csillag, Válasz, Magyarok*, illetve: *Élet és Irodalom, Jelenkor, Kortárs, Új Írás, Tiszatáj*) korlátozódott. Másrészt: az írások az egymásutáni kötetekben sorra-rendre megjelentek. A versfordításokból a bibliográfia csak válogatást tartalmaz; s Tüskés azokat a műveket is elhagyta – a módszer vitatható –, amelyek úgymond „jelentéktelenebbek az életmű megismerése szempontjából”.

A hangulati – értéktudatosító – bevezető (*Írások Csorba Győzőről*) Rába György kisportréját, Szabó Ede egyik kritikáját, Weöres Sándor és Fodor András egy-egy versét közli. Az *Életrajzi adatokból* megtudható: az 1916-ban született költőnek 1938-ban jelent meg az első kötete, *Mozdulatlanság* címmel. S ezt 1978-cal bezárólag még 17 kötet (vers és fordítás) követte.

A bibliográfia 403 tételből áll: a – fejezetcímekkel jelzett – következő beosztásban: *Verseskötetei* (a bibliográfiai tételek egynegyede), *Fordításkötetei; Kötetben megjelent versfordításai, Bábjátékok; Mesék; Átdolgozás; Előszók, Irodalmi, képzőművészeti stb. tárgyú cikkei, kritikái, tanulmányai; Vallomásai életéről, munkájáról; Versei idegen nyelven.*

Az *Irodalom Csorba Győzőről* című fejezet a költőről írott (összefoglaló) tanulmányokat, cikkeket, az interjúkat, nyilatkozatokat, tudósításokat, köszöntőket tartalmazza. A bibliográfiából az is kiderül, hogy hányan írtak Csorbáról szóló, illetve neki ajánlott művet, mely lexikonokban szerepel a költő neve. Nem kevésbé: portréját hány grafikus és festő örökítette meg.

Szakolczay Lajos

Csukás István: Petőfi a szlovákoknál.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 248 l.

A szegedi irodalomtörténész monografikus földolgozása egymástól nem kis mértékben eltérő jelenségeket mutat be. Petőfi és a szlovákság, a szlovák kultúra kapcsolata különböző kérdéseket vet föl, s e kérdéseket más-más tényanyag vizsgálatával lehet megválaszolni. Nagy költőnk szülei szlovák származásúak voltak, foglalkoznia kellett tehát a szerzőnek életrajzi vonatkozásokkal, a Petrovics család történetére, a két szülőre utaló adatokkal, visszaemlékezésekkel, továbbá életútjának azon állomásaival, amikor találkozott-találkozhatott szlovákokkal. Egyértelműen kijelenti a kutatások ered-

ményeképpen, hogy Petőfi nem állt választás előtt, soha nem volt kétséges számára nemzeti hovatartozása. Éppen származásának kérdése okozott viszont több nemzedéken át tartó konfliktusokat a szlovák és a magyar szellemi élet között. A Petőfi-kultusz a dualizmus korában különösen érzékenyen érintette a szlovák értelmiséget, hiszen amúgyis ideológiájuknak lényeges eleme volt a „renegátok” elleni harc. Petőfi gyakran hangoztatott érv, példa arra, hogy szerintük a szlovák nép legtehetségesebb fiai elpártoltak a nemzettől, s az ellenségnek tekintett magyar nacionalizmus fő zászlóvivői lettek.

Az életrajzi és az eszmetörténeti vonatkozásokon kívül Csukás István monográfiaja a költő szlovák irodalmi fogadtatásával is foglalkozik. Bemutatja Petőfi műveinek szlovák fordításait, s magukat a fordítókat a múlt század közepétől egészen századunk derekáig. Megismerhetjük munkájából a legnagyobb szlovák költő, *Pavol Országh-Hviezdoslav* Petőfi-élményét és a 20. századi klasszikusok (*Emil Boleslav Lukáč, Ján Smrek*) Petőfit népszerűsítő tevékenységét is.

Kiss Gy. Csaba

Debreceni Szemle 1927–1944.

Repertórium. Összeállította Korompai Gáborné és Németi Lajosné. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1979. 156 l.

A Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertórium a sorozat VI. köteteként jelent meg a két világháború közötti időszak egyik színvonalas tudományos folyóiratának, az alapos feldolgozást és érdemének megfelelő méltatást eddig még nem kapott Debreceni Szemlének repertórium a. *Hankiss János* és *Milleker Rezső* debreceni egyetemi tanárok szerkesztették a változatos tematikájú, fele-fele arányban társadalomtudományi és természettudományi jellegű, rangos szerzőgárdát foglalkoztató, számos tanulmányában mai napig forrásértékű kiadvány-sorozatot. A repertórium szerkesztői szűkszavú, tárgyilagos bevezetőjükben ismertetik a Debreceni Szemle indulásának történetét, a két fáradhatatlan és sokoldalú tudós érdemeit a folyóirat létrehozásában és folyamatos kiadásában. Kiemelik az ezer példányban megjelenő dokumentum legjelentősebb témaköreit, közleményeit, a kor tudományos életében betöltött jelentőségét, s a tudomány-népszerűsítésben meghonosított új módszereit, külön is hangsúlyozva a Szemle gazdag recenziós rovatát, amely nemcsak a hazai, hanem a nyugat-európai tudományos könyvkiadást is figyelemmel kísérte. A folyóirat állandó rovata volt a *Hungarica*, amely az összehasonlító irodalomtörténeten kívül több más tudományterületről gyűjtötte a külföldi forrásból származó magyar vonatkozású anyagot. A tizenhét év alatt megjelent 195 szám teljes anyagát időrendben feltáró és gondos név- és tárgymutatót tartalmazó repertórium izgalmas, érdekes olvasmányként is forgatható, nemcsak a kor szellemi életével foglalkozók értékes segédeszköze.

Hankiss János 1938-ban Helikon címmel nemzetközi folyóiratot is indított, mellyel az összehasonlító irodalomtörténet fejlődését kívánta elősegíteni. Az ő értékes, forrásértékű tanulmányain kívül Kardos Albert, Szondy György, Zsigmond Ferenc, Gulyás József, Juhász Géza, Oláh Gábor, Péterffy László, Honti János, Lajtha László,

Csűry Bálint írásaira érdemes többek között külön is felhívni a figyelmet a társadalomtudományi számokból. Érdemes megemlíteni a „tematikus” számokat, például a „Párizsi szám”-ot, amely történelmi, irodalomtörténeti, jogtudományi és kultúrpolitikai írások mellett két hosszabb cikkben mutatja be a Párizsi Magyar Intézet munkásságát (1933), vagy az Áprily Lajos költészetét bemutató 1927-es 7. számot. A tematikai gazdagság érzékeltetésére néhány példa: a magyar népzene, folklór, az Alföld irodalmi hagyományai, a magyar irodalomtörténet jeles alkotói (Fáy Andrástól Adyig) mellett Goethe és a világirodalom más nagy írói, a „Freud-féle lélektan bírálata”, Nobel és a nemzetközi békemozgalmak, az új olasz fametszőművészet és a történetírás elmélete – felsorolhatatlanul változatos és színes az írások érdeklődési köre. S a természettudományos számokról még nem is esett szó (érdekes módon a kiváló néprajzkutatók: Bátky Zsigmond, Györfly István, Kiss Lajos, Szűcs István a természettudományi sorozatban publikáltak, Beke Ödön nyelvészeti vonatkozású cikkei is ott jelentek meg). Igen gazdag anyagot tartalmaz a folyóirat a külföldi magyar vonatkozásokról (Romániától Amerikáig), érdemes lenne ezeket az írásokat külön is összegyűjteni és mai szemmel újraértékelni.

R. Takács Olga

Dénes Tibor: *Arcok és harcok.*

Újváry „Griff” – Nemzetőr. München, 1979. 195 l.

Esszék, arcképvázlatok és könyvismertetések gyűjteménye ez a kötet, amelynek anyaga közel háromszáz évet fog át, a XVIII. század elejétől a kortárs irodalomig. Több írás foglalkozik *II. Rákóczi Ferenc*szel és környezetével, egyszer rodostói útinapló, máskor egy *Mikes Kelemen*ről írt új könyv bírálata formájában; egy hosszabb esszé Rákóczi hívének, a svájci *César de Saussure*-nek az arcképét vázolja föl meggyőzően, kiigazítva a hazai Rákóczi-kutatók eddigi elképzeléseit.

A XIX. századi irodalomból mintha inkább a kevésbé ismert, illetve megírt alakok vonzanák a szerzőt – ez alól csak *A magyar Shakespeare* és a *Madách és Arisztóphanész* képeznek kivételt, s jellemző módon mindkettő Dénes eredeti szakterületéhez, a színházhoz kapcsolódik. A többi vázlat a Rhone-vidéki fogoly *Kisfaludy Sándor*, *Beöthy Ödön* vagy *Kertbeny Károly* alakjával és kalandjaival foglalkozik; az átmenetet a huszadik századba a Dénes által igen nagyrabecsült *Péterfy Jenő* jelenti, akit a szerző *Zimányi* könyvének megjelenése alkalmából tárgyal.

Nem áll egységes koncepció az *Arcok és harcok* modern anyaga mögött sem: meglehangú emlékeztet olvashatunk *Kafka Margitról*, a nagyváradi irodalomszervező (Holnap-Társaság) *Dénes Sándorról*, de szóba kerül a pécsi Batsányi János Társaság és a közelmúlt egy olyan érdekes alakja, mint a fiatalon elhunyt katolikus író, *Just Béla* is, akit a szerző jól ismert. A kortárs irodalomból figyelme elsősorban a nyugatiak felé fordul – *Fenyő Miksáról* és *Bárdos Artúrról*, *Újváry Sándorról*, *Máráiról* és *Faludy Györgyről* közöl inkább méltató, mint elemző esszéket, egy rövid ismertetésben pedig az erdélyi magyar kultúra állapotát jelzi 1970-ben. Írásait általában impresszionisztikus szemlélet és személyes hangvétel jellemzi, a kötőanyagot hozzájuk a szerző széles körű

olvasottsága, gördülékeny stílusa és nemegyszer találó megfigyelései, észrevételei szolgáltatók.

Gömöri György

Dénes Zsófia: Szivárvány Pesttől Párizsig.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 458 l.

Dénes Zsófia újabb könyve a *Szivárvány* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1970.) és a *Párizsi körhinta* (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1966.) című kötetek együttes, átdolgozott második kiadása.

Portrék sorozatán át ismerkedhetünk az 1910-es évek elejétől, amikor Dénes Zsófia már a Világ tudósítója, Párizs forrongó művészeti életével, jelentős alkotóival, tudósaival, énekeseivel, balettművészeivel, revücsillagaival.

Egytől egyig „kettős portrék” ezek az írások, Dénes Zsófia színes egyénisége, látásmódja, a századelőn szokatlan író-riporter státusa éppúgy megjelenik bennük, mint a művészek, tudósok, akiknek alakját felidézük. Kora minden hírességét alkalma volt látni, hallhatni. Interjú készíthetett Freuddal, megismerkedhetett Brandesszel és Andersennel is, hallhatta Carusót, Giglit, láthatta Nizsinszkijt és Sarah Bernardtot is.

A *Szivárvány Pesttől Párizsig* közbülső állomása, s kényszerpihenője a bécsi emigráció. Az emigráció jelképes kerekasztala mellé ülteti Dénes Zsófia a magyar irodalom s képzőművészet legjelesebbjeit: Kassákot, Nagy Andort, Hatvany Lajost, Korda Sándort, Kéri Pált, Gábor Andort, Balázs Bélát, Reinitzet, Uitz Bélát, Berényt, Moholy-Nagy Lászlót.

Az Ady-jogok Csinszkanak ajándékozása történetét, egy azóta legendássá vált levelet és mondatot idéz a Hatvanyról szóló visszaemlékezés. Balázs Béláról megtudjuk, hogy Ady egy ígért darabbal adósa maradván, eltávolodott a költőtől. Reinitz „Adyt elsirató éneké”-t, egy lázas éjszakai zongorázás emlékét, Uitz festői ars poeticáját, Berény Róbert művészetszemléletét rajzolja meg a jelentéktelennek tűnő apróságokat, a külső megjelenést is felelevenítő, elraktározó érzékenységgel. Kávéházi asztalánál megfordul Kassák, a „bükkfából faragott fickó”, Nagy Andor, a későbbi férj, a magyar emigráció szociáldemokrata lapjának, a Jövőnek egyik szerkesztője, Gábor Andor és Vidor Ferike, akiket az emigráció választ el egymástól, s Moholy-Nagy László, a weimari Bauhaus egyik vezéralakja is.

M. R. J.

Dér Zoltán: Szembesülések.

Kritikák, tanulmányok. Minerva Könyvkiadó, Szabadka 1979. 247 l. (Életjel könyvek 10.)

A költőként, prózaíróként, újságíróként is ismert vajdasági irodalomtörténész elsősorban a Vajdaság, közelebbről Szabadka irodalmi hagyományainak őrzésére, felku-

tatására, értékelésére vállalkozott eddigi kiterjedt munkássága során. *Kosztolányiról*, *Csáthról* írott tanulmányai nélkülözhetetlenek a kutatás számára. Mint az *Üzenet* című folyóirat rovatvezetője, érzékenyen figyeli a vajdasági magyar irodalom új eredményeit, induló és már beérkezett alkotóit. Ennek a figyelemnek, együttérző és segítő törődésnek bizonyítéka ez a tanulmánygyűjtemény is, amely *Szirmai Károly* munkásságának értékelésétől, *Sinkó Ervin*, *Herceg János*, *Lévay Endre*, *Szeli István* és mások hagyományteremtő erényeit elemző tanulmányoktól kezdve az utóbbi évtizedben megjelent könyvekről frissen készült kritikákig gyűjti csokorba Dér Zoltán írásait. A Vajdaság szinte minden jelentős írójáról, költőjéről van mondanivalója, igyekszik mindegyik munkásságában felfedezni azokat az értékeket, melyekkel a határon túli magyar irodalom képviselőiként az egyetemes magyar irodalmat gazdagíthatják. Szigorú kritikus, igényességet és magas színvonalat kér számon minden megbírált kötetből, de nem hagy figyelmen kívül semmit, ami előrelépést jelent az író eddigi munkásságához képest, amit érdemes folytatni. A legtöbb írás a mai prózaírók közül *Gion Nándor*ról készült, de *Ács Károly*, *Fehér Ferenc* költészetét is méltatja, s elismeréssel szól a vajdasági kritikusok, irodalomtudósok (*Bányai János*, *Utasi Csaba*) tevékenységéről is. A kötet a mai jugoszláviai irodalmi élet helyzetjelentéseinek egyik értékes darabja, kár, hogy mindössze 300 példányban jelent meg.

R. Takács Olga

Dettre János: Új partok felé.

Válogatott cikkek. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzetet írta Dér Zoltán. Életjel. Szabadka, 1979. 260 l.

Dettre János (1886–1944), az újságíró, az irodalomszervező, a publicista személye nem nagyon ismert – sem Magyarországon, ahonnan a Tanácsköztársaság bukása után el kellett menekülnie, sem Jugoszláviában, ahová emigránsként került. *Dér Zoltán* részletes életrajza a jogászból (ügyvédből) lett újságírót, lapszerkesztőt mutatja be, különösen nagy teret szentelve a szegedi éveknél – e rész Péter László *Juhász Gyula a forradalmakban* című könyvére épít –, hiszen a literátor fejlődésében ez a korszak játszott nagy szerepet s nem kevésbé azért, mert Dettre innen került a Vajdaságba. (1929-ben – miután kiutasították Jugoszláviából – visszatért Szegedre, ahol ügyvédi irodát nyitott.) A Bács megyei Napló 1920-tól – Dettre ekkor lett szerkesztője – nagy példányszámú és az olvasóközönséget irányító lappá fejlődött. A jugoszláviai magyar irodalom is ekkor volt bontakozóban. Nagy segítséget adott az (újra)induláshoz Gömöri Jenő Pozsonyból Bécsbe költözött „rotációsa”, a Tűz, különösen a *Szózat az utó-dállamok összes magyar íróihoz és újságíróihoz* című fölhívás közzétételével. Dettre Szenteleky Kornél föltűnéséig az irodalomszervező szerepét is ellátja: érvel, bírál, vitatkozik. A Szabadkán kiadott *Vajdasági magyar írók almanachját* (1924) – Radó Imrével közösen – ő hívja életre, s irodalomszervezői, publicisztikai munkássága a kisebbségi sorsban élő magyarság fennmaradását tartja szem előtt: „...ezt a kultúrát, ezt a kultúrpozíciót el is veszítheti a magyarság, ha nem gyarapítja tovább, nem növeli, nem műveli és nem restaurálja kultúrmentalitását, erejét és kvalitásait... Nem szabad megelégedni azzal, hogy *van*, hozzá kell látni, hogy *legyen is*”. (*A magyar kultúra*, 1922)

Dér Zoltán válogatása Dettre János 1921 decemberétől 1925 júniusáig írt cikkeit tartalmazza. (Két cikk később íródott, de mindkettő itteni szerepeltetése – különösen a Szenteleky Kornél halálára reflektáló *Az apostol születése* című – fontos, hiszen a tárgykört gazdagítja.)

Dettre a nagyváradi példát alapul véve harcol a *Magyar játékszín* megteremtéséért, üdvözli Isac Emilt, hogy „szót emelt az erdélyi magyarság érdekében az 'uszító és gyűlölködő levanteizmus' politikája ellen” (*Isac Emil és Jászi Oszkár*), vitatkozik Haraszi Sándorral (*Irodalompolitika; „Ha életet akarunk, teremtünk levegőt”*), szólítja *A százesztendő Petőfit és Madách Imrét. A Színjáték a színház körül* megszívlelendő tanulsága: „A nemzetiségi politika irányítását, a kultúrpolitika vezetését ne végezzék azok a pici emberek, akik nem tudnak kilábolni a faji elfogultság gőzéből...” *A Haszontalan beszélgetés hasznos dolgokról* című írás II. és III. része – az első az aradi Geniusban jelent meg s így ide nem vették föl – párbeszédese elmélkedés: a kisebbségi (vajdasági) irodalom meglevő vagy vélt sajátosságairól, hangoztatván: „A magyar irodalom egységét nem tördelte szét a trianoni szerződés”. Ugyanitt fogalmazódik meg egy mindent összefogó *Irodalmi Társaság* létének szükségessége.

A kötet Dettre János könyvkritikáit is közli, melyeknek hangja alig különbözik (ha egyáltalán különbözik) a más jellegű művektől. A kritikus érzékenyen mutat rá, hogy a portrérajzoló képe némelykor hogyan kerül a portré alanya fölé (*Ady Lajos könyve Ady Endréről*), vagy Szenteleky Kornél miként válik „a vidéki szempontokon magasan fölülemelkedő színvonal” reprezentánsává (*Ügy fáj az élet...*). Leginkább mégis a „vajdasági magyar irodalom” kérdéséhez fűzött – némelykor vitatható – észrevételei, meglátásai érdemelnek figyelmet (*Amnesztia vagy statárium?*). Az a felelősségteljes szó, amelyet például az *Örtüz* (1922) megrendült hangja – „Hívom az élöket” – képvisel: „Mert velünk együtt meghal itt a magyar szó, s ezért az irtózatossal halálát mindenkinek kell vállalni a felelősséget, aki él”.

Dettre János cikkgyűjteményét, a már említett részletes életrajz mellett, jegyzetanyag, névmutató és dokumentumfotók sora egészíti ki.

Szokolczay Lajos

Devecseri Gábor: Lágymányosi istenek.

Összegyűjtött esszék és tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 802 l.

Devecseri Gábor 1971-ben bekövetkezett halála után egyszer már megjelent az első ízben 1967-ben kiadott, hasonló című esszé- és tanulmánygyűjtemény. A sokműfajú könyv Devecseri szellemi érdeklődésének körvonalait rajzolja meg. A műfajteremtő emlékező esszéken, lírai jegyzeteken, útirajzokon, kritikákon, verselemzéseken keresztül nemcsak ifjúkora bálványait, a Nyugat nagyjait tudja elének varázsolni szenvedélyes, színes stílusban, hanem saját mozgalmas életéről, a magyar és a világirodalom vezéralakjai iránt érzett áhítatos szeretetéről is hasonló képet kapunk, mint prózai életrajzi írásaiból és verseiből. Az új kiadásból hiányzik néhány hosszabb tanulmány (más kötetben kaptak helyet az antik irodalmat megszerettető, megtanító mesterekről készült portrék). A kisebb dolgozatok száma viszont jelentősen kibővült, a régebbi ma-

gyar irodalom alkotóiról, színházi élményekről, a kortárs költőkről írott s az eredeti ciklusba illesztett darabokon kívül egy hosszú ciklussal (Hegyvonalat az időben) gazdagodott a kötet. Ebben a világirodalmi jelenségek, műfordítási gondok mellett a legérdekesebb írások Robert Graves-ről szólnak. A 74 éves Graves alakjának megjelenítése sziporkázó írásmű, talán a legjobb a „lágymányosi isteneket”: Somlyó Zoltánt, Tersánszky Józsi Jenőt, Karinthy Frigvest, Babits Mihályt, Füst Milánt, Kosztolányi Dezsőt és műveiket, valamint Devecseri ifjúságának „irodalmi pincéit és padlásait” idéző eszék mellett. A két világháború közötti irodalmi életet, mozgalmakat, életműveket tanulmányozó irodalomtörténetírók számára jónéhány alkotót és csoportot illetően gazdag adat-lelőhely Devecseri gyűjteménye. Különösen Kosztolányi regényírói munkásságát elemző írásai alapvető jelentőségűek; sok úttörő megállapítása, hatásvizsgálata a harmincas évek nagy íróinak megítélését is teljesebbé teheti. Baráti közelségből származó pontos megfigyelései az alkotáslélektan kutatóinak is szolgáltathatnak érveket és példákat a „lágymányosi istenek”-ről. A száznál több írás első megjelenési helyét és idejét pontos bibliográfia tünteti fel, tanulságos és jól használható a névmutató is.

R. Takács Olga

Amedeo Di Francesco: A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében.
Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1979 130 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Régóta ismeretes, hogy *Balassi Bálint* Szép magyar Comoediája *Cristoforo Castelletti*: Amarilli című pásztorjátéka nyomán íródott. A hatásvizsgálatokat már többen elvégezték, azonban még senki sem olyan tüzetesen, mint Amedeo Di Francesco.

Könyve elején a meglehetősen elfeledett olasz poétáról, a Tasso-epigonnak tartott *Cristoforo Castelletti*ről, Balassi kortársáról ad képet. Majd megállapítja, hogy a magyar költő az Amarilliben irodalomtörténeti szemszögből meglehetősen periférikus munkára akadt, a művel való találkozása valószínűleg a véletlennek köszönhető, értékelő választásról nemigen lehet szó. Annál jellemzőbb viszont, hogy rátalál a pásztorjáték műfajára, hiszen a pásztorjáték általános európai sikerének időszaka ez.

Di Francesco ezután stilisztikailag hasonlítja össze a Comoediát forrásával. A stílus sajátosságait az alábbiak szerint csoportosítja:

1. Castelletti népies nyelve, naturalista hasonlatokkal, melyeket Balassi változtatás nélkül vesz át;
2. Balassinak a forrásszövegtől való népies nyelvi elhajlásai;
3. A nem népies jellegű eltérések;
4. Az olasz szövegben már benne levő szentenciózus stílus, melyet Balassi is beleforgat szövegébe.

Mindegyik csoportot gazdag példatár illusztrálja. A szerző azonban nem éri be a nyelvi és stilisztikai megfontolásokkal. Kettős feladatot tűz maga elé: egyrészt azt kutatja, hogy a Comoediát író Balassi miképp, milyen mértékben használja fel korábbi költői eszközkészletét, másrészt választ keres arra a kérdésre is, hogy mennyire érződik Castelletti művének hatása a költő érett versein.

Bebizonyítja, hogy sok motívumpár – pl.: álom – éjszakai virrasztás; fény – ár-

nyék, éjszakai sötétség – nappali világosság – Balassinak a már kialakított eszköztárból került a pásztorjátékba. Érdekes észrevétel, hogy maga a pásztorál léggör teljességgel hiányzik a magyar műből. Amedeo Di Francesco felfigyel költőnknek a választékos fényhatások iránti érzékenységére, valamint természet- és tájszemléletének újszerűségére.

Forrásához képest Balassi nemcsak a motívumok, hanem a szerkezet szintjén is újat hoz. Di Francesco szerint: „az egész első jelenet a benne lappangó tragikum állandó fokozódására épül, és eszerint tagozódik” (43. l.). A könyvecske írója úgy látja, hogy mindez összefügg azzal, hogy Balassi gondolkozásmódjában a Comoedia írásának idején döntő változás következik be, mely a drámából is kicseng: ez a teljes kétségbeesés; a reménytelenség totális eluralkodása.

Részletes értelmezést-elemzést kap a bújosó, a tündér, a vitéz és a tömlec motívum (ezek az Amarilliből hiányoznak), amelyek az életmű egészében is kiemelkedő jelentőségűek, és több joggal köthetők Balassi személyes élményeihez, mint valamilyen irodalmi mintához.

A továbbiakban – a megjelölt elemzési iránynak megfelelően – a szerző Castellettinek Balassi érett költészetére gyakorolt hatását vizsgálja. (Az utolsó Júlia-versek, Célia-ciklus.)

A 63. költemény – a kritikai kiadás számozása szerint – megrongált márvány hasonlata, illetve a 61.-ben a női szépség veszendőségének a képe pl. feltétlenül az Amarillire megy vissza. Balassi alkotásmódjára, alkotáslélektani finomságokra is rávilágít a szerző, amikor a *Katonaének* egyik sorát („Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek”) összeveti forrásával: a Castellettinnél található öskép a Comoedia fordításában módosul, majd a *Katonaének*ben tömörül döbbenetes erejűvé. Általában is elmondható, hogy Balassi átvételei újraköltések; Castellettitől alapvetően különböző atmoszférát teremt, és az idegen elemeket is ehhez hasonítja.

Miután a Comoediát az előzőekben vázolt kétirányú vizsgálattal sikerült Amedeo Di Francesconak elhelyeznie Balassi költői fejlődésének egészében, az „Ó nagy kerek kék ég...” kezdetű vers genezisést, strukturáját tárja fel. (A költemény a pásztorjáték I. felvonása 4. jelenetében és a Júlia-ciklusban egyaránt megtalálható.)

A könyvecskét az első echós vers elemzése zárja.

K. P.

Enlightenment and National Revival. Patterns of Interplay and Paradox in Late 18th Century Hungary.

With a selection of documents in translation prepared and annotated by Margaret C. Ives. Published for School of Slavonic and East European Studies, University of London, by University Microfilms International. Ann Arbor, Michigan, 1979. 270 l.

A kötet egyharmada a magyar fölvilágosodásnak a jakobinus összeesküvők kivégzéséig terjedő szakaszát elemző tanulmány, a hátralevő rész szövegyűjtemény. Ez utóbbi kitűnően van válogatva, s minden egyes darabja szervesen illeszkedik a bevezetésben kifejtett gondolatmenet egy-egy szakaszához.

A bevezető tanulmány is alapos tájékozottságra vall. Legfőleg a szorosán vett témán kívüli részletek némelyikét érheti kifogás. *Margaret C. Ives* Szlovákiát és Horvátországot együtt emlegeti (6. l.), holott a XX. század előtt természetesen csak az utób-
bíról lehet beszélni; indokolatlanul ír az ország három részre szakadásának „előnyei-
ről”, és egyértelműen kálvinistának nevezi a Calvin hatásához képest korábban létre-
jött, szakramentárius egyházat (7.).

Az efféle apró tévedések olykor nemcsak az olvasót, de magát az érvelést is félre-
vihetik: Bessenyei röpirata, a *Magyarság* például csakis azért minősülhet az erőszakos
magyarosítás korai ösztönzőjének (25.), mert a szerző nem tudatosította magában azt
a fejlődésbeli különbséget, amely mondjuk a magyarok és a szlovákok nemzettévéálása
között fennállt. Addig bajosan lehet beszélni a szlovákok erőszakos magyarosításáról,
amíg a későbbi szlovákok elődei még nem döntötték el nemzeti hovatartozásukat, va-
gyis nem adtak választ a kérdésre: a csehekhez vagy a magyarokhoz akarnak-e tartoz-
ni, vagy önálló nemzetet kívánnak alkotni. Mivel ez a választás csak a XIX. század kö-
zepe táján, a polgárosodás időszakában történt meg, visszavetítésnek minősíthető az,
ha a XVIII. század tárgyalásakor önálló szlovák nemzetről, sőt egyenesen országról
(46.) ír valaki. Hasonló történetietlenség sejthető abban a jegyzetben, amely már-már
azt állítja, hogy Szent István románoknak is adott nemességet (190.), holott tudomá-
sunk szerint semmi nem ad alapot e föltevésre. Csakis azért érdemes figyelmeztetni az
efféle botlásra, mert utolsó nyomát gyaníthatjuk benne annak a brit tájékoztatlanság-
nak, mely a XX. század elején végzetes politikai következménnyel járt.

A kötetben olvasható fordítások azt bizonyítják, hogy *Margaret C. Ives* remekül
tud magyarul. Talán csak a „józan gondolkodás” megfelelője vitatható: „sober think-
ing” helyett „common sense” lett volna szerencsésebb. Az idézetekhez fűzött jegyze-
tekben szép számmal akad félrevezető sajtóhiba, *Martinovics Nyílt levelének* szövege
pedig rossz tördeléssel került a gyűjteménybe (238.), az ehhez hasonló hibáktól azon-
ban annyira hemzsegnék a magyar kiadványok, hogy méltánytalan lenne az ilyen fo-
gyatékoságokat külföldi kiadvánnyal szemben fölhánytorgatni.

A könyv írója igen jól ismeri a magyar szakirodalmat. Igaz, a hazai kutatást olykor
inkább a segítségért személyes hálával fizető elfogultságával s nem a tárgyilagos kívül-
álló pártatlan szemével mérlegeli, de munkájának föltétlen előnyére szolgál, hogy a hír-
lapi anyagot az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből s nem másodkézből is-
meri.

A koncepció két fő tétele meggyőző és árnyalt kifejtést kap: a szerző a romanti-
kát a fölvilágosodás belső fejlődéséből vezeti le és pontosan látja a tárgyalt írók nehéz
választóját, nemzetközi előrehaladás és nemzeti fönnmaradás éles ellentétét. A Besse-
nyei, Barcsay, az első magyar újságírók, *Orczy*, *Ányos*, *Dugonics*, *Gvadányi*, az 1790-
es röpiratkészítők, *Batsányi* és *Kármán* műveiből vett szemelvények kitűnő fordításban
kerülnek az angolul olvasó elé.

Végző soron megelégedéssel vehetünk tudomást e kötet megjelenéséről, hiszen vi-
lágnyelven ad hiteles és árnyalt képet a magyar fölvilágosodás első szakaszáról.

Erdélyi Muzéum 1814–1818.

Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Benkő Samu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 292 l. (Téka)

Az első erdélyi magyar folyóiratot, az Erdélyi Muzéumot szellemi-közéleti szerepe és a körülötte folyó szervezőmunka a születő magyar polgári értelmiség irodalom-, sajtó- és eszmetörténetileg egyaránt kiemelkedő periodikájává, legbecsültebb irodalmi-tudományos hagyományaink egyikévé teszi. A múlt századelő neves, kora európai műveltségét magas szinten ismerő literátusa, *Döbrentei Gábor* szerkesztésében 4 év alatt 10 száma jelent meg a folyóiratnak – Benkő Samu ebből a hozamból válogatott reprezentatív szemelvénygyűjteményt a Téka 100. kötetébe, amely hűen tükrözi az Erdélyi Muzéum működésének profilelemeit, a füzeteknek azt a *Döbrentei* megfogalmazta célját, hogy „jó munkákat egybegyűjtsön, s azokat nemzetével közölje.” A bevezető tanulmány részletesen elemzi a lapalapítás körülményeit, értékeli *Döbrentei* művelődéstörténeti szerepét és vázolja azokat a programalakító történeti-kulturális viszonyokat, amelyek miatt – az értelmiségi létforma közép-európai helyzetéből is következően – az Erdélyi Muzéum hagyományos jellegű, a felvilágosodás egyetemes tudománytörténeti érdeklődésétől meghatározott, tematikailag-műfajilag még differenciálatlan, de határozott arcélú kultúraépítő orgánumnaként szolgálhatta kora szellemi életét. Az elemzés kitér a folyóirat irodalomtörténeti, -elméleti és kritikai, szépirodalmi, nyelvművelői, neveléseméleti, művészeti-régészeti és hangsúlyos történettudományi munkásságának, „rovatainak” a vizsgálatára is, föltárva a munkatársi és az olvasói bázis társadalom- és irodalomszociológiai körülményeit, megállapítva, hogy bár *Döbrentei* a romantikus eszmevilág elkötelezettjének tudta magát, ízlése a klasszicista eszmények jegyében konzerválódott, amit különösen a lap szépirodalmi és kritikai anyaga tükröz. A válogatás *Döbrentei*-írásai között a legfontosabbak programcikkei és azok a szerkesztői dolgozatok, amelyek irodalom- és tudományszervezői tevékenységének, megrendelő-összefogó munkájának dokumentumai – ismert drámapályázati tanulmánya mellett, amelyre a *Bánk bán* is érkezett. A kötet tartalmazza *Kazinczy*, *Kölcsey*, *Buczy Emil*, *Zsombori József*, *Kerekes Ábel* és a két *Szilágyi Ferenc* tudománytörténeti szempontból fontos irodalomelméleti, nyelvészeti, történettudományi és neveléstörténeti tanulmányai mellett *Berzsenyi*, *Ungvárnémeti Tóth László*, *Vitkovics Mihály*, *Sipos Pál* és *Szemere Pál* verseit is. Mindezt a jegyzetek válogatott szakirodalmi bibliográfiája, filológiai apparátus és rövid névmagyarázat kíséri, jól használható szövegkiadássá és kézikönyvvé egészítve ki a gyűjteményt.

Csapody Miklós

Érlelő diákévek.

Napló, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915–1920-as évekről. Összeállította, válogatta, sajtó alá rendezte, bevezette és jegyzetekkel ellátta Kabdebó Lóránt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Budapest, 1979. 364 l.

Az alcím is jelzi, hogy alapvető filológiai kiadvány kerül az olvasó kezébe.

A kötet előjában közreadja Béber László 1960. május 28-án Debrecenben tartott *Szabó Lőrinc érlelő diákévei* című előadását, jegyzőkönyvi kivonatokat közül a Debreceni Református Gimnázium Önképzőkörének tevékenységéről (azokat a részleteket, amelyek rávilágítanak Szabó Lőrinc diákkori költői szárnypróbálgatásaira és egyéb önképzőkori tevékenységére); egy bátyjához írott diákkori levele mellett olvashatjuk több iskolai dolgozatát (az egyik tanúsága szerint 1917-ben már biztos pályaválasztását illetően: a bölcsészeti fakultásra készül). *A költészet tárgya és kifejezőmódja* című dolgozat pedig nemcsak ekkori irodalmi műveltségéről, hanem a költői „mesterségbe” való beleélőképességéről is tanúskodik.

Tanulságos Révész Ágnes és Dienes Kató visszaemlékezése. Mindketten Szabó Lőrinc gimnáziumi iskolatársai és szerelmei is voltak.

A tanulságok nemcsak életrajzi, hanem irodalmi jellegűek is. Körvonalazódnak kezdenek bennük – egyebek közt – a leendő költő vonzalmi a majdani „örök barátok” iránt.

Olvashatjuk 1921-ben írott, kötetben most első ízben közreadott *Érzelmes román* című versét, valószínűleg el nem küldött levél töredékét Dienes Katóhoz (1917. november 14.) és a lány hozzá írott leveleit, amelyek kettejük kapcsolatának történetét adják és kettejük irodalmi érdeklődését is érintik. Sőt, erősen beszüremlik a levelekbe megannyi korabeli esemény (az 1918. szeptember 30-i levél egyben fájdalmas értesítés Szabó Ervin haláláról), november 3-i levelét pedig Dienes Kató így zárja: „Éljen a köztársaság!”

Külön egységet alkotnak a debreceni versek, kivált az ott készült fordítások (fordított Heinét, Jakob Kneijzet, Ibsent, Baudelaire-t, Whitmant, Werhaerent, Verlaine-t, Szapphot, Thomas Moore-t, Henry Ceeralist és Mörikét). Saját verseire hatást gyakoroltak a Nyugat első nemzedékének tagjai közül Tóth Árpád; leendő „örök barátai” közül pedig erőteljesen a francia szimbolisták.

A forradalmak alatt és után címet viselő rész tartalmaz visszaemlékezéseket (Kardos Pál, Mattyasovszky Erzsébet, Révész Ágnes, Kőhalmi Béla, Békés István visszatekintései); leveleket a költőtől és neki írottakat (kiemeljük közülük irodalmi vonatkozásai miatt a *Juhász Gézának* írott levelét, amelyben *Ady* haláláról, temetéséről, s az egyetemre kinevezett új tanárok – Babits, Jászi – habilitációjáról is tudósít, majd a forradalmak után s debreceni barátaihoz, Kardos Pálhoz és Békés Istvánhoz írott leveleit, amely levélnaplója a *Napok a Magyar Írók Szövetségében* alcímet viseli. Ismeretes, hogy Babits ajánlotta be a szervezetbe a kenyérkereset nélkül Pesten élő Szabó Lőrincet, ez az írássorozata pedig, meg a levelekhez függelékben csatolt jegyzőkönyv élesebb megvilágításba helyezi az ismert Babits – Szabó Dezső-affért és a Babits Mihály ellen akkor folyó hecc-kampányt, a költő üldöztetését. S – mint Kabdebó Lóránt írja – Babits a főszereplője az 1919 decembertől 1920. március 29-ig vezetett és a kötetben

közreadott Szabó Lőrinc-feljegyzéseknek, az úgynevezett „Kisnapló”-nak; s az azt követő, a napló adatait mintegy „értelmező” dokumentumoknak is.

A kötet ez után kisebb egységekből építkezik. *A forradalom emlékezete* Szabó Lőrinc egy Kassák-kritikáját tartalmazza, egy ezzel kapcsolatos levelet (a Bécsi Magyar Újság erre való reagálásáról), és magát a lap erről szóló rövid tudósítását is. Az értékes irodalomtörténeti dokumentumanyag Szabó Lőrinc eddig kiadatlan Pindarosz-fordításával (1920) és a kötetben közre nem adott szabadversekkel zárul. A kötet imprima-túrája után, pótlásként iktattak a könyv végére egy időközben megkerült, 1917-es Szabó Lőrinc-verset.

Melczer Tibor

Franz Faludi: Gedichte. (ungarisch/deutsch)

Nachdichtungen und Übertragungen nach Rohübersetzungen von Karl Semmelweis: von Anni Pirch, Josef Dirnbeck, Rüdiger Hauck, Eugen Mayer, H. St. Milletich, Ewald Pichler. Nachwort von Franz Probst; Verlegt bei Edition Roetzer. Eisenstadt, 1979. 150. /2/ 1. (Burgenländische Bibliothek)

Faludi Ferenc halálának 200. évfordulójára jelentette meg a burgenlandi PEN-Klub a költő verseinek kétnyelvű kiadását. Az évfordulón ünneppsorozat volt Szombathelyen, Kőszegen, Németújvárott és Rohoncon. Magyar és osztrák szakemberek méltatták Faludi életművét, a Kismartonban megjelenő Burgenländische Heimat blätter című folyóirat különszámban tisztelgett Faludi emléke előtt, s e kétnyelvű kötet is beletartozik a rendezvény-sorozatba. *Franz Probst* tanulmányában, amely a *Franz Faludi, Dichter zwischen Barock und Aufklärung, Mittler zwischen Europa und Ungarn* címet viseli – arra tesz kísérletet, hogy az osztrák olvasók előtt feltárja nem csupán Faludi jelentőségét, hanem a magyar barokk irodalom jellegzetességeit is. Különös súlyt helyez az egykori Nyugat-Magyarországon működött szerzőkre, így *Nádasdy Ferenc*re, *Zrínyi Mikló*sra és *Esterházy Pál*ra. Kiindulópontja az, hogy az ország nyugati sávja volt az a terület, amely – Bécshez való közelsége miatt – a legjobban tudta összefogni és az összmagyar fejlődésnek közvetíteni a Nyugat- és Dél-Európából érkező kulturális hatásokat. Faludi legfőbb jelentőségét abban látja meg, hogy az előző 200 év prózai és költészeti vívmányait zseniális válogatással összefoglalta és tovább közvetítette az éppen vele meginduló, de csak a 19. században kiteljesedő magyar klasszicizmus számára.

Ami az alapul vett szöveget illeti: *Toldy Ferenc* kiadását használták fel a nyersfordításhoz, illetve ezt nyomtatták le újra a magyar nyelvű részben. Két megjegyzés feltétlenül ide kívánczozik; először: érthetetlen, hogy miért nem *Négyesy László* kritikai kiadását használták, vagy az ezt bizonyos értelemben továbbfejlesztő *Ferenczi Zoltán* valamelyik kiadását. Másodsor: nem világos, hogy a Toldy-féle szövegből is milyen alapon hagytak el nyolc szöveget (1. a Kiztőének-Felelő ének végéről a tuttit; 2. a Nádasdy strófáinak végéről a refrén ismétlődő sorát; 3. az Erdő című verset; 4. a Szakács-éneket; 5. a Páros éneket; 6. a Forgandó szerencsét; 7. a Batthyány Lajos napjára írott köszöntőt; 8. a Szily Jánost köszöntő verset).

Ennek ellenére a legnagyobb örömmel kell üdvözlőnk a burgenlandiak vállalkozását. Először mutatták be egy világnyelven a 18. század legnagyobb magyar költőjét. Annak ellenére, hogy a nyersfordításban is akad hiba (például a 65. lapon a nyelvjárási „tölgy” szót a köznyelvi „tölgyel” azonosították, nem pedig a szóbanforgó kecskék tögyeivel, így azután ez a furcsa leiterjakab keletkezett: „Eichen wachsen überall”) a költői fordítások készítői sikerrel adták vissza Faludi hallatlan stílus sokoldalúságát. A majdnem szó szerinti fordítástól a hangulati átköltésig sok megoldással kísérleteztek, hogy érzékeltethessék az ódai hangnem különbségét a vallásos ének fennköltségétől, vagy hogy visszaadják az anakreontika, illetve a rokokó-idill különböző stílusértékeit. Különösen érdekes az a megoldás, amikor a Toldytól Faludinak tulajdonított verset (*Az újdón új policia*) fordítója, Eugen Mayer helyi német nyelvjárásban adta vissza. Reméljük, hogy egy esetleges újabb kiadás esetén a szerkesztő végrehajtja a szükséges kiegészítést és javítást.

Szörényi László

Faragó Vilmos: Mi újság?

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 382 l.

A tematikai szempontból hét különálló fejezetre osztott cikkgyűjtemény mintegy tizenöt év magyar szellemiségéről ad publicisztikusan átfogó képet. Legnagyobb részét irodalmi recenziók, kritikák teszik ki. A tárgyalt írók, költők névsora, a művek listája, igen hosszú: szinte valahány, a hatvanas évek végén és a hetvenes években íródott jelentős regény, verses- és novelláskötet visszhangra talált Faragó Vilmos kritikus gyakorlatában.

A *Short story* című fejezet a novellairodalom reprezentánsainak műveit vizsgálja. *Lengyel József Ézsau mondja...* című kötetében Faragó szerint – a stílus heterogenitása ellenére – a következetesen végiggondolt forradalmár világnézet teremt a formán túlmutató egységet. *Illés Endre* elbeszélései kapcsán a kritikus az anekdotikus elbeszélés életképességét hangoztatja, *Boldizsár Iván* emlékiratai pedig a háború és az ellenállás koráról szolgáltatnak gazdag információanyagot. *Lugossy Gyula* novellái kapcsán az „irodalmias”, a steril irodalom érdektelenségéről mond elítélő véleményt a kritikus. *Lázár Ervin Buddha szomorú* című novellagyűjteményét Gross Arnold grafikáihoz hasonlítja, egyszersmind – bár elismeri minden írói értékét – a világszemlélet romantikusságának létjogosultságát tagadja. A *Sokszemélyes Prokrasztész-ágy* című írásában – a *Körkép '76* kapcsán – az antológiaszerkesztés örök dilemmájáról, a kiválasztás szempontjairól értekezik. E fejezet legfontosabb része az a három könyvbírálat, amely *Mándy Iván* könyveivel foglalkozik.

A *Magyar történet* című fejezet a regény-kérdést tárgyalja. Többek között Maróti Lajos *A kolostor*, Szabó Magda *Katalin utca*, Karinthy Ferenc *Epepe*, Rákossy Gergely *A daru*, Moldova György *Negyven prédikátor*, Déry Tibor *Kedves boóper*, Galgóczi Erzsébet *A közös bűn*, Horváth Márton *Holttengeri tekercek* és Hernádi Gyula *Vörös rekviem* című regényéről mond véleményt. Jókai Anna *Tartozik és követel* című, regényként publikált, ám még novellának is szegényes problematikájú művét gyakorlatilag kizárja a valódi irodalom köréből. Gáll István *Ménesgazda* című kisregényét

mint a szocialista realizmus egyik csúcsteljesítményét értékeli. *Mészöly Miklóssal* kapcsolatban erős fenntartásai vannak: a *Pontos történetek útközben* és a *Film* – bár meszerűen megírt munkák – igazságukat tekintve (t.i. hogy nincs lényeg, csak a jelenség, a felszín meztelen kuszasága van – a kritikus szavai) távol állnak Faragó Vilmosnak az objektív társadalmi igazság győzelmébe vetett hitétől. Nem így Konrád György *A látogatója* (e műben a szociografikus hitelességet dicséri, bár a társadalmi optimizmust itt is hiányolja), s még kevésbé Kardos G. György trilógiája (*Hová tűntek a katonák, Avraham Bogatir hét napja, A történet vége*). Ezt a művet Móricz Zsigmond Erdély-trilógiájához hasonlítja; a nemzetteremtés és -megóvás regényeként értelmezi.

A harmadik fejezet (*Költészet – mindenkinek*), miként a címe is mutatja, a líra állapotát elemzi – szintén könyvekre reflektálva. A fejezet sajátossága (s ez általánosabb érvénnyel is bír), hogy nincs olyan kitüntetett személyisége, mint az előző kettőnek (Mándy, Gáll, Konrád és Kardos G. György személyében) volt. Csak *Vas István* és *Rákos Sándor* az, aki – a kritikus ki nem mondott, de érezhető véleménye szerint – kiemelkedik a költőtársak közül. És egyedül *Juhász Ferenc* az, akivel Faragó Vilmosnak komoly vitája van: nem helyesli annak biologizmusát.

A könyv talán legérdekesebb olvasmányai a *Magunkra kérdezni* című fejezetben találhatóak. Itt a szociográfia, a riport, az irodalmi publicisztika, a vitairat: a közvetlenül a társadalmi valóságra reflektáló műfajok helyzete és szellemisége a vizsgálat tárgya. Olvashatunk Déry Tibor *A napok hordaléka* című esszékötetéről, Mesterházi Lajos önéletrajzi regényéről (*Vakáció*), Gyergyai Albert *Anyám meg a falum* című „regényes emlékiratáról”, Hámos György két cikkgyűjteményéről (*Van-e viszonya, Írásból felmentve*). A magyar kritikairás helyzetéről szólván felleli e – korántsem áldásos – állapot okait is („...a magyar kritikairás egész élgárdája az irodalomtudományba vult vissza, a kritikairás napi munkájának egész terhe pedig a másod-harmadvonalbeliek vállára nehezedik” – *Betakarítás*). Három irodalomtörténeti igényű kismonográfiáról is szó esik (Gondos Ernő: *Bálint György*, Somlyó György: *Füst Milán*, Kőhádi Zsolt: *Mesterházi Lajos*).

Az utolsó előtti fejezet (*A nemzetitől a nemzetiig*) a magyar nemzeti történelemmel kapcsolatos vitákhoz szolgáltat adalékokat. Olvasható köztük – tanulmányértékű – cikk *Lukács Györgyről, Petőfi Sándor „nacionalizmusáról”*; vitacikk *Fekete Sándor* Petőfi-könyvével kapcsolatban. Az egyik legizgalmasabb írás azonban a „*Hazánk’ és hazánk*” című vitairat, amely néhány – látszólag – behatárolt, s nem is mai problematikájú történelmi tanulmány kapcsán a nemzetiségi kérdéssel és – ezzel szoros összefüggésben – a marxista történettudomány e kérdésben elfoglalt álláspontjával foglalkozik.

Mányoki Endre

Fenyő István: Magyarság és emberi egyetemesség.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 839 l.

Fenyő István új, 12. kötete – alcíme szerint – irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányokat, valamint rádiopublicisztikát tartalmaz; egy kivétellel 1974 és 1977 között született írásokat. Bizonyos hányadukat az irodalomtudomány soronlevő, nagy

összegező feladatai hívták életre: fejezetei lettek a magyar sajtótörténet első kötetének (az Erdélyi Múzeumról, a Tudományos Gyűjteményről, a Tudománytárról és az Athenaeumról írott tanulmányok), szerepeltek az *Eötvös-életműkiadásban* stb. A kötet végigolvasása során és az utószóból azonban az is kiderül, hogy egyúttal műhelytanulmányokat is forgatunk: két korszakmonográfia előmunkálatait. „Az egyik: a magyar centralisták nagyvonulatának átfogó elemzése. A másik: a Nyugat-mozgalom történeti szintézise, még inkább a két mozgalom közötti mély eszmei kapcsolatok megvilágítása, a történeti folytonosság és a belőle adódó eszmei örökség kimunkálása” – adja meg távlati programját a szerző.

Az írások keletkezési időrendjében mutatkozó egység és a műhely-jelleg mellett a kötet tanulmányait (kilencet a XIX. és ötöt a XX. századból) mélyebb indítékok is egységbe fogják. Fenyő nem véletlenül vagy hatást keresve emelte címbe a magyarság és egyetemesség egységét. Következétesen végigvitt, nagy mesterségbeli tudással művelt elemzések sorozatán jut el újra és újra ehhez a látszólag egyszerű igazsághoz; bizonyítva, hogy a múlt és jelen íróinak megítélésében ez az egyetlen maradandó eszmetörténeti mérce, előfeltétele az esztétikai értékrendnek is. Kiharcolása az alkotók számára pedig – bármennyire is kézenfekvőnek tűnik ma már ez az iskolában is oktatott egység – mőről műre húzódó, megisméltendő feladat modern irodalmunk mindkét évszázadában.

A kötet ezen kívül is nyújt primér tanulságokat a magyarságtudomány minden rendű és rangú művelője számára. Miközben Fenyő következetesen harcol a romantikus-nacionalista mítoszok maradványai ellen, hasonló elvi elszántsággal küzd az olyan „válogató” irodalomszemlélet ellen is, amely az egy korban élő alkotókat – utólag! – egymás ellen játssza ki, és a magasztalt mester érdemeit a kortársak kisebbitésével véli elérni. (Legszébben mindez a *Babits Adyról* című tanulmányban.) Ugyanakkor találó példáit olvashatjuk a magyar egyetemesség más vonatkozásokban megnyilvánuló igényének is, akár kallódó szellemi értékeink megmentéséről, akár az 1920 után emigrációba kényszerült progresszió nagy nemzedékének megvallatásáról, magyarnak vallásáról és értékeléséről van szó.

Fenyő a magyar irodalomtudomány fő vonulatát folytatja, kivált Szauder József eszmei hagyatékát. Távobabb áll tőle – valamennyi dolgozatának tanúsága szerint – a steril műelemzések világa, ahol a szöveg mögül eltűnik a kor, az életrajz, az életre hívó és befogadó szellemi közeg. A szűkebben vett, és ehelyt nem részletezhető, szaktudományi eredmények mellett ezek a kötet legvonzóbb tulajdonságai. Pedig a filológiai sommázat sem kevés. A *Bánk bánt* is kiváltó pályázat óta elfelejtett és jobbára csak rosszállóan emlegetett Erdélyi Múzeum szellemi erőforrásainak és eredményeinek számba vétele, a csupán újabbban kutatott Kazinczy Gábor-kör Petőfiig előremutató vonásai, a zseni romantikus fogalmának elméleti és gyakorlati-kritikai kérdései, az általa korábban számos szöveggözléssel gyarapított eötvösi életmű nyomán újrarájzolt portré a centralisták vezéralakjáról – ezek a XIX. századi tanulmányok legfontosabb tárgykörei és ezentúl megkerülhetetlen eredményei is. A XX. századi témájú írások mintegy hidat képeznek napjainkhoz: a reformkor örökségét legjobban folytató-értelmező és irodalmunk új fénykorát létrehozott nyugatosok nemzedékeitől a mai példázat-dráma művelőjéig, *Babits Mihálytól*, *Vas Istvántól* és *Illyés Gyulától* *Zelk Zoltánon* át *Sütő Andrásig*.

A kötet második felében 34 rádiójegyzetet találunk Fenyő *Figyelő szemmel* című közismert sorozatából, amely a Magyar Rádió irodalmi lapjának, a Gondolatnak rendszeres rovata.

K. F.

Ferenczi László: Sötér István.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 138 l. (Kortársaink)

A szépíró Sötér István ígéretes indulása, majd 1949 utáni elhallgatása – az ettől a cezúrától felívelő irodalomtörténetési pálya, majd az író 1974-es újraindulása (*Az elveszett bárány*-nyal), határozza meg azt a feszültséget, amely a tudós-író oeuvre-jének közegét jelenti.

Ferenczi László a kettős – szépírói és tudósi – pályaképből az író munkásságát vizsgálja. Ennek tartalmát a szerző pontos meghatározásából idézzük: „E célkitűzésnek megfelelően a monográfia elsősorban Sötér szépirodalmi alkotásait elemzi, a *Fellegjárás* (1939 és 1977), *A templomrabló* (1944), a *Kisértet* (1945), a *Bünbeesés* (1947 és 1961), a *Hidszakadás* (1948), *Az elveszett bárány* (1974) és a *Budai oroszlán* (1978) című regényeket, valamint a *Bakator* (1975) című kötetbe összegyűjtött 1937 és 1960 közt írt novellákat, továbbá a két legújabb, *Piros Pünkösöd* (Új Írás 1975) és *Tiszta Emma* (Új Írás 1978) című elbeszélését. Az esszék közül kiváltképpen az 1941-es *Jókai*-könyv, a *Két iskola* (Magyar Csillag 1944), a *Gide* (a *Játék és valóságban* 1946), a *Tisztuló tükrök* bevezetője és az *Évgyűrűk* (Új Írás 1976) kínáltak fontos tanulságokat”.

Ferenczi – Sötér István életrajzát és irodalmi iskoláit szerencsésen kapcsolja össze a szépíró munkájával. Megemlékezik irodalmi iskoláiról (például Flaubert-ről) csakúgy, mint mestereiről (Gombocz Zoltán és Gyergyai Albert). Árnaltan elemzi az előbbi Sötérré tett hatását; összefüggésben az Eötvös Kollégium (akár később a párizsi École Normale Supérieure) életre szóló élményével. Majd az induló Sötér szépirodalmi és irodalomtörténeti műveit értékeli, és részletesen bemutatja a *Fellegjárás*, mint „irodalomtörténeti esemény” igen vegyes fogadtatását. Majd a mű, mint „hangsúlyozottan és megkülönböztetetten értelmiségi regény” elemzését olvashatjuk, részletesen kibontva a mű, valamint a *Bünbeesés*, *A templomrabló*, *Az elveszett bárány* és a *Budai oroszlán* szereplőinek rendszerét.

Nem reprodukálható itt az a bonyolult megközelítés, amely a filológiai és a tudományos igényű esszé összegzésével az írói pályát követi. Emeljük ki a *Négy nemzedék* szerkesztői alapelveit, a Miczkiewicz-értékeléseket és az *Évgyűrűk* vallomásos szintézisét.

Melczer Tibor

A fiatal Lukács dráma és művészetelmélete.

Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1979. 351 l. (Színházelméleti Füzetek 11.)

A tanulmánykötet négy nagyobb fejezetből áll; magához a könyvhöz *Almás* *Miklós* írta az előszót, melyben röviden, néhány csomópontra koncentrálna vázolja a

fiatal Lukács írásaiban felvetődő lehetséges problémakomplexumokat, mintegy előrevetítve a fejezetekben majd szóba kerülő kérdéseket. Almási jelzi, hogy a tanulmányok mind ténylegesen fiatal kutatók írásai, melyek tiszteletadások a fiatal Lukács György szellemi teljesítménye előtt. Hozzátehető ehhez, hogy a tiszteletgész egyben helyenként erős kritikai hangsúlyt is kap, bár kétségtelen: nagyobb részben a fiatal és az idősebb Lukács gondolkodói irányultságának, eredményeinek összevetésében, az utóbbit illetően.

A *Bacsó Béla és Földényi F. László* szerkesztette tanulmányok elsősorban *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika*, a *Lélek és a formák* és *A modern dráma fejlődésének története* című kötetekkel foglalkoznak, de természetesen a szerzők óhatatlanul kitérnek Lukács más írásaira és későbbi munkáira is. Az első fejezetben található *Földényi F. László* terjedelmes tanulmánya, *A fiatal Lukács*, mely azóta a Gyorsuló idő c. sorozatban önállóan, könyvalakban is napvilágot látott. A fejezet címe: Általános megközelítés, s Földényi valóban átfogóan, nem egyes művek, hanem a választott korhatárig, 1918-ig, a lukácsi teljesítmény egészének az elemzésére, értékelésére vállalkozott, erős kritikával illetve a fiatal Lukács szemléletét és módszerét. Földényi, ellentétben a többi tanulmány szerzőjével, nem foglalkozik a fiatal Lukács munkásságának etikai oldalával, csak jelzésszerűen; inkább a filozófiai-ismeretelméleti kérdéseket elemzi, megpróbálva kimutatni azt, hogy az öregkori Lukács merevségei, dogmatizmusa ebben az időszakban is megtalálhatóak, csak – durván fogalmazva – ellenkező előjellel, lévén, hogy Lukács ekkor elsősorban logikai mércével közeledett a történelemhez és esztétikához egyaránt.

A második fejezetben (*A dráma elmélete*) kapott helyet *Orosz István és Ungár Júlia* tanulmánya. Utóbbi Lukács *Drámatörténetét* elemzi részletesen, szinte „close reading”-szerűen, pontról pontra. Orosz István tanulmányában szintén ezzel a művel foglalkozik, de más szempontból. Kimutatja a *Drámatörténet* és általában Lukács esztétikai szférájának „luciferi” jellegét, s végkonklúziója, hogy a logikai-esztétikai kritériumok a valóságos élettel szemben végülis hatástalanok. Ugyanakkor messzemenően elismeri, hogy Lukács ekkor még nyitottságra törekedett, és fejtegetéseinek korlátait, ellentmondásait éppen maga jelezte a *Drámatörténetben*, s emiatt Orosz Lukácsnak ezt a művét tartja az élmű legkiemelkedőbb alkotásának.

A harmadik fejezetben (*A forma esztétikája*) három tanulmány szerepel. *Kardos András* írása a „sensus communis” fogalmát-kategóriáját vizsgálja filozófiatörténeti szempontból, Descartes, Leibniz, Kant valamint a szerinte átmenetet képező Spinoza etikájában; valamint megpróbál vázolni egy marxi alapú szintézis-lehetőséget e kategória kidolgozására. A tanulmány elsősorban etikai szempontú és magával Lukácssal konkrétan csak vázlatosan foglalkozik, de mintegy alapot ad a többi tanulmány hasonló megközelítéseéhez. *Bacsó Béla* tanulmánya (*A forma utópiájától az utópia formájáig*) is ide kapcsolódik. *Könczöl Csaba* a *Lélek és a formák* stíluskérdéseivel foglalkozik, kimutatva, hogy a Lukács szemére oly sokszor vetett „homályosság”, magyartalanság, stílustalanság, bár általában igaz, ennél a múnél azonban tudatos törekvés eredménye, melynek mély etikai-tartalmi oka van, s ez is a fiatal Lukács saját korával való szembenállását jelzi. *Könczöl* részletesen elemzi az esszéformának ezt a sajátos lukácsi változatát, jelezve, hogy ez – a művészet és a tudományos értekezés között – volt az egyetlen lehetséges formája Lukács etikájának adekvát megjelenésére.

A negyedik fejezet (*Balázs Béla és Lukács György*) két tanulmánya a Vasárnapi

Kör két legszemélyesebb kapcsolatban levő tagjának szellemi viszonyát elemzi, főleg *Angyalosi Gergely* írása. *Lenkei Júlia* igen terjedelmes műve Balázs Béla színházesztétikáját dolgozza föl részletesen.

A tanulmánykötet egyedülálló abban az értelemben, hogy először vehetünk kézbe olyan magyarországi könyvet, mely a lukácsi életműnek egy értékeiben nagyon jelentős szeletét ilyen részletességgel, ugyanakkor változatos szempontrendszerrel elemzi, méri föl. A kötet ezenkívül a fiatal „tudós generáció” eredményeiről, képzettségéről és szemléletéről is képet ad. Sajnálatos, hogy a könyv úgyszólván belső kiadvány, mert mindössze 300 példányban jelentette meg a Színházi Intézet, s így szélesebb körben hozzáférhetetlen.

Dérczy Péter

Flach Paul (Pál): Tóth Kálmán ifjúkoráról.
Danubia – Druckerei, München, 1979. 20 l.

A szerző, aki korábbi dolgozataiban többször is foglalkozott Baja város kultúrhistóriájával, ezúttal annak tisztázására vállalkozott, hol is állt tulajdonképpen ott a költő szülőháza. Az eddigi Tóth Kálmán-életrajzok és a Dicalis Conscriptio egybevetéséből az derül ki, hogy „nem az a ház Tóth Kálmán szülőháza, melynek homlokzatát közel 100 év óta a költő szülőhelyét jelző emléktábla ékesíti”.

Ugyane topografikus kereső módszerrel és igénnyel próbálja Flach Paul pontosabbá tenni Tóth Kálmán egy-két versének geográfiai betájolását is. A műzsák közül a kegyetlen *Vojnovics Matild* és *Spitzer Ninácska* lakóhelyét sikerül így kiderítenie, akik házát az eddigi szakirodalom ugyancsak tévesen helyezte el Baja város térképén!

J. J.

[Forty-four] *44 Hungarian Short Stories.*

Válogatta: Illés Lajos. Előszó: C. P. Snow. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 733 l.

A magyar kultúra nemzetközivé tételében legfontosabb, és egyben legnehezebb misszióknak a magyar irodalom publikálása, amely – nyelvünk ismert elszigeteltsége miatt – egyet jelent jó fordítások készíttetésével. Bár e tevékenység – és csak részben a mi hibánkból – igen megkésve indult be, a kezdeti lépések, nemzetközi támogatástól és rokonszenvtől kísérve, biztatóak.

Az 1977-ben kiadott reprezentatív költői gyűjtemény, a *Modern Hungarian Poetry* létrehozásában a Columbia Egyetem Műfordítói Központja volt a Corvina Kiadó partnere, míg az újabb angol nyelvű antológia, ezúttal negyvennégy magyar novella, az UNESCO támogatásával jelenhetett meg, hogy egy készülő könyvsorozatban a magyar kispróza fejlődésének keresztmetszetét nyújtsa. Egy kötet, mégha hétszáz oldalas is, természetesen aligha reprezentálhatja a maga teljességében a sokszínű magyar novellát, a szerkesztőknek így le kellett mondaniuk a Heltai Gáspár fabuláitól Mikszáth elbeszéléseiig eltelt századok novellaterméséről. Bármennyire hiányérzetet kelt is ez az úr,

végeredményben mégiscsak helyeselhetjük a szelekciót, mert a XX. század elbeszélés-irodalmából viszont színes és sokoldalú képet kapunk, s ami még fontosabb, kap a nyugati olvasó, lehetőleg olyan írásokon keresztül, amelyek nem kizárólagos magyar konnotációt tételeznek föl. A kötet első részébe válogatott művek a magyar irodalomnak azt a századforduló körül bekövetkezett pillanatát elevenítik föl, amikor az elbeszélés túlnövi a jókais, mikszáthos anekdotázást, s megszületik a feszes, európai normákra is figyelő modern novella olyan írók tollán, mint Bródy Sándor, Szomory Dezső, Csáth Géza és Krúdy. Jól válogatott írások mutatják be a nyugatos írókat és kortársaikat, Karinthyt, Kosztolányit, Nagy Lajost, Móriczot, Füst Milánt, Tersánszkyt. Szerepelnek itt népiek, mint Szabó Pál és Veres Péter, valamint az avantgardizmusban gyökerező írók is: Kassák, Déry, Lengyel József. A kortárs novellát a nagy öregek – Illés Endre, Örkény István, Palotai Boris – mellett a középnemzedék, mint Galgóczi Erzsébet, Karinthy Ferenc, vagy Moldova György művei képviselik.

A kötet külön értéke a híres angol író, *C. P. Snow* meleghangú előszava, amely súlyánál s értő szavainál fogva sokat tehet a magyar irodalom iránti érdeklődés felkelteséért. Snow mindenek előtt gálánsan bókol a magyar szellemnek: tudósaink, világhíres művészeink száma nagyobb, mint mondjuk Kanadáé, vagy Svédországé. Ugyanakkor sajnálkozik, hogy irodalmunk annyira ismeretlen. Az irodalom nagy győzelmének tartja ezt a kötetet. Magukról a novellákról szólva három sajátosságot vél fölfedezni a magyar kisprózában. Az írások általában hosszabbak, mint a nyugati novellák; öntörvényűek, nem követik „professzionálisan” a novellairás bevett szabályait; s végül Snow meglepődve tapasztalja, hogy bár a művek hőseinek pszichikuma bármely nemzetbeli olvasó számára ismerős és érthető, a novellák társadalomrajza mennyire elütő a nyugaton megszokottól. Különösen áll ez a paraszt-témájúakra.

Méltán örülhetünk Snow lelkendező véleményének, s megállapíthatjuk: klasszikus novelláink – Móricz *Barbárokja*, Krúdy *Az utolsó szivar az Arabs Szürkébenje*, Kosztolányi *Omelette à Woburnja* – angolul sem vesztenek drámai erejükből, művészi csillogásukból. Érdekes megfigyelni a külföldi író-kritikus véleményét: Kamondy László, szerinte Lawrence-i tökéletességű novelláját (*A diák és az asszony*), valamint Karinthy Ferenc *Dukich Emil születésnapja* című írását ajánlja leginkább olvasói figyelmébe.

Szőnyi György Endre

Fried István: A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 355 l., 4 t.

A sajátosan magyar irodalomtörténeti érdekű munka szerzője témája kidolgozásában hármas korlátozást alkalmazott. A „*délszláv népköltészet*” gyűjtőnév alatt a horvát s még inkább a szerb folklór jelenségeit vette figyelembe. (A kötetben szintén gyűjtőfogalomként használt „szerb” népköltészet kifejezés a korabeli szóhasználatra utal.) A *kronológiai* elhatárolást maga a téma indokolja. A felvilágosodás-kori irodalmi eszmélkedés a délszláv népköltészetre figyelő, azt a magyar irodalomba olvasztó folyamata a késő-romantika időszakáig bizonyos fokig egységesnek tekinthető száz éves korszak

kot jelent a kapcsolattörténetben. A harmadik korlátozás *módszerbeli*: a komparatiztika számos lehetősége közül a szerző egy látszólag egyoldalú hatásvizsgálatot végez el. Így körülhatárolt témakörében igen alapos munkával, évtizedes előkészületek után monografikus igényű feldolgozást készített.

Az időrendileg egymásra épülő fejezeteket két tudománytörténeti áttekintés előzi meg (Jugoszlavisztikánk historiográfiájának néhány kérdése; A délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok kutatásának magyar mérlege). Ezek alapján különösen indokoltnak véljük a szintézis létrejöttét, hiszen a szerző szakít a néhány évtizedes még élő és a régebbi komparatiztikát károsan befolyásoló szemlélettel, hogy a magyar irodalom nyugatról kapott, a környező népek irodalma számára pedig – szinte kizárólag – adott. Ugyanakkor tülemelkedik a pusztá hatásvizsgálatok szintjén, melyekre a téma szakirodalmában számos korábbi példa van; ezek eredményeit magába sűríti. A történeti fejezetek (A magyar felvilágosodás irodalma és a délszláv népköltészet; Magatartás, költészet, kétnyelvűség – Vitkovics Mihály életművének tanulságai; A szerbus manier reformkori változatai; Székács József: Szerb népdalok és hősrégék; Romantika, délszláv népköltészet szerepe Erdélyi János és Arany János életművében s az 1850-es esztendő kultúráközvetítőinek tevékenységében; Jókai és a délszláv népköltészet) legfontosabb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze röviden. A felvilágosodás korában kibontakozó irodalmi népiességünk sokat köszönhet a délszláv példának, elsősorban Vuk Karadžić gyűjteményének. Az átvétel nemcsak közvetlenül, motívumokban sőt témákban (pl. Vitkovics, Székács fordításai, Arany, Jókai recepciója stb.), de közvetve (főleg a német irodalmon keresztül) is megvalósult. Amellett, hogy a szerb népköltészet példa és forrás volt a száz év alatt, teoretikus szinten igazoló erővel rendelkezett első „folkloristáink” legtöbbje számára. A szabadságharc leverése után a költészet egyenesen a politikai közeledés katalizátorává válhatott. Külön ki kell emelni a Vitkovics életművéről szóló megállapítást, amely irodalomtörténeti átértékelés szándékát jelzi. Az ő költészete nélkül „elképzелhetetlen Kisfaludy Károly frontáttörése, az Aurora-népiesség” (141).

E monográfiával a magyar irodalomtörténet egy fejezetének sajátos szempontú megközelítését kapjuk kézbe, adatgazdagságával, a magyar fordításirodalom sok elfeledett alkotásának elemzésével pedig segít árnyaltabbá tenni a kor legjelentősebb ideológiai és stílusirányzatairól, irodalmi gondolkodásáról alkotott korábbi képünket.

Hargittay Emil

Független Szemle (1921–1923); Kékmadár (1923).

Repertórium. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1979. 167 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteinek B sorozatában megjelenő 10. számú füzet anyagát *Botka Ferenc* szerkesztette, az anyaggyűjtésben, előszerkesztésben, a névmutató készítésében *Bali Judit* működött közre. A Független Szemle jelentőségéről, anyagáról *Vezér Erzsébet* írt előszót, a Kékmadarról *Szabolcsi Miklós*. A progresszív folyóiratok könyvészeti leírása, a rájuk vonatkozó irodalom után tematikus rendben követik egymást a lapok cikkei, rövid annotáció egészíti ki a címleírásokat. Az igen változatos tartalmú Független Szemle főbb szerzői közül *Czakó Ambró*, *Supka*

Géza, Király György nevét emeljük ki, a Kékmadárból Gergely Sándorét, Hevesy Ivánét. A repertóriumot csaknem harminc oldalnyi, jól használható névmutató egészíti ki.

R. T. O.

Garai Gábor: *A viszályokon át.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 293 l.

A költő 1972–1978 között született prózai írásait tartalmazza ez a kötet: kritikákat, esszéket, megemlékezéseket, tanulmányokat. Az olvasó, ki verseiből ismeri inkább Garai Gábort, természetesen ezekben a művekben is a lírikust keresi; s valóban, a kötetet bemutató fülszöveg „a költő lírai termésével nagyon közeli rokonságban álló” prózát ígér. Garai lírája és e válogatás közt azonban korántsem ilyen egyértelmű a kapcsolat. Sőt, mintha ellenkező tendencia lenne felfedezhető köztük. Az elmúlt évtizedben a versek sötétebb tónusúak, elégikusabb hangvételűek lettek, jelezvén a nagyobb belső vívódásokat a közösséget teremtő szó kimondásáért. A válságnak viszont nyoma sincs ebben a kötetben. Ellenkezőleg, szinte valamennyi sora tudatos írói feladatvállalás, annak egyre árnyaltabb meghatározása s újrváállása: a társadalmilag elkötelezett művész ars poeticái.

A *Részletes önéletrajzom* című, 1978-ból való írás rejti e látszólagos ellentmondás magyarázatát: „1975 nyarán és őszén anyám halála után súlyos emberi-írói válságba sodródtam; úgy tetszett, mintha előre megfontolt, tudatos szándékomtól függetlenül a szervezetem akarta volna megsemmisíteni önmagát. Szerencsémre – nem sikerült”.

Ez a lezáró három szó a kulcsa a Garai-próza és líra viszonyának: amit csak versben lehet elmondani és kiküzdni, az a próza nyelvén ténymegállapítássá válik. A kötet címe is ezt jelzi; a túljutást a partikuláris lét külső és belső vívódásain.

Nem tagadása ez az ellentmondásoknak, hanem inkább tudatos vállalása az emberi problémáknak. A kötet kulcsszavai: élet, ember, hit, feladat, haladás; a szerző alapmagatartása a többes szám első személy, a *mi* közösségeteremtő és vágyó harmóniája. Ilyenformán a kapcsolat líra és értekező próza között nem az azonosság, hanem az egymást feltételező, egymást erősítő kiegészítés.

A közvetlen szolgálat jegyében született, többnyire alkalmi, rövid írások négy ciklusba rendeződnek: *Önarckép, Költők között, Irodalom és valóság, Élőszóval*. Az első és a negyedik rész személyesebb hangvételével keretként fogja közre az elméletibb, elemző igényű középső két ciklust. Az *Önarckép* sejtet legtöbbet az egyén belső küzdelmeiből. A *Költők között* című fejezet témája a kortárs irodalom, ebben a pályatársak műveit elemzi Garai Gábor. Többnyire olyan írókról szól itt, akiket bizton érezhet példaképnek, barátnak, s olyan emberekről, akiknél élet és mű egymást igazolja (mint például Váci Mihály, Simon István esetében).

Négy cikke foglalkozik a műfordítás elvi kérdéseivel (*Képes Géza, Vas István, Orbán Ottó, Somlyó György* műve kapcsán). Több esszé szentel külföldi írók és irodalmak bemutatásának. Elvileg megfogalmazott ars poeticái ezek az elkötelezett művészet mindenkori helytállásának. A napi munka néhány szavas protokoll műfajai (kö-

szöntők, jubileumi, ünnepi beszédek, búcsúztatók stb.) található az *Élőszóval* című utolsó ciklusban. Az aktualitás kötöttségei ellenére itt kerül a legközelebb egymáshoz a közember és a lírikus. Az élő szó olyan kapcsolatot teremt író és közönség között, melyben a mondandót az alkotónak egész személyiségével kell igazolnia.

Kolczonay Katalin

Alekszandr Gerskovics: Az én Petőfim.

Előszó: Sötér István. Utószó: Kiss József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 257 l.

Szűkebb szakmai körökben tudott tény, hogy Alekszandr Gerskovics olyan tudós, aki nem titkolja vonzódásának érzelmi motívumait sem, s az a műfordító, akinek egy-egy íróhoz, műhöz való kötődését filológusi megalapozottság, elvi következetesség hitelesíti.

Jelen kötete három nagyobb egységre tagolódik: az elsőben – *Az én Petőfim* – a Petőfi-tanulmányok kaptak helyet, a második az *Élő klasszikusok* címet viseli, a harmadik – *Színházi krónika* – a kifejezetten színházi tárgyú írásokat tartalmazza.

Gerskovics már könyve címével is hangsúlyozza: az a Petőfi, akiről ő beszél, csak az „övé”. Természetes, nem a kirekesztés szándéka itt a döntő, hanem inkább a drámaíró Petőfiről hangoztatott szuverén megállapításait szeretné még hangsúlyosabbá tenni. Szerinte ugyanis a magyar szakirodalom alábecsüli a költő drámaírói kvalitásait, s főként nyelvi megújító erejét nem értékeli kellőképpen. A *Tigris és hiéna* elemzésével újra nyitotta tette a vitát Petőfi egyetlen drámai próbálkozásáról. (*Az újítás hagyománya*) Hogy Gerskovicsnak mennyire szívügye Petőfi drámája, bizonyítja a Kazimír Károlyhoz írott, tanulmánynak is beillő levele. (*Levél Kazimír Károlyhoz a Tigris és hiéna legutóbbi bemutatója kapcsán*)

Nem Gerskovics az első, aki a Petőfi szibériai száműzetésével kapcsolatos legendák nyomába szegődik, de elszántsága, alapossága itt is imponáló. (*Petőfi halhatatlansága*)

Gerskovics érdeklődésének nyitottságát bizonyítja, hogy amikor számba veszi az újabkori magyar irodalom értékeit, nem áll meg az országhatárnál. Nem mulasztja el bemutatni a szovjet olvasóknak a csehszlovákiai vagy a romániai magyar irodalom jeleseit sem. Így jut közel *Fábry Zoltán* és *Balogh Edgár* munkásságához, emberi példájához.

Kétirányú érdeklődés jellemzi Gerskovics rövidebb színházi tárgyú írásait. Egyrészt az orosz és szovjet drámák kapcsán elemzi a magyar színjátszást, miközben nagyszerű portrékat rajzol jelentős színészegekről (Darvas Iván, Gábor Miklós, Töröcsik Mari), másrészt a magyar dráma szovjetunióbeli útját követi nyomon. (Erre feljogosítja, hogy a legtöbb darabot ő fordította oroszra, *Tigris és hiéna*, *Tóték*, *Fáklyaláng* stb.)

Az előszót író *Sötér István* szerint Gerskovics igazi területe a színház. Valóban: műveivel jelentősen hozzájárul az elmúlt harminc év magyar színjátszásának értékléséhez.

Balla Gyula

Greza Ferenc: Németh László vásárhelyi korszaka.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 416 l.

Greza Ferenc könyve – Vekerdi László kismonográfiája után – az első részmonográfia Németh Lászlóról. Ellentétben Vekerdivel, aki a pálya egészét áttekintette, Greza csak egyetlen pályaszakasz (a „vásárhelyi korszak”) földolgozását adja. Ez, a szűkítés ellenére, önmagában is előrelépés – kilépés a globális, ám többnyire fölöttébb vázlatos értelmezések világából. Amit ugyanis az egész Németh László-i életműről eddig esszéekben, vázlatokban el lehetett mondani, valószínűleg elmondott már; a soron levő feladat a részvizsgálatok elvégzése. Ennek a feladatvállalásnak természetesen nagy hátrányai vannak, hisz a vizsgált rész kiszakad valódi összefüggéseiből, s önálló életre kel. Ez alól Greza könyve sem lehetett kivétel, ő is – szükségszerűen – kiszakít néhány (mégoly fontos) évet az író életéből, s csak azt dolgozza föl. Szükségképpen megtöri tehát a Németh László-értelmezések rendjét, s megemeli a „vásárhelyi korszak” jelentőségét. Amit azonban Greza adhat s ad is, az kárpótól e veszteségekért. A vizsgált korszak fontos szakasza az író pályájának. Németh László „legjobb regényei és drámái” – az *Izony* és az *Égető Eszter*, a *Széchenyi* és a *Husz* – ekkor keletkeznek. A korszak nagy vívmánya a történelmi dráma és a társadalom életét élő és alakító regényhős. A kísérletező író-pedagógus műhelyében szembesül az utópiateremtő hajlam és a növekedő realitásérzék: ebből a feszültségből születik a tanügy rendezésének gyakorlati terve és az írói pálya természettudományos racionalizmusa. S nemcsak a tárgy fontos; Greza eredményei a földolgozásban is benne vannak: a „tárgy” szeretete, a nagy és széles körű anyagismeret, a teljességre törő s azt valószínűleg meg is közelítő irodalomhasználat, a bőséges új anyag fölszínre hozása, a források „megmozgatása”, az „olvasmányos”, világos stílus, s mindenekelőtt a mondanivaló arányos, megformált előadása. A könyv, nem véletlenül, kedvező kritikai fogadtatásra is talált; némelyik – elismerő – recenzio tanulmányterjedelemben méltatta. Egnémely megállapításával persze lehet vitázni, elképzelhető más Németh László-értelmezés is. Kevésbé „egynemű” s élesebb kontúrú. Az a nagy empirikus anyag azonban, melyet Greza föltárt s könyve szövegébe (vagy a kötetvégi terjedelmes jegyzetekbe) beledolgozott, a Németh László-kutatás nélkülözhetetlen s megkerülhetetlen művévé teszi monográfiáját. Mindemellett ráadásul, úgy tetszik, a könyv elérte azt a szerzői célt is, amit Greza a fülszövegben ír (amit tehát mindenképpen olvasói tudtára akart adni), tudniillik könyve valóban „érdem s ítélet igazságosabb összhangján dolgozik”.

L. A.

Haiman György: A könyv műhelyében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 393 l.

Haiman Györgynek, a jelenkori magyar könyvművészet egyik kiváló egyéniségének tanulmánykötete számos, a magyar irodalomtörténet kutatóit is foglalkoztató kérdést tárgyal. A XVII. századi nagy nyomdász, *Tótfalusi Kis Miklós* életműve már monografikus feldolgozásra is ilhette a szerzőt. Ezúttal őt újabb tanulmány foglalkozik Tótfalusi hollandiai kapcsolataival, hagyatékával és a róla szóló halotti kártával. A

XVIII–XIX. századból *Bod Péter és a magyar nyomdászat* kapcsolatát vizsgálja egy tanulmány, az 1848-as szabadságharc nyomdászainak, *Landerernek és Heckenastnak* pedig a „metszvényeit” mutatja be. Századunk kiemelkedő – tragikus sorsú – mesterének, *Kner Imrének* és tevékenységének külön fejezetet szentel a szerző, megvilágítva *Kecskeméti Vég Mihály* Psalmus Hungaricusának modern kiadástörténetét is. Az elméleti jellegű szakmai cikkek mellett külön figyelmet érdemel az *Emlékezés a Meredek út-ra* című visszaemlékezés, amely *Radnóti* kötetének megjelenési körülményeiről számol be.

Haiman György tanulmányainak gyűjteménye tartalmában és külső megjelenési formájában is a szerző hitvallását, „az olvasónak tett szolgálatot” tükrözi.

Németh S. Katalin

Haiman György: A Kner-család és a magyar könyvművészet. 1882–1944.

Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 66, XVI l., 56 t.

A huszadik századi magyar könyvnyomtatás története nem képzelhető el a Kner-család munkásságának ismerete nélkül. Haiman György saját tervezésű, különlegesen szép kivitelű kötete csupán ízelítőt ad abból a gazdag terméskből, amivel a gyomai Kner-nyomda betűművészei a könyvkiadást gazdagították. A kiadvány célja nem az életrajz(ok), bibliográfia vagy komplex nyomdatörténet rekonstruálása, hanem a figyelem felkeltése és nem utolsó sorban a gyönyörködtetés. Haiman György – idézetekkel gazdagon illusztrált – tanulmánya ezúttal a tendenciózusan válogatott képanyag egyenrangú kísérő szövege. A válogatás és az értékelés szempontjait a hagyományőrző szándék és az előremutató értékmentés határozzák meg, a könyv széles körű visszhangot kiváltó fogadtatásából ítélve – méltán – sikerrel. Századunk könyvtörténete, -művészete iránt érdeklődve szívesen látnánk a nyomda teljességre törekvő monografikus feldolgozását és a kiadványok bibliográfiájának összeállítását is.

N. S. K.

Hauser Arnold: Találkozásaim Lukács Györggyel.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 118 l. (Korunk tudománya)

A könyv négy fejezetből áll és egy eligazító utószóából, melyet *Szabolcsi Miklós* írt; e négy részből három rádiós, illetve televíziós beszélgetés, és csak egy, az utolsó az, melyet Hauser Arnold tanulmányának tekinthetünk. A kötetet Hauser még maga állította össze, s a szöveget saját kezűleg fésülte át. Utolsó munkájának megjelenését már nem érte meg, mert az 1977-ben történt Magyarországra való visszatelepülése után nem sokkal meghalt.

Az első beszélgetés (Párbeszéd a nagyvilággal. Rádióbeszélgetés – 1969) a magyar rádió kezdeményezésére született, meghozzá úgy, hogy Hauser a BBC londoni stúdiójában ült, míg Lukács és a többi résztvevő, Ortutay Gyula, Huszár Tibor és Kézdi Beatrix (Hauser magyar kiadójának képviselőjében) a budapesti stúdióban. A beszélgetés tulajdonképpen újraközlés, mert a Valóság 1969/10. számában már megjelent. A

beszélgetés röviden áttekinti Lukács és Hauser szellemi indulását, a Vasárnapi Kör, a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának történetét stb., s ezen keresztül érinti Lukács Hauserre gyakorolt hatását. Egyfelől pontosan kiderül, hogy melyek azok a pontok, ahol a két nagy tudós megegyezik és közösen gondolkodik: a társadalmi-történeti materialista meghatározottságú érdeklődés és kiindulás. Ugyanakkor Hauser nyomatékosan hangsúlyozza, hogy kettejük kapcsolata inkább személyes, mint tudományos volt mindig is, már csak azért is, mert Mannheim Károlylyal, aki igen nagy hatással volt rá, kapcsolata-barátsága korábbi volt és külföldön is tartott. Hauser arra is kitér, hogy ő a marxizmusban a teóriát és a praxist elválasztotta egymástól, s megjegyzi, hogy „Életem tartalma tudományos tartalom, nem politikai. Feladatom, úgy érzem, nem politikai feladat.”

A következő két interjú (Beszélgetés Arnold Hauser és Christian Gneuss között az új magyar kultúra alapjairól; a Norddeutscher Rundfunk felvétele Londonban – 1973; Látogatóban Hauser Arnoldnál. Magyar Televízió 1976. március 3. készítette: Nyíri Kristóf) már részletesebben érinti Hauser indulásának éveit, érdeklődésének alakulását és személyes sorsát-életét Magyarországtól Olaszországon, Németországon és Ausztrián át egészen Angliáig. Szó esik a legnagyobb XX. századi gondolkodókról, Adornótól Horkheimerig. A beszélgetések részletesen foglalkoznak Hauser nagy munkáinak keletkezési körülményeivel, legyenek azok szellemiek vagy éppenséggel anyagiak. Hauser beszél a Magyar Televízióknak adott interjújában azokról a magyar művészekről, illetve gondolkodókról is, akik a századelőn így vagy úgy, de nagyjából laza csoportot alkottak – többek között Zalai Béláról részletesen, és Balázs Béláról, akit filmesztétikai írásaiért igen nagyra becsül, Szabó Ervinről, Mannheim Károlyról.

A három beszélgetésből főleg Hauser emberi és tudósi alakja bontakozik ki, s viszonylag kevesebb szó esik Lukácsról. Kettejük szellemi viszonyáról elsősorban Hauser írása (Változatok Lukács György *tertium datur*-témájára. Előadás a Magyar Tudományos Akadémián – 1977) ad eligazítást. Így láthatjuk a közös elvi alapok mellett Hauser mint a következetes, nyitott, politikamentes és kitérők nélküli fejlődés képviselőjét, szemben Lukácssal, aki pályáján erős kitérőkkel és váltásokkal haladt, s mindig hajlamos volt a dogmatizmusra. Hauser előadása azonban éppen arra koncentrál, hogy az idősödő Lukács bizonyos fokig „megenyhül”, s a munkásságában mindig ott lappangó „harmadik út” lehetősége felé fordult erősebben esztétikájában, de egész gondolkodásában is.

Dérczy Péter

Hegyí Béla: A dialógus sodrában. Beszélgetések kortársainkkal.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 471 l.

A párbeszéd a tolerancia műfaja. A világméretű dialógus például a marxisták és a katolikus között ma már jelképpé, a különböző világnézetű emberek békés egymás mellett élésének szimbólumává is vált. A kötet ilyenféle párbeszédetek gyűjteménye, a kérdező bennük *Hegyí Béla*, a *Vigilia* szerkesztője, beszélgető partnere pedig húsz író, zene- és képzőművész; hívők és ateisták. *Lukács György és Király István, Borsos Miklós és Szántó Pirokska, Pilinszky János és Thurzó Gábor, Ferencsik János és Illyés Gyula*

gondolati eszmélkedése a spontaneitás keresetlenségét és az értő kérdező felkészültségét színvonalasan reprezentálja.

Mégpedig úgy, hogy egyúttal számot adjon önmaga múltjáról és jövőbeli terveiről, valljon világnézetéről, a marxizmus és a vallás viszonyáról. Korrektek és célratorók a kérdések, s ugyanilyenek a válaszok is, udvariasság és szókimondás egyszerre jellemzi ezeket az eszmeeseréket, melyekben mindkét fél – a katolikus kérdező és a többnyire elkötelezett marxista művész, gondolkodó – igyekszik egymás álláspontját kiismerni.

Az interjúk alaposan megszerkesztett, mives szövegek. Vitathatatlan színvonaluk kulcsa – a kérdező habituális jelenségén és széles körű irodalmi-filozófiai műveltségén kívül – az, hogy „szerzőjük”-nek előzetes képe, véleménye van a partner világáról, annak összetett és gyakran ellentmondásos mozgásáról. Ennek is köszönhető, hogy az interjúkban nincs félrehallás vagy mellébeszélés, a dialógusok valódiak és az álláspontok – ha úgy hozza a szükség – összecsapnak.

Tóth Tibor

Hegyi Béla: A magunk vallomásai. Portrék és beszélgetések.
Ecclesia, Budapest, 1979. 411 l.

A dialógus sodrában ikerkötete *A magunk vallomásai*. Szerzőjük egyazon interjú-sorozat válogatásának confessionális oldalát nyújtja. Szándéka szerint az interjúalanyokkal arra törekszik, hogy visszaadja a katolikus szó eredeti jelentését: az egyetemességre, a minden érték befogadására kész szemléletre való nyitottságot – mely véleménye szerint az élet egyetemes ismeretéhez vezetheti el az embert, az önmagát megmérőt.

Az interjúkötet szerkezeti felépítése is ezt az elvet tükrözi: *Horváth Richárd* művesen átgondolt elmélkedése a dialógusok ellentmondásokat sem nélkülöző szerepére vezeti az előítéletek és elfogulatlanságoztól terhelt olvasókat, hogy „látva lássanak”. A teológia, ember, társadalom fejezet pap-teológus szereplői nyíltan beszélnek kétevelyekről, fejlődésben visszamaradt hitről és az egyes személyes kereséséről, a keresztény ember küldetéséről szocialista társadalmunkban.

Az Írás, irodalom, magatartás rész *Bálint Sándor* néprajztudóstól az egyetemes értékekben gondolkodó *Szigeti Endrén* át *Rónay Györgyig*, a „poeta doctus christianus”-ig és a világirodalmi értékű *Pilinszky Jánosig* oly arcokat rajzol meg, melyek ténylegesen milieu-jük nélkül (Possonyi László, Thurzó Gábor, Sík Sándor, Ijjas Antal, Kunszery Gyula, Ujlaki Andor, Bibó Lajos, Magyar Ferenc, Kézai Béla és Ignác Rózsa) nem ismerhetők meg igazán.

Tóth Tibor

A Helikon és az Erdélyi Szépművészeti Céh levelesládája (1924–1944). I–II.
Közéteszi Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 439, 491 l.

Mint Marosi Ildikó bevezető tanulmánya elmondja, 1971 nyarán Kemény János ötlete volt, hogy a marosvécsi Helikon egykori vendégei írásban számoljanak be emlé-

keikről, s ez a vallomás-gyűjtemény ünnepelje meg az első helikoni találkozó negyvenötödik évfordulóját. Akkor ez a javaslat nem találhatott meghallgatásra, viszont belőle nőtt ki a kiváló marosvásárhelyi kutatónak az a terve, hogy ha nem is az emlékezéseket, de a Helikon dokumentumait kötetbe gyűjti, ezzel támogatván, egyszersmind serkentvén az irodalomtörténeti kutatást. Marosi Ildikó már a vásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság iratainak kiadásával is (1973) tanúsította filológiai felkészültségét és gondosságát, joggal vártuk tőle, hogy anyaggyűjtő és feldolgozó munkájának következő eredménye a Helikon iratainak, valamint levelezésének sajtó alá rendezése lesz. A kétkötetes irodalomtörténeti forrásanyag feltárása és kiadása szorgos és türelmes munkát követelt, minthogy a két világháború közötti romániai magyar irodalom irat- és levelezés-anyagát fájdalmasan megrostálták a történelmi viharok: a második világháború pusztításai következtében veszett oda az Erdélyi Szépmíves Céh, valamint az Erdélyi Helikon Kolozsvárott elhelyezett szerkesztőségi és kiadóhivatali irattára, továbbá Bánffy Miklós bonchidai, Kemény János marosvécsi, Kós Károly és Szentimrei Jenő sztánai levéltára s még megszámlálhatatlanul sok irodalomtörténeti dokumentumanyag. Ugyanakkor Marosi Ildikó igen sokat köszönhetett annak, hogy Molter Károly menyje lévén jól ismerte a vásárhelyi Molter-ház gazdag emléktanyagát. Végül is vásárhelyi, kolozsvári, székelyudvarhelyi, budapesti és sárospataki kutatásai során gazdag irat- és levélananyagot gyűjtött egybe, és tetemes részben sikerült rekonstruálnia a helikoni irodalom köznapi életét. „A hiteles múlt – mondja ő maga – mindennek ellenére makacsul túlélte minden megmászó szándékot, bűvópatakként tört újra föl, s mára már egész létünk meghatározó történelmi hátterévé vált.”

A tekintélyes korpusz (felhívások, nyilatkozatok, jegyzőkönyvek és főként levelek) lényegében három irodalmi intézmény tevékenységéről ad képet. Először az *Erdélyi Szépmíves Céh* könyvkiadói vállalkozásáról, amelyet Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Nyíró József, Paál Árpád és Zágony István alapított 1924 tavaszán. A Szépmíves Céh a nehéz küzdelmek között születő nemzetiségi irodalomnak teremtett fórumot. Érdemes felidézni az alapító nyilatkozatot: „Minden művészetek között az emberi és nemzeti társadalomnak legfontosabb és semmi más által nem pótolható, kultúrára nevelő, kultúrát fenntartó és fejlesztő művészete éppen az irodalom. Kisebbségi sorsunkban pedig ennél is súlyosabb dolog: nemzeti nyelvünknek, nemzeti kultúránknak, tehát nemzeti öntudatunknak az iskolán kívüli és azon túl szinte egyetlen védelmi és építő eszköze, nemzeti életlehetőségünk fő pillére.” A Szépmíves Céh ennek a programnak megfelelően látott hozzá a nemzetiségi irodalom szervezéséhez: húsz esztendő alatt 166 kötetet jelentetett meg, a legjelentősebb erdélyi magyar írók, például Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor, Bartalis János, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc, Tamási Áron, Nyíró József, Kós Károly, Kuncz Aladár, Molter Károly, Bánffy Miklós, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Tabéry Géza, Szentimrei Jenő, Balázs Ferenc és Asztalos István műveit. Ezeket az írókat gyűjtötte laza baráti társaságba, amolyan „irodalmi parlamentbe” Kemény János marosvécsi meghívása 1926 nyarán. Ettől kezdve a *marosvécsi Helikon* – a korszak másik jelentékeny irodalmi intézménye – minden nyáron rendszeresen egybegyűlt, s megtárgyalta a nemzetiségi irodalom ügyeit, feladatait. A helikoni írók hozták létre a harmadik igen fontos irodalmi intézményt: az 1928-ban megindult és 1944-ig működő Erdélyi Helikon című irodalmi folyóiratot, amely a haladó, polgári humanista romániai magyar irodalom műhelye volt. Szerkesztői (időrend-

ben) Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Lakatos Imre, Kós Károly, illetve Kovács László voltak, főszerkesztőként mindvégig Bánffy Miklós jegyezte. E három irodalmi intézmény kialakulásával, fejlődésével, köznapi munkájával, esetleg belső vitáival ismerkedünk meg a Marosi Ildikó által összegyűjtött iratok és levelek tükrében: e gazdag és tiszta tökör nemcsak egy irodalomtörténeti folyamatot mutat be nekünk, egy hősie vállalkozás történetét is visszatükrözi. Ez a folyamat és ez a történet még historikusára vár.

Pomogáts Béla

Heltai Gáspár: Háló.

Válogatás Heltai Gáspár műveiből. Sajtó alá rendezte és a szöveget gondozta, az utószót írta: Kőszeghy Péter. Az előszó Tandori Dezső munkája. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 491 l. (Magyar tallózó)

A kissé félrevezető cím a kötet legfontosabb darabjára utal: a Heltai-művek közül valóban a *Háló*nak volt a legnagyobb szüksége az újrakiadásra. Mert amíg az itt részletekkel képviselt *Dialógus*, a *Száz fabula*, a *Chronica* – nem szólva a jelen kötetbe épp új edíciói miatt fel sem vett *Ponciánusról* – megjelent az utóbbi 2–3 évtizedben, addig a *Háló* betűhív szövege 1915-ben került ki először és utoljára modern kiadásban.

A *Háló*t az antitrinitárius Heltai fordította Gonsalvius Reginaldus Montanus inkvizíciótörténeti munkájából. A mű feltűnően gyorsan került a magyar olvasó kezébe: nyugat-európai kiadásait követően, három évvel latin megjelenése után. Ehhez a János Zsigmond-i Erdély demokratikus valláspolitikája kellett – máig megválaszolatlan azonban a kérdés, hogy mi volt a konkrét oka e kemény hangú katolicizmus-ellenes mű siettetett megjelenésének; a jezsuiták betelepítése elleni általános tiltakozáson túl volt-e a fejedelemnek és Heltainak egyéb, közvetlen politikai vagy propagandisztikus célja is.

Rendkívül hasznos szempontot tűzött maga elé a kötet sajtó alá rendezője a Heltai-szövegek válogatásánál. Arra törekedett, hogy e szemelvények feltétlenül tartalmazzák a fordításokban az eredetitől függetlenül szereplő, önálló Heltai-betéteket, amelyek – írójuk gondolkodására is fényt vetve – főként a magyar vonatkozások, a couleur locale miatt fontosak.

A könyvhöz írott utószó és a jegyzetek – *Kőszeghy Péter* munkája – eddig megoldatlan textológiai problémákra is magyarázatot lelve jól szolgálják Heltai munkásságának és szövegeinek megértését; a *Háló* nemcsak népszerűsítő, de tudományos érvényű modern kiadást kapott.

J. J.

G. Henk van de Graaf: A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795.

Egyetemi fokú egységes protestáns teológiai intézet, h.n. (Kolozsvár), 1979. 251 l.

Amint e könyv imponálóan gazdag irodalomjegyzéke is bizonyítja, a protestáns peregrinációs utak tanulmányozásának jelentős tudományos múltja van, de az utóbbi évtizedekben alig szaporodott a szakirodalom, és különösen hiányzik belőle a befogadó

országok kutatóinak földolgozása. A holland szerző 1968-tól a kolozsvári teológiai intézet hallgatója volt. Magyar tanárok és diákok ösztönözték és segítették munkáját, melynek elkészítésében egyaránt támaszkodott a magyar és a holland forrásokra.

A kiválasztott évszázad mind Hollandia (Egyesült Németalföldi Köztársaság), mind Erdély szempontjából fontos társadalmi, politikai és szellemi határkövek közé esik. Az előzőben a belső heves vallási-teológiai ellentétek elhalkulása és a francia megszállás, az utóbbiban a függetlenség elvesztése, illetőleg a türelmi rendelet, méginkább a felvilágosodás hatásának jelentkezése azok az események, amelyeket de Graaf elhatárolónak tekint.

Az első nagy fejezetben az erdélyi peregrináció hátterét tekinti át, az okokat és feltételeket, amelyek serkentettek a peregrinációra – és a gátló bécsi törekvéseket, intézkedéseket.

Jóval több a magyar kutató számára az az új ismeret, amelyet az Egyesült Németalföldi Köztársaság politikai és társadalmi viszonyairól nyújt a szerző a második fejezetben. Határozottan jellemzi azt az öt akadémiát (Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht, Harderwijk), melyek az erdélyi diákokat fogadták. Ezek a főiskolák ekkor – némi hullámzással – virágkorukat élték.

A harmadik fejezetben találjuk a beiratkozási anyakönyvekben szereplő erdélyi hallgatók névsorát. Ugyanitt olvashatjuk a diákéletről szóló alfejezetet, amelyből kiderül, hogy az akadémiák hallgatói általában véve zárt, latin nyelvű közösségeket alkottak, a magyaroknak viszonylag kevés kapcsolatuk lehetett a németalföldi lakossággal, legalább is a vonatkozó ismeretek szűken adnak erről hírt. Az erdélyi diákok nagy százalékban a teológiai fakultásokat hallgatták, s csak kisebb részben találjuk a nevüket az orvosi, jogi és bölcséleti karok hallgatói között. A szerző ezeket a karokat is bemutatja, mintegy vázlatát nyújtja oktatásuk tartalmának, és felsorolja professzoraikat.

A könyv egyik terjedelmes fejezete – természetesen bőven – a korabeli hollandiai teológiai oktatással foglalkozik, azt magyarázza, hogy az erdélyi peregrinusok milyen ismeretanyaghoz juthattak, milyen tudományos problémákkal találhatták magukat szembe. A hangsúly a dogmatikára esett. A korszak első fele a voetianizmus és a coccejanizmus közötti meg-megújuló vitákkal telt el, míg a másodikban egyre inkább érződött a felvilágosodás hatása, ami a teológia elbizonytalanodásával, egyszersmind a teológia és az egyház társadalmi tekintélyének és szerepének visszaszorulásával járt. A további teológiai tárgyak (etika, nyelvek, exegézis, egyháztörténet, homiletika) rövid jellemzését a professzorok életének és munkásságának lexikonjellegű bemutatása, az egyetemi tisztségviselők névsora egészíti ki.

Rövid fejezet foglalkozik az erdélyi teológiai hallgatók hollandiai szereplésével, vitáikkal, nyomtatásban megjelent műveikkel, s azzal, hogy mennyiben illeszkedtek be külföldi tartózkodásuk alatt a hollandiai egyházi életbe.

A végső – hatodik – fejezet igyekszik választ adni a peregrináció erdélyi hatásának bonyolult kérdésére. A szerzőnek viszonylag kevés adat állt rendelkezésére, és így két szempontból is kénytelen volt negatív értékelést nyújtani. Az erdélyi és a németalföldi protestánsok helyzete között oly jelentős volt a különbség, hogy kapcsolatuk szinte teljesen egyoldalúvá vált. Az ellenreformáció évtizedeiben vegetálásra kényszerített erdélyiek nem lehettek partnerei az országuk szellemi életében hangadó németalföldieknek.

A könyvet az erdélyi diákok névsora zárja. Csak sajnálhatjuk, hogy függetlenül nem találhatunk idegen nyelvű összefoglalót is, amit a téma és a feldolgozás igényelne.

Kósa László

A hetvenes évek magyar irodalmáról.

Szerkesztette: Agárdi Péter. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 451 l. (Vélemények – viták)

A válogatás, amely – mint az Előszóból értesülhetünk – egy új sorozat nyitódarabja, az elmúlt évtized irodalmának megítélés-skáláját kívánja dokumentálni. A fölvetett írások széles műfaji színeképet mutatnak: napilapos jegyzettől a műfaj-tanulmányig, a művészi vallomástól az interjúig, a rádióvitától az esztétikai értekezésig. Az írások egyik része a vizsgált műnemek szerint csoportosul, a másik általánosabb kérdéseket feszeget (korszak- és nemzedékváltás, hagyomány és újítás, a művészi szabadság stb.). Találunk közöttük olyanokat, amelyek első megjelenésükkor már meglehetősen visszhangot váltottak ki (pl. *Domokos Mátyás: Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?*) és olyanokat, amelyek utólag visszanézve tűnnek igazán jelentősnek (*Béládi Miklós: Merre tart a magyar regény?*). A kötet – amelyet tájékoztató bibliográfiai összeállítás zár – abba az irodalmunkat mérlegelő sorozatba illeszkedik, amelyet az *Elvek és utak* (Szerkesztette: Pándi Pál, 1965.) és az *Élő irodalom* (Szerkesztette: Tóth Dezső, 1969.) című gyűjtemények reprezentálnak.

A. K.

Hidas Antal: Szólok az időhöz. (Visszaemlékezések.)

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 521 l. (Tények és tanúk)

Nem összefüggő memoár, hanem különböző időben készült emlékező írások gyűjteménye Hidas Antal könyve. Mindegyikük egy-egy emlékszálon indul el, hogy aztán mozaikszzerűen rakjon össze történeteket, tárjon fel dokumentumokat. A visszaemlékezés szubjektív műfaj, nemcsak a felidézett tények a fontosak benne, hanem az is: mire emlékezik, mire akar emlékezni a visszatekintő elme.

Hidas írásainak döntő többsége a több mint három évtizedes emigrációs időszakot idézi. (Az utolsó 1957-tel, a hazatérés időpontjával zár.) A vallomások alkotói szándék különös módon birkózik a felidézett tényekkel, történetekkel, dokumentumokkal. Az író számára álláspontja megformálása a döntő szempont és nem az események rideg felidézése. A történet fonalát ott és akkor szakítja el, amikor már nincs szüksége rá tovább. Nem történelmet ír, csupán emlékezik. Sokszor csak sejteti a háttérben működő, olykor összekuszálódott történelmi erőket. A moszkvai magyar emigráció tagjairól készült portréi nélkülözhetetlen források a korszak tanulmányozásához.

Katona Imre József

Huszi Péter: Aeneis.

A kötetet szerkesztette, az utószót írta és a dallamokat összeállította Szabó Géza. A szöveget gondozta és a nyelvi jegyzeteket írta Gilicze Gáborné. Népművelési Propaganda Iroda, 137 l. + hasonmás. Budapest, 1979. (Régi Magyar Irodalmi Ritkaságok.)

Az új kiadványsorozat, amelynek ez a könyv az első kötete, mindenképpen nyeresége a magyar irodalomkutatásnak. Elsőként azért is, mert fiatalok szerkesztik: az Eötvös József Kollégium Ifjúsága. Tagjainak tehát alkalma nyílik a tudományos módszerek elsajátítására, a komplex vizsgálatok gyakorlására. Másrészt munkájukkal nemcsak a magyar irodalom-, hanem a művelődés-, nyelv-, zenetörténet és még több más szakterület számára is segítséget nyújtanak egy-egy régi és nehezen hozzáférhető irodalmi mű faksimile kiadásban való közzétételével. S végül az sem utolsó szempont, hogy a nem szakmabeli érdeklődők is hozzájuthatnak (mégpedig olcsón) egynémely figyelmet érdemlő régi irodalmi emlékünk megismeréséhez, mert a nehezebben olvasható 16. századi szöveg előtt ott áll annak modern helyesírás szerint átírt változata is.

A szerkesztők választása szerencsésen esett Huszi Péter Aeneisére. Ez a históriás énekünk még a szakirodalomban is a kevésbé ismertek közé tartozik, mert kritikai kiadására eddig nem került sor, pedig műfajának kiemelkedő alkotásai között foglal helyet. Máig fennmaradt három nyomtatott szövege közül a bártfai és debreceni ugyanabban az évben (1582), a harmadik Kolozsvárt 1624-ben jelent meg. Faksimile kiadásukhoz a szerkesztőknek több okból a bártfai nyomtatvány mellett kellett dönteniük. Szabó Géza a bártfai kiadás szövegét látja az eredetihez közelebb állónak, bár elismeri, hogy a debreceni jobb szöveget őrzött meg. Úgy véli, hogy mindkét szöveg egy azonos korábbi, az 1570-es években megjelent kiadványra vezethető vissza. Alig hihető, hogy Huszi eredetije és az 1582. évi kiadások között az éneknek csak egyetlen *nyomtatott* változata létezett volna. Nyilván volt a helyesen föltételezett 1570-es évekbeli kiadás előtt és után több *kézírtos* másolata is. A szövegváltozatok, javítások vagy rontások nem írhatók csupán a nyomdászok, illetve belső munkatársaik számlájára. Azt csak valamennyi variáns igen tüzetes összehasonlító kritikai vizsgálatával lehet majd kimutatni, hogy melyik szöveg hol és mennyiben közelíti meg inkább az eredetit. Szabó Géza egyébként Vergiliuson kívül gondosan feltárja Huszi énekének egyéb forrásait, sőt kitér a dallam-változatok bemutatására is.

Nem volt könnyű dolga Gilicze Gábornénak a régi szöveg modern átírásában. A következetesség itt nem mindig válik be, mert az egykorú írásmód maga is következetlen. Sajnos, sajtóhiba is bőven akad az átírt részben. Olykor talán a nyelvi magyarázatokkal sem kellett volna annyira takarékoskodnia, de amit nyújt, az feltétlenül hasznos.

Szépen illusztrálja a kötetet az a 14 kicsinyített fametszet, amelyet eredetileg Sebastian Brant 1502. évi Vergilius-kiadásához J. R. Grüniger által készített képekből válogattak össze.

Varjas Béla

Illés Endre: Mestereim, barátaim, szerelmeim. I–II.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 597 + 571 l.

Illés Endre összegyűjtött esszéinek az a varázsa, hogy az író könnyedén átlépi a műfajok határait. Egyik írását novellának olvashatjuk, a másikat tanulmányyszerű portrénak, a harmadikat vallomásos elemzésnek. Az író „krétarajznak”, máskor „mozaiknak” nevezi e karcolatokat. Egyszemélyű irodalomtörténetet ír, tele megértéssel (vagy ellenkezéssel), szubjektivitással, műveket, vonulatokat népszerűsíteni kívánó igyekezettel. Illés Endre a történelemre, a művelődéstörténetre, a két háború közti irodalomra és a Nyugat nagy nemzedékeire figyel – persze a művészet más ágaira is, például Bartók Bélára, Medgyessy Ferencre, Csontos Gyulára, Ferenczy Bénire, a könyvművész Kner Imrére –, s közben alapnak ott a régiség egy-egy jelese (Hermányi Dienes József, Bethlen Miklós, Apor Péter, Diószegi Sámuel, Fazekas, Berzsenyi), s mindők mögött a franciák, Stendhallal az élen, és Shakespeare színháza.

Az esszéíró sohasem kimért, távol áll tőle a didaktikus elemzés. Hangulatképeket fogalmaz, találkozásokat. Ez utóbbit tekintve majdnem mindegy, hogy megtörtént-e vagy sem. Hiszen az emlék, egy-egy arc, könyvkiadói pillanat, ilyen-olyan levélrészlet úgylátva rendet teremt: mindig a megidézett író (művész) áll előttünk. Pontosan, plasztikusan. Néha a külső van jelezve, pár odavetett – nagyönis tudatos – vonallal, máskor egyetlen jelzővel, stílusfordulattal, kötetcímmel – a belső. Ha arcképein végigpillantunk – most hagyjuk el a világirodalom és más művészeti ágak kitűnőségeit –, azonnal látni: az író jellemfestése a cimdással kezdődik. Dicsér, bírál, megmosolyogtat – vagyis hangulatilag akarja megfogni az olvasót. A cimdás mestersége is mutatja, valódi portréfestő. *A réli költő* azonnal zúzmarát asszociáltat velünk és ki mást, ha nem Berzsenyit. A századvég és századelő megannyi remek torzó, különösen leköti figyelmét: Tolnai Lajos (*Az összeférhetetlen*), Gozdsdu Elek (*Magyar torzó*), Papp Dániel (*Bunyevác világ*), Cholnoky Viktor (*A kísértetlátó*), Csáth Géza (*A varázsló halála*) e fájdalomosan furcsa irodalomtörténetnek legkedvesebb alakjai.

Másokat meg éppen képkivágással – kissé a nevetségesség felé „torzítva” tükörét – jellemez a leghatásosabban. Kell-e mondani, hogy milyen súlyú regényíró volt Ritoók Emma, ha irodalmi szalonja evvel a címmel íratik le: *Egy kékharisnya. A kismester* (Komor András) éppúgy az olvasót valamennyire befolyásoló cím, mint *A Dilettante* (Bánffy Miklós), bár ez utóbbin az esszéíró nem kimondottan a művészettől távol álló dilettánsokat érti. És milyen légies könnyedséggel idéztetik meg Szép Ernő (*A pesti Anyegin*), mennyi bájjal Nadányi Zoltán (*A bihari trubadúr*) és cseles csalafintasággal a „szerelemből és szeméremből” fölbugyogó írás költője, Tersánszky J. Jenő (*A puszpángsip mestere*). A krétarajzok szerzője komolyságot és fájdalmat is az írás címébe tud rejteni: Németh László – *Az Éden-alapító*; Babits Mihály – *Az elbocsátott vad*; Juhász Gyula – *A reménytelenség túlsó fele*. Egyetlen jól elhelyezett jelző vagy találó összetétel légbört teremthet – előlegezheti azt, amit végső soron csak a portré egésze fog kimondani. Persze történésekkel, anekdotákkal, megértő figyelmeztetésekkel („Ne Csokonai megítélésében kövessük Kölcseyt”) van átszóve az alakrajz.

Az esszéíró gyakran az irodalomtörténészek késlekedését – nem figyelését – korrigálja. Ilyen fölfedezés-számba menő a Magyar Csillag volt „segédszerkesztőjének”, Örley Istvánnak portréja (*Szerkesztő és regényhős*). Ottlik Géza regényhőst mintázott

Örleyről, Illés a nagy reményű prózaíró és kritikus ízlésvilágát kutatja; hogy mennyire szerette Kosztolányi Dezsőt, Márai Sándort és Hunyady Sándort – a világirodalomból Thomas Mann-t, Montaigne-t, Musil-t – s mégis mily kemény tudott lenni egy-egy kedvencéről (Kosztolányi) írott kritikájában. Németh Lászlót, a drámaíró, Móricz Zsigmond mellett Örley látta jól; „Ők, s nem a kételkedők” – hangzik a portré alanya mellett kiálló esszéista végkövetkeztetése.

A magyar irodalom arcképcsarnokában – a *Mestereim, barátaim, szerelmeim* egyik része akarva-akaratlanul ezt építi – még a következők kaptak helyet: Jósika Miklós, Vörösmarty Mihály, Bérczy Károly, Ambrus Zoltán, Schöpflin Aladár, Lovik Károly, Révész Béla, Osvát Ernő, Molnár Ferenc, Bölöni György, Nagy Lajos, Lesznai Anna, Hunyady Sándor, Déry Tibor, Tamási Áron, Remenyik Zsigmond, Dallos Sándor, Halász Gábor, Szerb Antal, Hevesi András, Illyés Gyula, József Attila és Rónay György.

Szakolczay Lajos

Gyula Illyés.

A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1979. 18. számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 7)

A bibliográfiai sorozat 7. kötete ma élő íróknak, a XX. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotójának, Illyés Gyulának – a torontói John P. Robarts Library-ban található – műveit, s a róla szóló írásokat teszi közzé *Béky Halász Iván* összeállításában.

Az *Albert Tezla* Magyar szerzők bibliográfiai kézikönyvéből idézett bevezető sorok Illyés művészi sokoldalúságát, költői, próza- és drámaírói, valamint műfordítói munkásságát emelik ki.

A könyvtár gyűjteménye Illyés összegyűjtött verseinek 4 kötetét, 6 önálló verseskötet, prózai írásainak 14, színműveinek 7 kötetét mondhatja magáénak.

A füzet 28 tételben sorolja fel a könyvtár gyűjteményében található Illyés Gyulára vonatkozó irodalmat, amelyet a műfordítások – szám szerint 9 – sora zár.

A kötetet Illyés egy kéziratának és könyvcímlapoknak hasonmása illusztrálja.

M. R. J.

Illyés Gyula: Beatrice apródjai.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 577 l.

„Minél nagyobb egy esemény, szemünkön át annál nehezebben jut be elménkbe. Legtöbb szemtanú ezért megbízhatatlan. Jelenünket legtisztábban nem a jelenben látjuk, hanem fél század múlva”. A *Franciaországi változatokban* vetette papírra Illyés Gyula ezeket a mondatokat, nyomban azután, hogy 1946-ban, Párizsban félig-meddig akaratlanul, szemtanúja lehetett a magyar békeszerződés aláírásának. Majdnem szó szerint tartotta magát a történelmi ítélet eme szükséges távlatához a *Beatrice apródjai*

megírásakor: hat évtized elmúltával idézte föl az 1919-es Kommün bukását követő időket, az érettségire készülő 17 éves diák illegális tevékenységét, azzal a szellemi és társadalmi körképpel együtt, amelyet emlékezete pontos részletességgel rögzített. A Beatrice apródjai önéletrajzba ágyazott történelmi dokumentumregény. Megtörtént eseményeket mond el benne az író, de nem „mikroszkópikus hitellel”: a memoár, az utólag írt napló minduntalan átcsúszik a regényesítő ábrázolásba, másként nem is lehetett, mert – ahogy a könyv szerzője írja – nem haladhatott vonalról vonalra, nem lehetett mersze vállalni a percről percre való pontosságot, hiszen „igazából nem történelmet hivatott ábrázolni bármely önéletrajz, hanem történelmi levegőt. Írója arcmásán kiváltképp”.

Az író valóságos személyekkel népesíti be regényét, szűkebb-tágabb családjának tagjait, rokoni környezetét, diákbarátait, mozgalmi társait, tanárait kelti életre, akkori alakjukban, érzékenyen ügyelve arra, hogy beszédmódjuk, párbeszédek tartalma, jellemképük valóban a múltbeliség jegyeivel tűnjék föl előttünk. Németh László úgy emlékezett vissza élete hajnalkorára: boldog, hogy nagy családba, kiterjedt rokonságba született bele. Illyés Gyula is készen kapta családjában a magyar vidék szociológiáját, s hogy a pályáknak és sorsoknak miféle változataival dúsitva, azt igazában ebből a könyvből ismerhettük meg. Annak magyarázatára, hogyan történhetett, hogy Illyés életének ezt a szakaszát mintegy eltemette magában és eltette jobb időre, nem nehéz rátalálnunk. Arra ő maga is célzott nem egy ízben, hogy sokáig kérdésnek tűnt volna fel az illegális, forradalmár múlt emlegetése. De más is indokolta az emlékek kései napvilágra emelését. A Beatrice apródjai nemcsak memoár, hanem korrajz, nemcsak önéletrajzi regény, hanem történelmi elemzés és személyes hitelű dokumentum, az egykori események mai tudatú mérlegre tétele is. Tárgyát indokolt ilyenformán is meghatározni: mi történt a Kommün bukása és a trianoni békeszerződés aláírása közti időben. Az események naptári ideje szerint ebből az időszakból, igaz, csupán néhány hónapot idézett fel, de a megvont tanulságokat tekintve, annál nagyobb időtávokba világitott történelmi elemzéseivel és ítéleteivel.

A könyv főszereplője, természetesen, maga az író, de nemcsak avégett, mivel így kívánta az önéletrajz hangsúlyelosztása. Hanem azért is, mert ő volt a legkülönbözőbb személyek, csoportok, helyszínek és eszmék között az összekötő kapocs. Ismeretsegei, tapasztalatai óriási kört fognak át. Belefér Angyalföld és a Lehel piac, a Teleki tér környéke és a Gellérthegy; diákok, munkások, forradalmárok, polgárok, örömlányok társaságában forgolódik; érettségire készül, közben hordja a bebörtönzöttek hozzátartozóinak a Vörös Segély pénzdományát. Jóízűséggel berendezett polgári lakásban látjuk, utána a váci fegyházba viszi titkos megbízatása, s föltűnik a Vajta fölötti Tápé-pusztán tartott lakodalomban is. Emlékezete kimeríthetetlenül ontja egykori élményei anyagát s hozzájuk fűzve, jellemteni, társadalomlélektani és szociológiai megfigyeléseit. Rengeteg korabeli szereplőt elevenít fel, a vele egykorú fiatalok, de a nála idősebbek sorából is, könyve valóságos kis munkásmozgalmi lexikont és egykori viták idézése révén eszmetörténelmi adattárat is magába rejt. Szót ejt a korszak politikai vezetőiről, Károlyi Mihályról, Böhm Vilmosról, Kun Béláról és másokról, a külföldi államférfiakról, Clemenceau-ról, Masaryk-ról, Benešről és persze, írókról, irodalmi eseményekről, a Nyugat és az avantgarde mozgalom jeleseiről.

A Beatrice apródjai kettős szerkezetű könyv, ami kevert műfajának jellegéből kö-

vetkezik. Az *epikai szerkezet* mentén bomlik ki a cselekmény, amelyik a korabeliséget teszi láthatóvá, a „történelmi levegőt” öltözteti szereplőkbe, eseményekbe, a korhűség benyomását keltő párbeszédbe. A *gondolati szerkezet* a mai Illyés véleményét, ítéletét, eszmefuttatásait foglalja keretbe s azt a tanulságot avatja szellemi élményünké, melyben az egykori tapasztalatok és eszmék az eltelt hatvan esztendő fölismeréseivel kibővültek és végleges formát kaptak. A két szerkesztési mód néha élesen elválik egymástól, máskor egymásba olvad, de összefűzi őket a részletekbe, jelenetekbe, alakjellemezésbe is szétsugárzó középponti gondolat, a társadalmi haladás és a nemzeti jogok egységben látása. „Az emberi és nemzeti szabadságjogok védelme, amely világszerte a haladás élcsapatának hagyománya volt, elvakult maradiaknak adott eszmei fegyvert. A magyar klasszikus költészet bibliája, de még a jakobinus Petőfi és a jaurès-ista Ady könyve a húszas évek ifjúságának szeme előtt tépetett ketté: elég különös felosztásra. Az egyik fél csak a nemzeti szenvedélyt harsogta belőlük világgá, a másik csak a szociálist. Mindkettő alibiként. Miközben a némaságra kárhóztatott nép századok óta nem látott kiszolgáltatottsággal szenvedte a most egybekapcsolódott kettős kint, a nemzetit és a társadalmat”.

A Beatrice apródjai sok hangon szól az olvasóhoz, mintha az lenne a természetes, hogy izgalmas elbeszélés, történelmi elemzés, tárgyilagos novella, jellemportré, szociográfiai esetrajz, korhangulat-festés, idilli évődés, ironikus gúnyosság, fölforrósult szenvedélyesség mindig zavar nélkül tudna összefonódni egyetlen mű keretében. Ennek a könyvnek az epizódjait az írói teremtőerő fogta össze, az a gondolati szenvedély, amely a múltat a jelen számára járta be, hogy közvetítse az író hűségét és intelmét a mai olvasónak.

B. M.

„*Induló balra*”.

Tanulmányok a szocialista világirodalom kialakulásáról. Szerkeszti a nemzetközi szerkesztő bizottság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 551 l.

Harmínckét szerző írásait tartalmazza a kötet: az 1917 és 1945 közötti időszak szocialista áramlatait, műveit tekinti át a szovjet, német, magyar, bolgár, cseh, szlovák, lengyel, francia, jugoszláviai, japán, kínai, spanyol és latin-amerikai irodalom történetében. A szerkesztők négy nagy csoportba rendezték a tanulmányokat: A szocialista forradalom és világirodalom alapkérdéseit *J. Barabas*, *M. Hrapcsenko*, *M. Naumann* és *Szabolcsi Miklós* munkái vetik fel; a legbővebb fejezet *A szocialista realizmus kialakulása a nemzeti irodalmakban* – itt tizennégy szerző veszi sorra az egyes nemzeti irodalmakban jelentkező sajátosságokat, értékeli a baloldali jelenségeket. Közülük *Illés László*: *A magyar szocialista és antifasiszta irodalomról* című tanulmánya az avantgarde törekvéseket, az 1919 utáni emigráns irodalom lapjait, a hazai szocialista irodalom jelentős folyóiratát, a 100 %-ot mutatja be. Főképpen a Moszkvában élő írók munkásságáról kapunk képet; a proletkult-korszak eredményei mellett annak káros vonásairól, a szocialista-realista irodalom megteremtésére tett kísérletekről, a munkásírók csoportjáról, az antifasiszta folyóiratok tevékenységéről ad adatokban gazdag, nemzetközi összefüggéseket feltáró, a máig fontos műveket kiemelő beszámolót, megrajzolva röviden a

pontos történelmi háttérrel is. A harmadik nagy fejezetbe a nemzetközi írószervezetek és a szocialista világirodalom kapcsolatáról szóló írások kerültek, ezek között a Magyar Tanácsköztársaság írószervezeteit és azok működését, hatását feltáró *József Farkas*-tanulmányt emeljük ki, a XX. századi magyar irodalomtörténetírást gazdagító műként. *Köpeczi Béla*, *V. Kolevszki* és *D. Markov* elméleti jellegű tanulmányai zárják a kötetet, a szocialista realizmus sokat vitatott problémáit összegezik, rendszerezik. Igen bő és alapos jegyzetanyag, s a korszak szinte valamennyi jelentős alkotóját felsoroló névmutatató egészíti ki a tanulmánygyűjteményt.

R. Takács Olga

Jakó Zsigmond – Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 262 l.

Nemzeti öntudatunknak már jó ideje szerves, kiiktathatatlan része az enyedi kollégium. Igazi intézménykultusz alakult ki körülötte; ebben az alapító Bethlen Gábor historikusaitól Sütő Andrásig igen sokan működtek közre. A kritikus történeti vizsgálatra is vannak szép példák – a részleteket illetően. Az egész fejlődést átfogó, nagyobb opusszal – talán a gyulafehérvári alapítás három és fél évszázados ünnepére – mai erdélyi kutatók akartak jelentkezni (így értelmezem kötetünk 82. lapján a 8. jegyzetet). A tervezett gyűjteményes munkának valószínűleg így is a legfontosabb részét kaptuk a kezünkbe.

Juhász István kitűnően olvasható tanulmányában fejedelmi utasításokat, diák-törvényeket, kurátori intézkedéseket, diák-tisztségviselők esküszövegeit, jegyzőkönyveket, emlékiratokat, búcsúverseket és még sokfajta forrást vallat. Nem kevés újat mond el a jobbágyifjakat „szabadító” iskola diák-respublicájának jogairól (egy oklevél így nevezi meg az enyedi uradalom birtokosát: „a Kollégium, valamint összes alumnusai!”), s persze kötelmeiről, küzdelmeiről, meghasonlásairól; a tógátusok és „publikusok” alapjában véve egységes életrendjéről; a kezdettől enciklopédikus távlatú tanulmányi anyagról és rendszerről.

Jakó Zsigmond a mai iskolatörténeti kutatás feladatainak meghatározására is vállalkozik (*A diáktársadalom vizsgálatának forrásai* c. fejezetben még a matriculák és catalogusok különböző változatairól is hasznos áttekintést kapunk). A legnagyobb szenzáció: az a statisztikai áttekintés, amelynek nyomán *Jakó* elemzi a diáklétszám, a származáshely és a pályaválasztás alakulását közel két évszázadon át (ezen belül külön van szó a tógátusok, a szászok, a székely katonadiákok, a külföldi egyetemekre kijutó „akadémikusok”, a világi pályát választók arányáról s helyzetükről). A kritikus mérlegelés nyomán olyan kép áll előttünk, amibe belefér az a megállapítás is, hogy „bizonyos háromszéki falvak lakossága az erdélyi magyar értelmiség utánpótlásának szinte kimeríthetetlen tartalékává vált”; de az is, hogy a katonák és szabadparasztok világánál is mélyebbről jött „igazi” jobbágytanulók „aránya ijesztően alacsony” (aminek fő oka valószínűleg nem a földesúri tiltás, hanem „a társadalmi méretű tanulási igény” hiánya volt).

Végül a kötet harmadik része: az 1848 előtti nagyenyedi diáknévsorok kritikai közlése – szintén *Jakó Zsigmond*tól. Nem egyszerűen beiratkozási anyakönyvet olvas-

hatunk, hanem olyan névsorok és másolatok optimális szövegét, amelyeket a kortársak fejlesztettek-bővítettek (sajnos néha törléssel csonkítottak is). Így egy-egy diák kollégiumi szerepléséről, vagy későbbi életútjáról is tudat elég sok bejegyzés. Kuriózus adatnak számított – úgy látszik –, hogy valaki távoli vidéken jutott álláshoz (Baranyában például, vagy Galacon!), hogy korán elhunyt, hogy katolizált, hogy „meretricem duxit”, de a legtöbbször: hogy lett belőle „valaki” – hírneves tanár, lelkész, orvos, nótárius; vagy: „Futó bolond” (1786). Levéltárakban fölkerült névsorok egészítik ki még a „főszöveget” – különösen pl. az 1709–1715. évekből –; ezek értéke, hogy iskolai osztályok vagy a patrónusok nevei rendjében adják a diákneveket, máskor a szülők vagyoni viszonyait jelzik velősen; 1698-ból iskolai színjáték diák-előadójának névsora szolgáltatja a kiegészítést...

Akadékoskodás volna hiányolni a kötet teljes alfabetikus névmutatóját; ez nemcsak duplájára duzzasztotta volna a könyvet, hanem jellegét is megváltoztatta volna. Így adatvadászat közben gyarapodunk nemcsak a keresetten túl más adatok megismerésében, hanem fontos tanulságok fölismerésében. Akár szerzőtársakká válhatunk abban a további kutató és elemző-értelmező munkában, aminek a fontosságát, sőt egyszer-mászor a körvonalait is jelzi mindkét tanulmány.

Keserű Bálint

József Farkas: Írók, eszmék, forradalmak.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 482 l.

Pontos címmel foglalta össze József Farkas – sok-sok gyűjteményes tanulmánykötet, dokumentumkötet szerkesztése, szövegkiadások, kézikönyvek szerzőtársi munkálatai után – második önálló tanulmánykötetének anyagát: a huszadik század jellegzetes eszmei áramlatairól, néhány kiemelkedő határadó íróegyéniiségéről, a Tanácsköztársaság irodalmi hagyományairól készült hosszabb lélegzetű elemzéseit, összefoglalásait, íróportréit és az érdeklődési körébe eső írók, irodalomtörténészek műveiről készült kritikáit. Az öt ciklusba rendezett írásokból pontosan kirajzolódik a század első húsz-harminc évének szelleme, eszmei képe, az irodalmi folyamatok – elsősorban a szocialista és kommunista irodalmi törekvések – összefüggő, sok oldalról körüljárt, megvilágított ábrája. *Ady, Babits, Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, Juhász Gyula, Lengyel József* műveinek elemzése mellett mérleget készít a Tanácsköztársaság irodalmáról és irodalmi életéről, feltárja a magyar–oros irodalmi kapcsolatokat 1917 és 1919 között. *Ok-tóbertől Márciusig* című hosszabb tanulmánya az elsők közé tartozik, melyek a polgári forradalmak irodalmi folyamatainak fő vonásait összegezik. Számos műve foglalkozik a korszak művelődéspolitikai kérdéseivel, az avantgarde befogadása körüli irodalmi harcokkal. Minden írását a gazdag tényismeret, a pontosság jellemzi, saját kutatásainak új eredményeit kamatoztatja az átfogó folyamatrajzokban ugyanúgy, mint egy-egy íróportréban, műelemzésben (Sinkó Ervin, Nádass József, Barta Lajos, Komját Aladár, Kosztolányi és mások műveit bemutató írásaiban). Czine Mihály, Péter László, Waldapfel József, Oleg Rosszijanov, Szabolcsi Miklós és Illés László monográfiáit, illetve tanulmányköteteit ismertető kritikai elemzése az irodalomtudomány e korszak kutatásában elért eredményeit is felméri és hasznosítja. Nemcsak a Tanácsköztársas-

ság irodalmáról – József Farkas legtöbbet kutatott témájáról – kapunk részletes tájékoztatást, hanem más területekről is. Ilyen például az összehasonlító irodalomtörténet ágazata, amelyet több tanulmány is gazdagít. A már említett orosz–magyar irodalmi kapcsolatok feltárásán kívül *A Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának németországi visszhangja* című írás is ezek közül való. Végezetül még egy tanulmány kívánkozik kiemelésre: az *Ady halottasága körül* szerény címen írott mű, amely azokat a vitákat foglalja össze – igen gondos filológiai munka alapján –, amelyek a költő szellemi öröksége körül bontakoztak ki Ady halálának pillanatától 1919 végéig.

A tartalmas, adatgazdag, sok új ismeretanyagot felhalmozó tanulmánykötet érdemét növeli a *Haiman György* könyvművész munkáját dicsérető kiemelkedően szép külső kiállítás és a szerző által válogatott bő illusztrációs anyag esztétikai és dokumentumértéke.

R. Takács Olga

Kántor Lajos: Korváltás.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 366 l.

A romániai magyar irodalom hat évtizedes történetében, úgy tetszik, új fordulat tanúi vagyunk. Az elmúlt néhány esztendőben egész írónemzedék távozott el az élők közül. A nemzetiségi irodalom sorra vette körül Kós Károly, Bartalis János, Szemlér Ferenc, Nagy István, Mikó Imre, Szilágyi Domokos ravatalát. A korábbi korszak íróinak távozása a felszabadulás után induló írók (Kányádi Sándor, Sütő András, Beke György), illetve a „Forrás”-nemzedék (Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Szilágyi István) szerepét növelte meg. A kibontakozó korváltás idején nekik kell a nemzetiségi irodalom őrhelyeire állaniok. Kántor Lajos, a nemzetiségi irodalom ismert kritikus és krónikusa (aki korábban Láng Gusztáv társaságában a romániai magyar irodalom felszabadulás utáni új szakaszának történetét írta meg), maga is a korváltás szereplői közé tartozik. Új kritikai kötetében azokat az írásait gyűjtötte össze, amelyek ennek a korváltásnak a partján álló két írónemzedékkel: a távozó idősebbekkel és a nagyobb szerepet kapó fiatalabbakkal foglalkoznak.

A tanulmányisorozatot vitacikkek indítják, ezek a dolgozatok a nemzetiségi irodalom természetének és történetének vitatott kérdéseiben foglalnak állást. Ezt követve olyan rövidebb esszéket és terjedelmesebb arcképvázlatokat olvasunk, amelyek a romániai magyar irodalom „egyszemélyes intézményeinek”, az eltávozott íróknak: Kós Károlynak, Tamási Áronnak, Kemény Jánosnak, Szemlér Ferencnek, Szabédi Lászlónak, Csehi Gyulának állítanak emléket, illetve az idősebb mesterekről: Balogh Edgárról, Méliusz Józsefről, Kacsó Sándorról adnak képet. A következő nagyobb fejezet a „Forrás” költőit és íróit: Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Bálint Tibort, Pusztai Jánost mutatja be. Végül a kortárs magyarországi irodalom nagy egyéniségeiről: Déry Tiborról, Lengyel Józsefről és Juhász Ferencről, valamint néhány kiváló román íróról: Eugen Jebeleanuról, Marin Sorescuról és D. R. Popescuról ad személyes képet a kolozsvári kritikus. Tanulmányai gazdag tárgyismeretről, biztos elemző készségről és élénk vitaszellemről tanúskodnak: általuk lesz Kántor Lajos a korváltás nyomán átalakuló nemzetiségi irodalom egyik organizátora.

Pomogáts Béla

Kardos Pál: Irodalmi tanulmányok.

Válogatta és szerkesztette és az utószót írta: Fülöp László. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 373 l.

Kardos Pál irodalomtörténeti írásainak legjavát válogatta kötetbe Fülöp László. Az 1950–60-as évekből való tanulmányok mindegyike így vagy úgy Debrecenhez, Kardos Pál szűkebb hazájához kapcsolódik. Az egyetemet Eötvös-kollégistaként Budapesten kezdte, tanulmányait végül Debrecenben fejezte be, s évtizedeken át a családi hagyományt folytatva előbb gimnáziumi tanárként, majd a XX. századi magyar irodalom professzoraként dolgozott. Már fiatal tanár korában számos írását, kritikáját, esszéjét jelentették meg különböző folyóiratok, többek között a *Válasz*, a *Pandora* és a *Pesti Napló*.

A háború után kibontakozó esszéírói munkásságának legszebb darabjait mutatja be ez a kötet képet adván Kardos Pál szerteágazó érdeklődéséről. Elsősorban a XX. századi magyar irodalom, a Nyugat-mozgalom játszott meghatározó szerepet irodalomszemléletének alakulásában. Debrecen szellemi vonzásában élt, gondolkodott, s egész életére nagy hatással volt ennek a városnak irodalma és irodalmi élete. A század jelentős alkotóinak, mozgalmainak kapcsolódása Debrecenhez újra és újra megjelenik munkáiban. E kötet írásai híven tükrözik a Nyugat esszéíróin nevelkedett irodalomtörténész finom érzékenységét, széles műveltségét és az esszéírói erényeknek a filológus pontosságával való ötvözését.

Kardos Pál munkásságának középpontjában két nagy irodalomtörténeti vállalkozás: a Nagy Lajos életét és műveit és a Babits költészetét bemutató monográfia áll.

A *Nagy Lajos élete és művei* az első jelentős kezdeményezés az író pályájának, alkotói világának és életművének tudományos feltárására, értékelésére, a Nagy Lajos-filológia megalapozására. Ennek a monográfiának részben „lecsapódása”, részben kiegészítése, módosítása az e kötetben olvasható tanulmány (*Arckép Nagy Lajosról*), amely eredetileg a Magyar Klasszikusok Nagy Lajos-kötetéhez készült. Az elfogultságoktól, néhol a korszak ideológiai nyomásának hatásától sem mentes írás legfőbb erénye, hogy Kardos Pál mindenre kiterjedő alapkutatásáról, anyaggyűjtéséről, a művek értő elemzéséről tanúskodik.

Imponáló tudásanyag, felkészültség, verselemző-értelmező készség jellemzi Babits-monográfiáját is, amelynek megjelenését már nem érthette meg. Ebben a kötetben két hosszabb tanulmány is foglalkozik Babitscsal, és pedig a költőtárs-rivalishoz, Ady Endréhez fűződő kapcsolatával. Kardos Pál az irodalomtörténész itt-ott szubjektívizmussal párosuló objektivitásával mutatja be azt a költői-emberi hiúságoktól sem mentes viszonyt, amely Babitsot Adyhoz fűzte.

Az első tanulmány (*Ady és Babits kapcsolata 1919-ig*) végigkíséri – elsősorban levelek, versek alapján – azt a folyamatot, amelyben Babits, a poeta doctus végül elfogadja Adyt, a tőle idegen, de „pongyolaságában” is nagyszabású költő-zsenit. Kardos Pál ebben a tanulmányban és a következőben is (*Babits viszonya Adyhoz 1919 után*), amely Babits magatartását, Ady költői-forradalmi örökségéhez való viszonyát elemzi, azzal a magyar irodalomtörténetben Gyulai óta jól ismert költő-ellentéttel – Ady és Babits szembeállításával – száll szembe, amely Földessy Gyula révén az Ady-filológiában és az irodalmi köztudatban gyökeret vert. Ezek a tanulmányok sokat segítettek a

két ellentétes karakterű költő viszonyának megértésében és adalékot nyújtanak annak az Ady halála után fellángoló vitának ismeretéhez is, amelyből Babits is kivette részét.

A *Nyugat debreceni kapcsolatait*, Tóth Árpád indulását, debreceni hírlapíró korszakát, A *Debreceni Ady-Társaság húszéves történetét (1927–1947)* bemutató tanulmányok mellett kiemelkedik a Móricz Zsigmondról szóló dolgozat (*Móricz Zsigmond vallomásai Debrecenbe írt leveleiben*). Amikor ez a közlemény először megjelent, 1952-ben, feltehetőleg a reveláció erejével hatott. Móricz levelezésének kiadása óta teljes terjedelmükben ismerjük már a Kardos Gézáné Magoss Olgához írott vallomásokat, leveleket, akit ez a tanulmány még szimbolikusan Forrásnak nevezett. Mit sem von le ez a tény e tanulmány értékéből, a tárgyhoz illő poétikus-lírai megközelítésből, amelyel Kardos Pál interpretálja Móricz élete válságos korszakának kitárulkozó-szerelmesbaráti megnyilatkozásait.

A *Nagy Zoltán költészetét és a Kardos Albertet*, Kardos Pál édesapját méltató írást (*Kardos Albert születésének századik évfordulója alkalmából*) találjuk még ebben a tanulmánykötetben.

A kötetet a tanulmányok eredeti megjelenésének felsorolása és *Fülöp László* Kardos Pál életét bemutató és irodalomtörténeti pályáját, munkásságát értékelő-ismertető utószava zárja.

M. R. J.

Károly Sándor: Mosolygó esztendők – Kalandos évek.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 604 l. (Romániai Magyar Írók)

A kötet Károly Sándor (1894–1964) két önéletrajzi regényét tartalmazza, bevezetőként *Szekernyés János*nak az életművet értékelő, az író helyét a romániai magyar irodalomban kijelölő tanulmányával. A szerző a két világháború közti Arad szellemi-művelődési életének egyik jellegzetes alakjaként résztvevője és tanúja volt a születő romániai magyar irodalom első mozgásainak. Minőségileg és tematikailag egyaránt erősen egyenetlen életművét mindenekelőtt a korszak „aradisága”: egyfajta vidéki konzervativizmus és az avantgarde új útjait kereső szellemi nyitottság sajátos párhuzamosága jellemezte. Bár írásai rendszeresen megjelentek az *Ellenzék*, a *Keleti Újság*, a *Temesvári Hírlap*, a *Brassói Lapok* és más folyóiratok hasábjain, szerteágazó és rendkívül nagyarányú hírlapírói tevékenysége elsősorban az aradi sajtóhoz kötötte. Írói pályájának visszhangos sikerű állomásain (novellákkal, színművekkel, terjedelmes regényekkel) sem sikerült azonban igazi elismerést kivívnia, s annak ellenére, hogy nem egy művét a budapesti kiadás után több nyelvre is lefordították, az erdélyi magyar irodalom első vonalához sohasem sikerült fölzárkóznia. Egyik nyilvánvaló oka volt ez a kolozsvári irodalomszervezéstől való idegenkedésének, ami később erős Helikon-ellenességgé fokozódott. (Nem egy regényét a harmincas években Tabéryék EMIR-je adta ki.) *Mosolygó esztendők* című műve élete első korszakát összegzi 1914-ig, a *Kalandos évek*-ben pedig az irodalmi és sajtóélet szerveződésének, az aradi lapok világának szubjektív szempontú rajzát adja. Önéletírásának e második kötete tarthat igényt fokozottabb érdeklődésre: megörökíti benne *Szántó György*hoz, *Asztalos Sándor*hoz, *Ligeti Ernő*hoz fűződő kapcsolatát, mintegy a „körön kívül”, távolról kíséri figyelemmel a Helikon és

a Szépművészeti Céh működését, s beszámol a *Franyó Zoltán* szerkesztette *Genius* (és *Új Genius*) születéséről, munkatársi gárdájáról, valamint a Szántó György alapította *Periszkop* működéséről, az első *Ady-szobor* felállítását tervező bizottságról és más, irodalomtörténetileg érdekes eseményekről. A *Kalandos évek* pályavázzlatában a húszas évekig jutott el, részletesen beszámolva egyes műveinek (*Az 500-ik emelet*, *Láng*, *Tűzes trón*, stb.) fogadtatásáról is. Önéletírása színes, de szétfolyó és sok tekintetben erősen korlátozott értékű forrása a megörökített korszak irodalmi életének, amely művelődéstörténetileg érdekes és jellegzetes rajzát adja írója alkotói típusának, helyzetének is. Károly Sándor „...literatúránk szorgalmas munkása volt, akinek tolla alól időnként figyelemreméltó értékek is kikerültek. Hosszú évtizedeken át azonban Szántó György mellett Arad 'legjelentősebb' írója volt.”

Csapody Miklós

Kazinczy Ferenc művei. I–II.

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Szauder Mária munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 926 + 944 l. (Magyar Remekírók)

Kazinczy műveinek mindaddig nem készült el kritikai kiadása, s a méreteiben is tekintélyes, ráadásul az alkotást mindig tökéletesítő klasszicista gyakorlat nyomán rengeteg változatot felmutató életmű összegyűjtése nem sikerült a múlt század vége szorgos pozitivistá filológusának sem. Mindaddig az 1960-ban *Szauder József* és *Szauder Józsefné* által kiadott kétkötetes válogatás (*Kazinczy Ferenc válogatott művei. I–II.* Budapest 1960. – Magyar Klasszikusok sorozat) számított a Kazinczy-írások legátfogóbb gyűjteményének. A mostani válogatás – Szauder József özvegyének munkája – az 1960-as kiadáson alapul, de korántsem egyszerű utánnomása annak. Anyaga jelentősen bővült; mindenekelőtt a műfordítások és tanulmányok rovata egészült ki néhány fontos írással (Kleist, Klopstock, Janus Secundus, Horatius versei, részletek *Sterne* műveiből, néhány drámafordításból, illetve *Kazinczy Ferenc külföldi játszószíne; Recenzió Himfy szerelmeiről; A magyar verselésnek négy nemeiről; Szonett* stb.). A kötetek beosztása is megváltozott. Az elsőben az eredeti versek, a műfordítások, az eredeti prózai művek (az önéletrajzi írások és útirajzok mellett néhány részlet az *Orpheusból* is), valamint a cikkek-tanulmányok kaptak helyet. A másodikban egy híján két és félszáz, többségében Kazinczy által írt levelet olvashatunk teljes terjedelmükben vagy kihagyásokkal, néhány Kazinczyhoz írt levél, levélrészlet mellett. A széphalmi vezér hatalmas, 23 kötetnyi levelezéséből természetesen ez a gazdag válogatás is csak ízelítőt adhat. A kötetek kiadási elveit, az egyes művek forrásait, s a megértésükhöz szükséges legfontosabb tudnivalókat, valamint a bennük esetleg előforduló idegen szövegek fordítását a jegyzetek tartalmazzák. A gyakrabban előforduló nevek és idegen szavak magyarázatát külön jegyzék foglalja magába a második kötet végén; ugyanitt találjuk a rövid utószót és Kazinczy kronológiai rendbe foglalt életrajzi adataival is. *Szauder Mária*, ahol erre lehetőség volt, természetesen az apparátus összeállításánál is az 1960-as kiadásra támaszkodott.

Szajbély Mihály

Kecskés László: Komárom irodalmi élete.

Tatabánya, 1979. 78 l. (Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár)

A Komárom megyei Tanács VB Művelődési Osztálya és a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága kiadásában megjelenő ismeretterjesztő sorozat harmadik füzeté, Komárom és környéke magyar irodalmi hagyományait kívánja összefoglalni.

A középkortól az I. világháború végéig kísérhetjük végig a város szellemi életének kialakulását, fejlődését. A szerző a már ismert irodalomtörténeti tényeket csoportosítja újra. Sorra veszi a Komáromban és környékén született vagy ott is tevékenykedő íróknak, költőknek (Thaly Ferenc, Huszár Gál, Bessenyei György, Simai Kristóf, Baróti Szabó Dávid, Csokonai Vitéz Mihály, Jókai Mór, Zsolt Béla stb.) a városához, a megyéhez kapcsolható munkáit. Történelmi keretbe foglalva, korszakonkénti tagolásban mutatja be a táj kulturális életét. Ennek következtében sajtótörténeti, színház-, jog- és természettudomány-történeti adalékokkal is szolgál.

S. M.

Kelet Népe 1935–1942.

Repertórium. Szerkesztették: Szénássy Barnáné Ludányi Veronika és Szóór Árpádné Petrányi Anikó. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1979. 73 l.

A Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai sorozat VII. köteteként adta ki a Debreceni Egyetemi Könyvtár a modern magyar irodalom történetében fontos szerepet betöltő Kelet Népe kronológikus szerkezetű, háromféle (tematikus és szakrendi; tárgyi és földrajzi, valamint név-) mutatóval kiegészített repertóriumát; a korszak, a népi mozgalom, s általában a magyar irodalom kutatói számára igen jól használható segédeszközt. A folyóirat értékelését *Szabó Pál* és *Móricz Zsigmond* életművével kapcsolatban sokan elvégezték már, ezért a rövid előszó csupán a legszükségesebb adatokat és a szerkesztők nevét sorolja fel. A legtöbb írást Bakó József, Barsi Dénes, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Jócsik Lajos, Kelen János, Móricz Zsigmond, Németh László, Sinka István, Szabó Pál, Tolnai Lajos és Veres Péter publikálta a lapban, de József Attila, Kassák Lajos, Fodor József és Benjámin László is tíz-tizenöt művel szerepel. Az irodalom (elsősorban a magyar irodalom) kérdésein kívül pontosan kirajzolódnak a legfontosabb kérdéskörök, amelyek a folyóiratban központi helyet kaptak: az agrárpolitika, agrárreform, a belpolitika, az értelmiség, a falukutatás, a földreform, nemzetiségi politika, közoktatás, népfőiskola, a parasztság helyzete. Az 1502 tételt leíró repertóriumban a hasonló kiadványokban ismeretnél bővebb és pontosabb tematikus, szakrendi mutató igazít el.

R. Takács Olga

Kerecsényi Dezső válogatott írásai.

A válogatás, a bevezetés és a sajtó alá rendezés Pálmai Kálmán munkája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 302 l.

Kerecsényi Dezső (1898–1945) a két háború közti magyar irodalomtörténetírás sokra hivatott, de fiatalon meghalt jeles képviselője volt. Negyvenhét éves korára már beírta nevét a magyar tudomány történetébe: 1941-ben egyetemi magántanár a budapesti Tudományegyetemen, 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1943-ban a debreceni Tudományegyetem nyilvános rendes tanára. Közben szerkesztője a *Protestáns Szemlének*, szerzője számos recenzióknak, cikkeknek és tanulmányoknak, többek közt a könyvterjedelemben megírt, legigényesebb *Kölcsey*-esszék egyikének.

Csak helyeselni lehet, hogy Pálmai Kálmán gondosan összeállított tanulmánykötet megszerkesztésével vállalkozott a hagyománymentő feladatra, mely valójában több is ennél: ugyanis Kerecsényi dolgozatait ma is haszonnal és okulással lehet olvasni. Néhány, ma is időszerű jellemzője a Kerecsényi-írásoknak tanulságul kívánkozik.

Az első jellemző: az átfogó rendszerezés igénye. A régi magyar irodalommal való foglalkozás nem terméketlen adathalmaz volt számára, hanem jó alkalom arra, hogy avatott kézzel szintetizálja a régi magyar irodalom elvi kérdéseit. Új szempontokat keresve legtöbbit időzik a hazai humanizmus korszakánál. A latinításban és a reneszánszmentalitásban a világosság előretörését, a magyar szellemi műveltség megújulását látja, melyet később Huszti – divatos külföldi hatásra – teljesen jogtalanul üvegházi palántának, gyökértelen olasz importkultúrának tart. Felismeri annak a folyamatnak fő sodrását, mely a humanizmus világi jellegű kultúráját később a reneszánsz-kori reformáció anyanyelvű irodalmi programjával ötvözte egybe és a 16. század második felére szintézisbe hozta, csúcspan Balassi Bálint életművével.

Kerecsényi mindkét impulzust: a reneszánsz latinságot és a vele párhuzamosan kibontakozó, vallásos anyanyelvű kultúrát egyformán fontosnak tartja, ezért ismét és ismét visszatér rájuk. Humanista irodalmunk európaivá táguló horizontját Erasmus hatásában jelöli meg, mely hatott egyfelől a hazai latinság irányába *Oláh Miklós* és *Dudith András* életművén át, másfelől a magyarnyelvűség felé *Sylvester János* és az erasmista bibliafordítók munkásságán keresztül.

A második jellemző: a mikrofilológiai alaposág. A fő erővonalak megrajzolása után Kerecsényi sorra veszi a részletkérdéseket is, melyek során új interpretálást ad számos eddig is ismert, de helyére még nem tett adatnak. *Heltai*, *Bornemisza*, *Szenci Molnár* és *Prágai* neve jelzi egy mindinkább körvonalazódó, friss szemléletű szintézis kiépülését. E sorozat leginkább időtálló darabja a „világosság” néhány 16. századi változatával foglalkozik. Kerecsényinek ez a tanulmánya – miként az *Elvi kérdések* is – módszerintézetileg is példamutató: nem elégszik meg a nyomtatott szakirodalmi források kiaknázásával, hanem visszatér az elsődleges forrásszövegekig, egykorú nyomtatványok tömegét búvárolja át egy-egy perdöntő citátum kedvéért.

A harmadik karakterisztikuma a Kerecsényi-tanulmányoknak: harc a szakmai beszűkülés, a szakbarbárság ellen. Kerecsényinek szinte minden maradandónak bizonyult nagyobb tanulmánya régi magyar vonatkozású, mégis kiolvasható belőlük, hogy szerzőjük benne élt saját kora áramában, szüntelen figyelemmel kísérte az élő irodalmat. Nagy erudícióval írt kritikáiban szemlét tartott *Kassák*, *Tamási* és *Kosztolányi*,

Bródy és Sárközy egy-egy regénye fölött, méltatta *Babits*, *Szerb* és *Gyergyai* tanulmányköteteit, nyilatkozott *Németh Lászlóról* stb. Ugyanakkor élénken reagált az irodalomtörténeti újdonságokra is, mérlegre téve *Horváth János* klasszikus értékű könyvét a magyar humanizmusról, *Szerb Antal* pályadíjjal jutalmazott magyar irodalomtörténetét, *Waldapfel József* és *Eckhardt Sándor* egy-egy opuszát.

Pálmai Kálmán válogatásához nemcsak kegyeletből nyúlunk hozzá, hanem tanulságainak felelevenítése végett is. Az előszó is több szokványos prefációnál, valóságos értekezés, telve finom megfigyelésekkel, telitalálatokkal. Pálmai ebben az előszóban alighanem az eddigi legalaposabb portrét rajzolta meg mesteréről. A sikeres válogatást végül egy teljesnek szánt Kerecsényi-bibliográfia zárja.

V. Kovács Sándor

Kis Pintér Imre: Helyzetjelentés.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 379 l.

Kis Pintér Imre könyvének nagyobb részét kritikák, viszonylag kevésbé részletesen kifejtett reflexiók alkotják, s a cím maga is inkább pillanatnyi mérlegelésre, metaszetkésítő szándékra utal. Olyan írások ezek, amelyek megjelenésük idején – a hatvanas, illetve a hetvenes években – kibontakozó, alakulófélben levő, vagy azóta teljességgel elakadt pályákat tettek mérlegre, vállalva az értékelés, az első minősítés felelős kockázatát. Sőt, nem háritották el az irodalomtörténeti szempontú értékelést, a nemzedéki szemle műfaját sem. Ilyen módon nemcsak egy fiatal irodalomtörténész, kritikus első pályaszakaszának dokumentumai, hanem együttvéve kiiktathatatlan tényezői a hetvenes évek irodalomfejlődésének is.

Az irodalom jelenségeiről vallott egységes koncepciója így azokat a tanulmányait sem távolítja el a kötet törzsétől, amelyek egyébként, a téma irodalomtörténeti súlya okán feltétlenül el kell, hogy határolódjanak a kritikáktól (*Szent Orpheus breviáriuma*, *Gondolatok Vas Istvánról*, *Nagy László indulása*, *Jegyzetek Csoóri Sándorról*, *Füst Milán gondolatai*, *Füst Milán: A feleségem története*).

Két nagyobb tanulmánya tartozik itt a nemzedéki szemle műfajába, az *Élmény és távolságtartás a legújabb magyar prózában*, illetve a *Szubjektív jegyzetek költőkről* című. Ezekben a nemzedéki szemlélet és stílus jegyeit veszi vizsgálat alá, s a jelentősebb művek tipológiai rendezésére vállalkozik. E nagyobb tanulmányok mellett elsősorban a regényírókról, novellistákról írott kritikáiból tűnik ki igazán, hogy Kis Pintér a magyar esztétikai gondolkodás hagyományozott alternatívái közül legerősebben az interpretációs modellhez vonzódik. Mindez azonban nem az esztétikum társadalommagyarázatokra szűkített-lefordított értelmezését jelenti számára, hanem mindenképp azt a meggyőződést, hogy teljes, mindenre kiterjedő alkotói világkép nélkül nem szülhet korszakos műalkotás. Egy mű akkor lehet teljesértékű, ha meg tudja nyilvánítani alkotója egységes, összefüggő vízióját a világról. Az értelmezés tehát így tartalmaz értékelő mozzanatot. Úgy mondhatnánk, hogy Kis Pintér értelmezései a világról alkotott kép hordozóiként, motívumaiként szemlélik a mű struktúraelemeit. Ez az eljárás kitűnően érvényesül a Szentkuthy-tanulmányban, árnyoldalait mutatja viszont a Mészöly-epika interpretációs kísérletében: Mészölynél az epikai jelrendszernek olyan

elemei kapnak kitüntetett funkciót, amelyekhez ezen az úton Kis Pintérnek nehezebben sikerül közelférkőznie.

A mű- és világgép-értelmezésekben a másik hangsúlyos pozíciót az alkotó egyénisége, a mű mögött kirajzolódó individuum foglalja el. A szerző meggyőződése szerint ugyanis ahogy az esztétikumnak a világról alkotott egységes vízió, a kiemelkedő műalkotásnak a személyiség teljes erkölcsi fedezete az előfeltétele. Ez a morál nem valami féle hétköznapi, gyakorlati erkölcs, hanem, ahogy Illyésről szólva mondja: „Jelenti irodalmunk alapvető belső törvényének vállalását: a művészet és cselekvés egységben látását. Jelenti az írástudóra rótt fokozott – s nemcsak irodalmi – felelősséget: a morális alkatot” (*Illyés Gyula tanítása*). Szinte alig akad kivétel portréi, tanulmányai, kritikái között, ahol ne vizsgálná ilyen értelemben mű és személyiség viszonyát, sőt, olykor egyenesen ezt a kritériumot emeli az értékelés alapjává (*Nagy László, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor, Utassy József*), vagy ennek jegyében marasztal el más típusú törekvéseket (egy-egy *Hernádi* vagy *Dobai*-művet).

A két *Füst Milán*-tanulmány nemcsak avatott elemzését adja a választott témának, de különös jelentőségük, mondhatni az értelmezés többlete abban is áll, hogy Kis Pintér bátran néz szembe a költő befogadásának nehézségeivel: itt is az a gesztusa az uralkodó, amely egyértelműen nyilatkozik meg a kötet összes többi írásában; kultúránk értékeinek irányzatoktól, esztétikai törekvésektől független hangsúlyozása, a modern magyar irodalom többszólamúságának természetes vállalása – a személyes meggyőződés megtartásával és bármifajta ízlésbeli vagy egyéb külsődleges elfogultság ellenében.

Kis Pintér programszerűen vallja a kritikai személyességet, sőt, akár az elfogultság létjogát is kész elismerni. Ez a vállalt szubjektivitás azonban csak első látásra személyes indokoltságú: azt vallja ugyanis, hogy a művészi érték megvalósulásának módzataira nincsenek objektív „garanciák”. Kis Pintér el tudja fogadtatni ezt a ma már kissé ómódinak tetsző, a mű hatását a tárgyilagosság látszata kedvéért sem tagadó személyes ihletettséget. Nem annyira elfogultság ez tehát (tanúsíthatják az értékítéletek!), hanem valami sajátos „megragadottság” állapota, egy bizonyos „Ergriffen-Sein”, amely a kritikáig hosszabítja meg – s hangsúlyozottan nem impresszionista módon – az esztétikai hatást, mintegy közelítve a műfajt a műalkotáshoz.

Kulcsár Szabó Ernő

Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 607 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár)

Valóban hézagpótló és úttörő irodalomtörténeti munka Kiss Ferenc Kosztolányi-monográfiája, a sokat vitatott Kosztolányi-életmű első átfogó – ha nem is teljes – áttekintése. A szerző 1919-től – melyet nemcsak Kosztolányi esetében, de nemzedékének legtöbbszörénél is meghatározó jelentőségű korszakhatárnak tart – kíséri figyelemmel Kosztolányi pályáját és életművét. Nem életrajzi teljességre törekszik, hanem az életmű hiteles és arányos feltérképezésére: „Elsőrendű célom ugyanis ez volt: a súlypontok kijelölése s a mai kultúra arculatára is kiható művek értelmezése, értékelése” – vallja Kiss Ferenc.

A súlypontokat, a mű tartópilléreit biztos kézzel, érzékeny műértéssel, nagy filológiai apparátus birtokában jelöli ki Kiss Ferenc. Az első legfontosabb állomás *A szegény kisgyermek panasza*i, ezt követik az első regények: a *Nero*, *A rossz orvos*, a *Pacsirta*, majd az *Aranysarkány* részletes, a mű legbelsőbb rétegeit is feltáró elemzése. Majd ismét a költő – *A bús férfi panasza*i és a *Meztelenül* című kötetek költője lép előtérbe; utóbbi kötetet mint – viszonylagos – korszakváltást értékeli a szerző. A következő regény, az *Édes Anna* központi és kitüntetett helyet kap az életműben: „Csoda az Édes Anna. Csoda feketében. Bravúros mű, de nem külsőségeiben, lényegében az. Úgy fejezi ki a kor legnagyobb, legégetőbb társadalmi gyötrelmét, méghozzá konzekvensen, hogy közben hű marad egy apolitikus ars poetica törvényeihez is”.

Külön fejezetek értékelik az újságíró, az esztéta, a kritikus, s végül a novellista Kosztolányi tevékenységét; a zárófejezet, a *Számadás* pedig Kosztolányi eszmei-művészi arculatának egy kevésbé ismert vonására, a közkeletű „európaisága” mellett mostohán kezelt magyarság-élményére hívja fel a figyelmet. A könyv az utolsó nagy versek – a *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhítat* kivételes költői pillanatainak elemzésével zárul.

Kiss Ferenc műértelmezésében a mű a történelem és az egyéni életút szövevényeiből rajzolódik elő, nyeri el végleges képét. Szinte oknyomozói türelemmel és alaposággal fejt fel a mű születésének motívumait, összetevőit, determináns mozzanatait; legyen az világirodalmi példa, a magánélet egy-egy eseménye, vagy általános kórtünet. Így teljesebb és valóságosabb képet kapunk a művek korba-ágyazottságáról, társadalmi gyökereiről, élmény és mű összefüggéseiről.

A művek kapcsán tárul fel részletesen és árnyaltan Kosztolányi egyénisége, vilásképe, erkölcsi-szellemi világa; ez segít megérteni az életút olyan „kényes” mozzanatait is, mint az író 1919 utáni, méltatlan politikai szereplése. Kiss Ferenc nem próbálja menteni Kosztolányit, de nem játssza az ítélőbíró szerepét sem. Magyarázni, megérteni és megértetni szeretné a „történelem szorítóiban” vergődő, bizonytalan világszemléletű költőt; felfejteni a különböző megnyilatkozásai között feszülő ellentmondások okait.

Kiss Ferenc monográfiája nemcsak hasznos és fontos kézikönyv, irodalomtörténetírásunk jelentős teljesítménye (a gondosan elkészített névmutató, a művek jegyzéke is az előbbi funkcióját segíti), de érdekes, élményt adó olvasmány is. Nemcsak a műélményt éli újra át az olvasó a szerző segítségével, hanem közelről ismeri meg a kort is, melyben Kosztolányi élt és alkotott; s magát Kosztolányit, az embert is, a maga gyaroltságában és nagyszerűségében.

Erdődy Edit

Kiss Jenő: Emberközlemből.

Tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1979. 382 l.

Kiss Jenő tanulmánykötete közel ötven év írásaiból válogat; a könyvet a műfaji sokféleség jellemzi: a szabályos könyvkritikán kívül (*Könyvek és írók*) megtalálható benne a magyar és román irodalom klasszikusaihoz, Petőfihez, Creangához, Arghezihez, Coșbuchoz írott „ünnepi beszéd” épp úgy, mint a műfordítás kérdéseit boncolga-

tó elemzés vagy a riportok kérdéseire – a lapszerkesztésről, a család és alkotás viszonyáról, s az életút egyes szakaszairól – adott megannyi válasz. Kiss Jenő, az Erdélyi Helikon, s később a Termés köréhez tartozó költő könyvkritikát jobbára a harmincas években írt: rövid, lényegre törő bírátaiban többek közt Vas István, Jankovich Ferenc, Szabó Lőrinc, Toldalaghy Pál, Jékely Zoltán, Szemlér Ferenc és Horváth Imre korai verseskönyveit, Szabédi László novelláit és Grigore Alexandrescu verses fabuláit üdvözölte.

Ezekről a kritikai cikkektől bár nem áll távol a feddő hang sem – a recenzens például a kezdő Vas István szertelenségeit, Jankovich Ferenc verseinek „befejezetlenségét”, Szabó Lőrinc szavainak „önhitező mákonyát” sem téveszti szem elől –, mégis inkább a költőtársról szinte miniatűr arcképet formázó érzékeny pasztellrajzok. A hangulati beleélés mindöknek sajátja. Ahogy a kötet címe is mondja, Kiss Jenő mindig *Emberközelből* figyeli a világot: közelítésében sok az érzelmi elem, megértő tárgyilagosságában nem egyszer találkozások; ismeretsegek anekdotikus fölidézésére is vállalkozik (Asztalos István, Bözödi György, Dsida Jenő, Szabédi László).

A könyv középpontjában a román és a romániai magyar irodalom áll; a harmincas évek könyvkritikáit kivéve, nem olvashatunk magyarországi könyvről, íróról és különféle, irodalom és művészet körébe tartozó jelenségekről sem. Viszont a fent említett témákban Kiss Jenő érdeklődési köre annyival gazdagabb. Szívesen értekezik a Szemlér Ferenc-i versformáról, Bartalis János jelképpé nőtt bukolikus verseinek csendjéről, a kolozsvári irodalmi hetilap, az Utunk hőskorszakáról, Molter Károly varázsos egyéniségéről, a hajdani Termés szerkesztőségi légköréről.

Az *Emberközelből* végzett vizsgálódások legértékesebb része a román irodalmat, a román és magyar irodalom kapcsolatait s ezzel együtt a műfordítást (gondjait, örömeit, műhely-problémáit) veszi fókuszába. Különféle alkalmak (évfordulók, elhalálozások) okán íródtak ezek a vallomásos hangú portrék, melyeknek hőseihez így vagy úgy, de Kiss Jenőnek, a költő-műfordítónak legtöbbször köze volt (Creangă, Coșbuc, Eminescu, Caragiale, Blaga). A műfordítás kérdéseit több esszé tárgyalja (*Egy munka műhelyéből*, *A szolgálat szellemében* s az *A fordító konokságáról* című beszélgetés), s számunkra öröm, hogy román részről is megvan e fontos híd-szerepet alázattal és nagy művészi érzékenységgel vállaló írókban a hajlam. A kortárs román líra egyik legnagyobb egyéniségét, a Petőfit, Adyt és József Attilát is megszólaltató Jebeleanut két írás köszönti; Kiss Jenő főleg a *János vitéz*-tolmácsolásban lát az eredeti műhöz méltó viszonyulást, a fordítói telitalálatokat jelző értéket.

Szokolczay Lajos

Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó (1919–1945).
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 5171.

Kolozsi Tibor sajtómonográfiájának első kötetét – *Szabadkai sajtó (1848–1919)* – a szabadkai *Életjel* jelentette meg 1973-ban. Ennek a folytatása a mostani mű, mely több mint negyedszázad sajtótörténetét tárgyalja, hat nagy fejezetben. Kolozsi lelkiismeretes kutató; munkájának első kötetében egyhelyütt azt írja, hogy „lényegében

megközelítette a teljességet”, vagyis csak azokat a lapokat nem vette figyelembe, amelyek a világhégés (első világháború) vagy egyéb körülmények miatt elpusztultak. Egy-egy ritkaságot – például az 1848-as *Honunk Állapotát* – magángyűjteményről magángyűjteményre követték, de a lap úgy „elrejtözött”, hogy nem sikerült nyomára bukkanni. Ezek a kudarcok nem vették kedvét; látható ez abból is, hogy művének második kötete szintén a dokumentum pontosságát teszi meg kritériumnak.

A két világháború közötti időszak szabadkai sajtója rendkívül gazdag. Szabadkán jelent meg többek között a *Bácsmezei Napló*, (*Napló*), *Bácskai Hírlap*, *Szervezett Munkás*, az irodalmi-művészeti lapok közül a *Vajdasági Írás*, a *Kalangya* (egy ideig), a *Híd*, a *Tovább*, a pár számot megért *Kultúra*, *Világszemle*, *Jugoszláviai Magyar Írás* s nem utolsó sorban a *Jugoslovenski dnevnik* és a *Književni sever* stb. A redakciók munkásai közül olyan neveket tart számon a sajtótörténet – és az irodalomtörténet is! –, mint Dettre János, Csuka János (Aranyműves János), Csuka Zoltán, Szenteleky Kornél, Gál László, Herceg János, Majtényi Mihály, Laták István, Szirmai Károly, Szegedi Emil. Kolozsi Tibornak egyetlen lap sem holt betű – még a kézírással (írógéppel) készült, egy-két számnál többet alig élt újságok is fölkeltik figyelmét. Ki gondolta volna, hogy egy ifjúsági folyóirat, az *Órtűz* fogja megteremteni azt a légkört, amelyben már – kezdetben szintén ifjúsági lapként – megszülethetett a *Híd*.

A sajtótörténész, aki a harmincas évek végétől maga is sok szerkesztőségnek volt (belső és külső) munkatársa, *A múlt folytatása* című fejezetben – noha ez kapcsolja tanulmányát a korábbi kötethez – egy merőben új helyzetet vázol föl: az első világháború után újból megjelent *Neven* például a délszláv állam megszületését is tudatosította. Az egykori magyar nacionalizmus helyébe lépett új, szláv nacionalizmus szintén arra törekedett, hogy nemzeti alapon megossa a munkásosztályt. Ebben a tanulmányban kapunk részletes képet a népszámlálások – meghamisítással elért – furcsaságairól is, a *Bácskai Hírlap* betiltásáról (s a *Neven* ezt célba vett mocskolódásáról), némely lapok (*Szabadkai Újság*) névcserejéről, újraindulásáról, a *Bácsmezei Napló* (*Napló*), a legszínvonalasabb vajdasági napilap „becsületes informátor” szerepéről, a kisebbségi magyar újságírásban végzett szolgálatáról. Külön fejezetcímek – egy-egy ciklusban 8–10 tanulmány – jelzik a nagyobb kérdésköröket: *Pártok harca*, *Diktatúra és fasizmus*, *A megszállás évei*. Ezekben az írásokban a sajtótörténeti vizsgáldást át- meg áthálózza a társadalomrajz, a világpolitika és helyi (regionális) tükröződése.

Számunkra különösen két tanulmány érdekes: *A Képes Vasárnaptól a Kalangyáig* és *A Híd és családja*. Csuka Zoltán, az akkoriban Jugoszláviában élt emigráns költő érdemei letagadhatatlanok: ő indította 1928-ban a *Képes Vasárnapot*, később ebből fejlődött ki a *Vajdasági Írás*, Szenteleky Kornél lapja – a jugoszláviai magyar írókon kívül szerepelt benne Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tamási Áron, Illyés Gyula, Sárközi György, Szabó Lőrinc is – és amikor anyagi körülményei miatt ez is megszűnt, szintén Csuka és Szenteleky hívta életre a *Kalangyát* (1932). A folyóiratnak az évek során olyan munkatársai voltak, mint Németh László, Nagy Lajos, Babits Mihály, Miroslav Krleža, Ivo Andrić. Amíg a *Kalangya* a „tisztá irodalom” elvét vallotta, a *Híd* bátran épített a munkásmozgalomra. A kolozsvári *Korunkhoz* hasonló profilja akkor vált érdekessé, amikor a népi irodalom alkotásait (Darvas József, Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Kovács Imre) is magába fogadta. Inkább dokumentumanyagával és kö-

vetkezetes állásfoglalásaival gyűjtötte maga köré a tömegeket; művészeti orgánumként nem volt jelentős. A sajtótörténet bibliográfiát, cím- és névjegyzéket is magába foglal.

Szakolczay Lajos

A komáromi Jókai gyűjtemény katalógusa.

Összeállította: Hegedűs Béla. Komárom, 1979. 43 l.

A komáromi Jókai Mór Városi-Járási Könyvtár az író halálának 75. évfordulóján számot vetett azzal a munkával, amelyet a könyvtár 25 éves fennállása alatt a Jókai gyűjtemény megteremtése és fejlesztése érdekében végzett. A modern Jókai-kutatás számára alapvetően hasznos lehet e gyűjtemény: a Nemzeti Diszkiadás, valamint a kritikai kiadások kötetei mellett az első kiadásokra, s a különféle sorozatokra is kiterjed gyűjtőkörük. Beszerezték az író életét, munkásságát feldolgozó tanulmányköteteket is, s kötetük végén pedig a folyóiratokban, napilapokban megjelent írások, cikkek bibliográfiáját adják. E kisebb terjedelmű művek ugyancsak fellelhetőek a komáromi Jókai gyűjteményben.

J. J.

Komoróczy Géza: A űmer irodalmi hagyomány.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 731 l. (Elvek és utak)

Nemcsak a sumerológia iránt érdeklődőknek, hanem a legtágabb értelemben vett filológia valamennyi művelőjének ajánlható Komoróczy Géza munkája. Megfontolandó következtetésekre bukkanhat e tanulmánygyűjteményben az ősi irodalmak bűvára, a folklorista, az egyetemes eposzkutatás szakembere, sőt az általános poétika, a verselmélet kutatója is.

A régi magyar irodalom szempontjából figyelmet érdemel a szerzőnek a szájhangományozó eredetű epikáról szóló fejtegetése. Kiemelkedően fontos az a tétel, mely szerint „általános érvénye nem maguknak a formuláknak van, hanem inkább a formulákkal élő költői alkotásmódnak”, másképp megfogalmazva: „... az eposzköltés alap-törvénye csupán annyi, hogy szükség van hozzá sztereotíp formulákra; maguk a formulák azonban nagyrészt csak az adott mű céljaira keletkeznek”.

A „űmer vers elmélete” című tanulmányában – melyben többek közt azt bizonyítja, hogy a verselési rendszer a sumerban nyelvi eredetű és legfontosabb sajátossága az ismétlődés – Komoróczy a magyar vers ritmusának a kérdését is érinti. Csatlakozva *Vargyas Lajos* álláspontjához, a „magyar nemzeti versidomot” a magyar nyelv és beszéd törvényszerűségeiből tartja levezethetőnek, sőt – *Harmatta János* nézetével meg egyezően – a versritmus nyelvi tényezők által való meghatározottságát egyetemes érvényű tételnek tartja.

A kötet értékét nagy mértékben növeli a rendkívül részletes és pontos, a további tájékozódást is jól segítő jegyzetapparátus.

K. P.

A konstruktivizmus.

Válogatás a mozgalom dokumentumaiból. A dokumentumokat válogatta és szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta: R. Rajkay Éva. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 357 l.

„Le a művészettel! Éljen a művészet!” – kiáltja Kassák. 1921-et írunk. Mi sem jellemzőbb a századelő forrongó mozgalmaira, mint a szüntelen meghalás és a szüntelen újjászületés. A modern irodalom fönix-állapota a magyar olvasó számára, sajnos, még ma is csak érdekes zűrzavart jelent, legföljebb legyintések és lekicsinylések tárgya – ha tárgya egyáltalán.

Ezért felmérhetetlen hasznúak a Gondolat Kiadó sorozatának tetszetős kivitelű könyvei, melyek újabb darabja *A konstruktivizmus*. „A művészet átépítése nem a konstrukció útján, hanem a tárgyak kölcsönhatásainak segítségével a reális alapformák talaján” – fogalmazza meg a szó művészettörténeti jelentését Mácza János. Forradalom utáni korban vagyunk, 1922 táján már magyar konstruktivistákról is beszélhetünk. Ők teremtik meg a képarchitektúrát, „a konstruktivizmus képi formaeszközökkel teoretizáló, sajátos változatát”. Az is sajnálatos sajátosság, hogy amikor a mozgalom magyar csoportjáról beszélünk, többnyire a bécsi csoportot kell jellemezzük. Uitz Béla, Kassák Lajos, Kállai Ernő, Hevesy Iván, Bortnyik Sándor, bécsi magyar emigránsok jelentették a mozgalom gerincét. Ugyanakkor a leideniek között találjuk Huszár Vilmost, a berliniekénél pedig nem kisebb neveket, mint Moholy-Nagy Lászlót, Péri Lászlót, Kemény Alfrédot. Írásaik a kötet jelentős részét képezik. Fontosak és jók az itt közölt szemelvények, mert a konstruktivizmus „Kassák kontra Uitz és a többiek” vitáról adnak viszonylag áttekinthető képet. Kiemelkedő jelentőségűek Uitz írásai (Jegyzetek a *Ma* orosz estélyéhez; Malevics-jegyzetek), a polémiában fenséges, a támadásokat méltósággal felvevő Kassák-kiáltványok (Képarchitektúra; Vissza a kaptafához); Moholy-Nagy és Kállai Ernő bölcs és mértéktartó esszéi (előbbi: Vita az új tartalom és az új forma problémájáról; utóbbi: Konstruktív forma és szociális tartalom; *A konstruktivizmus*).

R. Rajkay Éva gazdag válogatása nem csak általában ad képet erről a korszakról, a lehetőségekhez képest nyomon is követhetjük a mozgalom alakulását, belső forrongásait.

Z. T.

Kovács Sándor Iván: Zrínyi-tanulmányok.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 196 l.

Másfél évtized kutatómunkájával megalapozott Zrínyi-élmények szerveződtek tanulmányokká, s kerültek most a szerző újabb kötetébe. A tanulmányok, bár e könyvben újjárendeződtek, nem egy Zrínyi-kötet, hanem más jeles események alkalmából születtek: folyóiratokban, egyetemi előadásokon vagy tudományos üléseken megismerhettük legtöbbszörüket.

Kovács Sándor Iván könyvében nyolc tanulmányt – szavaival: *filológiai esszét* – olvashatunk. A sorrendben első még 1966-os, a *Szigetvári Emlékkönyv* apropóján

született: *Az értelmes halál*, hármassal mottóval hatásosan megelőzve, „a szigetvári Zrínyi eposzi nagyságrendű példájának mindig élő tanítására” emlékeztet. A gazdagon alátámasztott, bőséges idézetekkel pergő, a szigeti romvárnál Kölcseyt is asszociáló személyes írás a Zrínyiiben lezajló „filozófiai tisztázáshoz” mostani filozófiai munkát is idéz a jegyzetekben, Ancsel Évát „a szuverén ... humanizált halál emberi vívmányáról”. *A siklói harc és a szigetvári kirohanás* (Szimmetria és barokk kompozíció a „Szigeti veszedelem” III. és XV. énekében) eposzi idézetekkel újracsak elevenné tett elemzés. A primer szövegekre épülő táblázatokkal és a szakirodalom tanulságaival barokk szerkesztési elveket mutat fel, azt az Arany János-tételt dokumentálva Zrínyinél tovább, hogy „a compositio neki erős oldala”. A *Zrínyi kösziklái* című tanulmány, miként erről a jegyzetekben is értesülhetünk, előadásként hangzott el egy barokkal foglalkozó tudományos ülésen. A kötetnek ez a legnagyobb apparátust felvonultató, földrajzilag s időben is a legintenzívebben széttekintő írása: Balassi Bálint „szerelmes éneke” Zrínyihez kapcsol, majd a természet antropomorfizáló ábrázolásának genezise és – példák illusztrált – legfőbb divatja olvasható, ezután a Zrínyi-könyvtár tanulságai, s a kortársak földrajzi élményei következnek. A „csaknem minden epicus kézen megfordult” (Arany) szikla-szél-erdő motívumot a világirodalomból is dokumentálja, s következik a legfőbb tanulság: Zrínyi Késmárk-motívumának végigkövetése „a legvégső, szép kiérlelésig” a XV. énekben. A jegyzetekben még sokáig folytatott motívumvizsgálatot a főszövegben *Ady Endre-* és *Hemingway-*asszociációk zárják. *Zrínyi, Arany és Ady igaza: a seregszámla* poétikai és hadtudományi tájékozottsággal „költögeti ... a szép, alvó szódaliát”, az *enumeratio* értékű *seregszámlát* a seregszemle ellenében. „*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó...*” (Kosztolányi Lucanusától Vas István Zrínyijéig) maradandó felismeréssel szolgál. Lucanus „*Caelo tegitur, qui non habet urnam*” maximájára tekintve, terjedelmes világirodalmi és hazai példagyűjtemény után olvashatjuk könyve talán legfontosabb irodalomtörténeti tanulságát: „Lucanus eposza Zrínyi irodalmi műveltségének alaprétegehez tartozik”. A jelenhez való kapcsolódás igénye most is továbblendíti: *Vas Istvánt* elemzi „Zrínyi kilenc soráról”, végül *Csanádi Imrét* „tanúztatja”, hogy ismét megfogalmazza e „tanulmány kiviláglni szánt tanulságát is: a hagyomány zsúfolt energiaforrás”. *Zrínyi a „Kulcslyuk”-ban* (Magyarázatok Károlyi Amy „Kulcslyuk-líra” című verseskötetének néhány motívumához) és a *Venus triumphosa* (Jánossy István verse Zrínyi-motívumból és a „Szigeti veszedelem” Cumi-lla–Delimán-epizódja) jól előkészítve kapcsolódnak a megelőző esszékhez.

Tallózás Zrínyi Miklós könyvtárában és egy ismeretlen Zrínyi-arckép a legkonkrétabb közlése, s így nyilván szándékoltan kötetzáró. Informatív és tanulságos olvasmány Zrínyi Miklós könyvei között tett, kutatással egybekapcsolt rövid külföldi látogatásáról.

Kovács Sándor Iván kötete a múlt és a jelen, a tudományos tárgyyszerűség és a személyesség állandó összekapcsolása, az irodalom s a társadalom régebbi és mai változásaira figyelő, tanulságokat kereső, gyors képzettársításokra mindig kész olvasó fontos vallomása.

Ötvös Péter

Könyv és könyvtár XII.

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Évkönyve. Debrecen, 1979. 293 l.

A debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyvében ezúttal túlnyomórészt könyvtár- és irodalomtörténeti tanulmányok szerepelnek. *Kilián István* tanulmánya egy a könyvtárban található iskoladráma-gyűjteményt ismertet. A hosszas kutatás után előkerült kolligátum a kézdivásárhely-kantai minorita iskola gyűjteménye, amely a Kantán 1762-ben bemutatott színjátékokat őrizte meg. Ugyanezzel a korral foglalkozik *Szilágyi Ferenc* tanulmánya is, amely az *Első rimes anapesztusunk, 1770-ből* címet viseli. *Varjas János* verse azért érdemel figyelmet, mert adalékul szolgál Csokonai, Fazekas, Földi költészetének hátteréhez.

A XVI. század szellemi mozgalmaihoz kapcsolódik *Tóth Béla* tanulmánya: *Ramus hatása Debrecenben és Barlai Ö. Szabolcs* közleménye a „*Missio Transylvanica*” tevékenységéről és könyvtárának sorsáról (1571–1603). A forrásértékű possessor-kutatásról és a régi marginális bejegyzések vizsgálatáról *Czellárné Csiba Judit* számol be.

A statisztikai módszerek alkalmazásának érdekes példája *Korompai Gáborné* és *Csűry István* tanulmánya. Az első írás *A debreceni sajtó kutatásának történetét* elemzi, Csűry István dolgozata pedig a századvégi irodalom társadalomtörténetéhez szolgál fontos adatokkal. Az újszerű módszerek bemutatásából következik, hogy a kötet illusztrációs anyagát ezúttal statisztikai táblázatok helyettesítik.

Németh S. Katalin

Körmendy Kinga: A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa.

MTA Könyvtára, Budapest, 1979. 149 l. XVII t.

A fragmentum-kutatás irodalomtörténeti jelentősége szélsőséges értékek között mozoghat. Egyes kódextöredékek éppen csak igazolnak valamely ismert tényt, vagy jobb esetben színezik az összképet, mások meg valóságos fordulatot hoznak az irodalomtörténeti közgondolkodásban. Efféle nagyobb horderejű felfedezésre elméletileg mindenütt egyenlő esélye van a kutatásnak, de hogy ez nálunk mégis újabban vett csak lendületet, annak sokféle oka, magyarázata van.

Először is a történelmi viszonyok mostohasága folytán középkori könyvkultúránkról szinte elenyészően kevés biztos adattal rendelkezünk, másodsorban: legrégebb könyvtáraink középkori anyaga túlnyomórészt újkori vásárlások eredménye, végül harmadszor: szakmai jellegű utánpótlás-problémák is késleltették a töredékfeldolgozások beindulását. Közismert, hogy a fragmentumokkal való bánás speciális latin nyelvi ismereteket és sokrétű segédtudományi (kodikológia, paleográfia, teológia stb.) tájékozottságot követel meg, melyet megszerezni nálunk jelenleg csak postgraduális képzés formájában lehet. Mióta *Mezey László* körül kialakult egy ilyen, fiatal szakemberekből álló fragmentumkutató munkaközösség, a helyzet némileg javult, és az első eredmények – a megjelenés előtt álló nagy fragmentum-korpusz előhírnökeiként máris jelentkeznek. Közéjük tartozik *Körmendy Kinga* munkája is.

A szerző, könyvterjedelmű értekezéséhez nagy erudícióval megírt művelődéstör-

téneti háttérrel állít, valósággal önálló könyvtártörténeti értekezéssé fejleszti azt a környezetrajzot, amelynek segítségével minden utalása könnyen szembesíthető az előzményekkel. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár középkori és újkori történetét ugyanis mintegy bevezetőül szánja csupán a Knauz-hagyaték liturgikus töredékeinek provenienciá meg határozásához. Hasonló megfontolások vezetnek Esztergom és Garamszentbenedek kapcsolatainak részletezésekor is, ami viszont a possessor-meghatározás végett szükséges.

A módszeres forráselemzés kilenc kódextöredékre terjed ki: *Missale ecclesiae Hungariae* (XVI. sz.), *Missale Pataviense* (XV. sz.), *Missale Ordinis Cisterciensium cum Proprio Hungarico* (XV–XVI. sz.), *Breviarium mos monasticum Ordinis Cisterciensium* (XIV. sz. e.f.), *Lectio narium monasticum* (XII–XIII. sz.), *Graduale Ordinis Fratrum Primi Eremitae Sancti Pauli* (XV. sz.), *Antiphonale ecclesiae Hungaricae* (XV. sz.), *Antiphonale monasticum* (XVI. sz. e.f.) és *Vesperale Strigoniense* (XVI. sz. e.f.). Az imponáló szaktudással végzett vizsgálat természetesen mindent nem oldhat meg, ezért inkább köteleességszerű fenntartásokat hangoztat, mintsem föltétlen bizonyosságokból áll. De még ez is jelentős előrelépés egy olyan területen, mint a fragmentum-kutatás, melynek szerény eredményeit tudománysszakok sora fogja majd hasznosítani.

V. Kovács Sándor

A közvetítő. Egy irodalomtanár emlékezete.

Szerkesztette: Bálint Éva. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 330 l.

Kovács Endre középiskolai irodalomtanár 35 évig tanított, kiváló tanári tevékenysége mellett irodalomtörténeti tevékenysége és az irodalomoktatás reformjának előkészítésében betöltött szerepe is jelentős. Volt tanítványainak, munkatársainak változatos témakörű írásait gyűjti össze ez a tanulmánykötet, ezzel adózva Kovács Endre emlékének. A tizennégy dolgozat többsége először jelent meg nyomtatásban, néhányat pedig folyóiratbeli közlés után bővítettek, egészítettek ki a szerzők. (Egy megemlékezést és Kovács Endre *Néhány megjegyzés diákjaink művészeti neveléséről* című rövid írását is tartalmazza a kötet az általában egy-két ívnyi elemző szaktanulmányokon kívül.) Szilágyi János György és Szepes Erika az antik irodalom kérdéseivel, Voigt Vilmos a művészeti neofolklorizmus fogalmával foglalkozik. A Jókai-olvasás állomásairól írt Németh G. Béla: *Életképforma és regény* címen; Szabolcsi Miklós Karinthy Frigyesről foglalta össze kutatásait: *Halandzsa. Nyelv és valóság Karinthy Frigyes művében* címmel. Vajda Kornél Sík Sándor Esztétikáját elemzi, Erős Ferenc Lukács György 1' jelzőrendszer-elméletéről közöl tanulmányt (*Életpsychológia és művészetpsychológia*), Konrád György, Fejes Endre és Kertész Ákos regényeit Bálint Éva és Veres András új szempontból vizsgálja *A sikerképtelenség környezetrajza* címmel – Három magyar regény szociológiai szempontú tartalomelemzése alcímmel. Radnóti Sándor Pilinszky János és Schaár Erzsébet közös könyvét méltatja, fontos új adalékokkal gazdagítva a Pilinszky költészetéről szóló szakirodalmat. Bánlaky Pál szociológus a mai társadalmi struktúra-elméletekről közöl vázlatos áttekintést, Trencsényi László *A meseirodalom néhány kérdéséről* szól az újabb magyar gyermekirodalom alapján, végül Szerdahelyi Istváné az utolsó tanulmány, amely a komplex művészettörténeti oktatás elméleti kérdéseit vázolja.

A szerény külsejű, félrevezető címmel a Tankönyvkiadónál megjelent kötet tanulmányaira érdemes felhívunk az irodalomkutatók figyelmét: új ismeretek, új módszerek, fontos és továbbgondolható megközelítések maradnának ki tudományterületük végigpásztázásakor ezek nélkül.

R. Takács Olga

Kurrens időszaki kiadványok. A Magyarországon megjelent időszaki kiadványok bibliográfiája 1977.

Készült az Országos Széchényi Könyvtár Katalogizáló Osztályán, Kovács Ilona irányításával. Szerkesztette: Nagy Zsoltné. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 278 l.

Az Országos Széchényi Könyvtárba kötelespéldányként 1978. október 1-ig beérkezett, 1977-ben megjelent időszaki kiadványokat regisztráló bibliográfia a kiadványok bő címléírását, azonosító adatait és címutalóit közli. Teljes bibliográfiai leírásokat készít a tudományos, irodalmi-kulturális és szakmai kiadványokról, központi napilapokról, megyei és városi kiadványokról, tudományos igényű iskolai értesítőkről, naptárakról, évkönyvekről, az egyházak hivatalos kiadványairól, a periodikusan megjelenő szakbibliográfiákról és az országos dokumentációs intézmények referáló lapjairól. A kiadványokat alfabetikus rendben sorolja fel. A fontos, jól használható bibliográfia rövidítésjegyzékkel és testületi mutatóval zárul.

R. T. O.

A Kuun-kódex.

Hasonmás kiadásban közreadta a Magyar Helikon. Sajtó alá rendezte, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Varga Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. 206 (201) + 339 l. (Bibliotheca Historica)

A kéziratos verseskönyvek kitüntetett értékei, nélkülözhetetlen forrásai régi magyar irodalmunknak. Vizsgálatuk többoldalú tanulságot eredményez abban a ritka esetben is, ha darabjai más, korábbi (nyomtatott, kéziratos) forrásokból esetleg már ismeretek. Az 1858-ban az Akadémiának ajándékozott, s ajándékozójáról, Kuun Gyéza grófról *Kuun-kódex*nek elnevezett versgyűjtemény páratlanul becses: hatvanhét magyar verse közül tizenöt csak itt olvasható, ezideig egyéb forrásból nem dokumentálható. A kódex eddig nyomtatásban meg nem jelent változataival – melyek olvasása textológiai, költészettörténeti és irodalomszociológiai szempontból is rendkívül fontos – harminc versszöveg először csak most kerül közlésre. A teljes gyűjtemény hasonmás kiadása már ezért is nagyon indokolt vállalkozás.

A hat, illetve hét kéz írásában összeállt kódex két orientáló évszámot is tartalmaz, Toldy Ferenc óta az általuk jelzett intervallumot véljük az összeírás legvalószínűbb idejének: a 20. ének után – az első kéz írásával – 1621, s az 57. címében 1647 olvasható. A másolás, a XVIII. századi csekély pótlástól eltekintve, valójában lezárult a XVII. század közepén. Az első másoló, *Nagy Miklós* huszonöt éneke sok szempontból,

mennyiségileg mindenképpen a kódex legjelentősebb állománya. A szakirodalom azt véli róla, hogy azonos lehetett Csáky Istvánné Wesselényi Anna (1584–1649) hasonló nevű udvarbírájával, s ez az énekeskönyv provenienciája szempontjából igen fontos támpont. (Még egy másolót ismerhetünk név szerint, a második kezét, *Csatári Pétert*, róla azonban feltételezéseink sincsenek.) A vegyes, ám elsősorban vallásos tartalmú kódex legtöbb világi darabját – politikai és vitézi verseket – Nagy Miklós írta le, utána csak az ötödik másolótól maradt fenn egy politikai paskvillus (50.), illetve a szintén terjedelmes anyagot összegyűjtő harmadiktól egy szerelmi allegória (51.), s egy részben világi tárgyú *Az mirigyről való szép ének* (57.). A vallásos énekekhez képest a világi tárgyú darabok száma tulajdonképpen kevés, ám közöttük olyan ritka értékek is vannak, mint a *Szép ének a gyulai vitézekről*, minden régi irodalmi gyűjtemény nélkülözhetetlen darabja.

A gyűjtemény énekeinek jelentős része XVI. századi, s összesen mintegy fele nem későbbi a XVII. század első évtizedénél. Többet ismerhetünk XVI. századi nyomtatott énekeskönyvekből, például Huszár Gál vagy Bornemisza Péter kiadásaiából, illetve az 1605–1607 körül kibocsájtott unitárius énekeskönyvből (mint például a *Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét* kezdetű Balassitól). A vallásos énekek legtöbbje zsoltárparafraízis, olvashatunk azonban két bibliai históriát (az egyik, Eleázár papnak „mártíromságstenyvedéséről”); van a gyűjteményben „példázat, vitézek szájába adott istenes könyörgés, otthonuktól távollévők fohásza, rabságból szabadulásért könyörgő börtönének”.

Minthogy a gyűjtemény darabjait különböző időben több kéz másolta, nem egységes alkotás. A tudományos vizsgálódás igénye az, amit *Varga Imre* alapos, az olvasót orientáló előszavában elvégez: „külön-külön kell foglalkoznunk az egyes másolóktól leírt énekanyaggal”. Az előszó metrikai, s gondos hangtani vizsgálódások tanulságaival is szolgál.

A szöveggondozás is *Varga Imre* munkája. Nem egy helyen javított a szövegeken. Ez indokolt javításokat a főszövegben kurzívval jelzi (a kézírással így könnyen szembe-síthető), s a versekhez írott, igényes filológiai apparátussal készült jegyzetekben, szó- és tárgyi magyarázatok között, külön is megindokolja. *Varga Imre* kiadása rekonstruálja a szövegek eredeti sorrendjét is: a kódexet először ismertető – s anyagából 24 darabot közlő – *Décsi Lajos* nem vette észre, hogy a múlt századi bekötéskor a kézirat második részének eredetileg számozatlan lapjai összekeveredtek, s így például a 94. lapra másolt ének folytatása a 133. lapon van.

Az irodalomtörténeti szempontból rendkívül jelentős *Kuun-kódex* hasonló kiadása feltétlenül nagy nyereség.

Ötvös Péter

Külhoni szövegtár.

Magyar Irodalmi Évkönyv, szerkeszti Bikich Gábor. Boston, 1979. 128 l.

Folyóirat helyett évkönyvvel jelentkezik az egyik legfrissebb amerikai magyar irodalmi-szellemi vállalkozás. Sejtésünk szerint *Borbándi Gyulának* igaza van, amikor arról ír, miért évkönyvet adtak ki, s miért nem folyóiratot indítottak el Bikich Gábo-

rék. „Kérdés, persze, hogy a nyugati magyar olvasóközönség elbír-e még egy folyóiratot. Valószínűleg nem, mint némely elvetélt kísérlet mutatta.” (Az amerikai magyar irodalom intézményei, Magyar Mérleg II., 188. l.)

Az évkönyv első kötete – melyet Bibó István emlékének ajánlottak a szerkesztők és a szerzők – 1979 októberében jelent meg Bostonban, *Koncz Lajos* felelős kiadásában, 1000 példányban. Az anonim előszó a szövegtár lényegét így határozza meg: „A 'szövegtár' azért jó szó, mert nem ígér többet annál, mint amennyit nyújthat, vagyis különböző tárgyú és műfajú írások akár kiegyensúlyozatlan mennyiségét.”

A bemutatkozó szám különböző tárgyú és műfajú írásokat tartalmaz – kiegyensúlyozott mennyiségben. *Bibó István* 1968–('69?)-ben kelt levelével kezdődik a művek sora, melyet Révai Andrásnak, Szabó Zoltánnak, Cs. Szabó Lászlónak és Sárközi Mátyásnak küldött, Londonba. A levél közreadója, *Szabó Zoltán* mély és méltó epilógust írt a fontos dokumentumhoz.

A Szövegtár másik érdekessége a *Prágay Dezső* által ismertetett 1574-es erdélyi útinapló. Írója *Pierre Lescalopier*, francia diplomata, IX. Károly követe, Balassi kortársa.

A nemes férfiú, kinek tisztelte a Báthory István fejedelem és Mlle. Chauneuf, a francia királyi család egyik nőtagja közötti frigy nyélbeütése volt, 251 napos utazás után eredménytelenül tért haza. Útinaplója azonban – melyet az 1298-ban alapított Montpellier-i egyetem levéltárában őriznek – szerencsére fennmaradt.

Ebből tudjuk meg, milyennek látta a diplomata Erdélyt (hol 32 napot töltött), milyennek a királyi Magyarországot, s milyennek a Havasalföldet, Alexandru, román vajda birodalmát.

Lescalopier megemlékezik a magyar és a román szokásokról, érdekes és fontos adalékokkal szolgál magáról Báthory Istvánról, aki nem sokkal később, francia orientációját feladva, elfoglalja a lengyel trónt, s II. Zsigmond leányát, Jagellowna Annát veszi feleségül.

A mű címe: *Pierre Lescalopier francia diplomata útinaplója 1574-ben tett erdélyi utazásáról.*

A mű eredeti címe: *Voyage fait par moi Pierre Lescalopier l' an 1574 de Venice à Constantinople par Mer jusqu' à Raguse et le reste par terre et le retour par Thrace, Bulgarie, Walachie, Transylvanie, Hongrie, Allemagne, Friul et Marche Ivenisane – (vagy Iverisane?) jusqu' à Venice.*

Iktatószáma: Mp 385–5479.

Terjedelme: 67, kézzel írott oldal.

Az elmondottakból is kitűnik, a Külhoni Szövegtár érdekes, figyelemre méltó kezdeményezés. Reményünk lehet, hogy a kérész-életű amerikai irodalmi folyóiratok között mind rendszerességével, mind a színvonalával ki fog tűnni. Hiszen, e kettő a folyóiratok fennmaradásának elengedhetetlen feltétele – s talán az évkönyvekének is.

Zalán Tibor

Laczkó András: Irodalmi arcképcsarnok Somogyban.

Kiadja a Somogy megyei Levéltár és a Somogy megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet, Kaposvár, 1979. 87 l. 7 tábla. (Iskola és Levéltár)

Ismeretterjesztő és oktatási céllal jött létre a kötet, mely a lokálpatrióta ügyszertetről tanúskodik. A megye irodalmi arcképcsarnoka nem túl gazdag; sokan el is távoztak, mielőtt életműviket kiteljesíthették volna. Néhányan „Somogyországba” költöztek, mások őslakosként őrzik a pannon jelleget. Laczkó András a helyi pogánykori hagyományok felelevenítése után *Pálóczy Horváth Ádám*, *Csokonai* és *Berzsenyi* helyi vonatkozású munkásságát tekinti át. Informatívabb természetű a *Roboz István*-ról készített írás, akinek szépirói tevékenységénél fontosabbak az írókhoz-költőkhöz fűződő kapcsolatai: a Somogy c. hetilap szerkesztőjeként még Jókai-elsőközléseket is sikerült megszereznie. *Babay József* – a harmincas évek elején népszerű író, később a *Gábor diák* filmforgatókönyv és a *Három szegény szabólegény* c. költői játék szerzője – is méltatást kap, végül *Takáts Gyula* és *Sipos Gyula* portréja zárja az irodalmi arcképcsarnokot. A megidézett szerzők műveiből szemelvények is olvashatók a kötetben.

J. J.

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Magyar Színház – Napkelet.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1979. 1469 + 1219 l.

A bibliográfiai füzetek A sorozatában megjelenő kiadvány folytatja a magyar irodalmi folyóiratok feltárását az első kötetben vázolt és követett elvek és a lehetőség szerint teljességre törekedve, azaz nem csak a mai Magyarország területén, hanem a határokon túl 1945-ig megjelent folyóiratokat is feltárja. (Kassai, párizsi és New Yorkban napvilágot látott lapok egyaránt megtalálhatók benne.) A pontos cíMLEÍRÁS után a teljes munkatársi gárda felsorolása következik, illusztrált lapok esetében a képzőművészek neve is szerepel. A gyűjtés során nem talált évfolyamok, számok esetében a szerző fel-tűnteti, hogy ezeket nem látta. A kiadvány használhatóságát növeli, hogy a lapok utó-életéről, címváltozásairól is tudósít. Néhány érdekesebb lap nevét érdemes kiemelni: Márczius Tizenötödike (1848–1849), Mindenés Gyűjtemény (1789–1792), Napkelet (1923–1940). E kötetben 290 magyar folyóirat adatai találhatóak meg.

R. T. O.

Lázár István: Örkény István.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 339 l. (Arcok és vallomások)

A monográfia szerzője a sorozat alcímének – alkotásai és vallomásai tükrében – megfelelően kétféle forrást használt könyve megírásakor: mindazt, amit Örkény írt, s amit róla írtak; és mindazt amit Örkény fontosnak talált elmondani, megírni magáról. Ez utóbbival különös szerencséje volt Lázárnak, hiszen nemcsak az íróval folytatott saját beszélgetéseinek magnetofonfelvétele állt rendelkezésére, hanem más, hasonlóképpen avatott kérdezőkkel folytatott disputák dokumentumai is: *Vitray Tamás* Öt-szemközt című műsorának, vagy *Bertha Bulcsú* interjújának anyaga.

A kötet fejezetei Örkény életének és írói pályájának egy-egy korszakát jelölik címükben is (pl.: Az elszakadás, A háború, A száműzetés, A beérkezés); ahol jelentősebb fordulat következik be, ott ér véget az egyik fejezet, s kezdődik az új. (Néhány elkerülhetetlen előre- vagy visszautalástól eltekintve a szerző következetesen ezt a szerkesztési elvet követi.) És mégis: ezt a többször megtört pályát, a többször is újra kezdett életet Lázár István egységesnek látja és láttatja. Úgy véli, az a szemlélet, amely az *Egypercesek*, a *Tóték*, a *Macskajáték* vagy a *Pisti a vérzivatarban* íróját jellemzi, megtalálható már a korai *Tengertáncban* is, sőt rejtve ugyan, de ott van a *Házastársak*, vagy akár a sok vitát kavart *Lila tinta* című műveiben is.

Különösen részletesen foglalkozik a *Tóték* 1967-es bemutatójával kezdődő, a végleges beérkezést hozó korszakkal. Bőségesen idéz kritikákból, tanulmányokból, melyek mind az örkényi dramaturgia titkát boncolgatják. Összefoglalva Lázár így látja e korszak lényegét: „Örkény egész pályája mindjobban ehhez hajol: az abszurdot nem szülni, kiagyalni, hanem föllelni az életben; az újra megtalált józan ésszel, tiszta logikával körültekintve venni észre és mindenre elszánt bátorsággal mutatni fel”. S hogy ez a nyugat-európaítól oly fontos ponton, a perspektíva kérdésében különböző abszurd – vagy talán nem is abszurd, inkább valamiféle realitásba oltott groteszk – mitől válik oly sajátosan magyarrá, arra magának Örkénynek egy francia újságíró kérdésére adott frappáns válasza a felelet: „Abból indultam ki, hogy két ember, akinek szöveget vernek a fejébe, feltehetően ugyanazt érzi, ha meghallja ezt a szót: kalapács. Én ezzel a szöggel a fejemben írok olvasóimnak, akiknek fejében szintén ott a szög”.

Lázár István monográfiája egy felfelé ívelő, vagy inkább csúcán levő, befejezetlen pályáról szól: a könyv nyomdai korrektúrája Örkény halálhírével egyszerre érkezett meg hozzá. Így ez a könyv – szerzőjének szándéka ellenére – a mai magyar irodalom egyik legjelentősebb és legegységibb hangú alakjának teljes életművét elsőként feltérképező művé lett.

A kötetet gazdag képanyag teszi teljessé, a végén pedig, a sorozat hagyományainak megfelelően időrendi táblázat található.

N. I.

Nikolaus Lenau in Ungarn. Bibliographie.

Hrsg. von Antal Mádl und Ferenc Szász. Budapest, 1979. 230 l. (Budapester Beiträge zur Germanistik.)

A magyarországi Lenau-kutatás nélkülözhetetlen segédkönyvvel gyarapodott az Eötvös Loránd Tudományegyetem német tanszéke jóvoltából. A sokszorosított kiadvány feldolgozza a 150 éves Lenau-recepció minden fellelhető forrását, kötetes kiadványokat és folyóiratokat egyaránt. Az anyag gazdagsága miatt a szerkesztők igyekeztek a szerkezetet egyszerűsíteni, a hivatkozások ismétlésétől megkímélni az olvasót. Sajnálatos módon ez a törekvés nem járt egyértelmű sikerrel. A számokkal és egy-egy betűvel jelzett rövidítésrendszer a jól bevált bibliográfiai szilagyakorlat helyett, körülmenyessé teszi a kötet használatát, első ránézésre egyenesen riasztó a tételeket követő számtenger. Az eligazító előszó alapos áttanulmányozása után tudja csak a biblio-

gráfia használója felmérni a szerkesztők áldozatkész munkáját és kiadványuk hasznosságát.

N. S. K.

Lengyel Balázs: Közelképek.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 496 l.

Lengyel Balázs 1939-től, több mint negyven éve figyelni értőn és érzékenyen az irodalom, elsősorban a magyar irodalom mozgásait. Ez a kötete – mely immár a negyedik a sorban – erről az esszéírói, kritikus pályafutásról ad képet az olvasónak; a legrégebb beválasztott írás dátuma 1946, a legújabbé 1978. A gondosan válogatott gyűjtemény nemcsak művek pusztá egymásutánja: felsejlik mögülük az a bizonyos látomás is, Lengyel Balázs látomása írókról, költőkről, művekről, s magáról az irodalmi folyamatról.

A könyv első részének – mely az *Esszék, elemzések* címet viseli – darabjai az irodalmi múlt és félmúlt témáival foglalkoznak, egyaránt merítve a magyar és a világ-irodalomból. Regény-, vers- és novellaelemzések, írókról, költőkről rajzolt vázlatok, portrék sorakoznak itt – látszólag minden rendszer nélkül. Ha jobban megnézzük az illusztris névsort, fel kell figyelniünk arra, hogy a válogatás igencsak következetes. Az a kritikus, esszéista szólal meg itt (mint ahogyan a válogatás többi részében is), annak a látomása kerekedik elénk, aki sohasem reked meg a már elfogadott értékítéletek és vélemények keretei között; aki felfedez és újrafelfedez, aki az ismeretlen, kevésbé ismert vagy kevésbé nyilvánvaló szépségeket és értékeket csillogtatja meg különös örömmel. S azé, aki az irodalmi folyamatban legszívesebben a változás pillanatát ragadja meg; az újnak, a másnak a kezdetét.

Felfedezi, mint „lappangó regényt”, *Kemény János* önéletírását; felrajzolja a kevésbé méltányolt, halkszavú költő, *Dsida Jenő* költői arcképét. Műelemzéseiben is a még feltáratlan értékek után kutat: *Pap Károly* Nyolcadik stáció című regényét, *Gelléri Hűvösvölgyi* nászutasok című novelláját, *Illyés* és *Szabó Lőrinc* verseit úgy mutatja meg az olvasónak, hogy – a látszólagos egyszerűség csalóka burkát lehántva – feltáruul a művek újszerűsége, sokrétűsége, megvilágosodik az alkotásfolyamat, élmény és mű kapcsolata, s pontosan kirajzolódik az egész életmű rendszerében elfoglalt helye is. Mint ahogyan *Füst Milán* és *Kassák* költészetében is az izgatja, hogy mennyire jelentenek újat, mást, addig ismeretlent a magyar irodalom folyamatában.

A kötet második része mai magyar költőkről szóló írásokat tartalmaz. A Nyugat harmadik nemzedékéből Weöres, Zelk Zoltán, Vas István, Jékely Zoltán, Rónay György, Kálnoky László, Takáts Gyula, Hajnal Anna költői arcélei villannak fel; az Újhold költői közül Pilinszkyról, Rákos Sándorról, Rába Györgyről, Szabó Magdáról rajzol portrét a szerző, Nemes Nagy Ágnes *Között* című versének finom elemzésével zárva a sort.

A *Közelképek* harmadik részének anyagát kritikusokról szóló esszék, az ifjúsági irodalommal kapcsolatos írások, s olyan cikkek alkotják, melyekben évfordulók, vagy egyéb alkalmak ürügyén szól – de nem az alkalmi írások felszínességével – többek közt Radnóti-ról, Ottlik-ról, Mátyás-ról.

Erdődy Edit

Lichtmann Tamás: Pap Károly.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 204 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 99.)

Lichtmann Tamás kismonográfiája Pap Károlyról szólván, egy különös író különös világát, egy a maga nemében páratlan írói életművet mutat be. Papnak, köztudott, mindig is voltak hívei, de különösebb népszerűségnek vagy akárcsak ismertségnek soha nem örvendett az olvasók körében. Magatartása, írásainak különös világa így jórészt ismeretlen maradt a szélesebb olvasóközönség előtt, a kutatói ambíció pedig csak alkalmilag s esetlegesen fordult felé. Bár az utóbbi években némileg megélenkült a kutatás, Lichtmann Tamás könyve mégis úttörő mű; az első (kis)monográfia a „Pap Károly-jelenségről”. Módszere, könyve fölépítése hagyományos; az életút rövid áttekintése után az életművet vizsgálja s mutatja be – műfajonként, de kronológiailag tagoltan. Azaz: voltaképpen monográfia helyett összeszerkesztett esszéorozatot kapunk; esszék sora bontja le az életművet. Ennek előnyei is, hátrányai is vannak. Előny, hogy végre – akárcsak e formában is – van teljes áttekintésünk Pap Károlyról. S előny az e formában megnyilvánuló interpretációs-kezd, mely Lichtmann Tamás legfőbb erénye. Hátrány viszont, hogy az igazi monografikus szempontok így háttérbe szorultak. Pedig Pap Károly kritikai elsajátításában igencsak elkelt volna a monografikus földolgozások erős életrajzi, személyiség- és mentalitástörténeti alapozottsága. S bizonyosnak tetszik: az ideológiatörténeti szempontok fokozottabb érvényesítése is haszonnal járt volna. Lichtmann Tamás persze joggal él a speciális irodalmi szempontokkal; Pap Károly, minden különössége, szokatlansága ellenére, író volt. Lichtmann műbemutatásai, interpretációi így indokoltak is, hasznosak is: alapjai, kiindulópontjai a további interpretációknak, az életmű eddigénél részletesebb s intenzívebb földolgozásainak. E kismonográfia csak az első, úttörő kísérlet; a folytatásnak nem szabad elmaradnia.

L. A.

Lőrinc Péter: A Pleitz-ház tudományos kiadói tevékenysége a bánági rónán.

Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1978. 201 l.

A könyv sajtó-, tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányai részletező alapos-sággal, de a szisztematikus áttekintés, mérlegelés igénye nélkül tárgyalják a múlt század második fele bánáti magyar tudományosságának és kiadó-, sajtótörténetének összefüggéseit, adatszerúségeit. A könyv folytatása a szerző *Bánát polgári magyar nyelvű társadalomtudománya a századforduló idején – 1880–1918* című, Újvidéken 1973-ban megjelent tanulmánygyűjteményének, amely a korszak szociográfiái irodalmát, szociológiai eredményeit összegezte. E kötet az 1847-ben Nagybecskerekén alapított Pleitz-féle könyvkiadóintézet vállalkozásainak történetét dolgozza föl, számos könyvlistájával, gazdag forrásanyagával kissé rendszerezetlen, de rendkívül hasznos leőhelyét adva a bánáti magyar művelődéstörténet adatainak. A tanulmányok első fele sokszoros tematikai átfedéssel a Pleitz Fer. Pál – Szabó Ferenc-féle kiadóház művelődéstörténeti sajátosságait elemzi, felsorolva a munkatársi gárda tagjait is, akik a 19. század vége eszmeáramlatainak hatása alatt vidéken teremtettek tudományos műhelyt és szerveztek széles olvasói bázist. A terület művelődéstörténeti problémáit vázoló fejezet a ház ki-

adásában megjelent Délvidéki Lapok, Neue Werschetzer Zeitung és Srpski Glas, Grossbecskereker Wochenblatt stb. munkatársainak sorában *Diener-Dénest*, *Fényes Samut*, *Jászi Oszkárt*, *Braun Róbertet* és *Szabó Ervint* is említi, a bánáti magánkönyvtárak soráról és összetételéről beszámoló fejezet pedig elnagyoltságában is jellegzetes mentaltörténeti képet ad a magyar polgári művelődés e szakaszáról, az olvasási szokásról, az érdeklődés irányairól stb. Tudománytörténeti szempontból fontos a bánáti tudós csoportok tevékenységét áttekintő, és a kiadóvállalat két jeles alakjának: Pleitz Fer. Pálnak és Szabó Ferenc történésznek a munkásságát összegző tanulmánya. A munkatárs Szentkláray Jenő nézeteit elemző munka pedig ideológiatörténeti tekintetben fontos értelmiségi kutató- és közéleti magatartástípust ír le. Könyve második felében a szerző a Történelmi, Nép- és Földrajzi Könyvtár néhány kötetének tartalmi ismertetését, valamint sajtó- és művelődéstörténeti adalékok sorát adja.

Csapody Miklós

Máder Béla: A Tudományos Gyűjtemény története Fejér György (1817–1818) és Thaisz András (1819–1827) szerkesztősége idején.

Szeged, 1976. (1979). 55 l. (Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae)

A tanulmány a XIX. század első fele legjelentősebb hazai tudományos folyóiratának, a Tudományos Gyűjtemény első évtizedének a történetét dolgozza fel. Három fejezetben tárgyalja a szerkesztőség elképzeléseit: az első fejezet a *Fejér György* szerkesztése idejére eső időszakot elemzi, amikor a nemesi eredetiség-program volt a folyóirat vezető elve. A szerkesztő-váltás után *Thaisz András* kezébe került a lap, aki a Tudományos Gyűjteményt „a közhaszon” érdekébe kívánta állítani.

A szegedi József Attila Tudományegyetem Könyvtárának kiadvány-sorozatában *Máder Béla* tanulmánya másodikiként jelent meg, sajnálatos módon az 1976-os impresszumot viselő füzet csak 1979-ben került az érdeklődők kezébe.

N. S. K.

Mádl Antal: Írók történelmi sorsfordulókön.

Osztrák és német írók – magyar kapcsolatok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 260 l.

Mádl Antal szakfolyóiratokban megjelent tanulmányaiból és különböző fórumokon elmondott előadásából állította össze kötetét, mely – mint előljáróban írja – „szellemi életünk német nyelvű érintkezésével” foglalkozik.

Tanulmányait két fejezetbe osztotta: az elsőbe a Vormärz időszakának, főként *Nikolaus Lenau* munkásságának szentelt írásait gyűjtötte. A szerző szerint Lenau a Rilke előtti korszak osztrák irodalmának legjelentősebb lírikusa. Költészetének tanulmányozása különösen az összehasonlító irodalomtörténeti kutatások számára jár haszonnal, hiszen ez jó alkalom a vormärzi-reformkori közép-kelet-európai atmoszféra érzékeltetésére. A tanulmányokban igazolódik az az előre bocsátott megállapítás, hogy

„az akkori magyar szellemi élet érintkezése a szomszédos német nyelvvel semmi esetre sem volt egyoldalú kultúrközvetítés nyugatról keletre, hanem egyenlő szellemi partnerek kölcsönösségen alapuló eszmecseréje”.

Lenau élete és költészete két vonatkozásban bomlik ki e kötetben: egyrészt magyarországi kapcsolataira és hatására derül fény (*Lenau és Mosonmagyaróvár; Heine, Lenau és Petőfi; Karl Beck*), másrészt Lenaunak az osztrák irodalomban elfoglalt helyét látjuk pontosabban.

A tanulmányoknak ebben a csoportjában *Az osztrák századforduló* című jelentős korelemző tanulmánnyal kezdődően (Ödön von Horváth, Gerhard Fritsch; Irodalom és irodalomtörténetírás Ausztriában stb.) Mádl Antal Ausztria, az osztrákság specifikus szellemi, irodalmi jegyeinek a rögzítésére és vizsgálatára, a németiségtől való elkülönülésnek a megfogalmazására tesz kísérletet – a Monarchia korában és a Monarchia szét hullása után.

A tanulmányok második csoportjának központi alakja *Thomas Mann*. Mádl részletesen foglalkozik Thomas Mann életének és művének magyar vonatkozásaival, a harmincas évek derekán tett magyarországi látogatásával („*Fehérek közt egy európai*” – *Magyarország hozzájárulása Thomas Mann harcoss humanizmusához*), és elemzi művének – főként a *Doktor Faustus*nak – magyar összefüggéseit, felderíti a regény magyarországi szereplőinek valóságos kilétét. Thomas Mann magyarországi tartózkodásairól szólva s a Doktor Faustus részleteire fényt derítve Mádl nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a növekvő fasizmus korában a magyarországi tapasztalatok és élmények az emigrációban élő írónak „ösztönző erőt” adtak.

Ódor László

Magyar Bálint: A Vigszínház története. (Alapításától az államosításig 1896–1949.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 545 l. (Műhely)

A Nemzeti Színház története a két világháború között című 1977-es könyv után a szerző egy másik, a század talán legjelentősebb színháza, a Vigszínház történetének monografikus feldolgozására vállalkozott. Ebben a munkában is, akárcsak az előzőben „valamiféle hiányzó láncszemet próbáltam megteremteni a személyes szempontú emlékirodalom és a magyar színészet történetének most kialakuló esztétikai felmérése között” – írja Magyar Bálint a kötet utószavában. A színháztörténetnek mint tudományos műfajnak is rangját kereső munka levéltárak, tudományos intézmények, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára kiadatlan anyagának alapos, elmélyült ismeretére épül. Magyar Bálint gyakran az oknyomozó történetíró szerepét is vállalva mutatja be az 1896. május 1-én Jókai Mór *A Barangok, vagy a peoniai vajda* című szatirájával nyitó színház sikereiben és bukásokban egyaránt gazdag történetét. A magyar színészet megújulása idején – amelyet a Vigszínház megnyitásával egyidejűnek mondanak – három jelentős színház-koncepció él és harcol egymással szemben: az egyik a hagyományokat őrző Nemzeti, a másik a könnyedebb hangvételű, elsősorban az összejátékra hangsúlyt fektető Vigszínház, s a harmadik a Thália Társaság kísérletező társulata, amely azonban riválisának a Nemzetit tartja, s a Vigszínházat, elsősorban műsorpolitikája miatt lenézi, s nem tekinti ellenfelének.

Magyar Bálint a teljességében megmaradt irattár anyagára támaszkodva mutatja

be a Vígsház történetét az alapítástól az államosításig; emlékiratok, egykori kritikák, levelek szolgálnak forrásul a színház tevékenységének, az előadások történetének, művészek életének és pályájának, a színházi stílus alakulásának s annak a történeti háttérnek megrajzolásához, amely a Vígsház művészeti irányát is meghatározta. Nyomon követhetjük rendezők, színészek, színésznők, színművek sorsát, s azok az írók is feltűnnek a monográfiában, így Jókai Mór, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Szomory Dezső, Hunyady Sándor, akiknek darbjait a színház gyakorta műsorára tűzte.

A kötetet a Színháztudományi Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára gazdag anyagából vett fényképek illusztrálják.

M. R. J.

Magyar gondolkodók 17. század.

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Tarnóc Márton munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 1275 l. (Magyar Remekírók)

A régi magyar próza leggazdagabb és legváltozatosabb fajtája az értekező próza, amelybe a filozófiai írásoktól a politikai helyzetjelentéseken s a történetíráson keresztül a botanikai és orvosi tanulmányokig minden beletartozik. Ugyancsak változatos képet nyújt az írások műfaja is: tanulmány, levél, tankönyv, előszó, napló, végrendelet – minden formát adhat a közkeletű vagy egyéni gondolatok kifejtésének.

Ebből a hatalmas és rendkívül tarka anyagból válogat a Magyar Remekírók sorozatban megjelent kötet. A válogatás a nagyközönség számára készült, de a korszakkal foglalkozó történészek és irodalomtörténészek is érdeklődéssel forgathatják: sok esetben nehezen hozzáférhető forrásokat közöl, mert szinte csak a klasszikusnak elismert alkotók műveit találhatjuk meg modernebb kiadásban. *Tarnóc Márton* törekvése az volt, hogy valamennyi fő szövegtípus egy-egy képviselője helyet kapjon, s így nyújtson a lehetőségekhez képest teljes összképet a 17. századi magyar bölcséleti prózáról. Emellett nagy gondot fordított arra is, hogy a kiválasztott szövegek retorikailag, stilisztikailag a kor magyar nyelvének lehető legmagasabb színvonalán álljanak: ezáltal a magyar bölcséleti nyelv fejlődésének kezdeti szakaszát is figyelemmel kísérhetjük. Csak két esetben tesz kivételt a magyar nyelvűség követelménye alól: *Apácai Csere Jánosnak A bölcsesség tanulásáról* írt munkája és *Bethlen János* könyve, a *Rerum Transylvanicarum libri IV.* esetében; itt a művek egyedülállósága és a magas szintű gondolati tartalma teszik a közlést nélkülözhetlenné.

A kötet két fő tematikai egysége: *Államelmélet és politikai gondolkodás*, illetve *Tudomány és művelődéspolitiká*. Az első rész – bár sokkal rövidebb terjedelmű – a források csekély számának megfelelően átfogóbb, teljesebb képet ad, Bocskai szabadságharcától a Rákóczi-szabadságharc leveréséig. A század politikai gondolkodásának, államelméleti teóriáinak egész fejlődését felvázolja, a fejedelmi tükörök fordításaitól (*Draskovich János, Szepsi Korotz György, Pataki Füsüs János, Prágai András*) a harcra buzdító panaszokat is beolvastva (*Alvinci Pétertől a Magyarország panasz* és a régebben *Zrínyi Miklósnak* tulajdonított *Siralmas könyörgő levél*), egészen a nagy teoretikusok és gyakorló politikusok konkrét politikai helyzetelemzéseig és államigazgatási tanulmányaikkal. Ide tartozik *Bocskai és Bethlen Gábor végrendelete, I. Rákóczi György*

Fejedelmi Parainesise, *Nádasdy Ferenc* oratiója, *Zrínyi* Török áfiuma és *II. Rákóczi Ferenc* kiáltványai.

A második rész anyagának válogatása jelentette a nehezebb feladatot, hiszen a mérhetetlenül gazdag értekező próza szinte minden ága ide tartozik, a filozófiától kezdve egészen az útleírásig és követi jelentésekig. Ezt a részt három fejezetre bontja Tarnóc: Filozófia, pedagógia, művelődésügy; Történetírás; Útleírások. Természetszerűleg az első fejezet a leggazdagabb és egyben a legszegényebb: ennek a területnek a bemutatásához külön kötetet kellett volna szerkeszteni. Így is szerencsésebb lett volna, ha az ismertebb és modern kiadásokban többszörösen is hozzáférhető klasszikusnak számító művek helyett (*Szenci Molnár Albert* előszói, *Apácai Csere János Enciklopédiája*) kevésbé ismert írásokat választ. Nagyon nagy örömmel üdvözölhetjük viszont *Kéri Sámuel* Keresztény Seneca-fordítását, amelyet teljes terjedelmében olvashatunk, és *Rimay* irodalomelméleti írásait. A fejezet legérdekesebb és szinte ínycsokor darabja *Lippai János Pozsonyi kertje*.

A történetírások válogatása a szintén e sorozatban megjelent, *Kulcsár Péter* által kiadott *Humanista történetírók* kötetének kiegészítése, a magyarul írt történeti munkák közlése. Természetesen Tarnóc sem vállalkozott arra, hogy a korszak teljes történelmét felvázolja e munkák egybegyűjtése alapján, de szerencsés kézzel válogatta ki a részleteket, s így érdekes bepillantást nyerhetünk főleg Erdély történelmének legválságosabb szakaszába: a függetlenség elvesztésének korszakába.

Az útleírásokban viszont a régebben ismert világ nagy részét beutazhatjuk a magyar utazókkal: Nyugat-Európát *Szepsi Csombor Márton*nal, a keleti területeket *Zalánkeményi Kakas István*nal, Itáliát *Bezeredy Zsigmond*dal, Krétát és a görög szigeteket *Rozsnyai Dávid*dal, sőt még Egyiptomba is eljuthatunk *Borsos Tamás*sal.

A kötettel alapvető képet nyerhetünk a magyar értekező és bölcséleti próza kezdeti szakaszáról.

Uray Piroksa

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1976.

Főszerkesztő: Pajkossy György. Szerkesztette: Lichtmann Tamás és Németh S. Katalin. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 456 l.

A terjedelmes kötet előszavában olvashatjuk, hogy „irodalomtudományunk első folyó, kurrens szakbibliográfiája ('repertoriuma') éppen száz éve, 1879-ben indult”, mégsem az évforduló, hanem az egyre sürgetőbb igény tette szükségessé az e kötettel nyitó bibliográfiai sorozat elindítását.

A bevezető tájékoztatást ad az előzményekről: az Irodalomtörténeti Közlemények 1962–1976-ig terjedő éves irodalomtudományi bibliográfiájáról, melynek feladatát 1977-től a *Hungarológiai Értesítő* vette át; s az egyéb, folyamatban levő hasonló munkákról, és ígéri, hogy az eddigi, 1970-ig terjedő gyűjtés – amelyet évtizedeken keresztül mindmáig Kozocsa Sándor folytatott –, és e mostani, az 1976-os anyagot számbavevő kötet közötti hiátust, „az 1971–1975 időszakot egy összefoglaló kötettel hidalja át és ezzel kiadványa csatlakozik majd az 1970. évvel gyűjtésüket záró szakbibliográfiákhoz”.

Igen nagy szükség van erre a sorozatra, hiszen az a nagyszabású vállalkozás, az az összefoglaló magyar irodalomtörténeti bibliográfia, amely az MTA Irodalomtudományi Intézetében Vargha Kálmán és V. Windisch Éva gondozásában készül, eddig első két kötetét jelentette meg, s a hét előkészületben levő kötet közzététele egy évtizednél hamarabb nem várható. Ez a minden egyéb korábbi szakbibliográfia használatát fölöslegessé tevő segédkönyv-sorozat azonban 1970-nel zárul. A további munka tehát erre a mostani kötettel nyitó sorozatra hárul!

A bibliográfiák használati értéke a kutató számára a könnyen kezelhetőségtől s az időszerűségtől függ. Az előbbinek a kötet szerkesztői tudásuk legjavát nyújtva igyekeztek eleget tenni a szakrend világos, egyszerű felépítésével, a feldolgozott hazai és külföldi tanulmánykötetek felsorolásával is.

A bibliográfia számba veszi a magyar nyelvű kötetes szépirodalmat, könyveket, tanulmányokat, cikkeket a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet tárgyköréből, továbbá ezek kritikáit és recenzióit. Antológiák és tanulmánykötetek analízisét adja, s a függelék-fejezet világirodalmi kitekintése a magyar szakemberek bel- és külföldön megjelent munkáit sorolja fel.

A most megjelent kötet tehát az 1976. évre vonatkozóan tartalmazza a magyar irodalom és irodalomtudomány belföldi és külföldi bibliográfiai adatait, s gyűjtési köre igen széles: a szépirodalomtól az irodalomtudományon át a társadalomtudományok illetve társművészetek vonatkozó anyagáig – az „érdemi teljességre” törekedve – hatalmas területet regisztrál.

M. R. J.

Magyar könyvészet 1976. A Magyarországon megjelent könyvek bibliográfiája.

Szerkesztette: a Magyar Nemzeti Bibliográfia Szerkesztősége. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 777 l.

A magyar nemzeti bibliográfia rendszerében ez a nagyterjedelmű munka az első számítógéppel készült kumulatív, az 1976-os magyarországi teljes könyvtermést tartalmazó kötet. Az 1971-ben született könyvtárügyi döntés: a nemzeti bibliográfia számítógépes előállítása – több éves kísérletezés után 1977–78-ban elkészült az 1976-os dokumentumtermés számítógépes feldolgozása. *Fügedi Péterné* rövid (több nyelven is közölt) előszava pontosan tájékoztat a kiadvány szerkesztési elveiről, a leírások adatainak sorrendjéről, az egyes tételek szakcsoportjairól.

Több nyelvű a bibliográfia használatának tájékoztatója is. A kiadvány közli a szakcsoportok jegyzékét (ETO), a szakcsoportok betürendes mutatóját, rövidítések jegyzékét, a hivatásos és nem hivatásos kiadók jegyzékét. Ezek között szerepelnek többek között a megyei tanácsok, a Dunabizottság, a múzeumok, különböző egyesületek, társaságok, egyházak is, a bibliográfia az ő kiadványaikat is regisztrálta. A kötet törzse – csaknem 500 oldal – a szakrendes rész, amely a 3940 tétel teljes címlírását szak szerinti csoportosításban, utalókkal, az esetek többségében példányszám-megjelöléssel, a feldolgozott kötetben található bibliográfiákra is utalva közli. A csaknem 250 oldal terjedelmű betürendes mutató a tételszámokat, szépirodalmi művek szerzői esetében a születési és halálozási évszámot, a kötetben való szereplés minőségét (fordí-

tás, közreadás, utószó stb.) is feltünteteti és a bibliográfiában való tájékozódáson kívül az 1976-os könyvtermésről is imponáló áttekintést ad. A kötet szinte felbecsülhetetlen szakmai értékét, tartalmi gazdagságát emeli a jól olvasható fényszedéssel készült szöveg technikai előállításával, a Nyomdaipari Fényszedő Üzem és az OSZK Soksorozító Üzem gondos munkája.

R. T. O.

A magyar marxista filozófia a két világháború között.

Válogatás. Szerkesztette: Nyíri Kristóf. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 439 l.

Az ELTE Filozófiatörténeti Tanszéke körül szerveződő hazai filozófiatörténeti kutatások újabb állomása ez a kötet. A századelő bemutatását megkísérlő korábbi tanulmánygyűjtemény (*A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn*. Bp. 1977.) után most antológiát kapunk kézhez – ezúttal a két világháború közötti magyar marxista teoretikusok írásaiból. A gyűjteményben – Hermann István akadémikus bevezető tanulmánya mellett – sorrendben Rudas László, Fogarasi Béla, Gaál Gábor, Lukács György, Révai József, Varjas Sándor, Varga Jenő, József Attila, Madzsar József, Mód Aladár, Fábry Zoltán, Molnár Erik, Kemény Gábor, Bálint György, Sinkó Ervin, Gábor Andor, Földes Ferenc, Tamás Aladár, Bolgár Elek írásai kaptak helyet. Többségük egy-egy művel szerepel, néhány szerzőtől azonban több cikk is van a kötetben: Rudastól és Révaitól kettő-kettő, Gaáltól és Lukácstól három-három. Minden íráshoz magyarázó-informáló jegyzet kapcsolódik, közvetlenül a szöveg után; a kötet végén pedig az írással szereplő szerzők életrajzi kislexikona áll. A magyarázatok többnyire jók és megbízhatók (bár nem hibátlanok); ezek együtt a kötet legnagyobb értékei. Hermann István bevezetése globális áttekintését adja a korszak marxista filozófiájának, s lényegében Hermann máshonnan is ismeretes felfogását ismétli meg (például a marxizmus és a freudizmus viszonyát illetően). A dolgozatok tárgya s „műfaja” a legkülönbözőbb; könyvesszé, tanulmány, könyvnyi munka elé írt bevezetés, recenzió, sőt irodalmi publicisztika is van a válogatásban. Általános filozófiai „bevezető”, különböző részletkérdések (nevelés, esztétika stb.) földolgozása, reflexív jellegű kritika egyként megtalálható benne. Sajnos, a kötet célja s a válogatás szempontjai sem Hermann bevezetéséből, sem máshonnan nem derülnek ki egyértelműen. Így nem tudható, hogy e válogatás a reprezentatív bemutatás igényével készült-e, vagy csak adalékokat kívánt szolgáltatni. Magából az antológiából az utóbbi következtethető ki, noha a cím és a bevezető inkább az előbbit sejteti. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy például Lukács György súlyát és jelentőségét híven kifejezheti a kötetbe fölvetett három rövid írása. S bizonyos, hogy egykori súlyához mérten kevés művel szerepelnek olyan, egyébként különböző utakat befutó, más-más karakterű filozófusok is, mint Rudas László, Fogarasi Béla, Molnár Erik, vagy a húszas évekbeli Révai József. Ugyanakkor kérdéses, hogy a más szempontból jelentős Gábor Andor és Tamás Aladár irodalmi publicisztikája reprezentálni tudja-e a magyar marxista filozófia szóban forgó szakaszát. S ami a leginkább érthetetlen: lényegében véve kimaradt a kolozsvári Korunk nagyszerű elméleti anyaga is.

Az irodalmárok bőven, talán valóságos filozófiatörténeti jelentőségükön felül is szerepelnek a válogatásban. Sőt, mondjuk ki, a szerzők nem kis hányadára elsősorban

az irodalomtörténet tart igényt. Kár, hogy az irodalomtörténeti és filozófiatörténeti jellemzés nem mindig harmonizál. A filozófus József Attilától például más mű kellett volna a kötetbe, s költőnk filozófusi (nem művészetbölcseleti!) tevékenységét is az irodalomtörténet problematikusabbnak ábrázolta, mint Tütő László e kötetbeli mikro-jellemzése.

Lengyel András

Magyar Mérleg I.

A magyarországi szellemi élet harminc éve (1948–1978). Szerkesztette: Saáry Éva. Svájci Magyar Irodalom és Könyvbarátok Köre, Zürich, 1979. 136 l.

Az alcím jóval többet ígér annál, mint amennyit a kötetbe foglalt hat írás valóra válthatott. Nem várhatjuk el a szerzőktől, hogy fölradjolják harminc év teljes szellemi körképét, annak legfeljebb a vázlatához nyújthattak adalékokat és szempontokat. A szerkesztő ugyanis a Svájci Magyar Irodalom és Könyvbarátok Köre 1978-as tanulmányi napjain elhangzott előadásokat gyűjtötte össze, s a módszer és a stílus különbözősége, főként pedig a tárgy megvilágítására szánt terjedelem eleve határok közé szorította a három évtized vizsgálatát. S a hat tanulmány közül egy nem is a szellemi élettel, hanem a valóságos történelemmel foglalkozik, Gosztonyi Péter *Összeomlás és újrakezddés* címen arról értekezik, mi volt „1945 jelentősége a magyar nép történetében”. A szerző a második világháborús magyar részvétel eseménytörténeti leírását összekapcsolja eseménykritikai értékeléssel, kimondatlanul is vitázva sok helyütt azzal a képpel, amit a negyvenes évek elejéről a magyarországi történettudomány festett. A többi öt írás szerzőjét – a nyugati magyar irodalom és szaktudomány neves képviselőit – szintén heves kritikai szenvedély fűti; tárgyáról, az *Építészeti műemlékvédelemről* egyedül Piazza Péter szól elismerően, megállapítván, hogy az elmúlt harminc évben a műemlékvédelem jelentős eredményeket ért el Magyarországon. Teljesen más előjelű áttekintést ad Bogyay Tamás a történetírásról, történetkutatásról és szigorúan elmarasztalja a magyar filozófiai kutatást Hanák Tibor is *Nyolcasok a filozófiában* című rövid összefoglalása lapjain. Valamivel kedvezőbb összegezés bontható ki Dénes Tibor színházi életről szóló beszámolójából, melynek az az érdekessége, hogy a szerző könyvekből, cikkekből, fényképekből – és régi emlékeiből – készített „messelátóval” olyan művészeti ágról ad értékelő krónikát, amelynek alapja az élményszerű azonosulás.

Határ Győző *Az Egyes Kérdések harminc év irodalmában* című esszé-pamfletje már ironikusan pongyola címével jelzi, hogy szerzője nem szokványos kritikai dolgozatnak szánta írását, hanem vitairatnak, szellemes dörgedelemnek és stílusmutatványnak, amely hol rejtetten, kétértelműen, félreérthetően, hol meg brutális nyíltsággal mond véleményt harminc év magyar irodalma legfontosabbnak vélt jelenségeiről. „Ezzel az áttekintéssel olyan kettős becsvágyat tűztem magam elé, mint még soha: hogy olvasóimban csalódást keltsek; és hogy amennyire csak lehet – ne derüljön ki, mit gondolok magam én” – írja bevezetőül és megbotránkoztatásként. Határ Győző nem éri el célját, ugyanis nem kelt csalódást, fölöttébb világosan beszél, csak érteni kell a nyelven, s mindig sejtethjük, mit gondol ő maga, az irónia álarcában és önkisebítő gesztusok kíséretében. Határ Győző az elmúlt harminc év irodalmából az általa

legfontosabbnak vélt három jelenséget nem képes megemészteni: azt, hogy a magyar irodalom erőteljes akromegáliás óriás és hogy tudata két fókusz köré rajzolható, az egyik az eszképzizmus, a másik a cinkosságot föltételező ezópuszi nyelv. Részint a magyarországi összefoglalásokra, kritikákra is támaszkodva, ennek a háromtagú előfeltevésnek a fényében tekinti át a szépprózát és a lírát, zengő elismerést és gyilkos bírálatot bőven osztogatva szerzők, művek felsorolása, rövid jellemzése közben. Határ Győző kiválóan ismeri az új magyar irodalmat, rengeteg nevet, művet idéz, már-már bennfentes értesültséggel, bőven osztogatja elismerését, csodálatát is, a magyar irodalom csúcsára Szentkuthy Miklóst és Weöres Sándort helyezi, s a két műnem változásait a legfiatalabbak művéig követi nyomon. Hogy mennyire személyes különvélemény mindaz, amit telitalálatokkal és elfogultságokkal zsúfolt esszéjében előad, mi sem bizonyítja jobban, minthogy befejezésül „az elszakadottság állapotában” élő magyar író helyzetéről ejt néhány nagyon szomorú mondatot.

B. M.

A magyar sajtó története I. 1705–1848.

Szerkesztette Kókay György. Írta Fenyő István, Kókay György, Kosáry Domokos, T. Erdélyi Ilona, Ugrin Aranka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 832 l. (A magyar sajtó története. Főszerkesztő Szabolcsi Miklós. Sorozatszerkesztő Vásárhelyi Miklós.)

A magyar sajtó történetének négy vaskos kötetre tervezett feldolgozása a kezdeményezés nagyságát és jelentőségét tekintve is azoknak a nagyszabású vállalkozásoknak a sorába tartozik, amelyeknek keretében megjelent a hatkötetes *A magyar irodalom története*, a hetvenes években megkezdődött a *Magyarország története* kötetekinek megjelenése, s megjelenik majd *A magyarországi művészetek története*, valamint *A magyarországi zenetörténet*. A sorozat főszerkesztője, *Szabolcsi Miklós* bevezetőjében maga állítja egymás mellé a magyar társadalomtudomány e nagyszabású vállalkozásait, jelezve ezzel is, hogy nem véletlen egybeesésekről, hanem tudatosan kidolgozott koncepció megvalósulásáról van szó. Ugyanez a bevezető tájékoztat *A magyar sajtó története* mostani és tervezett kötetekének céljáról, a szerkesztés elvéről is. Röviden utal a vállalkozás előzményeire, majd azokra a nehézségekre, amelyek a munka „határterület”-jellegéből adódnak: a kollektív munkában részt vevő történészek, irodalomtörténészek és sajtótörténészek álláspontját nem sikerült minden esetben közös nevezőre hozni. A feldolgozók figyelme a 18. század végéig gyakorlatilag a teljes anyagra kiterjedt; a későbbiek során, a sajtótermékek számának ugrásszerű növekedése következtében egyre erősebb szelektálás volt és lesz szükséges; ez érződik már a reformkori anyag tárgyalása során is. A szerkesztők eleve kizárták a feldolgozandó anyag területéről a különböző szaklapokat, s a tudománytörténet illetékességi körébe utalták őket – az első kötetben azonban ez az elv még nem érvényesült mereven. Végül a bevezető korrekt módon ismerteti azt a nézetkülönbséget is, amely a kötet egyik lektora, *Pándi Pál* és a szerkesztők-szerzők között kialakult a reformkor időhatárait illetően. A kötetben végül is az az elsősorban történészek által képviselt álláspont érvényesült, amely a reformkort 1830-cal indítja, s 1848-cal zárja; a forradalom és szabadságharc sajtójának tárgyalása így a következő kötetre maradt.

Az első kötet nyitó fejezetében (*A sajtó kialakulása – Kókay György*) az újság-folyóiratok kiadásának európai és hazai előzményeiről kapunk rövid áttekintést, a könyvnyomtatást megelőző kéziratos publicisztikától kezdve a 18. századig. A második fejezet (*Hírlap- és folyóirat-irodalmunk a 18. században – Kókay György*) először a hazai latin és német nyelvű újságokat ismerteti, majd külön alfejezetben foglalkozik a jozefinizmus évtizedében meginduló magyar nyelvű lapokkal. Ugyancsak külön egységbe került a nemesi mozgalom és a jakobinus szervezkedés sajtója, valamint a hírlapkiadás szervezeti kérdéseinek ismertetése is. Végül a hírlapok után az utolsó alfejezetben a 18. századi hazai latin, német és magyar nyelvű folyóiratokról olvashatunk. A második nagy fejezet (*Sajtónk a magyar jakobinus mozgalom bukása után 1795–1832*) a felvilágosodáskori virágzás és a reformkor 30-as éveiben kezdődő nagy fellendülése közé eső viszonylagos „apály” leglényegesebb periodikáival foglalkozik *Schedius* folyóirataitól (Kókay) az Erdélyi Múzeumon, a Tudományos Gyűjteményen és a Felső Magyar Országi Minerván át az első magyar esztétikai-kritikai folyóiratig, *Szemere Pál* Élet és Literaturájáig (Fenyő). A következő törzsfejezet (*A reformkor sajtója 1832–1840*) először röviden összefoglalja a reformmozgalom kialakulására vonatkozó leglényegesebb tudnivalókat, majd ezek szerves következményeként mutatja be az új típusú politikai sajtó előzményeit, mindenekelőtt *Kossuth* és *Széchenyi* lapjait (Kosáry), majd a szépirodalommal szorosabb kapcsolatban levő sajtóorgánumokra, *Bajza* Kritikai Lapokjára (Fenyő), a meginduló divatlapokra (T. Erdélyi), a tudományos (Fenyő) és az ismeretterjesztő (Ugrin) folyóiratokra tér rá. Külön alfejezetet kap a korabeli szellemi életben meghatározó szerepet játszó *Vörösmarty-Bajza-Toldy* triász lapja, *Az Athenaeum* (Fenyő), valamint az Ifjú Magyarországi lapalapítási kísérletei (T. Erdélyi). Végezetül – ez az idők megváltozott szelleméről önmagában is tanúskodik – egyetlen rövid alfejezetben olvashatunk a kor magyarországi német nyelvű hírlapjairól és folyóiratairól (Ugrin), amelyek a felvilágosodás idején még meghatározó jelentőségűek voltak. A kötet utolsó nagy fejezetében (*A negyvenes évek folyóirat- és hírlap-irodalma a forradalomig*) a reformkor utolsó évtizede sokszínű sajtójáról kapunk áttekintést: a centralisták által kiadott *Budapesti Szemlé*ről (Fenyő), a mezőgazdasági szaksajtóról (Ugrin), a divatlapokról és a magas színvonalú elméleti-kritikai folyóiratról, a *Magyar Szépirodalmi Szemlé*ről (T. Erdélyi), valamint a kor alapvetően *Kossuth* és *Széchenyi* által befolyásolt politikai sajtójáról (Kosáry). A kötetet gazdag illusztrációs anyag egészíti ki, kézikönyvként való használatát pedig megkönnyítik a végén olvasható különféle mutatók: a rövidítési jegyzék, a feldolgozott vagy érintett folyóiratok címmutatója és a névmutató. A felhasznált szakirodalmat időrendbe szedve az egyes alfejezetek végén találjuk.

Szajbély Mihály

Magyari István: Az országokban való sok romlásoknak okairól.

Sajtó alá rendezte: Katona Tamás. Utószó: Makkai László. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 223 l. (Bibliotheca Historica)

A Bibliotheca Historica sorozat ismét egy nehezen hozzáférhető irodalmi ritkaságot tartalmazó kötetet jelentetett meg. Magyari István, XVI. századi lutheránus prédí-

kátor életéről viszonylag keveset tud az irodalomtörténetírás, munkája viszont annál híresebbé vált, hiszen nem kisebb egyéniség válaszolt rá, mint az ellenreformáció vezéralakja: Pázmány Péter. A kiadás utószavában *Makkai László* összefoglalja mindazt, amit Magyar életéről sikerült kideríteni és megvilágítja a mű keletkezésének hátterét és célját is. Magyar, amint ajánló levelében megvallja, kettős célt követett, egyrészt a lutheránus hit védelmére fogott tollat, másrészt tanácsul szolgál: „miképpen kell keresztényi módon az pogánokkal hadakozni”. Művében a református prédikátorok történelemszemléletét követi, de – miként az irodalomtörténeti kézikönyvben *Pirnát Antal* megállapítja – „benne indul meg az átváltás az ország problémáinak kizárólag bibliai, vallásos szemléletéből és interpretálásából annak közvetlen politikai meglátásához”. Az 1602-ben megjelent munka szövegkiadását a sárvári vár mennyezetképeinek reprodukciói illusztrálják; méltán érdemelte ki hát a kiadvány az 1979-es év szép könyveinek szóló szakmai elismerést is.

Németh S. Katalin

Mátyás István: Móricz-novellák.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 94 l. (Műelemzések Kiskönyvtára)

Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára jelent meg a pedagógusoknak indított sorozat új kötete. A szerző rövid magyarító bevezetést fűz az 1908–1909-től írott novellák bemutatásához, a választás szempontjait is közli ebben. A hét novella a következő: *Magyarosan; Tragédia; Szegény emberek; Kis Samu Jóska; A kondás legszennesebb inge; Egyszer jóllakni; Komor ló* – ezeknek a jellegzetes műveknek elemzésével próbálja Mátyás István az író jobban megismertetni, megértetni, művészetébe jobban behatolni. Támaszkodik a Móricz-kutatás eddig ismert eredményeire, röviden hivatkozik is rájuk az egyes novellák elemzésekor. Hagyományos elemzési módszerekkel halad végig egy-egy novella szövegén, jellemzi a szereplőket, a nyelvet, a szociális mondanivalót, kiemeli a jellegzetes móriczi fordulatokat; a dialógusok drámáiságát. A *Tragédia* és az *Egyszer jóllakni* című novellákat párhuzamosan vizsgálja, kimutatja: miben egyeznek, illetve különböznek, mennyiben más és több az egyik a másikkal. Helyszínek, személyek közötti ellentétek, a tragédia forrásai, a novellák írói üzenete – ezeket veszi sorra Mátyás István az elemzésben. A kötet a tanítási órákon jól használható segédeszköz.

R. T. O.

Mercurius Veridicus 1705–1710.

Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 141 l.

1705. június 6-án jelent meg Lőcsén a Brewer-nyomdában a *Mercurius Hungaricus* első száma, amelynek és követőinek a célja az volt, hogy a külföldet tájékoztassa a Rákóczi-szabadságharc eseményeiről. A hadijelentéseket tartalmazó latin nyelvű lap címe a második számtól módosult – *Mercurius Veridicus ex Hungaria-ra*. Benda Kálmán

tömör eligazítása szerint a lap „középuton haladt a tárgyilagos történeti krónika és az irányított időserű közlemények között”. A megjelenés példányszáma nem ismeretes, az a valószínű, hogy legfeljebb 100 példányban nyomtathatták. A most megjelent faksimile kiadás felmérhetetlen értéke, hogy az egy-egy példányban fennmaradt újság (illetve annak kéziratos tisztázatának) hasonmását közli, teljessé téve a Mercurius Veridicusról eddig szerzett ismereteinket. A fordítás Kenéz Győző munkája, a jegyzeteket Benda Kálmán írta.

N. S. K.

Mezey László: Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 281 l.

Mezey László, a magyar középkor irodalom- és művelődéstörténetének szaktudósa Horváth János úttörő szintézisei után, maga mögött tudva Kardos Tibornak a magyar és az európai művelődés közösét kereső munkáit csakúgy, mint *A magyar irodalom története* első kötetét, az európai és a magyar műveltség kölcsönhatásának jegyében alapozta meg kutatásait; célul tűzve ki „Hungáriát Európa segítségével jobban megérteni”. Méltán írja, hogy Pannóniában – antik rom-emlékek mellett – a provincia-múlt elevenen ható emléke az az úthálózat, amely a Dunántúlt és a történelmi haza délvidekét Európa nagy művelődési központjaival összekötötte. Ennek jelentőségét abban látja, hogy „A rex Pannoniarum országát [...] Itáliából, azután a Duna völgyén át a Rajna mentéről, végül Bizáncból tudták elérni (jó utakon) azok, akik az európai literatúrát hozzánk elhozták”. Ez a tény pedig megjelöli azt a három – bizánci, itáliai és karoling – terrénmot, amelyekből a hatalmas klasszikus örökség művelődési elemei Magyarországra jutottak.

Mezey László szerint a legfőbb, középkorban továbbélő antik örökség az ars, a techné, vagyis a szabályozott, de a fizikai és szellemi tevékenységet nem megbéklyózó mesterségbeli szokások, előírások átvétele. Mindez, állítja a szerző, meghatározta a koraközépkor szellemi életét.

A literátus ember a grammatika ismerőjével kezdődött – olvassuk –, majd látjuk a többi követelményt is. Így az auktorolvasást, az alapvető irodalomtörténeti, irodalomelméleti és esztétikai ismereteket, majd a quadrivium mesterségeit. – Mindez általános bevezetése annak az elemzéssorozatnak, amellyel a szerző a három – Magyarország középkori műveltségét erősen befolyásoló – kulturális terrénmot bemutatja.

A mű további fejezetei a művelődéstörténet szempontjából fejtik ki Mezey László állítását, miszerint „Pannóniából Hungáriát István király alkotott”. A szerző elemzi a magyarság honfoglalás előtti kapcsolatait a keleti kereszténységgel, annak elterjedését az Árpád-kori Magyarországon; nyelvészeti érvekkel (szlovén eredetű egyházi terminológiák) igazolja – Kniezsa István kutatásai alapján –, hogy a keresztény fogalomvilág asszimilációja már Szent István egyházszervezése előtt bekövetkezett; hangsúlyozza a magyarországi kereszténység megalapításában – túl a bencéseken – a világi klerikusok szerepét.

Mezey László elemzi a magyarországi klerikus-réteg árnyalatait, a különféle bencés irányzatok követését, s elemzi Gellért püspök műveltségének összetevőit, s az általa

meghonosított iskoláztatás rendszerét. Utóbb igazolja, hogy klerikusok immár a hazai iskolákból is kerültek és hogy a *littera* és a *litteratura*, a latin írás és beszéd, s az auktorok olvasása immár eljutott Magyarországra. S kialakul a magyarországi latin költészet (énekszerzés) is.

Külön fejezet foglalkozik a bolognai befolyással, s két itáliai eredetű szerzetesrenddel, a dominikánusok és a ferencesek hatásával, majd újabb stúdium – a felsőiskoláztatás – sorsával Magyarországon, kitekintést adva ennek bolognai és párizsi kapcsolataira. A *deák és deákossága* fejezet-címző alatt pedig vizsgálja a hazai értelmiség képzését. Összegzésként megállapítja: „A deák literatúrájának felsőbb fokát [...] a jogász és a papi utánpótlás nevelése tette”.

Az Árpád-kor magyar műveltségének legszorosabban vett irodalmi kérdését a kötetzáró *Virágok virága* című fejezet tárgyalja, amely misztika-költészet-anyanyelv összefüggésrendszerében vizsgálja tárgyát. A ciszterciek, az Ágoston-rendiek és a dominikánusok műveltségéből és teológiai alapvetéseikből bontakoztatja ki a szerző a misztika útjaiból a költészet törekvéseit. S mind e lelki és attól elválaszthatatlan műveltségbeli tényezőkből (egyebek között Árpádházi Margit vallásosságából és a pálosok működéséből) eredezteti Mezey László az Árpád-kori latin költészetet, a csak nyomokban ismert (sejthető), anyanyelvi irodalmi kezdeteket, s a korai fejlődés betetőzéseként a *Mária-siralmat*.

M. T.

Mi lehet, mi lesz a gyermekem?

A Hét évkönyve 1979. A Hét kiadása, București, 1979. 303 l.

A bukaresti magyar társadalmi, politikai és művelődési hetilap: A Hét második évkönyve, amely *Horváth Andor* és *Baróti Judit* szerkesztésében jelent meg, a nemzetiségi iskoláztatás jelen helyzetét tekinti át. Alig lehet túlértékelni e vállalkozást. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi kultúra, sőt maga a nemzetiségi fennmaradás is az anyanyelvi iskoláztatáson alapszik. A nemzetiségi jogok közül a legfontosabb: az anyanyelven történő tanulás. Minden nemzetiségi politika vizsgálja, hogy e jogot miként érvényesíti a gyakorlatban. A Hét évkönyve ennek a jognak a gyakorlását kívánja segíteni. Nemcsak azzal, hogy tüzetesen ismerteti a középiskolai (liceumi) szakosítás jelen helyzetét, azaz a továbbtanulás lehetőségeit; a közölt interjúkban is. E személyes hangú vallomások és beszélgetések beavatják az olvasót egy-egy hivatás, foglalkozás és szakma műhelytitkaiba. Az évkönyv ezért gyakorlati hasznú „kézikönyv”, amely a pályaválasztás dolgában ad eligazítást a szülőknek és a fiataloknak. Egyszersmind művelődéstörténeti dokumentum, amely betekintést nyújt a romániai magyar iskoláztatás helyzetébe, a nemzetiségi pedagógia műhelyeibe.

Vasile Catuneanu, a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium igazgatója például beszámol a magyar főiskolai diákok szakok szerinti megoszlásáról. Megtudjuk, hogy az 1977–1978-as tanévben a főiskolák nappali tagozatain 7497 magyar diák tanult. Közülük 3463-an a műszaki főiskolákon, 1491-en az orvosi egyetemeken és 1410-en a tanárképző intézetekben végezték tanulmányaikat. (Sajnos, nem tudjuk meg, hogy ez a szám milyen arányt jelent a főiskolai hallgatók összességén belül.) A beszélgetésből,

amelyet Bitay Ödön folytatott Demény Lajos történészprofesszorral, a főiskolai képzés gondjairól is értesülünk. A bukaresti Történettudományi Intézet tudós kutatója felhívja a figyelmet arra, hogy az utóbbi évtizedben megcsappant a múzeumokban, levéltárakban és könyvtárakban dolgozó magyar nemzetiségű kutatók száma, s ez nehézséget okoz az erdélyi gyűjtemények törzssanyagát alkotó magyar dokumentumok megfelelő gondozásában.

A Demény Lajossal folytatott beszélgetés rávilágít a romániai magyar történetírás eredményeire és gondjaira. Takács Lajos, az ismert jogtudós és nemzetiségpolitikus interjúja, amelyet Beke Györgynek adott, nem kevésbé fontos tárgyat ismertet: a nemzetiségi közélet szerveződésének történetét a negyvenes években, majd közvetlenül a felszabadulás után. Olyan közéleti hagyományokra hívja fel a figyelmet, amelyekre érdemes ügyelni a jelenben is. Hogyan függ össze a demokratikus közéleti hagyomány és a nemzetiségi iskoláztatás? A beszélgetések igazolják, hogy az anyanyelvi oktatás ügyét nem lehet elválasztani a közéleti demokratizmustól, a szocialista demokrácia ügyétől. A Hét 1979-es évkönyve ennyiben több, mint hasznos pályaválasztási és művelődéstudományi ismeretek gyűjteménye.

Pomogáts Béla

Mikszáth Kálmán Összes Művei, 74. kötet. Cikkek és karcolatok 1887. január–1887. június.

Szerkesztik: Bisztray Gyula, Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Sz. Garai Judit és Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 398 l.

Immár a Mikszáth-kritikai kiadás 74. kötetét tarthatja kezében az olvasó. E kötetben kaptak helyet az író 1887. január és 1887. június között keletkezett cikkei, tárcái és karcolatai.

Hasonlóan az eddigi kötetekhez, ez is tematikus egységekre oszlik: az első részben a cikkek, karcolatok – a másodikban pedig a parlamenti karcolatok követik egymást szigorú időrendben. Cikkei zömükben a közélettel foglalkoznak, de találhatunk három irodalomtörténeti jelentőségűt is: egy előszót (*Az én kis világom*) és két kritikát (*Szeged írói, A Podmaniczky könyve*).

Ebben az időszakban választják meg Mikszáthot országgyűlési képviselővé, kormánypárti mandátummal. Megnö a parlamenti karcolatok jelentősége. Mikszáth ironikus szemüvegén keresztül szemlélhetjük azt a folyamatot, ahogy a Monarchia érdeklődése a később háborús tüzfészekké váló Balkán felé fordul.

A könyv több mint felét kitevő jegyzetanyag kimerítő felvilágosítást nyújt minden felmerülő kérdésre.

Mivel e publicisztikai írások döntő többsége külön kötetben nem látott még napvilágot, számos meglepetést tartogathat a Mikszáth-kutatók számára is.

H. J.

A Mindenes Gyűjtemény repertórium, 1789–1792.

Összeállította: Tapolcainé Sárny Szabó Éva. Budapest–Tatabánya, 1979. 230 l.

Az első komáromi újság, a tizennyolcadik század végi Mindenes Gyűjtemény repertórium a felvilágosodás magyar sajtótörténetének kutatói számára nyújt segítséget. Első magyar nyelvű ismeretterjesztő folyóiratunk történetéről, megjelenési körülményeiről a repertóriumot kísérő tanulmányból tájékozódhatunk. A kötet összeállítója időrendben közli a teljes cikkanyag címléírását, bőséges annotációkkal egészítve ki a gyakran semmitmondó címeket. Bár terjedelmessé teszi a kiadványt, mégis figyelemreméltó, hogy az eredeti szövegekből is ízelítőt adva a cikkmagyarázatok gyakran magából a lapból származnak. Ismeretterjesztő jellege ellenére számos irodalmi könyvismertetést is találunk a címléírások között, például *Bethlen Kata* könyvjegyzékének ismertetéséről, vagy az *Adriai tengernek Sirenája* 1779-es kiadásáról szóló beszámólót.

Az értékes repertóriumot – amely olvasmánynak sem érdektelen – részletes mutató teszi még jobban használhatóvá, amely személy- és földrajzi nevek, tárgyi címszavak, régi és mai névalakok közlésével segíti az eligazodást.

Németh S. Katalin

Móra Ferenc levelezéséből.

Sajtó alá rendezte Kőhádi Mihály és Lengyel András. Kecskemét, 1979. 297 l.

Kétszáznál több kiadatlan, s tucatnyi már közzétett Móra-levelet tartalmaz a kiadvány. S természetesen a levelekhez tartozó kritikai jegyzeteket, életrajzi ismertetéseket, névmutatókat. Anyagát a Széchényi Könyvtár, a Tudományos Akadémia és a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárából gyűjtötték össze a sajtó alá rendezők, azzal a szándékkal, hogy a „biztonságos tájékozódást” segítsék elő a Móra-kutatásban. Az 1904-től 1934-ig pártázó gyűjtés szinte a „teljes pályát” beláttatja, hiszen erre az időszakra esik az író tulajdonképpen alkotói korszaka.

A levelek számottevő része Kiss Lajos etnográfushoz íródott Nyiregyházára, kinek Hódmezővásárhelyről elkerülése után is tartották a barátságot, kapcsolatot.

Az a tény, hogy a fennmaradó levelek több mint hetven címzetthez szólnak, arról árulkodik, hogy Móra nem akart, vagy nem tudott az ország déli szegletéből tartós kapcsolatokat kiépíteni.

A kötet legnagyobb haszna – amint azt Lengyel András a bevezetőjében leszögezi –, a „mórai karakter fölismertetésében van”.

Ez pedig nem kevés, s ami még fontosabb: már nagyon időszerű is.

Z. T.

Móra István: Hazaemlékezések.

Szerkesztette: Péter László. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1979. 118 l.

Móra Ferenc testvérbátyjának önéletírása: kiskunfélegyházi és szegedi emlékei, gyermekkorának, diákkorának kedves alakjairól rajzolt portrék, a híres íróvá lett test-

vér gyermekségéről felidézett képek elevenednek fel a szerény külsejű kis kötet lapjain. Nagy szeretettel ír a Móra-házaspárról, családi szokásaikról, a meleg, meghitt légkőről, amelyben a Móra-gyerekek felnőttek. A kiadvány szerkesztője közli a Móra-családfát is, és alapos jegyzetanyaggal látja el a mára elfeledett hajdani költő és elbeszélő testvér visszaemlékezéseit. A Móra-életrajzírásához adott fontos kiegészítéseken kívül a kiskunfélegyházi helytörténetírásnak lehet értékes dokumentuma a jegyzetekkel, névmutatóval, bibliográfiával bővített könyvecske.

R. T. O.

Móricz Lili: Kedves Mária!

Móricz Zsigmond levelei Simonyi Máriaéhoz. Második, bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 433 l.

1973-ban jelent meg először ez a levélgyűjtemény, amelyből Móricz és a szép, sikeres színésznő, *Simonyi Mária* 1923-ban kezdett, s az író haláláig tartó kapcsolatának regényes története bomlik ki. Harminc évvel édesapja halála után Móricz színésznő-lánya, Lili tette közzé a dokumentumokat, amelyekről első végigolvasásuk után így vélekedett: „Olyan hatalmas szenvedélyekre, harcokra, tragédiákra, szépségekre, mélységekre, boldogságokra és boldogtalanságokra nyitottam, melyek megijesztettek.” A kapcsolat igaz, mély, őszinte alkotói egyesülésnek indult és majdnem húsz évig szerves része volt Móricz életének; erről tanúskodnak a levelek, melyek közelvisznek Móricz belső világához, mindennapjaihoz. Olyan önportrét rajzolnak Móriczról, amelyből nemcsak a szerelmes, az újránházasodó és a megromlott házasságban vergődő férfit ismerjük meg, hanem a hatalmas munkabírású, örökké dolgozó, az írást a legmasabbrendű szenvedélynek valló író műhelyébe is bepillantathatunk. Beavat terveibe, értékítéleteibe, gyűjtő és feldolgozó módszerébe, regényhőseit formáló élményeibe. A levelek között Móricz Lili szűkszavú, saját emlékeire is támaszkodó eligazító sorai kommentálják a bennük említett eseményeket. A második kiadás főként ezeknek az összekötő szövegeknek a bővítésével, pontosabbá tételével tér el az elsőtől. A legtöbb változtatás arra a korszakra vonatkozik, amikor még élt *Janka*, Móricz első felesége, akitől az első kiadásban nem idézett egy sort sem a leánya. Itt másfél ívnyi levél szerepel Jankától Móricz Zsigmondhoz. Első ízben jelenik meg nyomtatásban a *Fehér selyemben* című darab szövege is, pontos lélekrajz Móriczról. Az előző kiadáshoz képest itt új Móricz-levelek is olvashatók. Bővebb a *Magoss Olga*hoz fűződő kapcsolat korszakát dokumentáló írások és jegyzetek szövege is. Mária leveleiből is közöl ez a kiadás izelítőtől néhányat, a házasságkötés utáni időszakból és a későbbi, időnkénti távollét idejéből. Az újonnan közölt Móricz-levelek egyik érdekessége a színházakkal folytatott tárgyalásokról szóló beszámolók, a másik egy 1930. augusztus 18-i keltezésű írás, amelyet soha nem küldött el, s amely az új házasságban csalódott író keserű, önironikus, szeretetteljesek; majd az elhidegülést tanúsító írások sora is kibővült: egyre kétségbeesettebb hangú, leszámoló, a választ előkészítő, eddig ismeretlen levelekkel. Az utolsó, *Elmúlás* című ciklus nem változott, főképpen közös anyagi ügyeik rendezésére vonatkozó levelek zárják az 1926. június 30-tól 1936. december 6-ig tartó együttélést végigkísérő le-

vélgyűjteményt. A könyvből kirajzolódik Móricz érzelmi élete, Simonyi Máriához fűződő kapcsolata, de az irodalomtörténészek számára munkamódszerének, alkotásmódjának pontos megismeréséhez is értékes segítséget nyújt Móricz Lili kötete.

R. Takács Olga

Zsigmond Móricz.

A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1979. 18 számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 8)

Béky Halász Iván a torontói John P. Robarts Research Library hungarika-gyűjteményének Móricz-anyagát teszi közzé a bibliográfiai sorozat 8. füzetében, az író születésének 100. évfordulóján. *Bisztray György* a kötet élén álló rövid bevezetőben Gide, Joyce, Kafka, Proust mellé állítva Móriczot a huszadik század egyik legnagyobb prózaírójának tartja, s abbéli reményének ad hangot, hogy a modern európai próza további kutatásának szerves részévé lesz Móricz életműve.

A 84 bibliográfiai tételből 37 Móricz írásait (összegyűjtött, válogatott műveit, önálló köteteit, levelezését, műveinek fordítását), 47 pedig a róla szóló irodalmat veszi számba. A művek között 1912-es Nyugat-kiadások (*Harmatos rózsá, Magyarok*) és 1917-es Táltos-kiadás (*Vidéki hírek és más elbeszélések*) is szerepel.

A kötetet néhány Móricz-kiadás címlapjának és Móricz egy 1910-ben írt levelének hasonmása díszíti.

M. R. J.

Móricz Zsigmond közöttünk.

Szerkesztette: Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 285 l.

A Kántor Lajos szerkesztésében megjelent kötet a romániai magyar irodalom hódotát tolmácsolja Móricz Zsigmond születésének centenáriumban. Móriczot, tudjuk, erős szálak fűzték az erdélyi magyar történelemhez és kultúrához. Nemcsak az *Erdély* című regénytrilógia, amely a fejedelemség viharos történetéből merítette tárgyát, személyes kapcsolatok is. Barátsága Kós Károllyal, Szentimrei Jenővel, Tamási Áronnal, Balogh Edgárral, látogatásai Erdély földjén 1914-ben, 1926-ban és 1941-ben. Ezek a látogatások nemcsak közönség-szervező körutak voltak, hanem személyes találkozások is az erdélyi magyarság és az erdélyi történelem nagy krónikása között. A születő nemzetiségi irodalom annak idején Ady zászlaja mellett Móriczét lobogtatta, s midőn az író halála után barátai és tanítványai emlékkönyvben rótták le kegyeletüket, ebben a könyvben a *Móricz Zsigmond ébresztése* című kötetben az erdélyi írók: Tamási, Szentimrei, Nagy István is kifejezték ragaszkodásukat, szeretetüket. A *Móricz Zsigmond közöttünk* című gyűjtemény most ennek az 1945-ben megjelent emlékkönyvnek az örökségét vállalja, részben anyagát is belőle meríti.

Személyes hangú emlékezésekben és irodalomtörténeti igényű tanulmányokban ad képet Móricz és az erdélyi magyar irodalom gazdag kapcsolatáról. Kós Károly a

személyes találkozásokot örökítette meg (még az Erdélyi Helikon 1939-es évfolyamában), és a barátság emlékeivel foglalkozik Bartalis János, Szentimrei Jenő, Molter Károly, Tamási Áron, Böződi György, Balogh Edgár, Jordáky Lajos és Gellért Sándor írása is. (Ezeknek az írásoknak egy része eredetileg az Erdélyi Helikon 1942-es Móricz-emlékszámban látott napvilágot.) Szabó T. Attila, a tudós nyelvész Móricz Zsigmond és Kelemen Lajos együttműködését eleveníti fel. Tudnivaló, hogy Kelemen Lajos, a nevezetes kolozsvári levéltáros igazította el az író az erdélyi történelem rejtelseiben a regénytrilógia írása idején. Kovács György Móricz utolsó Erdélybe írott leveleit mutatja be. Érdekesekek azok a művek is, amelyek a magyar író román irodalmi kapcsolatairól adnak beszámolót; Corneliu Codarcea és George Sbarcea emlékezéseire gondolok. A gyűjteményt Kántor Lajos jól tájékozott tanulmánya vezeti be és Gábor Dénes bibliográfiai munkája zárja. Ez utóbbi a Móriczra vonatkozó romániai magyar irodalmat gyűjti össze. A romániai magyar szellemi élet szép és hasznos kötettel ünnepelte meg a nagy író centenáriumát.

Pomogáts Béla

Móricz Zsigmond: A földtörvény kis kátéja.

Hasonmás-kiadás. Az utószót írta Remete László. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1979. 34, 47, 16 + 23 számozatlan l.

A Mezőgazdasági Könyvkiadó Móricz Zsigmond 1919-ben megjelent írásainak – *A földtörvény kis kátéja*, a *Népszavazás a földreformról* és *A somogy megyei földműves szövetkezetek* – hasonmás-kiadásával ünnepelte az író születésének 100. évfordulóját.

Az e kötetben megjelentetett három önálló kiadvány eredetijével csak néhány nagy könyvtárunk büszkélkedhet. *Móricz Virág* bocsátotta a kiadó rendelkezésére azokat a jegyzeteket, amelyeket Móricz az országot járva készített s később cikkeihez felhasználta. A 60 oldalnyi kéziratból 13 hasonmását közli az ünnepi kiadvány, betekintést nyújtva Móricz alkotóműhelyébe is.

„Az összeállítás értékét – ahogyan *Remete László* utószavában írja – mégsem az eredeti példányok ritkaságjellege, bibliofil szempontok, hanem elsősorban az adja, hogy darabjai híven tükrözik egy vajúdo, a jövőt előrevetítő történelmi korszak gondolatait, meglátásait, érzéseit...”

M. R. J.

Móricz Zsigmond: O mors, bonum est iudicium tuum.

Hasonmásban mellékelve a kézirat szövege. Bemutatja Nagy Péter. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 64 l. (Kézirattár)

A Móricz-centenárium jegyében született kiadványok sorába illeszkedik a Kézirattár-sorozat legújabb kötete. S nemcsak illeszkedik, hanem kiállítása, eddig publikálatlan dokumentumai és azok kommentárjai révén ki is emelkedik az évfordulós kötetek közül. Ugyanis a kötet, a címmel ellentétben nem csupán egyetlen, az életműben eddig eléggé talán nem is méltatott novella hasonmásközlésére szorítkozik; csupán a legfontosabb dokumentum kölcsönözte a címét. Mint *Nagy Péter* Holt vizekről élő vi-

zekre című kísérő-magyarázó tanulmányából kitűnik, Móricz kulcs-szerepet szánhatott e rövid, latin címmel ellátott művének: üzenet volt ez Simonyi Máriához, az életet, a folytatást választó író üzenete. Az írásmű háttérében ugyanis Móriczék olaszországi útján kívül más is áll. Az író 1925-ben, első felesége, Holics Janka öngyilkossága után néhány nappal a válságtól és a gyásztól menekülve és két nagyobb lányát is menekítve, Itáliába indul. Egy velencei temetés közepette ébred rá, hogy Janka halála egyúttal a nő vereségének beismerése is, így a címmé emelt temetési jelmondat (Óh, halál, jó a te ítéleted!) már a megnyugvás, az újrakezdett élet szimbólumaként győzelem a múlt és a halál felett. S ennyiben üzenet és program – önmaga és a színész nő számára.

A faksimilében is közölt miniatűr-remeklésen kívül a kötet középső egységében már a továbblépés dokumentumai: három, Simonyi Máriához címzett levél olvasható. Az első még Olaszországból datálódik – találkozhattunk vele a *Kedves Mária!*-ban is –, a másik kettő ezúttal lát először nyomdafestéket: bennük Móricz házassági ajánlatával és gyermekei jellemzésével.

Móricz Virág és Gyöngyi e kötet számára írt visszaemlékezései az olaszországi kirándulásra jelzik, hogy a gyermekekben nem hagyott igazán mély nyomot a velencei temetés-élmény, s ez azt látszik igazolni, hogy az írónál is a rejtett üzenet és cél emeli meg az egyébként köznapian egyszerű történetet.

Még két kiadatlan Móricz-írást tartogat meglepetésül a könyv. A *Csömör* című tárcanovella már az 1926-os, Simonyi Máriával tett olaszországi utazás emlékét őrzi, s valószínűleg fanyar, magyarság-ostorozó felhangja miatt nem jelenhetett meg készülése idején; olaszországi tárcáinak sorozatát „konstruktívabb” művel illet befejeznie az írónak.

Helyet kapott még a kötetben Móricz *Curriculum vitae*-fogalmazványa is, mely ugyancsak először kerül közönség elé.

Az írásos dokumentumokon kívül számos fénykép, kézirat-másolat, rajzok, levelek fotói teszik élményszerűbbé a kötetet a Petőfi Irodalmi Múzeum és az utódok jóvoltából.

J. J.

Móricz Zsigmond politikai vitái.

Szemelvénygyűjtemény. Szerkesztette: Nemeskéri Erika, Dr. Kovács Géza. Az előszót Nemeskéri Erika írta. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és az Országos Széchényi Könyvtár kiadványa. Budapest, 1979. 96 l.

A Móricz születésének 100. évfordulóján megjelentetett dokumentum-gyűjtemény a két világháború közötti évtizedek sajtójából vett szemelvényekkel eleveníti fel az író alakját. Nem a sikeres művészet, hanem a Kisfaludy Társaságból kizártét, az ellenforradalom idején destruktívnak minősített, s a jobboldali sajtó éles támadásának célpontjául szolgáló íróét.

A gyűjtemény többek között a Néplap, a Bécsi Magyar Újság, a Pesti Napló, Az Est, a Hid, a Korunk, a Nyugat és a Kelet Népe hasábjairól válogatott, Móricz írásain kívül Kemény Gábor, Haraszi Sándor, Négyesy László, Lackó Miklós, Lukács György, Tóth László tollából közöl cikkeket, megjelenésük időrendjében.

A kötet *Nagy Péter* Móricz Zsigmond-monográfiájából vett – e korszakra vonatkozó – részletekkel zárul.

M. R. J.

Műhely '79.

Szemelvények a Madách Könyvkiadó könyvterméséből, valamint a csehszlovákiai magyar kulturális sajtóból. Madách Kiadó, Bratislava, 1979. 280 l.

A *Műhely* című antológia (évkönyv) verseket, novellákat, riportokat, publicisztikai írásokat, vallomásokat, esszéket, tanulmányokat tartalmaz – a kiadó szerint „kedvcsináló olvasmány”. Szerintünk jóval több: a csehszlovákiai magyar irodalom és művelődés egy évi leltára, hű tükré. Kézikönyvként is használható, hiszen az *Echó 1978* a Madách Könyvkiadó termésének sajtóvisszhangjából közöl szemelvényeket; még hozzá úgy, hogy a hazai (Új Szó, Hét, Nő) és a külföldi (magyarországi) lapokat és folyóiratokat is föllapozza (Tiszatáj, Kortárs, Magyar Nemzet, Alföld). A múlt évihez hasonlóan teljes bibliográfiát ad a csehszlovákiai magyar alkotók hazai sajtóban megjelent írásairól, műveiről. 1978-ban 40 költő publikált verset, huszonketten adtak közre szép-próza alkotást (regényt, regényrészletet, elbeszélést stb.), a gyermek- és ifjúsági irodalom 30 szerzőt – nagy részük költő – foglalkoztatott és 93-an voltak jelen tanulmánnyal, kritikával, esszével, ismertetéssel, megemlékezéssel és különféle (irodalmi, művészeti, színházművészeti, történelmi, néprajzi) cikkekkel. A csehszlovákiai magyar íróknak 1978-ban a következő lapok álltak rendelkezésére: *Irodalmi Szemle, Hét, Új Szó, Nő, Új Ifjúság, Szabad Földműves, Kis Építő, Szovjetbarát, Tűzoltó, Tábortűz*. Köztük legrangosabb – érthetően – az évi 10 számot közrebocsátó pozsonyi irodalmi és kritikai folyóirat, az *Irodalmi Szemle*.

A *Mérlegen* című ciklusban *Lacza Tihamér* a műszaki és természettudományi képzettségű értelmiség szerepéről és helyzetéről ír, *Szilvássy József* az amatőr művészeti mozgalom jelenét és jövőjét tárgyalja („A csoportok működését nagymértékben befolyásolják az anyagi lehetőségek”). *Zalabai Zsigmond* pedig ember és könyv viszonyáról, s a művelődés (könyvkiadás) társadalmi vetületeiről értekezik. Ez utóbbiban olvasuk: a Madách Kiadó az 1968–1978 közötti évtizedben az eredeti magyar irodalom évi tételeinek a számát megduplázta (1969 – 11; 1978 – 25 mű), s a tematikai-műfaji differenciálódás is jelentős, hiszen a szépírók mellé fölzárkóztak a társadalomtudományokkal foglalkozó szakírók is. A csehszlovákiai magyar könyvkiadás három évtized alatt szlovákból 200, csehből pedig 335 művet juttatott el a magyar olvasóközönséghez – a magyarra fordított könyvek száma sokszor nagyobb volt, mint az eredeti kiadása. Bár a kiadó nincs berendezkedve tudományos művek kiadására és a szlovákiai hungarológia megteremtésére, az utóbbi években, lehetőségeihez mérten segítette a hazai magyar tudományosság kibontakozását. (*Pöspöki Nagy Péter* címertörténeti könyvei, *Ág Tibor* népdalgyűjteménye stb.)

Turczel Lajos Gondolatok a harmadvirágzás kezdeteiről két évforduló kapcsán című tanulmánya a *harmadvirágzás* – Fábry Zoltántól az elnevezés – kibontakozását az 1948–1958 közötti időszakra teszi. (A jogfosztottság idején – 1945–48 között – irodalomról szó sem lehetett, hiszen hiányzott a magyar nyelvű sajtó!) Bár emlékez-

tet Fábry Zoltánnak a „semmitől való indulás” formulájára, a „hagyománytalanságot” sem veti el teljesen, egynemely hatásra figyelmeztet, vagyis: *Bábi Tibor* Adytól tanult, *Ozsvald Árpád* és *Dénes György* a népi mozgalom lírikusaitól, Erdélyi Józseftől és Sinka Istvántól. *Tözsér Árpád* költészetén József Attila és Illyés Gyula hagyott nyomot, *Cselényi Lászlót* pedig többek között Kassák Lajos ösztönözte az avantgarde kísérletekre. A magyarországi kortárs költők, Nagy László, Juhász Ferenc, Nemes Nagy Ágnes hatása is érvényesült a csehszlovákiai magyar lírikusok verseiben.

Tóth László Egri Viktort, az első nemzedék prózaíróját kereste meg egy „ünnepi” – a nyolcvanadik születésnapot köszöntő – beszélgetésre. Az interjú *Egri* egész pályájára, a csehszlovákiai magyar drámairás gondjaira is kitért; summája egyetlen mondat lehet: „A szívnek és szájnak bírnia, győznie kell elviselni gondjainkat, az élet terheit”.

Szakolczay Lajos

Művelődéstörténeti tanulmányok.

Szerkeszti: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 260 l.

Jakó Zsigmond bevezetője szerint a kötet szerzői nemzetiségétörténetet írnak, amely „felöleli az erdélyi magyarság múltját, beleértve a tartományra annyira jellemző hármas együttélésből fakadó kapcsolatokat és kölcsönhatásokat is”. A művelődéstörténetet is a legtágabban értelmezik, amelybe beletartozik a szellemi hagyományok mellett az anyagi kultúra is. Ennek a sokoldalúságnak hű tükrö a most megjelent tanulmánykötet, amely számos tudományág képviselőinek érdeklődésére számíthat. Nyomdatörténeti áttekintést ad *Jakó Zsigmond* tanulmánya *A Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdájáról*, közölve a műhely nyomtatványainak jegyzékét is. *Christian Schesaeus* munkásságával és magyar vonatkozásaival *Bitay Ilona* tanulmánya foglalkozik. Könyv- és kiadástörténet a témája *Kelemen Béla* dolgozatának, amely *Joan Zobának*, a XVII. századi román nyelvű könyvnyomtatás egyik legtöbbet foglalkoztatott egyéniségének portréját rajzolja meg. Félévezred oktatástörténetét öleli föl *Sebestyén Kálmán* tanulmánya: *Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig*, közölve a kalotaszegi tanítók, iskolamesterek névsorát és működésük dátumát is.

A *Művelődéstörténeti tanulmányok* kötete a felsoroltakon kívül tartalmaz zene- és építészettörténeti tanulmányokat, nyelvészeti dolgozatot, feldolgoz levéltári adatokat és tárgyi emlékeket is.

N. S. K.

Nagy Imre: Följegyzések.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 354 l.

A hetvenes évek elejétől megélenkült romániai magyar művészettörténeti kutatás eddig 14 kismonográfiával fordult a század erdélyi magyar képzőművészetének legnagyobb alkotói, fórumai felé, Szervátiusz Jenő, Mattis-Teutsch János, Incze János, Fü-

löp Antal Andor, Szolnay Sándor és mások életművének első feldolgozásaival vetve meg az alapját egy majdani, az egész korszakot átfogó művészettörténeti munkának. E pályaképek együttesét teszi teljesebbé a művészek írásos örökségének közzététele: Nagy Albert, Nagy Imre, Márkos Albert autográf hagyatéka forrásértékű dokumentáció. A jelen kötet *Kányádi Sándor* bevezetőjét követő anyaga a festő és grafikus Nagy Imre (1893–1977) „hagyatéki hármaskönyve”: az 1954–55-ben írott *Följegyzéseket*, az 1937–38-as *Naplójegyzeteket* és a művészi hagyaték leírását tartalmazza. A Följegyzések összefüggő szövegű memoárja gazdag epikájú önéletírás, amely a csíkszögödi szülőföld természeti-emberi világának meghatározó élményeit, a művésszé-érés iskoláit, hatásait és az utazásokat úgy összegzi, hogy az emberi-művészi vonzalmakon túl fény derül belőle a művészeti központoktól ugyan távol, de a korszak szellemi életében aktívan benne élő Nagy Imre személyes küzdelmeire és kapcsolataira. Az I. világháborúban való részvétele, pesti tanulmányai után a húszas évek közepén költözik végleg haza Erdélybe, ahol már mint Európa-szerte ismert művész kerül kapcsolatba a helikonistákkal, közelebből Tamásival, Nyírővel, Benedek Elekkel, Balázs Ferencsel és Kuncz Aladárral, a Klingsor köréből pedig Hans Ederrel, Friedrich Kimmel, Otto és Emil Wittinggel. Domokos Pál Péterrel együtt dolgozik a népi kultúra élesztésén, 1937-ben részt vesz a Vásárhelyi Találkozón, a II. világháború alatt pedig szorosabb kapcsolata épül ki a népi írók gárdájával is; Budapesten éri az ostrom, amelynek kortörténeti értékű leírását adja. A Naplójegyzetek sorozata a tematikai átfedések ellenére visszamenőleg egészíti ki a Följegyzéseket, amelynek az elindulástól 1946-ig, a Magyar Népi Szövetség megalakulásáig tartó áttekintésébe kronológiailag jól illeszkedik. Rendkívüli értéke a könyvnek a *Függelék*, amely a művész végrendeletének részbeni közlése mellett a teljes képzőművészeti hagyaték pontos jegyzéke, szakszerű leírása. A Mikó Imre, Kányádi Sándor és Dávid Gyula szerkesztette kötet jó forrása, Gazda József Nagy Imre-monográfiájával (Kriterion, 1972.) együtt használandó alapszövege és adatgyűjteménye a kutatásnak.

Csapody Miklós

Nagy László: Adok nektek aranyvesszőt.

Összegyűjtött prózai írások. Válogatta és szerkesztette: Kiss Ferenc, a képanyagot összeállította: Nagy András. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 199 l.

Nagy László időben és térben elszórtan megjelent (vagy kéziratban maradt) prózai írásainak bármelyike külön-külön is figyelmet kelt, elgondolkodtat, de csokorba gyűjtve, ma már irodalomtörténeti értékű és becsű olvasmány.

A szerkesztők, *Kiss Ferenc* és *R. Takács Olga*, könnyen áttekinthető, értelmezhető renddél szervezték az itt közlésre szánt hetvennyolc rövidebb-hosszabb prózai írást, interjút. A kötet anyagát hét téma köré csoportosították: vallomások saját életéről (*Életem*), a költő felelősségéről (*Az aggodalom legyőzése*), a hétköznapi apró-cseprő visszágairól (*Életfavágás*), üdvözlés és értékelés a fiatal vagy már befutott festőkről, költőtársakról (*Nap, homok, tenger; Mert csak a szíve gyalogolt*). A *Kocintás* és az *Adok nektek aranyvesszőt* cím alá sorolt művek egy része az idegen népek népköltését és költészetét közelíti meg a fordítás problematikáján keresztül, másik

része elemzi a szomszéd és távolabbi népek költészetének egyetemességét, s keresi a költészet nyújtotta találkozási pontok lehetőségeit. A ciklusokon belül a szerkesztők csak ott térnek el az időrendtől, ahol a tartalmi összefüggések ezt megkívánják; az egyes írások lelőhelyét és időpontját a kötet végén található jegyzet mutatja.

Gebri Mária

Nemes István: Radnóti Miklós költői nyelve.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 310 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatában ezúttal stilisztikai munkát kap kézhez az olvasó. Nemes István Radnóti költői nyelvének sokoldalú feldolgozására tett kísérletet. A vizsgálat anyaga: Radnóti egész életműve, beleértve prózai műveit is; módszere pedig a funkcionális stilisztika elvein nyugszik. A szerző sorra veszi – a hagyományos stilisztikai csoportosítást követve – a Radnóti költészetében kimutatható hangtani sajátosságokat, a szókincs jellegzetes elemeit, s képalkotásának jellemzőit. Foglalkozik a versmondattannal, s a versszerkezettel, a formaszervezés meghatározó sajátosságaival. Felhasználja a stilisztikában igen elterjedt mennyiségi mutatók, különböző statisztikák módszerét is. Radnóti stílusát nem elszigetelten, önmagában elemzi, hanem a magyar líra fejlődésének egyik állomásaként; különös súlyt helyezve a Radnóti megelőző korszakra.

Nemes István tanulmánya igen sok hasznos adatot tartalmaz; korrekt és gondos munka. Ha nincsenek is benne az eddig kialakult Radnóti-képet átrajzoló, megváltoztató mozzanatok, s ha néhol kissé didaktikusra sikerültek is elemzéseit – a könyv fontos segédeszköz lehet az oktatásban és a Radnóttal foglalkozó szakemberek számára egyaránt.

E. E.

Német filológiai tanulmányok. XIII.

Szerkesztette: Némedi Lajos. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1979. 362 l.

A szerkesztő az évkönyv anyagát mint a magyar és a kelet-német germanisták együttműködésének jelét az NDK megalakulása 30. évfordulójának szenteli. *Horst Haase* reprezentatív bevezetője összefoglaló képet ad az NDK–magyar főiskolai (felsőoktatási) közös bizottság tíz éves tevékenységéről, számba veszi az együttműködés eredményeit az oktatás és az oktatást segítő nyelvészeti és irodalmi szakmunka terén.

Mollay Károly a *Magyar Anjou Legendárium* német vonatkozásait foglalja össze, *Gárdonyi Sándor* pedig folytatja a bártfai névadás történetéről szóló tanulmányát; ezúttal a származás és a lakóhely szerinti átvételekből eredő csúf- és családi nevekre figyel, a XVI. század első feléből. *Beke Katalin* német hatások XVI. századi magyarországi érvényesülését vizsgálja, különleges jelentőséget tulajdonítva annak a kérdésnek, hogy a magyarországi német közösségek közvetlen hatásáról van-e szó, vagy a nyelvi átvételek tágabb történelmi, kultúrtörténeti tényezőkkel állnak-e összefüggésben.

Háromszáz, írásban dokumentált jövevényszónak rétegnyelvi vizsgálatát elvégezvén a szerző arra a megállapításra jut, hogy a XVI. századi német–magyar nyelvi kapcsolatokban – a magyarországi németiség rovására – előtérbe nyomul, a történelmi változásokkal és helyzettel indokolhatóan, Bécs hatása. *Tóth Béla* azt tekinti át, milyen német nyelvű tankönyveket használtak Debrecenben, a XVIII. században. *Karl-Heinz Jügelt* a magyar színház történetéről először – 1798-ban a jeni Allgemeine Literatur-Zeitungban – tájékoztató cikket ismerteti. Ez az írás, mely „a fáradhatatlan magyar kultúrpropagandista”, *Schedius Lajos* tollából származott, a kezdetektől a XVIII. század végéig, a legfrissebb fejleményekig foglalja össze a magyar színház történetét; jelentőségét mutatja, hogy a későbbiekben számos más kiadvány (például Sándor István győri enciklopédikus folyóirata, a Sokféle) is rá hivatkozott. Jügelt tanulmánya után közli az Allgemeine Literatur-Zeitungban megjelent szöveget. *Berczik Árpád* – mint az előző évkönyvben – ezúttal is *Hugo von Meltzl* komparatista folyóiratával kapcsolatban közöl tanulmányt. Miközben megismétli a Meltzl-től a világon elsőként megjelentett komparatistikai periodika tavaly közzétett mutatóit, figyelmét most a kolozsvári professzor *Lessing* iránti vonzalmára irányítja, elsősorban *A bölcs Nathannal* kapcsolatos, a darab magyarországi népszerűsítésében végzett úttörő tevékenységét emeli ki. *Némedi Lajos* Bécsnek a felvilágosodáskori magyar irodalomra gyakorolt hatását összegezve érdekes adalékként említi meg egy Bécsben is tevékeny francia nyelvtanár: *Nicolas Hyacinthe Paradis* nevét és szerepét, aki Hessen-Homburg törpeállam gróf-uralkodóját rávette egy Société Patriotique elnevezésű társaság megalapítására. 1779-ben megjelent Bécsben és kapcsolatba lépett a testőrök körével. Bessenyei késznek mutatkozott egy „Société Patrioticæ Hungariæ et Transsylvaniæ” elnevezésű szervezet létrehozására. A nemzeti akadémiákból összeálló nemzetközi tudós szervezet terve a joesephinizmus légkörében meghiúsult. *Sonkoly István* Lenaunak a magyar zeneirodalomra gyakorolt hatását foglalja össze. *Helmut Rudolf* a magyarországi német nyelvű irodalom mai szemléjét készítette el: fórumul a Neue Zeitung című napilap, az évenként megjelenő Deutscher Kalender és a pécsi rádió német nemzetiségi adásait, valamint a Tankönyvkiadó gondozásában megjelent antológiákat említi meg. 1973-ban megalapították a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének keretében a németül írók (Deutschschreibende) szekcióját, 1974 óta jelentetnek meg irodalmi antológiákat. A szerző fölfogása szerint ez az irodalom a magyar nemzeti irodalom része: „idővel erős ágává nőhet”.

A kisebb közlemények közül említést érdemel *Varga József Sándor Kazinczy Goethe-fordításairól* szóló cikke. Kazinczy összesen 82 verset, illetve töredéket fordított németről, köztük a legtöbbet – tizenegyet – Goethétől.

Ódor László

Novák Zoltán: A Vasárnap Társaság.

(Lukács Györgynek és csoportosulásának eszmei válsága, kiütkeresésük az első világháború időszakában.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 303 l.

A monográfia a vitatott elnevezésű csoport tevékenységét (1915-től 1918-ig) és az általa 1917 tavaszán létrehozott Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának működését tekinti át.

A Vasárnap Társaság történeti szerepéről és jelentőségéről – mint ezt a szerző is leszögezi – a különböző értékelések vitatkoznak. A kör tagjainak a későbbi magyar és európai szellemi életben betöltött szerepe azonban mindenképpen újból indokoltá teszi a velük való foglalkozást. (Elég csak néhány nevet említeni közülük: *Lukács György, Balázs Béla, Antal Frigyes, Mannheim Károly, Hauser Arnold* stb.) Korabeli szerepe a visszaemlékezők nosztalgiájából és a tanítványok „szeretetéből” kialakult legendánál jóval szerényebb, epizódikusabb, s maguknak a résztvevőknek az életművében is inkább ellentmondásos, mint egyértelműen felhajtó erejű.

Novák megkísérli felvázolni a kör tagjainak megtett útját: a századelő Magyarországára „szabadon lebegő” zsidó értelmiségieinek válságát, az asszimiláció megrekedését, szembefordulásukat a feudálkapitalista társadalmi berendezkedéssel, progresszív törekvéseik kilátástalanságát. A csoport – a tagok számára – menedéket, szellemi-lélektani támaszt, passzivitásuk látszólagos feloldását jelentette, de egyben az akkumuláció lehetőségét is további fejlődésük számára. Az első világháború a végsőkéig kiélezte egzisztenciájuk válságát, ez okozta sajátos szellemi befelé fordulásukat.

A szerző – ez könyvének fő vonulata – részletesen elemzi a Vasárnapi-kör szellemi arculatát. Főleg Lukács György és Balázs Béla művei és megnyilatkozásai alapján meggyőzően bizonyítja, hogy etika-központú, erősen ezoterikus-filozofikus gondolkodásuk ezekben az években egyfajta modern vallásosság irányában mozdul el (az okkultizmustól a „vallásos ateizmusig” terjedő széles skálán). Nem világosak azonban sem az európai összefüggések, sem a korabeli magyar szellemi élethez való viszonyuk. (Például a Lukács-Babits vita, vagy az őket körülvevő idegenkedés mélyebb jelentését nem sikerült feltárnia a szerzőnek.)

Lukács György ellentmondásos szellemi fejlődése háború alatti szakaszának feltárása a könyv legnagyobb erénye. Az életmű interpretátorai hajlamosak csak annak egységét hangsúlyozni, velük szemben Novák Zoltán e rövid szakasz árnyalt elemzésével rávilágított a kitérőkre, zsákutcákra is. A Vasárnap Társaság éveiben a filozófus gondolkodásának idealizmusa, elvontsága, retrográd vonásai is „elmélyültek”. És ide lehet tenni a legnagyobb kérdőjelet: az ugrás, amelyet Lukács a Naphegy utcából (itt voltak a kör összejövetelei) a Visegrádi utcába tett – a leírtak alapján – túlzottan nagynak tűnik. Még akkor is, ha a könyv utolsó fejezetében Lukács Tanácsköztársaság alatti irodalmi munkásságát elemezve a szerző rámutat korábbi gondolkodói énjének továbbélésére is.

Tanulságos a csoport holdudvarának, külső körének megrajzolása (*Szabó Ervin, Fülep Lajos, Bartók Béla, Kodály Zoltán* stb.), de nem részletezett a kialakult szellemi vérkeringés „hogyan”-ja. Ennek a kapcsolatnak a tisztázása talán egyértelműbbé tenné a magyar progresszió történetében betöltött szerepüket is.

Katona Imre József

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976–77.

Szerkesztő bizottság: Bata Imre, Ferenczy Endréné, Haraszthy Gyula, Soltész Zoltáné, V. Windisch Éva. Felelős szerkesztő: Németh Mária. OSZK, Budapest, 1979. 527 l.

Az 1976–77-es évkönyv nemzeti könyvtárunk alapításának 175. évfordulója alkalmából jelent meg. Könyvtárpolitikai és könyvtártörténeti, művelődés- és sajtótörténeti, irodalomelméleti és -történeti tanulmányokat tartalmaz.

Somkúti Gabriella Az Országos Széchényi Könyvtár 1976–1977. évi működése címmel részletesen tárgyalja az osztályok és költségűjtemények munkáját, az intézmény bibliográfiai és a nemzetközi információs szervezetekben végzett tevékenységét. A beszámoló tartalmazza a hungarica-gyűjtemény és a szerzeményezés statisztikai adatait, a könyvtár dolgozóinak névsorát. *Havasi Zoltán* a könyvtár alapításának, a gyűjtemény kialakulásának történetét vázolja fel, bemutatva azt a fejlődést, melynek eredményeként a magyar tudomány eszközüvé, országos méretű intézményévé alakult (*A nemzeti könyvtár hazánk tudományosságában és közművelődésében*). A magyar könyvtárpolitika és könyvtárügy történetével foglalkozik *Zircz Péter A magyar könyvtárpolitika alapjai* című írásában.

Az évkönyv művelődéstörténeti tanulmányai közül elsőként *Szelestei N. László A Collectio Kazzaiana* című közleményére hívjuk fel a figyelmet. Ebben Kazzay Sámuel debreceni patikusnak, a 18. század egyik jelentős könyvgyűjtőjének irodalmi, bölcséleti és az egyéb tudományokra is kiterjedő könyvtárával ismertet meg a szerző. Ugyanennek a korszaknak iskolai viszonyaival, a diákság életkörülményeivel, a mai értelemben vett gimnáziumok kialakulásával foglalkozik *Fallenbüchl Zoltán* tanulmánya. Végigkíséri azt a folyamatot, melynek során kialakult a nép- és az elit-oktatási intézmények rendszere; bemutatja a „koldúsdíákok” és a kialakuló „honoratior-ifjúság” jellegzetes típusait. A 18. századi publicista és politikus kalandor *Trenk Frigyes* életéről, tevékenységéről ad hiteles képet a levéltári adatokra és az újabb szakirodalomra támaszkodó közleményében *Wix Györgyné (Trenk Frigyes 1790. évi politikai röpiratai)*. Pontos bibliográfiát közöl *Trenk* írásairól, röviden ismerteti tartalmukat és kiadásuk történetét. *Somkúti Gabriella* tanulmányában a Teleki-könyvtár történetének egyik szakaszát dolgozza fel (*A Teleki-téka pere. A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár a múlt században*). Ismerteti az alapító, Teleki Sámuel végrendeletével kapcsolatos pereket és vitákat, betekintést nyújt azokba a dokumentumokba, amelyek hiteles adatokat tartalmaznak az ország egykor ötödik legnagyobb könyvtárának sorsáról és pusztulásáról.

Több jelentős tanulmány foglalkozik kiadástörténettel. *Soltész Zoltánné A velencei Franceschi-cég és Matteo Pagano nyomdásznev nélkül kiadott, 16. századi ritka nyomtatványai* című írásában a nyomtatványok azonosításának problémáit elemzi. *Borsa Gedeon A csizió kiadástörténete* című tanulmányában a „Cisio, az az: az Astronomiai tudománynak rövid értelemmel való le-írása” tizen négy különböző kiadását vizsgálja. Megállapítja megjelenésük idejét, azonosítja a nyomdákat, taglalja a könyvek művelődéstörténeti jelentőségét és utóéletét. *Nemeskéri Erika* dolgozata (*Egy kiadatlan Jókai-kézirat*) Jókai Mór ezidáig ismeretlen, s csak nem régen publikált művét (*Emléksorok 1848–49-ből*) elemzi. Ismerteti a kézirat előkerülésének, megvásárlásának, azonosításának körülményeit. Foglalkozik a mű keletkezésének történetével, ösz-

sze hasonlítva az *Emléksorokat* az író hasonló tárgyú munkáival. *Markovits Györgyi* dokumentumokat tesz közzé *Bölöni Györgyné* önéletrajzi művének 1930-as franciaországi kiadásáról (*Eszmei és irodalmi találkozások. Egy magyar könyv francia visszahangjáról*).

A sajtótörténetet *Miklóssy János* („*A szép láncszemei*”. Lapkezdemények az 1850-es években) és *Jeszenszky Géza* *A „Hungary”, az első angol nyelvű magyar újság (1903–1917)* írásai képviselik.

Fried István a kelet-európai romantika ismérveit foglalja össze, rámutatva annak a nyugat-európai irodalmi áramlattól való eltéréseire (*A kelet-európai romantika néhány jellegzetessége*). *Bata Imre* *Ady Isten-élménye* címmel összefoglalást ad – az istenes- és halál-versek elemzésével – a költő istenfelfogásának módosulásairól. *Haraszthy Gyula* *Halász Gáborról* – az intézmény egykori könyvtárosáról – rajzol portrét és vázolja fel a kor jelentős esszéistájának és tudósának életútját, méltatja irodalomtörténetírói tevékenységét. Megrendítő dokumentumokat publikál arról a kísérletről, mellyel a Széchényei Könyvtár vezetősége próbálta munkatársa életét megmenteni (*Halász Gábor és az Országos Széchényi Könyvtár*).

Az évkönyvet fotomásolatok díszítik. A tanulmányok végén idegen nyelvű tartalmi összefoglalót találunk.

Stauder Mária

Periszkóp 1925–1926. Antológia.

Összeállította, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta Kovács János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 524 l.

1925 márciusától 1926 januárjáig mindössze öt száma jelent meg a *Periszkóp* című folyóiratnak, Aradon adta ki a vállalkozó szellemű *Szántó György*, aki eredetileg festőnek készült, de szeme világát elvesztette, átnyergelt az írói pályára, amikor befütt, olvasmányos regényekkel aratott nagy sikert az olvasóközönség körében. A *Periszkóp* idejére esett írói pályakezdése, ekkor még másfajta, újíto törekvések fűtötték. A folyóirat indításával nagyra törő tervek szőtt, a modern művészet apostolának szerepére készült: a magyar nyelvterület peremén az új európai művészet, a társadalmi és politikai élet, „az egyetemes haladás” eseményeinek szemmel tartására akart vállalkozni. Folyóiratát a havi szemle új típusának szánta, amelyben együtt jelent meg képzőművészet, irodalom, avantgardeizmus, technikai csoda, friss világesemény. A *Periszkóp* hasábjait megtöltő képzőművészeti reprodukciók a szerkesztő és munkatársai művészi igényességéről tanúskodtak, Picassótól Tihanyi Lajosig a legújabbak munkáiból adtak ízelítőt. Az irodalomból szintén a legfrissebb keletű irányokat, a konstruktivizmust és a szürrealizmust ismertette a folyóirat, és kifejezte csodálatát a műszaki-technikai haladás lenyűgöző eredményei láttán. Szántó György és munkatársai dicsőítették a technikát, lelkesedtek a gépekért, a repülő, a tengeralattjáró és a felhőkarcoló a modern kor jelképeinek alakját öltötte fel szemükben. Úgy voltak modernnek, hogy minden újat elfogadtak, Picasso és a szürrealizmus mellett a jazzt, rögbit, bokszeccset, filmet, a nagyvárosi élet attrakcióit és szórakoztató parádéit is. S a világeseményekről sem akartak lemaradni, fotókon mutatták be a nehézsúlyú bokszevélő bajnokot, a walesi herce-

get és az éjszakai Broadwayt, a csodált filmszillagokat, meztelen táncosnőket és Gandhit – ahogy ezt a korabeli olvasó a képes magazintól elvárhatta. A Periszkóp több funkciót kívánt betölteni: egyszerre volt avantgarde művészeti, irodalmi folyóirat, ezen kívül színes revü és gyors tájékoztatást nyújtó újság is. A komoran erkölcsös Sinkó Ervin a bécsi Testvérben meg is rította a lapot a magazin jellegért, amelyben a folyóirat amerikai típusát, „a szellem elújságosodását”, az álkultúra magvetőjét ismerte föl. Kassák sem volt elragadtatva tőle, iránytalannak tekintette, de azt azért méltányolta a szerkesztő munkájában, hogy valaki az isten háta mögött mer szakítani a múlttal, és újat próbál teremteni.

A Periszkóp valóban nem törekedett kizárólagosságra, nem egyetlen irányt tüntetett ki pártfogolásával. Szántó György inkább lelkesült, mint elmélyült programcikkei, az illusztrációk kiválogatása, a versek, novellák és drámák felsorakoztatása világosan jelezte, hogy a szerkesztő afféle nagy modern és avantgarde szintézisre törekedett, amelyben békésen megfér egymás mellett a morális expresszionizmus elragadtatottsága a konstruktivizmussal és a szürrealizmussal, s a fényárban úszó üvegvárosok oly ragyogónak tetsző utópiáival. A „tárgyház” (Sachhaus), a beton-falanszter ekkor még a teremtő géniusz művészi átszellemültségét hordozta magában, s épp úgy megváltást ígért, mint a vallásos elemekkel kevert expresszionizmus pánhumanizmusa vagy ennek az iránynak proletkultba áthajló válfaja. A Periszkóp íróinak egy részében is benne élt még az avantgarde messianisztikus álma: az új művészet segítségével a modern élethez, környezethez, felfedezésekhez illő életformát kell teremteni az embernek. Az avantgarde magazin ennek volt – lett volna – előhírnöke, szálláscsinálója, kísérleti terepe.

Kovács János antológiája elismerést érdemlően gondos munka. Bevezető tanulmánya irodalomtörténeti összefüggésekbe állítva mutatja be a folyóiratot, válogatása minden jellemző törekvést és fontos író felsorakoztat, a kötethez csatolt jegyzetanyag aprólékosan pontos eligazítást nyújt az antológia kezeléséhez. Közli a Periszkóp repertóriumát is. S nem utolsósorban: a húszas évek közepe magyar avantgardjának nehezen hozzáférhető fontos dokumentumait adja az olvasó és a kutató kezébe azzal, hogy egyetlen kötetbe foglalja Bortnyik Sándor, Déry Tibor, Földes Sándor, Illyés Gyula, Szegi Pál, Szélpál Árpád és mások írásait.

B. M.

Pesti Ernő: Móricz Zsigmond.

Bibliográfia. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 529 l.

Móricz Zsigmond halálának 10. évfordulójára *Kozoca Sándor* 1952-ben kiadott egy *Móricz Zsigmond irodalmi munkássága* című bibliográfiát, kis példányszámban, 14 képpel és a korabeli lehetőségekhez mérten alaposra törekvően. Ennek a bibliográfiának a létrejöttéhez is komoly segítséget nyújtott. Pesti Ernőnek mégis hatalmas munkát kellett végeznie, hogy teljességre törekvő, 4758 tételt tartalmazó bibliográfiája valódi kutatási segédeszközzé válhasson. 1978. december 31-én zárta az anyaggyűjtést, a rendezéséről s a szerkesztési gondokról szűkszavú, hasznos tájékoztatást ad a bevezetőben. Három nagy csoportba osztva közli az adatokat: Móricz önálló kötetei; Móricz művei; a róluk szóló irodalom. Ezekben a csoportokon belül az időrendi, azon belül

pedig az alfabetikus sorrendet követi. Az óriási adathalmazban négyféle mutató segíti a tájékozódást, megbízható és pontos valamennyi. A napilapoktól az évkönyveken, tanulmányköteteken át nemcsak hazai, hanem határon túli kiadványok feldolgozását is vállalta a szerző, s a felkutatott anyag mennyiségével és könnyen kezelhetőségével tiszteletet ébreszt a bibliográfia használóiban. A huszadik század egyik legnagyobb és legtermékenyebb magyar írójáról szöveg nélkül is vall ez a gyűjtemény, megerősít kutatói tételeket, újabb szempontokat ad a teljesnek még korántsem tekinthető Móricz-kutatáshoz, századunk prózájának jobb megismeréséhez. A Móricz születésének 100. évfordulójára megjelent kiadvány méltó tisztelgés nagy írónk emléke előtt.

R. T. O.

Petőfi Sándor: Bánk bán.

Bemutatta Kerényi Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 73 (3) 1. (Kézirattár)

A Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárának Taxner-Tóth Ernőtől szerkesztett sorozata olyan kiadványtípus keretében szolgál, amely szerencsésen egyesíti a gyűjtemény értékeinek bemutatását a tudományos alapokon nyugvó, magas színvonalú ismeretterjesztéssel: egyrészt kezünkbe adja a kézirat hasonmását, másrészt megkísérli rekonstruálni azt az alkotói helyzetet, amelyben a mű kézirat formájában testet öltött.

Kerényi Ferenc szakszerű gonddal elemeire bontva világítja meg azt a bonyolult lélektani szituációt, amelyben Petőfi költeménye, a faksimilében mellékelt *Bánk bán* létrejött, s ennek kapcsán sikerül feltámasztania 1848-nak azt a nyugtalan, ellentétekkel terhes, sűrű atmoszféráját, amelyhez az utókor újra meg újra visszatér, hogy erőt merítsen és okuljon belőle.

Amikor Petőfi 1848 március végén, nevét sem hallgatva el, röplapon kiadta *A királyhoz* című költeményét, heves támadások érték: tiltakozások, ellenversek láttak napvilágot a „szeretett király” védelmében. Utóbb maga a költő is elismerte, hogy korábbi népszerűsége gyors hanyatlásának „fő oka” ez a verse volt. Bizonyára hozzájárult követválasztási kudarcához is: például egyik szabadszállási kortes-ellenfele „az öszvegyült nép előtt” egy bizonyos „Van szeretett Király” című versezetet olvasott fel a republikánus tanokat hirdető jelölt lejáratására. Petőfi a tanulságokon okulva elhatározta, hogy tollát elsősorban a tudatlanságban élő nép művelésének, öntudatra ébresztésének szolgálatába állítja: e program keretébe illeszkedtek azok a magyar történelemből vett verses példázatok is, amelyekkel – e közvetett úton – a népi tömegekbe oltott vak királyhűség lerombolására, királygyűlöletbe fordítására törekedett. Mivel e verseket az egyszerű olvasóknak szánta, a népnyelv köznapi kifejezéseivel, szólásaival tűzdelte meg őket. Feltehetőleg az is ösztönözte erre, hogy áprilisban megkezdődtek a Nép Barátja című, nagy példányszámú politikai-ismeretterjesztő néplap kiadásának előkészületei, s a költő, aki az e célból életrehívott „alválasztmány” tagja volt, abban reménykedett, hogy ezt az orgánomot a maga népművelő céljaira is felhasználhatja. Bár reménye nem teljesült, a tervezett vers-sorozat két darabja – elsőként a *Bánk bán* – e lap hasábjain látott napvilágot.

Petőfi nem tagadhatta meg önmagát: a költeményt áttüzesítő indulat szétfeszíti a történeti téma kereteit: a mű alig különbözik a közvetlen forradalmi tette hívó szó-

zattól, a példázat mint pusztá ürügy lepleződik le. Kétségtelen esztétikai fogyatkozás ez, amit a részletező elemzés (talán Kerényi ösztönös tapintatából) többé-kevésbé elkenődöz. Nem használ a versnek a keresetten közvetlen-népies terminológia sem. Mind ez nem csökkenti a kéziratnak mint tanulságos kordokumentumnak az értékét, annak pedig, hogy Petőfi forradalmi költészetének elidegeníthetetlen, szerves része, Kerényi tanulságos filológiai és ideológiai bizonyítékait szolgáltatja. A helyzetképet sokrétűen illeszti a történeti és irodalmi folyamatba: a keresztmetszetet hosszmetsetekkel kapcsolja össze. Magát a témát a 13. századi kezdetektől végigkíséri, s ezt indokoltnak tartjuk, hiszen Bánk bán alakja úgyszólván egyetemes jelkép a reformkorban; Katona József műve pedig mint irodalmi alkotás és mint nagyhatású színpadi mű természetesen nem maradhatott ki ebből az összeállításból. Petőfi verse, jegyzi meg Kerényi, ebből magából is megérthető és levezethető: nem feltételezi „egyéb feldolgozás vagy forrás ismeretét”.

A szerző mindvégig fegyelmезetten kézben tartja, a központi gondolat köré koncentrálja, jól áttekinthetően tagolja különféle forrásokból származó és sok irányba mutató gazdag anyagát, mely Petőfi verse kritikai kiadásának jegyzetapparátusát úgyszólván kész állapotban kínálja. Kerényi válogatta az illúziót hatásosan elmélyítő, izléses kivitelű illusztrációkat is.

Kiss József

Pomogáts Béla: Sorsát kereső irodalom.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 524 l. (Elvek és utak)

Pomogáts Béla új könyve esszégyűjtemény. Az esszé, különösen annak egyik változata, a portrévázlat régóta Pomogáts kedvelt műfaja; gyakran s kedvvel él vele. Voltaképpen e műfajban van igazán otthon, ez az a forma, mely leginkább megfelel alkotásának és sokirányú érdeklődésének. S olvasói igény is, úgy tűnik, erre van leginkább. Úgy, mint korábbi esszégyűjteményei, ez is valóságos igényt elégít ki, Laczkó Gézáról, Déry Tiborról, Németh Andorról, Komlós Aladárról, Pap Károlyról, Lengyel Józsefről, Kolozsvári Grandpierre Emilről, Szentkuthy Miklósról, Ottlik Gézáról, Örkény Istvánról, Mészöly Miklósról olvashatunk könyve *Írók és eszmék* ciklusában. Illyés Gyuláról, Gulyás Pálról, Radnóti Miklósról, Vas Istvánról, Berda Józsefről, Zelk Zoltánról, Jékely Zoltánról, Takáts Gyuláról, Csorba Győzőről, Nemes Nagy Ágnesről, Kormos Istvánról pedig a *Magyar költők Európában* ciklusban. A kötet harmadik tömbje a *Költészet és látomás* címet viseli, s három, az előbbiektől némileg eltérő esszét tartalmaz: a „hosszú vers”-ről, Juhász Ferenc „párhuzamos eposzairól” s „Nagy László lovairól”. Amint ez a lista is mutatja, Pomogáts nagy szegmentumát fogja át e kötetben a magyar irodalomnak. S többnyire olyan írókról tájékoztat, akik – akár meghaltak, akár élnek – „befutottak”, presztizsük egyértelműen magasan áll. De akikről korántsincs még tiszta s világos: lényegében is, részleteiben is megbízható képünk. A bemutatottak életműve ráadásul majdmindig egy-egy irodalmi újítás, egy-egy eredményes vagy fontos irodalmi útkeresés története is. Maga Pomogáts ezt érezte bennük a legfontosabbnak; ezt hangsúlyozza a címben is, a „fülszövegben” is. Kár, hogy több írásra az „alkalmiság” nyomja rá a bélyegét, s általában – a műfaj adottságaiból fakadóan – vázlatos,

amit ír. Nem kedveli az élesen megfogalmazott problémafölvetések, s ezek kemény vonalú kibontását sem; ebben eltér az „igazi”, a klasszikus esszéideáltól. Esszé-eszménye, amennyire írásaiból kivehető, a tájékoztató-méltató esszé. Az az esszé, amely széles körű, nagy anyagismeretet könnyedén fog össze, s arányosan megformálva ad elő – célja „csupán” az író s az életmű bemutatása, elfogadtatása, az olvasók „tudatába” való bevitele, nem pedig az életmű „szétszedése”. E gyakorlatából következik, hogy azok az írásai a leghasznosabbak, melyek kevésbé földolgozott, kevésbé „elsajátított” írókról szólnak. Pomogáts tájékozottsága, az olvasói (s részben: kutatói) érdeklődés fölismerése ezekben érvényesül leginkább. Mindazonáltal minden dolgozat – különösen így, együtt, egy kötetbe gyűjtve – haszonnal forgatható.

L. A.

Ráday Pál: Lelki hódolás.

Sajtó alá rendezte: L. Kozma Borbála. A tanulmányt írta: Ladányi Sándor. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1977. [1979] 348 l.

A szép kiállítású, külsejében bibliofil igényeket is kielégítő könyvecske a szerző születésének háromszázadik évfordulójára jubileumi kiadásként készült, s bár ezt az évszámot viseli, bizonyára nyomdai okokból csak 1979-ben látott napvilágot.

A *Lelki hódolás* címet viselő imádságyűjteményt Ráday előbb latinul fogalmazta magának, majd magyarra fordítva és énekekkel kiegészítve jelentette meg 1710-ben Kassán. A magyar pietista irodalom jeles alkotása a XVIII. században több kiadást megért, majd 1942-ben is megjelent. A jelenlegi szöveg az első kiadást veszi alapul, amiből a budapesti Ráday Könyvtár tulajdonában mindössze egy ismeretes.

A címadó munka mellett a kötetben Rádaynak eddig publikálatlan két másik műve is megtalálható. Az egyiket Cristoff Brandis német református prédikátortól fordította 1719-ben *Áhítatos imádságok* címen. A másik a *Kis Biblia* címet viselő bibliai idézetgyűjtemény, amit a szerző különböző gondolatokhoz társítva gyűjtött össze.

A kísérő tanulmány ismerteti Ráday Pál életét, politikai, egyházi, irodalmi működését, mintegy összefoglalva az olvasónak azt, amit ma tudni lehet a szerzőről. Itt olvashatunk a sajtó alá rendezés elveiről is. Ezek szerint az imádságos könyv hangsúlyozottan nem szöveghű és filológiai kiadványnak készült, hanem a mai olvasó számára, nemcsak irodalmi, hanem hitbuzgalmi élmény nyújtásának igényével. A régies szöveg bizonyos „modernizáláson” esett át, amely elsősorban a mai helyesíráshoz való igazítást jelenti, de érinti a régi, ma már nehezen érthető vagy félreérthető kifejezéseket is, amelyeket a sajtó alá rendező kicserélt. Az utószó ennek igazolásául elsősorban arra hivatkozik, hogy a mű későbbi kiadásai mind ezt a gyakorlatot követték.

A *Lelki hódolás* szövegében, ahol Ráday nem szabadon, hanem szó szerint idézi a bibliát, nem a korabeli, hanem a legújabb fordítás részleteit olvashatjuk. Ugyanigy járt el a sajtó alá rendező a szöveggyűjteményben, amelyben Ráday eredetileg csak a bibliai helyeket adta meg, de a mostani kiadás feloldotta ezt és közölte a textusokat ugyancsak a legújabb fordítás szerint. A kétszázötven év előtti és a mai nyelv hangulata az eredeti szöveg átírása után is elüt egymástól.

A kötetet az eredeti mű címlapjának, Ráday kéziratának fényképe, valamint Rá-

day Pál és felesége Kajali Klára Mányoki Ádám által készített arcképeinek színes másolata zárja.

Kósa László

Miklós Radnóti: Forced March.

(Selected Poems). Translated by Clive Wilmer and George Gömöri. Carcanet, Manchester, 1979. 62 l.

Miklós Radnóti: The Complete Poetry.

Edited and translated by Emery George. Ardis, Michigan, 1980. 400 l.

Sok-sok évtizednyi keserves – külső érzéketlenség és belső vállalkozókedvhiány okozta – hallgatás után nemcsak prózánk, de költészetünk is kezd betörni a világirodalom kiadók, folyóiratok, bibliográfiák által szentesített köztudatába. Egyre több fordítás jelenik meg, részben a magyar Corvina kiadó segítségével, de örvendetes módon sokszor külföldi kezdeményezésre is.

A vállalkozások szaporodása néha a bőség olyan zavarát okozza, hogy szinte egy időben, egymástól függetlenül két angol nyelvű Radnóti-fordításkötet is megjelenik: válogatott versei Angliában, s néhány hónapra rá összes költeményei Amerikában. Mindkét könyv sajátos célkitűzések jegyében készült, egymástól igen eltérőek, összehasonlításuk azonban mindenképpen tanulságos – már amennyiben egy 62 lapos füzet és egy 400 oldalas, hatalmas tudományos apparátussal előállított könyv egyáltalán összehasonlítható.

A válogatás esetében a költő *Gömöri György* nyersfordításait az angol *Clive Wilmer* „szépmíves” magánvállalkozásként készítette el; *Emery George* ezzel szemben, bár egyedül, de monstre munkába fogott: magyarországi ösztöndíjjal, minden lehető segítséggel. Előszavából két oldalt foglal el azoknak a magyar szervezeteknek és személyeknek felsorolása, akik őt munkájában segítették. Emery George könyve nagyterjedelmű, alapos bevezető tanulmányt tartalmaz, amely áttekinti Radnóti pályafutását, szellemi környezetét, majd munkásságát, beleértve prózáját és műfordításait is. A versfordításgyűjtemény ugyancsak teljes: még a korai zsenyéket és a humoros bökkverseket is lefordította Emery George. A kötetet a versekhez írt – kritikai kiadást idéző – jegyzetekkel, valamint a magyar szakirodalom bibliográfiájával egészítette ki. Amennyiben akad az angolszász világban olyan kutató, aki nem tud magyarul, s mégis Radnóttal akar foglalkozni – tudományos igényességgel is –, bizonyára nem nélkülözheti George könyvét, amely a legújabb magyar szakirodalommal is lépést tartva közvetíti angol nyelvre a hazai irodalomtörténetírás Radnóti-képét.

A Gömöri-Wilmer füzetnek egészen mások a céljai. A válogatásukban adott harmincegy verssel megkísérlik az európai költészet egészében a költő-Radnótit úgy fölmutatni, hogy – érett költészetének legjavát adva – az nemzedékének reprezentánsaként, Garcia Lorcához hasonlóan a kultúra egyetemes mártírjaként álljon a külföldi olvasó előtt. Rövid, hét oldalas, de igen magvas előszavukban is ennek megfelelően írnak a költőről, olyan új szempontokat is felvetve, amelyeket eddig a magyar kutatás mellőzött, s amelyek Emery George tanulmányából is hiányoznak. Gömöri és Wilmer Radnóti szellemiségének fő áramait zsidó származásában, majd katolizálásából

fakadóan az áldozatvállalás keresztény koncepciójában, illetve az európai humanista tradíció vállalásában keresik. Konklúziójuk igen érdekes: „A kései versek Radnótija alapjában véve keresztény sztoikus. A túlélés már másodlagos számára: tanúnak hívatott el a történelem nagy perében. Látomásainak egész struktúrája ekkoriban judeo-keresztény, amelyet a szocializmus, mint vallásának világi komponense egészít ki. A *Nyolcadik ecloga* Náhum prófétája nemcsak dramatizálja a zsidó keresztény megvilágosodást, de Radnóti szocialista millenarizmusát is ehhez a hagyományhoz kapcsolja.”

Nem könnyű értékelni-elemezni a műfordítások szempontjait, színvonalát. Az angol nyelv igen kevésbé alkalmas a klasszikus versmértékek, különösen a hexameter visszaadására, s rímekészlete is egészen más hatású, mint a magyaré. Radnóti klasszikus fegyelmű, s mégis igen lágy, melankolikus ízű sorait szinte reménytelen kísérlet angolban visszaadni. Mindkét fordító kompromisszumokra kényszerült. George fordításai szószerintibbek, érdekes módon mégis néhányszor távolabb jár az eredeti értelemtől, mint a született angol Clive Wilmer. Ritmusban, lejtésben, különösen a klasszikus metrumok átültetésében Emery George idézi hitelesebben Radnótit, s van néhány emlékezetes megoldása. Wilmer nagyobb szabadságot enged meg magának, s ezt előszavában indokolja is. A hexametert Thomas Hardytól kölcsönzött hatütemű, kevert verslábás hosszú sorral helyettesíti, s az *Eröltetett menet* mértékét hatütemű, de kötetlen szótagszámú sorokra cseréli fel. A versek dikcióját – utalva a Károlyi Biblia Radnótira tett hatására – az angol XVII. századi King James Bible kifejezéstárából gazdagítja. Vitatható viszont, hogy nem egy esetben a gondosan kimunkált rímeket szabad versebe ülteti át.

Mindezeket a szempontokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy tökéletes Radnóti-fordítás aligha készíthető. Emery George gyűjteménye elsőrangú dokumentum, szép kiállításban, sok fényképpel, illusztrációval. Költői erőben, tragikus atmoszférában – bírálható fordítói megoldásai ellenére is – a válogatott versek vékony füzeté az erősebb.

Szőnyi György Endre

Rákóczi Ferenc: Vallomások – Emlékiratok.

Szerkesztette: Hopp Lajos. Fordította: Szepes Erika és Vas István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 987 l. (Magyar Remekírók)

A népszerű sorozat, amely az utóbbi időben örvendetesen megsaporodott számban közül régi magyar irodalmi szövegeket, a *Vallomások*at és az *Emlékiratok*at egyetlen kötetben adja olvasói kezébe. A magyar közönségnek így először nyílik alkalma arra, hogy a két művet egyszerre s teljes terjedelmében élvezhesse, hiszen bár az *Emlékiratok* több kiadása rendelkezésre áll, a *Vallomások* Domján Elek közölte, hiányokkal terhes fordítása különben is nehezen hozzáférhető, s a további, csupán részleteket közreadó kiadásokból pedig természetszerűleg inkább csak kóstolót vehetett.

A jelen kiadvány az *Emlékiratok* esetében az 1978-as kritikai kiadásra támaszkodik.

A szerkesztő *Hopp Lajos*nak két megoldás között kellett választania: vagy a kro-

nologikus elvet alkalmazza a szövegek csoportosításakor, vagy ragaszkodik a műfajok szerinti szövegközléshez. Hopp Lajos az elsőt választotta, s így a szabadságharc eseményeit leíró *Memoires*-t a *Confessio* könyvei közé ékelte. Bevezető szavai szerint így a két mű összetartozása s genezise nyilvánvalóvá válik. Másrészt a *Vallomásokon* belül is alkalmaz egy „időrendi szerkesztési kiigazítást”. Az első könyvből a harmadikba teszi át az „Elmélkedés magányos beszélgetés formájában Lukács evangéliumának második fejezete fölött az Úr születésének éjszakáján” című traktátust, mivel 1719 utolsó napjaiban Törökországban készült. Eljárásának indokául tudja azt is, hogy az író sohasem tartja magát teljes következetességgel a műfaji elkülönítéshez.

E méltánylandó indokok ellenére célszerű nem elfeledkeznünk a másik megközelítés létjogosultságáról sem. Ez a következőkkel érvelhet: Rákóczi mégiscsak különbséget tett a két műfaj között: az egyik a „külső” tetteket tárja fel, míg a másik a szerző belső indítékaira koncentrálnak, az egyik latin, míg a másik francia nyelvű; a *Memoires* létrejöttében gyakorlatiasabb politikai megfontolások is szerepet játszottak (sőt, ezek voltak a döntőek), míg a *Confessio* esetében nem.

E fenntartás mellett szólhat esetleg az a tény is, hogy bizonyos események megismétlődnek a két műben. Az első megoldás keretein belül is további megfontolást érdemel, hogy a kétségtelenül jogos kronológiai érvek ellenére nincs-e valamiféle – esetleg teológiai – ok az említett Elmélkedés elhelyezésében. Esetleg felmerülhet, hogy nem véletlenül került az Úr születésén örvendező elmélkedés az eredendő bűnről szóló meditáció mellé.

A fordítások színvonalának értékelése nem ezen ismertetés feladata. A Vas István készítette *Memoires*-átültetés különben is polgárjogot nyert már. A kötetben Vas István „jegyzet”-ben idézi fel a fordítás megszületésének körülményeit. Azt is elmondja, hogy a sorozat e kötetében az Archivum Rákoczinum-beli szöveget néhány ponton megváltoztatta, azzal a céllal, hogy Rákóczi előadásmódjának eleganciája megőrződjék még akkor is, ha olykor eltekint az egészen pontos terminus technikusok használatától. „Vallomás”-ban számol be fordítói műhelyéről Szepes Erika, a *Confessio* magyarítója is. Kis esszéjéből képet alkothatnak az olvasók, hogy milyen kitartó, szívsós, s ugyanakkor ihletett munkát igényel a mű fordítása; munkájához bizonyly lesz még a szakirodalomnak kiegészítő észrevétele.

Takarékosan szűkre szabott jegyzetek segítik az olvasót a szöveg megértésében. Külön meglepetése a kiadványnak, hogy a szerkesztő Hopp Lajos *Az író Rákóczi* címmel szinte kismonográfiányi utószóban elemzi a fejedelem írásművészetét. Az életmű minden területét átfogó tanulmány jó útmutatást ad majd mindazoknak, akik nem érik be a szövegek elolvasásával. Az eligazodást segítő hasznos ötlet volt *Életrajzi adatok* címmel közölni Rákóczi Ferenc életének legfontosabb mozzanatait.

Balázs Mihály

Realizmus az irodalomban.

Realizmus, pártosság, népiség a mai magyar irodalomban. Szerkesztette: Szerdahelyi István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 308 l. (Eszttikiai Kiskönyvtár)

Az itt olvasható tanulmányok egy nagyobb kutatási program keretében készültek, de nem kollektív szintézisek, hanem egyéni produkciók. A marxista esztétika alap-

kategóriáinak alkalmazhatóságát vizsgálják, az utóbbi évek magyar lírájáról, prózájáról és drámáiról szólván. (A számvetések a 70-es évek végén zárulnak.) Szerdahelyi István bevezetője fogalomtisztító célzatú, a három kategória mai elemzői hasznosíthatóságáról szól, ugyanakkor megújításuk szükségességéről; abból a nyilvánvaló tényből kiindulva, hogy egyikük sem funkcionál kielégítően napjaink kritikai, műelemző és esztéta nyelvezetében. A lírával foglalkozó tanulmány (*Szilágyi Ákos* műve) az elmélet, a művészet és ideológia viszonya felől közelít tárgyához: a prózát (*Vasy Géza*) és a drámákat (*Tarján Tamás*) elemzők tárgyuk anyagszerű felmérése során kísérelnek meg tanulságokat levonni. A tanulmányok felépítése, fogalomhasználata, kategóriarendszere, minősítési alapja – s így végeredménye is meglehetősen eltérő.

A kötet célja elsődlegesen a fogalomhasználati konszenzus elősegítése mind a magyar, mind a nemzetközi marxista esztétikai gyakorlatban.

A. K.

A régi magyar vers.

Szerkesztette: Komlós Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 455 l. (Memoria Saeculorum Hungariae 3.)

A kötet egyrészt irodalomtörténeti, másrészt poétikai érdekű – és értékű. Egyfelől a régi magyar költészet néhány kiemelkedő darabja nyer itt először műelemző méltánylást, másfelől próba is a kötet arra, hogy miként érvényesíthető napjaink korszerű műelemző gyakorlata a régi irodalomban; itt is alkalmazhatók-e azok az elemző módszerek, amelyekkel eddig jobbra a 19. század közepétől, a Baudelaire-től, Petőfitől, Aranytól kezdődő líratörténeti szakaszok reprezentáns műveit szokás fölmérni. E tekintetben a döntő különbség az – s erre újabb hangsúlyokat tesznek a kötet értekezései –, hogy a felvilágosodásig tartó irodalmi periódusok vizsgálatakor a filológiai szempontok megkerülhetetlenek – hiszen sok esetben nemcsak a szerzőség kérdéses, hanem magának az egzakt műelemzés anyagának, a szövegnek a hitelessége is. Továbbá a régebbi korokban nem lehet szó olyasféle alkotói autonómiáról, mint a 19. századtól kezdődően – ekkor a művészeteknek ugyanis még meghatározó eleme a kötelezően fölvetett tradíció, a toposzok, közhelyek, imitációs motívumok allúziós rétege, azaz a minden „külsődlegestől” (előzmények, iskoláztatás, életrajz, kronológia, stílustörténet stb.) elszakított szövegvizsgálat aligha kecsegtet maradandó eredménnyel. *A régi magyar vers*ben olvasható elemzések gondosan ügyeltek a komplexitásra és a történetiségre. A legjavukat alapos szaktudományos akribia jellemzi. Minden művizsgálat egy-egy részmozzanat vagy rész-szempon t teljes bemutatása-érvényesítése felől tör a mű értelmezése felé. Hol a műfaj, hol a versszerkezet, hol a képstruktúra, hol a történelmi vagy eszmetörténeti háttér a kiindulópont. S nem kisebb alkotók művei kerülnek górcső alá, mint Kecskeméti Vég Mihály, Bornemisza Péter, Balassi Bálint (három verse is!), Rimay János, Szenci Molnár Albert, Nyéki Vörös Mátyás, Hajnal Mátyás, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia, Faludi Ferenc. De érdekes és új momentumokat tudunk meg a *Szent László-énekről* ép úgy, mint a *Rákóczi Ferenc buzgó énekéről*, vagy *A szegénylegények énekéről*. Rokonszenves vonása a gyűjteménynek a szerzőgárda nemzedéki tárgassága is, különböző „iskolák” adnak itt bizonysgot önmagukról egymásnak és az ol-

vasónak, s teszik a kötetet – mint műegész – az utóbbi évek egyik kiemelkedő szak-tudományos publikációjává.

Alexa Károly

Remenyik Zsigmond: A képzelgő lámpagyújtogató.

Válogatta és szerkesztette: Fogarassy Miklós. Az előszó és a fordítás Scholz László munkája. Utószó: E. Nagy Sándor, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 301 l. (Magyar Tallózó)

Tudtuk eddig is, hogy Remenyik Zsigmond életműve a XX. századi magyar irodalom egyik legeredetibb teljesítménye. Tudtuk azt is, hogy világlátásának – amely leginkább a Kassák-Bortnyik féle aktivizmussal s a szürrealizmusba játszó expresszionizmussal rokonítható – mélyebbre nyúló gyökere a rétegével szembeforduló dzsentrilázadása volt. S életművének bűvárai – Ferdinandy György külföldi kutatásai nyomán – azt is kimutatták, hogy a szellemi magatartását kortársaitól megkülönböztető szemléletének és a hagyományos próza és az izmusok örökségét vegyítő írói módszerének közös forrása az a hat év volt (1920–1926), amelyet Remenyik Latin-Amerikában töltött. S mivel a későbbi, magyarul írott könyveiben is vissza-visszatért ez az élményanyag, e forrás mibenlétéről is volt sejtésünk. Leghitelesebben mégis az eddig szinte ismeretlen, spanyol nyelven írott művei vallanak erről az időszakról.

A *képzelgő lámpagyújtogató* című kötet két nagyobb egységre tagolható. Az elősőben a közvetlenül a Remenyik kiutazása után, a húszas évek elején keletkezett írások találhatók. Van közöttük avantgarde röplap, „tragédiának” nevezett, áradó szabadvers (vagy verspróza?) és „plakát” megjelölésű dokumentum. Ezek a művek – amint azt az előszóban a kötet fordítója, *Scholz László* alapos tárgyismerettel kimutatta – elsősorban az európai és a latin-amerikai izmusok kapcsolatainak és különbségeinek a szempontjából érdekesek, noha fényt vetnek arra is, hogy mit vitt magával Remenyik Kassákéktól, és mit szívott frissen magába Chilében.

A kötet második felét egyetlen kisregény foglalja el, a már idehaza, 1929-ben befejezett *Agrella isten ítéletei*, amelynek átdolgozott kivonata az író saját fordításában 1938-ban már megjelent a Szép Szóban. Ez a kisregény igazi olvasói élményt nyújt. Részben témájánál fogva (főhőse Agrella, a csavargó költő, amolyan tébolygó vad-zseni, aki a nyomor, a bűn s a szerelem pokol-bugyrait megjárva az emberi élet végső kérdéseire keresi a választ), de még inkább azért, mert Remenyik ifjúkori élményei és eszméi e művében törnek föl talán a legelementárisabb szenvedéllyel. Naiv zseni-hit, szenvedés-kultusz, mélyen emberi részvét s a rútban, a szennyben szinte vájkáló vadromantikus-naturális jelenetek, vitathatatlan erejű látomások olyan fantasztikus eleggyé olvadnak össze benne, hogy még a szélsőségek kedvelői is az egyik ámulatból a másikba esnek. Az élmény maradandóbb alapja mégis az, hogy a századelő szellemi lázadásának ezt a lényegében ismert tartalmát Remenyik olyan hihetetlen helyi színekkel festette meg, amilyen szélsőséges, kavargó, csodás-rettenetes, egyszerűval képtelen – maga a latin-amerikai valóság.

Sajnos, az olvasói élvezetet csökkenti a magyar szöveg egyenetlensége. Használt volna a műnek, ha bátrabb a szerkesztő, s figyelmen kívül hagyva Remenyik *magyari-*

tását, végig Scholz Lászlóval fordíttatja. Mert így bravúrosan lendületes oldalak váltakoznak benne bosszantóan esetlen, magyartalan szövegrészekkel.

Külön kiemelés érdemel E. Nagy Sándor zárótanulmánya, amely meggyőzően tárja fel Remenyik latin-amerikai élményeinek az egész életműre kisugárzó hatását.

Csuday Csaba

Ritoók János: Kettős tükör. A magyar–szász együttélés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 256 l.

Az erdélyi szászok történetének jelentékeny német nyelvű irodalma van (Friedrich Teutsch, Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch és mások munkáira gondolok), magyar részről azonban csupán Pukánszky Béla és újabban Sárközi Zoltán foglalkozott a szász–magyar együttélés kérdéseivel. Ritoók János könyvének ilyen módon úttörő érdemei vannak: hatalmas anyagismerettel, levéltári dokumentumok felvonultatásával mutatja be ennek az együttélésnek több mint nyolcszáz esztendő történetét. A szászokat, mint ismeretes, II. Géza a 12. század közepén telepítette le Erdély déli vidékein. Óshazájuk a Rajnától Flandriáig terjedt, de később Észak-Thüringiából és Dél-Bajorországból is érkeztek telepések. A középkor folyamán számos kiváltságot kaptak, s az erdélyi fejedelmek is tiszteletben tartották autonómiájukat. A szász városokban: Nagyszébenben, Brassóban, Segesvárott, Medgyesen és Besztercén sajátos kultúra alakult ki, amely részben a német kulturális fejlődés, részben az erdélyi kultúrák hatását mutatta. A viharos erdélyi történelem során többször kerültek egymással szembe a szászok és a magyarok, az évszázados szomszédság, illetve együttélés mindazonáltal kialakította az együttműködést: a kulturális kölcsönhatásokat.

Ennek az együttműködésnek kezdődött új fejezete a trianoni békeszerződés után, midőn az erdélyi magyarság kisebbségi sorba került, a szászoknak pedig szövetségesre volt szükségük nemzeti kultúrájuk védelmében. Az erdélyi magyar középrétegek és a születő nemzetiségi irodalom ideológiáját: a „transzilvánizmust” a megerősödő szász szellemi élet is magáévá tette, s gyümölcsöző együttműködés kezdődött a közös erdélyi ideológia keretei között. A magyar és szász irodalmi élet kapcsolatait az Erdélyi Helikon, illetve a Brassóban megjelenő Klingsor írói köre szervezte. Közös irodalmi estek rendezése, írói találkozások és levélváltások, kölcsönös fordítások és publikációk jelezték a szépen fejlődő magyar–szász szellemi kapcsolatokat. Ritoók János érdekes dokumentumok tükrében mutatja be ennek történetét. Számos levelet és jegyzőkönyvet ad közre, közöttük Heinrich Zillich, Erwin Wittstock, Otto Folberth, Egon Hajek, illetve Áprily Lajos, Berde Mária, Kós Károly, Sényi László (a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság titkára) és Tamási Áron leveleit, a marosvécsi Helikon-találkozóknak az együttműködésre vonatkozó határozatait. A szépen fejlődő közös irodalmi akciónak a történelem vetett véget. Az erdélyi szászok vezetői 1932 után fokozatosan a nagynémet propaganda hatása alá kerültek, s a szász szocialisták, polgári liberálisok és egyházi vezetők erőfeszítései és tiltakozása ellenére lassanként behódoltak a náci demagógiá-

nak. Németország felé fordulva feladták az erdélyi szolidaritás gondolatát, s ennek következtében felbomlottak a magyar irodalmi élettel kialakított kapcsolataik. A Helikon írói a kérelhetetlen antifaszizmus álláspontjára helyezkedve próbálták visszatartani szász íróbarátaikat az új orientáció súlyos veszélyeitől, többnyire sajnos eredménytelenül. Pedig ez az orientáció súlyos tragédiák kiindulása lett: az, hogy az erdélyi szász szellemi és közélet számos vezetője, valamint a szász tömegek egy része a hitlerizmushoz csatlakozott, erősen befolyásolta a szász nemzetiség háború utáni történetét. Az erdélyi magyar–szász irodalmi összefogás így csupán nagyra hivatott kísérlet lehetett, amelynek igazi sikere – a történelmi körülmények megváltozása következtében – nem tudott kibontakozni.

Pomogáts Béla

Robotos Imre: Esmék ütközésében. Tabéry Géza pályáiva.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1979. 188 l. + 8 mell. (Kismonográfiák)

Robotos Imre elsőnek vállalkozott arra, hogy monografikus ígérennyel vegye számba a romániai magyar irodalom egyik kiemelkedő alakjának, Tabéry Gézának (1890–1957) munkásságát. Tabéry írói hagyatékának egyféle újrafelfedezése már korábban is Robotos nevéhez kötődött. Ő rendezte sajtó alá *Két kor küszöbén* című kötetét, amelyben Tabéry önéletrajzi írásait adta közzé 1970-ben, valamint az egyaránt két kiadást megért *Szarvasbika* és *Vértorony* című regényét.

Tabéry Géza indulásáról, a családi hagyományokról még elsősorban az író önéletrajzának első (és egyetlen megírt) kötetére alapozhatott a monográfia szerzője, a későbbiekben ezt mindegyre összeveti Tabéry regényeinek, elbeszéléseinek hőseivel. Mint könyve előszavában Robotos megállapítja, az író személyes sorsa és műve között nagyon sok találkozási pont van, eszméiről, vívódásairól, látomásairól, önmagáról számtalan esetben közvetlenül vall.

Tabéry Géza munkássága szervesen kapcsolódott a századforduló Nagyváradjának pezsgő művelődési és irodalmi életéhez, tulajdonképpen mindvégig a holnaposok, elsősorban Ady bővületében alkotott. Világnézeti eszmélkedése és írói kibontakozása Nagyváradhoz köthető. Élete végéig alig hagyta el szülővárosát, és számos írásában, többek között két regényében (*Fekete ablak* – 1936; *A Frimont-palota* – 1941) eleveníti fel a város történetét, ellentmondásos társadalmát. A leghaladóbb szellemű vidéki városként emlegetett Nagyváradhoz kapcsolódik újságírói, riporter munkássága; az Adyt is egykor felkaroló Fehér Dezső szerződtette a Nagyvárad Naplóhoz.

Az első világháború utáni korszakban Tabéry egyike volt azoknak, akik irodalmi lapot alapítottak (Magyar Szó) az új szellemű irodalom népszerűsítésére, majd odaadó támogatója a későbbi romániai magyar irodalmi élet haladó törekvésű csoportosulásainak: a Napkelet munkatársa, a Haladás mozgalmának váradai alapembere, később a Helikon megbízásából ő írta meg az erdélyi magyar irodalmi mozgalmak első összefoglalását (*Emlékkönyv*, 1930), hogy aztán szembekerülve a Helikkonnal, az Erdélyi Szépműves Céhvel, létrehozta Berde Máriával, Károly Sándorral, Olosz Lajossal és Szombati-Szabó Istvánnal az Erdélyi Magyar Írói Rendet.

Tabéry alkotásainak értékelésén kívül Robotos Imre nagy teret szentel – joggal

– az író Ady-kultuszt ápoló szerepének. Tabéry ugyanis még ifjú jogász korában szoros kapcsolatba került Adyval, s haláláig sokat tett Ady költészetének népszerűsítéséért, az Ady és Csinszka közötti kapcsolat részrehajlásoktól mentes, elfogulatlan fel-tárásáért.

Szabó Zsolt

Rónay György: Hit és humanizmus.

Válogatta és szerkesztette: Hegyi Béla. Ecclesia, Budapest, 1979. 451 l.

Posztumusz kötet: Rónay György konfesszionális írásaiból, esszéiből Hegyi Béla tanítványi szeretetével szerkesztve.

A kötet az *Egy nap Rónay Györgynél* című poétikus ihletettségu portré-interjúval indul, majd négy egységre tagolódva, a hitében alakuló és fejlődő író és gondolkodó Rónay György, a laikus teológus „Deus-meus” világgépét vázolja föl határozott kontú-rokkal.

A *történelem nyelvén* fejezet a francia katolicizmus személyiségeit – Blondel, Mounier, Ozanam, Pascal, Teilhard de Chardin – és kisebb jelentőségű alakokat villant föl olvasói előtt, igaz, gyakran csak reflexív pillanatokra.

A kötet gerincét a *Zakeus a fügefűn* című bibliai alapozású elmélkedésfüzér adja. Nem elvont értelmezések ezek, csak teológiai műveltséggel rendelkező olvasóknak szánva, hanem mindenkire érthetően üzenő alanyi reflexiók. A *Szentek és szentképek* fejezet arcképcsarnokának személyiségei – Augustinus, Aquinoi Tamás, Anselmus, Ke-resztes Szent János és Bosco János kivételével – franciák és a barokk vallásosság figu-rái.

A *Párbeszéd* című fejezet a katolikus szó eredeti jelentését tükrözi, híven re-prezentálva az emberi értékek teljességére nyitott költő magatartásának elvi-etikai pontjait. *Pascal és Sík Sándor, Babits és Ady* istenkeresésében társul szegődik; – kivé-teles érzékenysége alapján – esztétikai igényű tájékoztatást kínál az olvasónak a ke-resztény szellem és életézés látens létéről a magyar irodalomban.

A kötetet *Hegyi Béla* Rónay című verse és *Sötér István* nekrológja zárja.

Tóth Tibor

Rónay László: Devecseri Gábor.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 292 l. (Arcok és vallomások)

„1917. február 27-én született Budapesten – 1971. július 31-én, hosszú szenvedés után hunyt el” – közli az „Életrajzi adatok” című függelék Devecseri Gáborról. A két szélső pólus közötti gazdag és eredeti életpályát tárja fel Rónay László az Arcok és vallomások sorozatban: a lágymányosi aranykortól – amikor Babits, Kosztolányi, Karinthy, Somlyó Zoltán hatalmas árnyékában növekedett a költő-palánta – egészen a dolgozószobává alakított Kútvolgyi úti kórházi ágyig, a „hasfelmetszés előnyei”-nek páratlan írói bravúráig. Rendhagyó életpályát futott be, kivételes intenzitású életet élt Devecseri. Tizenöt évesen közös verskötetete jelent meg *Karinthy Gáborral*; Somlyó Zol-

tán előszavával. Felsejdvülve, a Pázmány Péter Tudományegyetem görög-latin szakának hallgatójaként egész életre meghatározó élménye lesz az antikvitás. Sorjázó verskötetei mellé felzárkóznak műfordításai is – köztük a legjelentősebb: a teljes Homérosz. Sokágú életművét tanulmányok, cikkek, drámák és prózai művek teszik teljessé.

Rónay László könyve rendkívül árnyalatosan, a maga sokrétűségében kíséri végig ezt a rendhagyó pályát és gazdag életművet. Nemcsak Devecseri, az ember arca: életművészete, szertelen életvezetése, az örömeket reneszánsz módra habzsoló alkata rajzolódik ki pontos pszichológiai érzékletességgel és szokatlan nyíltsággal, de költészete is irodalomtörténeti érvényű méltatást és elemzést kap, nem rejtegetve a költői életút gyengéit, buktatóit, a sematizmus éveiben való felhígulását sem. S betekintést nyerhet az olvasó azokba a korabeli fordítás-elméleti problémákba, vitákba is, melyekben Devecseri mindig az auktorok modern, a mai kor és műveltség számára élvezetes tolmácsolása mellett tört lándzsát, elméletben és gyakorlatban egyaránt.

Élvezetes és sok újat adó olvasmány ez a kötet; könnyed változatossága mögött széles filológiai ismerettár húzódik. A gazdag képanyag nemcsak az író, műhelyét mutatja be sokoldalúan, de a változó korok levegőjét is feleleveníti az olvasó számára.

Erdődy Edit

Rosszijanov, O. K.: Realizm v novej vengerszkoj proze 60–70-je godü XX veka.
Izdatsztyvo „Nauka”, Moszkva, 1979. 150 l.

Oleg Rosszijanov széles körű filológiai, filozófiai, esztétikai felkészültsége lehetővé teszi, hogy a magyar irodalom jelenségeit egy tágabb, közép-európai, illetve európai esztétikai értékrendbe ágyazottan vizsgálja. Orosz irodalmi ismeretei, német filológiai iskolázottsága, friss tájékozódása a lengyel, cseh, bolgár, román irodalomban sajátos párhuzamokat kínálnak neki a magyar irodalmi alkotások elemzésénél.

Az esszé értékű *Bevezető* és *Utószó* öt tanulmányt foglal keretbe. A *Társadalmi összeütközések* c. írás a társadalmi átalakulás, fejlődés konfliktusaiból kiindulva két nagy realista prózateljesítményt állít párhuzamba – *Veres Péterét* és *Déry Tiborét*. A *Pályamunkások* és *A Balogh család története*, illetve a *Felelet* elemzéséből azt szűri le Rosszijanov, hogy ezek a művek sajátos színekkel gazdagították a realista regényirodalmat.

A regényforma módosulása, a kisebb epikai műfajok (kisregény, elbeszélés, novella) újabb térhódítása más természetű társadalmi konfliktusok, lelki folyamatok felbukkanását eredményezte a hatvanas-hetvenes évek magyar prózájában is. Elemzésének sarkalatos pontjai ez esetben Sarkadi, Fejes Endre, Kertész Ákos, Fekete Gyula, Somogyi Tóth Sándor ekkortájt megjelent művei. A műfaji és erkölcsi folyamatok jobb megvilágítását itt is a korabeli lengyel, bolgár, cseh irodalom alkotásainak ismerete segíti. E tanulmányának címe: *A „korlátozott” hős*.

A harmadik írás témája a magyar groteszk-szatirikus próza. Ez esetben Moldova, Örkény, Kertész Ákos, Karinthy Ferenc műveinek jobb elemzését Bulat Okudzava szatírába-groteszkbe hajló történelmi regényeinek párhuzamos értékelése segíti.

„*A körülmények regénye*” c. tanulmányban Rosszijanov a magyar szociográfiai irodalom kialakulásának történelmi-társadalmi okait kutatja, s részletesen elemzi László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetben* c. művét. A szerző véleménye szerint a szociográfiai művek nagyban hozzásegítették a magyar olvasókat a társadalmi konfliktusok iránti fogékonysághoz, s ezért értette és érezte meg a magyar közönség Gelman szociográfiai fogantatású drámáinak konfliktusait (*Egy PB-ülés jegyzőkönyve*).

A kötet utolsó tanulmánya a *Parabolikus „jellemregény”* címet viseli. Rosszijanov ebben az utóbbi évtized egyik legnagyobb szovjetunióbeli magyar regénysikerét, Mesterházi Lajos *Prométheusz-rejtélyét* vizsgálja.

A kötet végén névmutató áll, amelynek érdekessége, hogy Rosszijanov csak a magyar szerzőket szerepelteti, így a tanulmányokban felvonultatott párhuzamok – legalábbis a mutatóban – rejtve maradnak.

Balla Gyula

Ruffy Péter: Világaim.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 541 l.

Ruffy Pétert Illyés Gyula „különös sorsú” írónak nevezi, akinek nem egyes művei jelentősek, hanem esszéinek, riportjainak, tárcáinak együttese emelkedik irodalmi rangúvá.

Tárcagyűjteményében Ruffy négy „világot” mutat be: a „nagyvilágot”, a „hazai világot”, a „szomszédos világot” és a „szétszórt világot”. Mondanivalója világairól egyetlen gondolattal foglalható össze: a magyar anyanyelv, kultúra és történelem mélyen humanista szeretete és megbecsülése.

A magyar irodalommal foglalkozó esszéi rendkívül széles tárgykört foglalnak magukba: egyaránt érdekli az *Anonymus*-rejtély és legújabb esetleges megfejtője, Karsai Géza bencés történész; a *Ráday*-örökség sorsa, *Arany János* levelei, a *Babits*-hagyaték, *Ady* és *Csinszka* házasságának valódi, minden irodalmi pletykán túli értékei. *Móricz Árvácskájának* későbbi sorsa, a kortárs-barát *Urbán Ernő*; *Gárdonyi Géza* titkos naplója. A hazai valóságból kipillantva következik írásainak talán leglíraibb füzére: az országon kívül élő magyar írók, irodalom és anyanyelv sorsáról szóló elmélkedések és pillanatképek. Ennek a sorozatnak is legkiemelkedőbb része a „Nagy erdélyiek” ciklus, amelyben ifjúkora példaképeiről, barátairól ír: *Dsida Jenőről*, *Tamási Áronról*, *Gaál Gáborról*, *Balogh Edgárról*, *Kós Károlyról*, *Szabó T. Attiláról*, *Sütő Andrásról* – nem feledkezve meg e névsorban *Corneliu Codarceáról*, egy bukaresti román íróról és irodalomtörténészről sem, aki a magyar irodalomnak szinte hihetetlenül ismerő és értő barátja.

Ruffy Péter írásai nemcsak sokrétű és színes tartalmukkal kötik le a figyelmet, hanem olvasmányos, fordulatos stílusukkal is.

Uray Piroska

Sándor László: *Hazánk: Kelet-Európa.*

Irodalmi tanulmányok, cikkek, dokumentumok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 407 l.

Sándor László a két világháború között a haladó, elkötelezett irodalom és irodalompolitika úttörőjeként, Fábry Zoltán szövetségeseiként, a Korunk c. kolozsvári lap csehszlovákiai szerkesztőjeként szerzett jelentős érdemeket. 1947–1962 között a kárpát-ukrajnai magyar kulturális életben tevékenykedett, azóta Budapesten él, több fontos tisztséget töltött be 1978-as nyugdíjba vonulásáig.

Újságcikkeinek, tanulmányainak gyűjteményét tartalmazza ez a szerző célkitűzését már címével jelző kötet. A magyar irodalom kelet-európai, szorosabb értelemben véve szlovák, cseh, ukrán és orosz irodalomhoz, kultúrához fűződő kapcsolatait mutatja be, valamint a csehszlovákiai magyar irodalom „elsővirágzása”-nak néhány méltatlanul elfelejtett személyiségét, költészetét.

A kötet három ciklusra oszlik. Az első az Írókról címet viseli. Balogh Edgár, Győry Dezső, Vozári Dezső, Berkó Sándor, Forbáth Imre, Mihályi Ödön, Fábry Zoltán, Dömötör Teréz, Sellyei József, Tamás Mihály működéséről olvashatunk rövidebb-hosszabb beszámolókat, valamint áttekintést a kárpát-ukrajnai magyar irodalom legújabb fejleményeiről. A tanulmányok, a cikkek részben napilapokban, irodalmi folyóiratokban jelentek meg, részben elő- és utószóként láttak napvilágot; mindegyikük közös vonása, hogy pontos információkat közölnek, nem egy esetben a személyes élmény, az emlékezés hitelével fölerősítve.

A ciklus második felében ukrán és cseh költőkről, írókról esik szó, sosem feledkezve meg az esetleges magyar párhuzamokról, érintkezésekről. Mint például F. X. Šaldáról szólva, akinek egyszemélyes lapját Németh László Tanú-jához hasonlítja.

Valamivel terjedelmesebb a Könyvekről c. ciklus. Részben a magyar Kelet-Európa-kutatás legjelentősebb egyéniségeinek tanulmánykötetét méltatja, pl. Sziklay Lászlóét, Dobossy Lászlóét, részben magyarra fordított szomszédnépi írók műveit, illetve ukránra fordított magyar műveket (ukrán Ady-verseket, *Az ember tragédiája* ukrán variánsát). Sándor László gondosan regisztrálja, bírálja a csehszlovákiai magyar irodalommal foglalkozó monográfiákat, bibliográfiákat, figyelme kiterjed kiemelkedő szovjet, cseh, szlovák írók műveire is.

Az utolsó ciklus a Korunk c. folyóirat körül végzett munkájáról közöl fontos adatokat. Így Gaál Gáborral való kapcsolatait, a Korunk 1938. évi előfizetési felhívását, levelezését Gaál Gáborral, Sinkó Ervinnel, Balázs Bélával és Lukács Györggyel.

Sándor László kötete a magyar publicisztika kelet-európai és kelet-közép-európai érdeklődésének értékes bizonyítéka. Az összegyűjtött anyag része e diszciplína „tudománytörténetének”.

Fried István

Christianus Schesaeus: Opera quae supersunt omnia.

Ed. Franciscus Csonka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 547 l. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisquae Aevorum. Series Nova, tom. IV.)

A magyarországi latin irodalom kutatása, sajnos, sosem folyt rendszerességgel. Hiányoznak az alapvető segédeszközök: a bibliográfiák, szótárak és elsősorban a szövegkiadások. Éppen ezért a legnagyobb örömmel kell üdvözlőnk *Csonka Ferenc* vállalkozását, aki a BSMRAE újkezdett sorozatában kiadta az egyik legérdekesebb XVI. századi hazai latin szerző, *Schüser Keresztély* (Christianus Schesaeus) összes fennmaradt művét. Vele ugyan meglehetősen sokat foglalkoztak a régebbi időkben, de művei a legnagyobb szétszórtságban léteznek, némelyikből csak egyetlen korabeli nyomtatott példány áll rendelkezésre, s ha ez erdélyi közgyűjteményben van, akkor jelenleg hozzáférhetetlen.

Schesaeus – mint a kiadónak a kötet elő írott bevezetője (*Introductio. De vita operibusque Christiani Schesaei*) tájékoztat – 1535 körül született Erdélyben, Medgyes városában. Előbb Brassóban tanult, a *Honterus* által alapított iskolában, majd Bártfára ment továbbtanulni. Az akadémiát Wittenbergben végezte, ahol maga *Melanchton* is tanította. 1558-ban tért vissza Erdélybe, és előbb Kolozsvárott, *Dávid Ferenc* alatt volt diakónus, majd 1569-től szülővárosában pap. 1585-ban halt meg, az Erdélyben pusztító pestis következtében. Feliratos sírkövel ellátott sírja ma is a medgyesi templomban látható. Fő műve a *Ruina Pannonica*, amelyet négy könyvben adott ki Wittenbergben 1571-ben. Ugyanebben a kiadásban található a *Bellum Pannonicum*, három könyvben. A Kemény József gróf kéziratgyűjteményében található töredékes énekek időrendben áthidalják a Ruina négy éneke és a Bellum három éneke közötti időt, illetve folytatják az utóbbit. A kiadót ez arra indította, hogy folyamatos rendbe állítsa a különböző eredetű szövegeket, mivel föltételezi, hogy Schesaeus egész életében dolgozott ezen a nagy epikus vállalkozáson, s így létrejött e kiadásban egy tizenkét énekes kompozíció, amelyben az V–VIII. és a XII. éneket a kéziratból merítette. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy Schesaeus krónikás rendben haladt Szapolyai János halálától egészen Dobó István megöléséig (az első négy énekben), illetve Nagy Szulejmán utolsó hadjáratát verselte meg az események időrendjében a Bellumban, akkor jogosultnak tetszik ez az eljárás, amely így tehát az 1541-től 1571-ig történt magyarországi eseményeket – elsősorban természetesen a törökkel kapcsolatos és a két király vetélkedéséből fakadó dolgokat – tartalmazza. Viszont kétségtelen az is, hogy a két, nyomtatásban megjelent rész bizonyos hőseposzi konvenciók jegyében kerekre van szerkesztve és a köztes énekek krónikás anyagával az összeötvözés ezért lehetetlen.

A kötet tartalmazza ezen felül Schesaeus alkalmi költeményeit, zsolttármagyarázatát, és a neki tulajdonított vagy csak címről ismert műveket is. A zsolttármagyarázatban rendkívül érdekes a 9. zsolttár szapphikus strófában készült fordítása.

E zsolttármagyarázat különben a szerzőnek az a munkája, amelyből a legvilágosabban kiderül műveltségének jellege, amelyben elválaszthatatlanul összeforr a reformáció történetiszemlélete, a klasszikus antikvitás tisztelete és a magyarországi, török- okozta pusztulás apokaliptikus általánosítása.

Reméljük, hogy a hézagpótló kiadás nyomán mind a történészek, mind az irodalomtörténészek kihasználják a szövegek nyújtotta kutatási lehetőségeket, mind az er-

délyi, illetve tágabb értelemben vett magyarországi eszmetörténet, mind a magyarországi latin irodalom műfajttörténete kapcsán.

Szörényi László

Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmondról.

Válogatta és az előszót írta: Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 310 l.

A Móricz Zsigmond-centenáriumra megjelent kötet Schöpflin Aladár Móriczról szóló hatvan írásából ad közre bő válogatást. (Ötvenkét írását közli.) A kongenialis kritikus (Móricz nevezte így Schöpflint) már a *Hét krajcár* idején felfedezte Móricz tehetségét és figyelemmel kísérte egész írói pályáját.

Mint Réz Pál bevezetőjében figyelmeztet, „Schöpflin éppen a legfontosabbat vette észre. A móriczi életmű kulcsfogalmait, kulcsproblémáit”. S ezt igazolják a kötet időrendbe gyűjtött dolgozatai.

A kötet nem egyműfajú írásokat tartalmaz. Zömmel kritikákat olvashatunk a *Hét krajcár*ról, a *Sáraranyról*, a *Légy jó mindhaláligról*, a *Tündérkertről*, majd a teljes *Erdély-trilógiáról*, a *Rokonokról*, a *Rózsa Sándor* első részéről – hogy csak a legfontosabb prózai műveket említsük. Rendre közöl a kötet bírálatokat Móricz drámáiról is. (Az *Üri muriról* például hármat: kettőt a drámáról, egyet a regényről.)

Schöpflin nemcsak Móricz különböző műfajait látni egységben, hanem írói pályáját is az új magyar irodalom áramában. Réz Pál is utal bevezetőjében az Ady-Móricz párhuzamra, amely nemcsak a költő ismert verséből derül ki, hanem Schöpflin tanulmányából is – *Az új magyar irodalom – Ady Endre és Móricz Zsigmond*.

Különös jelentőségük van a kötet azon írásainak, amelyek Móricz írói személyiségét vizsgálják: *Móricz Zsigmond* (Nyugat, 1911. december 1.), *Magyar írók otthonukban, – Móricz Zsigmond* – (levél és portré; Vasárnapi Újság, 1917. november 4.); *Móricz Zsigmond és az ifjúság* (Nyugat, 1927. június), *Móricz Zsigmond ötven éve* (Nyugat, 1929. július 16.); *Móricz Zsigmond Budapesten* (Nyugat, 1934. március 1.). *A magyar irodalom története a huszadik században* Móriczról szóló részlete az az elemzés, amelyet Schöpflin az *Életem regényéről* és természetesen szerzőjéről ad (*Ahogy Móricz Zsigmond önmagát látja*); *Móricz írói magatartása* (Magyar Csillag, 1942. október 1.) és végül a nekrológ, *Móricz Zsigmond halálára* (Tükör, 1942. október), a többi Schöpflin-mű szemléletét, erkölcsi bátorságát és lényeglátását még egyszer felragyogtató, végső állásfoglalás.

Melczer Tibor

Sík Csaba: A Parthenon lovain innen és túl.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 344 l.

Gauguin egyik leveléből vett mondatrövedéket emelve kötetcímmé Sík Csaba azt próbálja érzékeltetni munkájában, hogy a Parthenonban megtestesülő művészet; eszményt nem lehet kizárólagossá tenni. Mert a Parthenonon innen ott van a primitív és az archaikus művészet, s a görög és reneszánsz művészeteszményen túl pedig

az avantgard. Sík Csaba kötetében többnyire képzőművészeti példákkal él. Így az *Izmus vagy forradalom?* című nagy esszében két kép összehasonlításával, párhuzamával kísérli meg a modern művészet értelmezését. Izgalmas tanulmányokat olvashatunk Brancușiról, Schaár Erzsébetről. Az *Átlók és jelenségek* valójában tárlatkritikák, esszé-szerű jegyzetek a modern festészetről és szobrászatról.

Az irodalomtörténeti munkák közül kiemelkedik a *Füst Milánról (Itélet és Advent között)*, *Kassákról* („...a fák azonban tovább énekelnek...”) és *Gelléri Andor Endre* önéletírásáról (*Egy önérzet története*) írt esszé. *Szerepek és helyzetek* címmel Sík Csaba a novella műfajáról beszél – *Kádár Erzsébet, Hunyady Sándor és Gelléri* egy-egy műve alapján. Hogy mennyire jártas Sík Csaba a modern lírában, azt *Juhász Ferenc*-esszéje (*Két évtized múltán – A tékozló országról*) bizonyítja. Esszéírásának jellemző darabja a *Bóka Lászlót* megidéző *Arc a maszk mögött*, mely a tanulmány és a szépírói eszközöket is fölillantó emlékezés sajátos vegyülete. A kötet végén *Egy lektor naplójából* olvashatunk részleteket. Írókról, művekről (például *Szabó Dezső* *Az elsodort falujáról*, *Hevesi Andrásról*) beszél itt Sík Csaba, de kritikusi, irodalomtörténeti ars poeticáját is kifejti. Meggyőződése, hogy a kritikának „elsőszámú feladata eldönteni, milyen esztétikai értékű alkotásról van szó, milyen szempontból bírálható, mi kérhető tőle számon.”

Hatalmas ismeretanyag birtokában írta Sík Csaba e kötet tanulmányait, s nagy érdeme, hogy fölébe is tud emelkedni ennek a tudásanyagának. Stílusa könnyed, szellemes, a legfinomabb árnyalatokat is érzékeltető.

Olasz Sándor

Somlyó György: „*Másutt*”.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 598 l.

Somlyó György már régóta nemcsak mint a kor áramlataira érzékenyen reagáló, mives költő, vagy az újlatin nyelvek költészetének értő és elsőrendű műfordítója ismeretes a magyar irodalmi közéletben, hanem mint a világirodalom – magyar irodalom kettősségének, a félmúlt és jelen költészet poétikájának elméleti vizsgálója is. Összegyűjtött tanulmányainak első kötetében (*A költészet vérszerződése*) a költészet poétikájával, fejlődésével, saját költői világának leírásával és kétségeivel foglalkozó írásokat adott ki, a második kötetben műfordítás-elméleti szakemberként szólal meg.

Szinte egyetlen irodalomnak sem olyan szerves része a műfordítás, mint a magyarnak. Ennek kialakulását két olyan tény is befolyásolta, amelynek hatalmas irodalma van, és literatúránk saját fejlődésével szoktuk magyarázni: későn kifejlődött, s nagy példák árnyékában növekedő irodalmunk legjelentősebb költői ezúton is gazdagították irodalmunk tárházát, másrészt pedig a magyar nyelv rendkívül alkalmas (és alkalmassá tett) bármely nyelvből vett versforma átvételére.

Somlyó György is e gondolatok tudatában alakította ki műfordítói gyakorlatát. Korábbi műfordítás-elméleti tanulmányainak és esszéinek tanúsága szerint gyakorló és elméleti műfordítóként is az volt a célja, hogy megteremtse a magyar olvasókban azt a belső világirodalmi közeget, amely korunkban minden nemzeti irodalom fejlődésének feltétele. E cél szolgálatában vette át és fejlesztette tovább nagy elődeinek versfordítói

gyakorlatát. Később, poétikai és szemantikai vizsgálódásai során merült fel benne a kérdés, hogy valóban annyira *formahűek*-e műfordításaink, a költői forma komplexebb szemlélete szerint is? Eddigi műfordítói gyakorlatunk – melynek megkülönböztetett és sajátos vonásait számontartják a világ műfordítás-elméleti szakemberei is – nem éppen olyan lényegi jegyeket áldozott-e fel a szó szerint vett forma-hűség oltárán, amelyek az eredeti alkotás legfőbb részei és értékei? Nem vált-e a magyar műfordítói gyakorlat belső műhelymunkává, amely éppen inkább elszakítja az olvasókat a világirodalom szerves folyamatától, mintsem részesévé teszi? Ezeknek a kérdéseknek elméleti megvizsgálása után, számos megfontolandó gyakorlati megoldási javaslatot mutatva, megfogalmazza tételét: „Versfordításunknak megint afelé kell fejlődnie, hogy olyan műveket hozzon létre, amelyek nemcsak a magyar költői nyelvnek már elért (ha nem már túl is haladott) eredményeit tükrözik, hanem ’oly lehetőségeit ígérik’, amelyeket nélkülük csak sejteni, vagy még sejteni sem lehet. Ebben kell – és csak ebben lehet – méltó folytatóivá válnunk a magyar költői fordítás valóban kivételes hagyománynak.”

Uray Piroska

Sőtér István: Félkör.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 770 l.

A könyv formájával is, építésével is a szerző 1976-os gyűjteményét, a *Werther-től Szilveszterig* címűt követi. Annak tanulmányai a kései felvilágosodás, a romantika és a népiesség egyes jelenségeit tárgyalják, itt a romantika utáni kor írói és művei adják a vizsgálandó témákat, néhány általánosabb kérdéskör jobbára alkalomhoz kapcsolódó érintése mellett (a magyar költészet sajátosságai, a műelemzés új útjai, a realizmus, a stílus és stílustörténet stb.). A könyvbe felvett írások eltérő műfajúak, van köztük kismonográfia, esszé, előszó, emlékbeszéd, értekezés, vitacikk. A szerzői előszó két műfajra utal nyomatékosan: az esszére és az emlékbeszédre. S valóban ezek látszanak a legjobban megfelelni (az értekezés mellett) Sőtér tudósi egyéniségének. Mindkettőt a távlatosság jellemzi, a magaslati nézőpont, az apró tényeken túlfutó lendület, a lélektani elemzés igénye, és a mindezeket összefogó, átható személyesség. Sőtér személyessége érzékenységében, vonzalmainak és értékrendjének vállalásában jelentkezik, nem önmutogatást, felelőtlen ötlethalmazást jelent. A személyességre utaló tudósi érzékenységet különösen jól jellemzi egy *Széchenyi-előszó* (a Naplókhoz) és egy régebbi Mikszáth-esszé (*Mikszáth Kálmán időszemlélete*). Az előbbi az élet és az életmű határvidékének, azaz egy alkotó élet öntükrözésének vizsgálatából von le lélektani és műfaji következtetéseket; az utóbbiban példászerűen koherens egy műfaj (az anekdota) és az időszemlélet (mint létfölfogás) összefüggéseinek tisztázása.

Időben mintegy négy évtizedet fognak át a tanulmányok szerzőjük tudományos pályáján. A legkorábbi az 1941-es Jókai-kismonográfia, az utolsó a Széchenyi-naplók 1978-as kiadásához írt – említett – előszó.

Ez a négy évtized irodalomtudományunknak is fontos, többszöri megújulást mutató korszaka. A szakma változásai, új felismerései és kényszerű irányváltásai Sőtér pályáján is nyomot hagytak. A lélektani érdeklődés, aztán a stílustörténeti kutatás, a rea-

lizmus-viták kora, majd az új pozitívizmus hullámai (stb.) éreztetik hatásukat Sötér tanulmányaiban, a szempontválasztásban vagy a tárgykijelölésben, mégsem töredezett vagy eklektikus ez a pálya. Sőt azt mondhatnánk, hogy következetességben egyike a kevesekének, hogy megújulásai sokkal inkább a személyes fölismerések, mint történelmi kényszerűségek eredményei.

A gyűjteményes válogatás két főalakja a hozzávetőlegesen másfélszáz oldalon tárgyalt *Madách*, és *Jókai* a maga több, mint harmadfélszáz könyvoldalával. Az 1955-ös *Madách*-tanulmány korszakos érdemű. A *Tragédia* – mint tudjuk – egyik botrányköve, a „*Tragédia-kérdés*” egyik emblémája volt a Rákosi-korszak kulturális politikájának. (Bartók *Csodálatos mandarinja* mellett.) Ezzel a kirekesztő szemlélettel perel a tanulmány, hatásosan, elemzéssel, az éles vitát kerülve. A korszak szaktudományának „jégtörő” darabjai közé tartozik, s mint ilyet illik számon tartanunk. Sötér véglegesnek látszó álláspontját az *Álom a történelemről* című – ide is fölve – kismonográfiában fejti ki (1965), igen ökonómikusan vezetvén benne a szálakat az élet, az életmű és a koreszmék felé *Az ember tragédiája* nagy szintéziséig.

Sötér István tudományos pályájának egyik leghatásosabb fejezete a Jókai-könyv. A Franklin Társulat rendkívül igényes kismonográfia-sorozatának a Magyar Íróknak egyik legjobb, legmerészebb darabja volt. Újdonságai ma is érvényesnek látszanak. Ez is polémia – de ez sem vitairat. Jókai jobb megértéséért harcol, szép, beleérző élményvizsgálatokkal, a nosztalgia, az idill, az álom költőjének portréját adva. Nem egy elkésett romantikusét, egy felelőtlen és figyelmetlen regénygyárosét, hanem azét az íróét, akit méltán tarthatunk Krúdy Gyula őseinek.

Természetesen nemcsak *Madách* és *Jókai* a kulcsalakjai Sötér XIX. századának. Az arcképcsarnokban melléjük kívánczok a monográfiával nyomatékosított *Eötvös* is, vagy a *Nemzet és haladás* szintézisének *Arany*-képe. A most újraközölt tanulmányok közül főleg azok kelthetnek nagyobb figyelmet, amelyeket a szerző első – évtizedekkel ezelőtti – megjelenésük óta kötetben nem publikált újra. S közülük is azok, amelyek egy-egy életmű megítélésében olyan szempontokat vonultatnak föl, amelyeket nem hasznosított eléggé az irodalomtudomány. Ilyen az említett *Jókai*-értékelés vagy a *Mikszáth*-esszé.

A magyar írókat és a magyar irodalom itt kitetsző folyamatrajzát a kor világirodalmának néhány reprezentatív alakjával foglalkozó értekezés ellenpontozza és hátterezi. A *Thackeray*- és *Tolsztoj*-, a *Flaubert*- és *Keller*-, a *Zola*- és *Csehov*-tanulmányok a (kritikai)realizmus fővonalát jelölik ki, azét a XIX. századi vonulatét, amely nem hagyható figyelmen kívül egy *Eötvös*, egy *Jókai*, egy *Madách* tanulmányozásakor sem.

Alexa Károly

Sükösd Mihály: Közelítések.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 285 l.

„Családi körben” – vallja *Sükösd Mihály*, s valóban: ezt a tőmondatot legújabb kötete mottójául is lehetne választani. Békésen megfér ugyanis egymás mellett a tizenhárom, teljesen eltérő témájú esszé – nem keltvén az olvasóban az egyfajta erőszakos kötötté szervezés rossz érzetét.

Az első részben – *Újabb változatok a regényre* cím alatt – összegyűjtött tanulmányaihoz a 20. századi világirodalom kiemelkedő regényírói szolgáltattak témát, mint James Joyce, Musil, Malcolm Lowry, Malamud, akikről a bőséges szakirodalom ellenére – Sükösd írása bizonyítja – még mindig lehet újat mondani.

A második rész nyolc dolgozata kizárólag hazai vonatkozású. *Illyés és a Hajszálgyökerek*, valamint *Nemzedék?* címmel (*Márkus István, Vekerdi László, Vitányi Iván* tanulmánykötetei kapcsán) tulajdonképpen esszét közöl az esszéről. A *Lukács György regényelmélete* ürügyén írt eszmefuttatással Sükösd megpróbál úgy közelíteni a hatalmas életműhöz, mint egységes egészhez, de közben nem téveszti szem elől az alkotások létező önértékeit sem. *Dobai Pétert* és a *Csontmolnárokat* azonban éppen egymáshoz tartozásuktól fosztotta meg a méltatás során. Mintha nem is íróról és regényéről lenne szó.

A legőszintébb elismerést a két terjedelmes pályakép, „arcképeszé” (*Sinkó Ervinnről* és *Illés Endréről*), valamint a kötetzáró, kritikai hangvételű *Mezei József*-recenzió érdemli. Külön ki kell emelni a Sinkó-tanulmányt, mely nemcsak kiválóan időzítve látott napvilágot – gondolván itt napjaink Sinkó-renezanszára, az éppencsak megjelent *Optimistákra* és a kiadás alatt álló *Egy regény regényére* –, hanem ez az írás tükrözi leginkább Sükösd Mihály rendezni és rendszerezni akaró-tudó esszéírói habitusát.

Szönyi Etelka

Szabó Dezső: A kötél legendája.

Novellák. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Nagy Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 332 l.

1945, az író halála óta az *Életeim* című kétkötetes műve és egy szerény kis válogatás (*Feltámadás Makucskán*) jelent meg. Születésének 100. évfordulójára tett hozzáférhetővé huszonnyolc, 1912 és 1932 között keletkezett novellát a Szépirodalmi Könyvkiadó, Szabó Dezső monográfiájának válogatásában és rövid bevezetőjével. A gyűjtemény felvázolja Szabó Dezső ellentmondásos írói egyéniségét, érdeklődési körét; ízelítőt ad erőteljes, hatásos írásaiból, egyéni stílusából és nyelvének jellegzetességeiből. *Nagy Péter* az író tevékenységének kétarcúságát, ideológusi és szépírói ellentmondásait körvonalazza a rövid előszóban. A mai olvasó szemével elemzi a kötetbe gyűjtött írásokat, a nyelvi találmányok ötlet-sziporkáit, a lírai expresszionizmus kifejeződéseit értékelve bennük. Két művet tart kiemelkedőnek: *A kötél legendáját* és a *Feltámadás Makucskánt*. Pár sorban említi Szabó Dezső elméletírói, agitátori tevékenységének jelentőségét, befolyását kora értelmiségére. *Kassáktól Németh Lászlóig* hatottak nyelvi eszközei, stílus-újításai, ezeknek pontos feltérképezése még a Szabó Dezsőről írott monográfiában sem történt meg, s a kor valamennyi prózaírójával kapcsolatban érdemes lenne alaposabban elvégezni ezt a hatásvizsgálatot. Ez a kötet a Szabó Dezső-problémákkal való újabb szembesítésre, a kutatás teljesebbé tételére serkenetheti a huszadik század irodalomtörténetének íróit.

R. T. O.

Szalay Károly: *Karinthy Ferenc alkotásai és vallomásai tükrében.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 252 l. (Arcok és vallomások)

„Szülőföldjeihez”: a Lágymányoshoz, a Ferencvároshoz lélekben mindig hűséges, ám szüntelenül vándorló, nyughatatlan egyéniség portréja önvallomásokban és képekben elbeszélve: ezt lehetne röviden mondani az Arcok és vallomások sorozat Karinthy Ferencet bemutató kötetéről.

A könyv első két fejezete, a *Szülőföldjeim* és a *Tündérlak Magyarhonban* a „nem tipikus családot”, elsősorban az apa, Karinthy Frigyes alakját idézi fel. Azt a különleges, de Karinthy Ferenc számára mégis természetes állapotot, amelybe beleszületett, s amely rengeteg szépséget, előnyt, ám sok gondot, küzdelmet is jelentett számára. Előnyt, mert ifjúkora mindennapos társasága volt Kosztolányi, Tóth Árpád, Tersánszky, Füst Milán, Heltai, Nagy Lajos, Hunyady Sándor, Somlyó Zoltán, hátrányt, mert örökös küzdelmet jelent a zseniális író-apa személyével. Hosszú ideig hadakozott az íróssággal, inkább lett volna tanár, nyelvész, sportoló, viziplózó, minden egyéb, csak író nem. De az 1946-ban megjelent *Szellemidézés* végérvényesen, „jövátéhetetlenül” íróvá avatta a kortársak szemében is. Ám kibontakozása kezdetén, mint oly sok más kortársát, őt is eléri a sematizmus kényszerítő hatása, amely alól a groteszk, bizarr és az extremitás iránt fogékony, de még kiforratlan írói alkat nehezen vonhatja ki magát, annál is kevésbé, hiszen a *Kentaurral* lezáruló első pályaszakasz végleges szakítást jelent sok mindennel – ifjúsággal, illúziókkal, nosztalgiákkal –, többek között a nyelvész-tudós pályával is. Most már az írói pályaválasztás tudatossága jellemzi. Néhány éves hallgatás után, 1953 második felében jelenik meg a *Budapesti tavasz*, amelyben a történelmi visszapillantás adott lehetőséget az írónak, hogy „megszabaduljon mindattól, amit 1949-ben, 1950-ben súlyos tehertételként magára vett, s csak azt őrizze meg ebből az időszakból, ami művészi továbbfejlődését szolgálja”.

Az 1954-ben napvilágot látott riportkötetet, a *Hazai tudósításokat* az olvasók és a kritika is lelkesen fogadta, egyrészt a cikkek bátor, friss, valóságot feltáró szelleme, másrészt az írói riport színvonalát, „becsületét visszaadó” volta miatt. A kötet írásai közül különösen kiemelkedik a később drámában is földolgozott *Ezer év*, amelyet 1956-ban mutatnak be, s amely a következő évek magas művészi színvonalú dokumentumdrámáinak előképe.

Az 1958-es *Szellemidézés*, a dráma első változata, annak a belső kényszernek szülötte, amely a lángész apához fűződő viszony örökös tisztázását, újrafogalmazását követeli. A családi tárgyú novellák mellett a *Ferencvárosi szív* és a *Kék-zöld Florida* sporttémájú elbeszélései kitérőt, továbbra is régi emlékekhez fordulást jelentenek.

Az 1956 jelentette törés után 1959-ben jelennek meg a gyermekkorra egykori színhelyét ismét felfedező riportok, a *Lágymányosi éjszakák*. A riport, a jellegzetes Karinthy-műfaj, amely nála nem a külső szemlélő elhatározott szándékú témakeresése, hanem az eseményeket belülről megélő, sokszor elszenvető résztvevő műfaja. Szinte minden írói és emberi jellemvonását meglelhetjük e kötet írásaiban: a távolabbi és közelebbi múltat, finom iróniát, humort, nyelvészkedést, néhány anekdotát, tájleírást, a megjelenített világ, az események kellős közepéből beszélő író.

A másik jellegzetes Karinthy-műfajjal, az egyfelvonásosokkal írói pályája csúcsaihoz érkezik el. A *Bösendorfer*, a *Duna-kanyar*, a *Víz*, a *Göz* magányos, csödbe ju-

tott életek groteszk játékoságú drámái. Másfajta játék a *Gellérthegyi álmok*, a háború, a halálveszély mindent körülfogó külső-belső szorításában.

Az írói pálya bemutatását át- meg átszövi az ország- és világszerte barangolásokról, ösztöndíjakról, a leányfalui kis házról és a családról szóló vallomás, írásban és képekben.

A könyv a *Harminchárom* (1977) című, különböző időben született elbeszéléseket tartalmazó kötetnél szakítja meg az írói pálya bemutatását, érzéletes portrét rajzolván a „világcsavargó patriótáról”.

A kötetet Karinthy Ferenc életrajzi adatai, megjelent műveinek jegyzéke és az idézett kritikák és tanulmányok sora zárja.

M. R. J.

Szemlér Ferenc: Harc szélmalmokkal. Kisértetek.

Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 389 l.

A közelmúltban elhunyt költő, műfordító, prózaíró és esszéista utolsó könyveinek egyikében 38 irodalmi esszét, portrét, a fontos irodalomtörténeti adalékokat is tartalmazó fejtegetését gyűjtötte össze; bennük – noha számos írást különféle évfordulók tisztelgő alkalmai születtek – irodalmi eszményeinek, vonzalmainak, kapcsolatainak körvonalait is megrajzolja.

A könyv élén egy irodalom- és eszmetörténetileg egyaránt fontos írás áll, amely 1944 szeptemberére: a felszabadulás utáni legelső magyar nyelvű, Brassóban kiadott kiáltvány születésének körülményeire tekint vissza. Szemlér ekkor a Brassói Lapok szerkesztőségének munkatársaként Kurkó Gyárfással, Csákány Bélával és másokkal együtt részt vett annak a MADOSZ újjászervező bizottsága nevében kiadott kiáltvány-nak a szövegezésében, amely a magyar–román együttélés elveit és az új, demokratikus politikai berendezkedés sürgetését tartalmazza. A vázlat közli a kiáltvány eredeti, valószínűleg teljes szövegét is.

Egy kis vázlatban első, *Éjszakai kiáltás* című verseskönyve kiadásának előzményeire, a kort jellemző irodalomszociológiai helyzetre is visszatekint; kötete Áprily ajánlására, kellő előfizetés feltételével jelent meg a kolozsvári Minervánál. A könyv jellegzetes, és *A mirigy esztendejét* író Szemlér hangvételt idéző két darabja a 400 éves *Szenci Molnár Alberthez* és a 125 éve indult Brassói Lapok egykori szerkesztőjéhez, *Veszelyi Károlyhoz* írott két fiktív levél; az utóbbi a MADOSZ-kiáltvány születésére és a Szemlér által szerkesztett *Népi Egység* című brassói napilapra is visszautal.

A kötetnek egyik nagy tömbjét alkotják a *Petőfi egyetemességéről*, az *Arany Jánosról*, *Gyulai Pálról*, *Ady A vörös Nap* című verséről és a költő időszerűségéről, a *Kosztolányiról*, *Babitsról*, *Krúdyról* és *Bánffy Miklósról* írott nagylélegzetű esszék, elemzések. *Áprily Lajosról* szólva két, a költő jelenlétét tudatosító vállalkozás elemző kritikáját adja Vita Zsigmond monográfiáját és a Söni Pál szerkesztette *Válogatott verseket* minősítve, s két szép esszét szentel *Olosz Lajos* és *Dsida Jenő* költői és műfordítói munkásságának. Közli a kötet Szemlérnek *Az Erdélyi Helikon költői (1928–1944)* című antológia (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973) elé írt összefoglalóját is, amelyben a Helikon tizenhét évfolyamának lírai anyagát elemzi Láng Gusztáv meg-

állapításai alapján és az egykori kortárs költő-vitapartner szemével, mai álláspontjáról. E vázlatban a Helikon arcélét, jellegét, irányulását és meghatározóit, történeti és irodalomszociológiai összetevőit illető észrevételei mellett a korabeli erdélyi magyar irodalom alapvonalait is vázolja, rövid jellemzésekben érintve *Áprily*, *Reményik*, *Tompa triászának* és *Bartalis*, *Balázs Ferenc*, *Bözödi György*, *Dsida Jenő*, *Kiss Jenő*, *Szabédi* és *Jékely* addigi teljesítményeit. Fontos és a kapcsolattörténeti tényen túlmutatóan érdekes írás a *Németh László* kiadatlan tanulmányait olvasó Szemlér emlékezése Németh egykori brassói látogatására, szerencsétlenül alakult, hallgatólagos és kölcsönös félreértést konzerváló viszonyuk kíméletlen feltárása és a teljesítmény előtti egyetértő tiszteletadás. A magyar irodalommal foglalkozó dolgozatokat egy *Méliusz Józsefet* köszöntő kisportré, a Korom és koronát író *Szenczei László* méltatása (benne az *Erdélyi Enciklopédia* kiadói vállalkozására emlékező résszel), s egy *Radnóti*-portré zárja amelynek nívuma Radnóti három erdélyi szász költőtől (*Adolf Mescendörfer*, *Erwin Neustaedter*, *Heinrich Zillich*) való, Klingsorban olvasott versének említése, amely kiegészül a szász költőkre való emlékezéssel.

Hat nagy esszé foglalkozik a román irodalom jelentős alakjaival: az Eminescu-előd költő és Cuza-barát külpolitikus *Vasile Alecsandri* pályájával, a Dante-fordító *George Coșbuc*, *Alexandru Macedonski*, *Tudor Arghezi* életművével, s szőlő írás *Octavian Gogáról* (említve *Adyval* való kapcsolata első szakaszát csupán, a pesti találkozás és az első levélváltás tényét, bőségesen kitérve Goga Madách-fordítására és a Gogát fordító magyar költők tevékenységére), egy esszé pedig *Lucian Blagát* idézi. A világ-irodalomra kitekintő művek *Dante*, *Walt Whitman* (és a fordító *Szilágyi Domokos*), *T. S. Eliot*, *Virginia Woolf*, *Edith Sitwell*, *Ezra Pound* jelentőségét méltatják, s egy kis fejezet az új angol költészetre is kitekint. A kötetet a könyvei közt merengő író esszéje és egy kevésbé jelentős ön(?)interjú zárja.

Csapody Miklós

Szepsi Csombor Márton: Europica varietas.

Bevezette: Kovács Sándor Iván. A szöveget gondozta: Kulcsár Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 329 l.

Az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű útikönyv, az 1620-ban Kassán közreadott *Europica varietas* századunkban immár harmadik kiadásához érkezett. Az 1943-as könyvnapra kibocsátott szöveg, amelyet Szeremlei László álnéven *Gaál Gábor* jelentetett meg, elsősorban megjelenési körülményei miatt nevezetes, hiszen vele a „Németországnak kellelten muzsikái” ellen tiltakozó szellemi ellenállás kapott hangot. A minden igényt kielégítő, korszerű kritikai szövegkiadás 1968-ban jelent meg a Régi Magyar Prózai Emlékek sorozat első köteteként. Ez a kiadás az alapja e mostani kötetnek is, amely elsősorban a szélesebb olvasóközönségre számít. A szövegközlés az olvasmányosság érdekében nem ragaszkodott a betűhív írásmódhoz, de megtartotta a szerző stílári és egyéb nyelvi jellemzőit. *Kovács Sándor Iván* kísérőtanulmánya integrálja az elmúlt évtized kutatási eredményeit is, ugyanakkor tömör összefoglalását adja a Szepsi Csombor művéről szükséges tudnivalóknak. A kritikai kiadás kísérőszövegével szemben tartalmi újdonsága a mostani bevezetőnek az „utazási elméletek és az útleírás-

esztétikák tanulságait összefoglaló részlet”. Az aprólékos jegyzetapparátus helyett itt csak a legfontosabb közlésekre szorítkoztak a kiadók, de nem mulasztották el a szómagyarázatok és a földrajzi nevek mutatójának összeállítását sem.

A kiadásnak köszönhető, hogy reneszánsz irodalmunk e páratlan alkotása nemcsak a szakemberek számára vált hozzáférhetővé, hanem a régiség iránt érdeklődő és nyelvét féltő nagyközönség is haszonnal forgathatja.

Németh S. Katalin

Szigethy Gábor: Shakespeare-t olvasó Petőfi.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 275 l. + 24 melléklet.

Két világirodalmi nagyság neve szerepel Szigethy Gábor könyvének címlapján: Shakespeare-é és Petőfié. Mégis, ami arra készíti az olvasót, hogy kézbe vegye a kötetet, nem pusztán a két név, hanem az azokat összekapcsoló tárgyeset és melléknévi igenév: Shakespeare-t olvasó Petőfi. Vajon mit olvasott ki a 250 évvel korábban élt nagy angol mester műveiből a 19. század derekán élő magyar költő? Nemcsak a kérdés eredeti és ötletes, az arra adott felelet is újszerű és figyelmet érdemlő. Szigethy Gábor négy különböző és egészében mégis egységes Petőfi arcképet és magatartás-típust vázol elénk művének négy nagy egységében. Megismerkedünk a színész Petőfivel, a drámaíróval, a költővel és legvégül a férfi alakjával zárja le a művet. Képet kapunk a kor és a költő viszonyáról – hiteles képet. Az első esszében Szigethy arra akar választ adni, hogy miért vonzotta a színészet a tizenhat éves kamaszt, arra keresi a választ, hogy mit jelentett az 1830–40-es évek fordulóján a színház és a színjátszás Magyarországon általában, és mit Petőfi számára. Tulajdonképpen nem sok dokumentumra, forrásra hivatkozhat az irodalomtörténész akkor, amikor az előbb felsorolt kérdésekre kíván válaszolni. Szigethy Gábor legfőbb, de kellő kritikával kezelt kiindulási alapja és forrása maga a költő. Nem ez az egyetlen út a megoldáshoz, azonban a kötetet olvasva érezzük, hogy ez is lehetséges. Sokkal több adattal megerősített a másik három tanulmány anyaga. A színész Petőfiből drámaíró lett és senki előtt nem titok, hogy „sem élteben, sem holtában nem övezte babérkoszorú a drámaíró Petőfi Sándor homlokát”. Mégis ebben az időszakban találkozunk a Shakespeare-t olvasó Petőfivel. Olvas, ír, fordít – egy újabb magatartás megtestesítőjeként. *Zöld Marci, Tigris és hiéna, a Karaffa-töredék* jelzik ezeket az éveket. Szigethy nem akarja bebizonyítani ezekről a művekről, hogy méltatlanul elfeledett remekművek, inkább arra irányítja a figyelmünket, hogy feltétlenül szükségesek a hiteles Petőfi-kép megrajzolásához. A költőről szóló tanulmány szervesen kapcsolódik a sorba. Nem a népies, álmodozó, lírai Petőfi Sándor, hanem a töprengő, szenvedélyes, más után vágyakozó poéta képe vetül elénk. Egy Hamlet és egy Gloster alakját sejteti Szigethy egy pillanatra. A Shakespeare-hősök most már haláláig nem hagyják el a költőt. Az utolsó esszé hőse a férfi Petőfi, a Coriolánust fordító Petőfi, a március 15-én harca lelkesítő Petőfi, a coriolanusi tisztaságú és Coriolánusként elbukó Petőfi. Történelem és ember, politika és izzó hazaszeretet keveredését mutatja be Szigethy, kiteljesítve és egészévé komponálva Petőfi-képét.

Irodalomtörténész munkáit tartalmazza a kötet, látszólag laza szerkezetű műhelytanulmányokat. A látszat azonban ez esetben csal: szigorúan szerkesztett, jól fel-

épített, és ami talán a legfontosabb, közérthető esszéket nyújt át olvasóinak a Magvető kiadó. Vállalkozása, mellyel az irodalomszerető olvasókat és a tudományos kutatót hozza közelebb egymáshoz Szigethy Gábor *Shakespeare-t olvasó Petőfi* című művével, sikeresnek bizonyult.

Sipos Pál

Szilágyi Domokos: Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk, Arany János.

(Tanulmány.)

Sajtó alá rendezte: Szakolczay Lajos. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 630 l.

A tragikusan korán eltávozott romániai magyar költő munkásságának eddigi legteljesebb válogatása Szakolczay Lajos munkája. A kötetben megjelent versek mellett tartalmazza e kiadvány a hagyatékban föllelt anyag jó részét, valamint a korábban csak folyóiratokban napvilágot látott verseket, műfordításokat is. A *Kortársunk, Arany János* című kismonográfia első ízben 1959-ben jelent meg önálló kötetként. Irodalomtörténészek vitathatják Szilágyi Arany-esszéjét, az azonban bizonyos, hogy nem mindennapi tehetségű költő érdekes vállalkozásának vagyunk tanúi. Mai költő ír száz év előtti „kortársáról”, úgy, hogy nem életrajzot vagy regényt vet papírra, hanem a költő-előd arcának „a másik – a nagyközönség előtt mindmáig árnyékos felének a föl villantására” törekszik.

Szilágyi Domokos válogatott verseihez Szakolczay Lajos értő bevezetést írt.

N. S. K.

Szilágyi János: A Népszava irodalompolitikája 1919 és 1929 között.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 218 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Nem véletlen, hogy sokkal jobban ismerjük a Népszava irodalmi szerepét a század első két évtizedében és a harmincas évek elejétől a II. világháború befejezéséig, mint a Tanácsköztársaság bukásától a világválság kitöréséig terjedő, közötte időszakban, a húszas években. Mindazonáltal a szociáldemokrata irodalompolitika szürke évtizedének is vannak színes foltjai, figyelemre méltó mozzanatai. Elég, ha a lap *Kassák* körüli vitájára, a fiatal *József Attila* vagy *Nagy Lajos* Népszava-beli szereplésére és fogadtatására, a szerkesztőségnek *Hatvany Lajoshoz* való viszonyára utalunk. A korszak kutatójának mindenképpen érdemes közelebbről szemügyre vennie, hogyan helyezkednek el a szociáldemokrata irodalmi törekvések a háború, a forradalmak és a fehérterror utáni gyökeresen új politikai és szellemi közegben, az újjászerveződő irodalmi életben és az újonnan jelentkező nemzedékek mozgási mezőjében.

Aki ennek a tíz évnek a feldolgozására vállalkozik – mint *Szilágyi János*, az Irodalomtörténeti füzetek sorozatban megjelent kis könyvében –, hasznos hézgapótló munkát végez. A szerző által összegyűjtött és rendezett ismeret-halmaz jó alapanyagul szolgál a további feldolgozásra és a kutatás folytatására, időbeli kiterjesztésére ösztönöz.

Tverdota György

Szilágyi Júlia: A helyszín hatalma.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 227 l.

Szilágyi Júlia a kolozsvári Korunk szerkesztője. Az 1960-as évektől találkozhatunk kritikai jellegű írásaival, főleg az erdélyi lapokban. Swiftről kismonográfiája jelent meg 1968-ban. *A helyszín hatalma* címen első ízben kapunk válogatást esszéiből.

A gyűjtemény egyharmadának tárgya világirodalmi olvasói élmény: Shakespeare, Malraux, Beckett, Mauriac, Kafka, Duhamel, Thomas Mann, illetve a krimi, a mítosz mai értelmezésével kapcsolatos. A kötet nagyobb része, mintegy kétharmada, magyar irodalmi kérdésekkel foglalkozik.

A magyar irodalomról szóló írások többségükben – egy *Madách*- és egy *Déry*-tanulmányt kivéve – a közelmúlt és kortárs erdélyi írók világát hozzák közel. *Jancsó Bélának*, az Erdélyi Fialatok című folyóirat alapítójának, főmunkatársának egybegyűjtött cikkei, tanulmányai, valamint *Kuncz Aladár* kritikáinak kiadása kapcsán helyzetük történelmi korlátainak figyelembevételével törekszik pályafutásuk, nézeteik, ítéleteik tárgyilagos mérlegelésére. *Gaal Gábor* levelezését olvasva (1921–1945-ig, hatszázötvenöt levél), követi a Korunk megszületésének, fenntartásának, elvi következetességének gondjaival egybefonódó emberi pályát; megrajzolja a mostoha körülmények között és ellenére önfeláldozóan, céltudatosan vállalt szerkesztői feladatok mögött álló jellemet. Önéletrajzok, emlékezesek nyomán illeszti össze a képet: mit jelent a Korunk a két világháború közötti olvasók számára. *Veres Péter*, *Nagy István*, *Méliusz József*, *Vas István*, *Balogh Edgár*, *Fábry Zoltán* vallomásai jelentik a forrást. A jelenkori erdélyi irodalmat a fiatalon meghalt *Szilágyi Domokos* költészetéről, *Székely János* vers- és prózakötetéről, *Panek Zoltán* regényéről, *Egyed Péter* verseiről, *Láng Gusztáv* kritikáiról írt esszéi képviselik. Kolozsvári és marosvásárhelyi írók találkozásáról szólva a vitás kérdések megidézésével, szenvedélyesen vállalat állásfoglalás megfogalmazása közben villan fel az irodalmi élet körképe. Szilágyi Júlia az egyes írói pályák, művek mögött is az egyetemes emberi kérdések felbukkanására utal, s a személy szerint számunkra címzett üzenetre. Nem ír bírálatot, elemzést, hanem a kor, a helyzet, az élet által felvetett emberi alapkérdéseket gondolja és gondoltatja tovább az olvasmányélmények nyomán. Az elmélyültséget könnyedséggel, szellemességgel társítja.

Amint erre a cím is utal, az írások gondolatvilágának középpontjában etikai alapkérdés áll: hogyan lehet szembeszegülni a helyszín hatalmával? Miként lesz a „formátlan végzetből vállalt: és alakítható” sors?

Széles Klára

Szirmai Endre: A magányos óriás. II.

A Szirmai Károly Emlékbizottság és a Szirmai Károly Archivumok kiadása, München-Stuttgart, 1979. 142 l. + 50 műmelléklet.

A jeles vajdasági költő életműve dokumentumainak kiadása új kötettel gyarapodott. Amint *A hagyaték bővülése* című bevezető fejezetből megtudhatjuk, a jugoszláviai magyar könyvtárak és levéltárak, illetve a volt költőtársak gyűjteménye jóvoltából a Szirmai Károly működésére vonatkozó levél- és kézirat-anyag további gazdagodását remélhetjük.

A gyűjteményt bevezető, ahhoz nem szervesen tartozó részben *Szirmai Endre*, az író fia, *A magányos óriás* első kötetének visszhangjait ismerteti, majd apja első nyomtatásban megjelent elbeszélését (*Két lélek*) közli, mely 1910-ben jelent meg az *Életben*. A továbbiakban – *Bírálatok és szerkesztői vallomások Szirmai Károly leveleiben* címmel – a *Czakó Tibor*hoz írt Szirmai-levelekből olvashatunk florilegiumot azzal a céllal, hogy minél alaposabban megismerhessük Szirmai Károlynak, a szerkesztőnek irodalmi elveit és esztétikai nézeteit.

A jelentékeny számban gyarapodó levelek sorát *Rainer Maria Rilke* 1924-ben keltezett, Szirmai Károlynak címzett köszönő levele nyitja meg, amelyben érdekes gondolatok olvashatók a két költő „rokonságá”-ról. A leveleket, keletkezésük és a bennük kifejtett gondolatok szerint, két csoportba oszthatjuk. A magyarországi irodalom jeles képviselői (*Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Lukács György, Sik Sándor, Németh László, Veres Péter, Gyergyai Albert*) többnyire a küldött köteteket vagy kéziratokat köszönik meg, illetve a Kalangyával kapcsolatos nézeteiket fejtik ki. Izgalmasak és tanulságosak viszont azok a sokszor ars poetica igényű sorok, melyeket a vajdasági magyar irodalom alkotói intéztek Szirmai Károlyhoz, részint szerkesztői működését tekintve, részint azt értékes szempontokkal gazdagítani szándékozva. A levelezésnek e része fontos dokumentumokkal árnyalhatja a jugoszláviai magyar irodalom történetét és önismeretének kérdéskomplexumát.

A gyűjteményt *Németh István* – az első Szirmai Károly-díjas magyar író levele és Aleksandar Tismának a díj 1977. (és nem, mint a gyűjtemény bevezetésében olvasható: 1937!) évi birtokosának Szirmai Károlyról írt vallomása teszi teljessé, majd egész sor műmelléklet zárja, melyek között a levelek fotokópiái és Szirmai Károly két unokája festményeinek és illusztrációinak reprodukciói láthatók.

Rónay László

Takáts Gyula: A harmónia keresése.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 385 l.

A költő Takáts Gyula esszékötete négy, tematikailag jól elkülöníthető csoportra oszlik. Az első (*A természet és a szép együtt egész*) tíz irodalomtörténeti igényű írást tartalmaz a magyar reneszánsz, a rokokó, a klasszicizmus és a romantika legnagyobb alakjairól: *Janus Pannonius*ról, *Csokonairól*, *Berzsenyiről*, *Kisfaludy Sándorról* és *Petőfi*ről. Található köztük két forrásértékű publikáció is. Az egyik a *Kisfaludy Sándor ismeretlen levele Döbrentei Gáborhoz* címet viseli, s azon közlemények sorába tartozik, amelyek egy-egy – önmagukban véve talán kevéssé, tágabb összefüggéseiben azonban igen jelentős – adat birtokába juttatják az irodalomtörténetírást. A másik cikk címe: *Berzsenyi utolsó keltezhető verse*. A vers Somssich Pongráchoz íródott, s 1832-ben Pesten füzet formájában meg is jelentetett óda, melynek szerzőjeként Takáts Gyula Berzsenyit nevezi meg. A szerzőség bizonyítása során szó kerül a korabeli Somogy hatalmi és szellemi viszonyairól, Berzsenyi és Somssich Pongrác (Somogy megye alispánja, majd Pest megye főispánja) kapcsolatáról, s nem utolsósorban a költő stílusának és – a korra jellemző – felvilágosult középneemesi szemléletének számos vonásáról.

E rész talán legjelentősebb esszéje szintén Berzsenyivel van kapcsolatban: a *Har-*

mónia és Diotima Berzsenyi és Hölderlin között von párhuzamot. Rokonságukat a „poétai szép” keresésének mindkét életműben betöltött központi szerepére alapozza a szerző. Csakhogy míg Hölderlin a transzcendencia felől közelít az evilági felé, s ezért szépségeszménye elvont, misztikus, addig Berzsenyi a 18. század racionalizmusának és a 19. század reformmozgalmainak határán fogalmazza meg a hasznos szépség eszményét.

A kötet második része (*Képek – emlékek, versek – barátok*) annyiban kapcsolódik az elsőhöz, hogy az itt közölt írások „főszereplői” is művészek, irodalmárok. A velük való kapcsolat azonban – túlnyomó többségében – már személyes élményen alapul; Takáts Gyula kortársairól van szó. Képzőművészekről (Rippl-Rónai József, Egry József, Martyn Ferenc, Würtz Ádám, Reich Károly), irodalmárokról (Weöres Sándor, Kiss Tamás, Kodolányi János, Lengyel Balázs, Kardos Tibor, Paolo Santarcangeli), valamint Fülep Lajosról, a filozófus-esztétáról. A fejezet dokumentumértékű anyaga az a huszonnyolc Rippl-Rónai-levél, amelyet a festő 1899 és 1916 között a Balkay-családnak írt (Dr. Balkay Béla ügyvéd volt Budapesten). Takáts Gyula a levelekhez írott bevezetőjében részletesen szól a korról és a művész akkori életkörülményeiről, eligazítván az olvasót az amúgy jelentéktelennek tűnő adatok és kusza utalások szövevényében.

A *Föld, ég átsüt a művön* ciklus mindössze négy írást tartalmaz. Valamennyi a szülőföldről, Somogyról szól. Mint minden író, költő, Takáts Gyula is fontosnak tartotta, hogy megfogalmazza szűkebb hazájához, annak népéhez, népköltészetéhez, tárgyakban, szokásokban, életformákban tetet öltő szellemiségéhez való viszonyát. A *Népi műemlékeinkről* közelebb áll a történeti néprajzi tanulmányhoz, a *Balaton-i évtizedek* pedig nem más, mint egy sajátos, esszéisztikus recenzió Bertha Bulcsú Balatonról szóló riportkönyvéről.

A kötetzáró ciklus (*Magamról és a mesterségről*) az önéletrajzi indíttatású – többnyire igen rövid – írásokat tartalmazza. Közülük az első három tarthat számot általános érdeklődésre (*Életrajzi levél Juhász Ferencnek, Diákemlékek az Új versekről, Az indulás és a Nyugat*), valamint a *Beszélgetés Bertha Bulcsúval*.

Mányoki Endre

Tandori Dezső: A zsalu sarokvasa.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 397 l.

Tandori Dezső nemcsak alkotója, hanem magyarázója is az irodalomnak. Kevés író mondhatná el magáról, hogy művészi gyakorlatában maradéktalanul kiaknázta e két terület kölcsönhatását. Tandori azok közé tartozik, akik értekező prózát írva sem mondanak le világképük kitágításáról: a címben leírt metafora úgy is olvasható, hogy az irodalom az értékek felkutatásának intézményét jelenti az ember számára.

A *zsalu sarokvasa* két nagy egységre tagolódik. Az elsőben Tandori a magyar irodalom keretein belül marad, a másodikban túllép a hazai alkotótípusok ismertetésén. A tanulmányok beosztásának rendezőelvűül a nyelv mellett feltehetően a világképek rokonsága szolgált.

Az első rész nyitó írása a *Kosztolányi-kettőshangok* című dolgozat. Kosztolányi

életművéhez csakis előítéletektől mentesen lehet közelíteni, mivel Kosztolányi stilizáló alkat volt, a műfaji követelmények gyakorta gúzsba kötöttek. Tandori kétféle *kettőshangzatot* fedez fel. Leegyszerűsített fogalmazással élve: egy műfajra és egy nyelvre vonatkozót. Az előbbi szerint a prózai művek alkotója néha teljesebben mutatja a lírikust, mint a költői szövegeké. A nyelvre vonatkozó kettősség a költői létszemlélet kifejezéséhez felhasznált nyelvi anyag esetlegességeit célozza meg. Tandori ez utóbival foglalkozik részletesen.

Kosztolányi költészete átvilágítja századunk líráját: feltehetően ebből a tényből kiindulva fogalmazódott meg Tandoriban a *Szép Ernőről* és a *Nadányiról* szóló tanulmány ötlete. Az előbbit az választja el a Nyugat első nemzedékének legjobbaitól, hogy nem teremtett új világgépet; néhány viszonylagos önállósággal rendelkező verse azonban e nemzedék számos vívmányát előlegzi. Ezért Szép Ernő még akkor is megéri a felfedezéssel járó fáradságot, ha sokszor megelégedett szokványos költői fogásokkal. Nadányi költészetének éltetője a szerelmi érzés. Életműve a mérsékletesség és az egyszerűség fogalmaival jellemezhető. A *Kassák Lajos materiái* című írás kiragadott példákkal azt a folyamatot szemlélteti, amelyben Kassák – távolról sem egyszeri alkalomként – az avantgarde-től messze eső költői iskolák eredményeit alkotó módon továbbfejlesztette. *Jékely Zoltán* lírája a legbensőbb szívügyei közé tartozik Tandorinak. Költészetének eredetisége mellett három dolgozatban is síkraszáll.

Tandori otthonosan mozog *Ottlik Géza* prózájában. A regényekről készült eszmefuttatások legnagyobb érdeként az említhető, hogy a szerző mindkét mű világgépet a szerkezettől teszi függővé. Gondolatmenetéből óhatatlanul következik az a megállapítás, hogy a *Hajnali háztetők* sem töredékes mű. Az íróról csakis rövid történetinek szemügyre vétele után alakítható teljesebb kép: *A hegy lelke* című korai elbeszéléséből a világgép folytonosságára lehet következtetni. *Örkény* egypercesei kiindulópontjául az ötletesség szolgál, döntő szerepet azonban a szerkesztés kap bennük. A gondolat és a nyelv egymásra rétegzettsége révén hullik ki belőlük minden esetlegesség, a műfaj így teremti meg saját olvasásmódját.

A második rész művei közül bővebb kifejtést *Kafkáról*, *Musilról* és *Karl Kraus*-ról szóló három tanulmánya igényelne. Tandori szerint Kafkához lehetetlen csupán a regényei útján közelíteni, megismeréséhez új nézőpontot rövid prózai írásaiból nyerünk. Musil művének nem a befejezetlenség, hanem a töredékesség a meghatározója. *Az emberiség végnapjai* megértéséhez pedig a legfontosabb szempont a *nyelv* lehet.

Idézés, gondolatjel, zárójel: Tandori értekező műfaja írásjelekkel teletűzdelt próza. Értelmezés és önértelmezés szerves egysége.

Mohai V. Lajos

Tanulmányok.

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének kiadványa, 10–11. füzet. *Sinkó Ervin-életrajz*. Újvidék, 1977–78. 177 l.

A Hungarológiai Intézet *Bori Imre*, *Penavin Olga* és *Utasi Csaba* szerkesztette, Sinkó halálának tizedik évfordulójára megjelent tanulmánykötetében az irodalom- és művelődéstörténeti dolgozatok, műelemzések két csoportba rendeződnek: az első hat

írás – a magyarországi egyetemi acták jellegéhez hasonlóan – a kutatók egyéni műhelymunkájának eredményeit egy-egy nagyobb vállalkozás részlettanulmányainak közvételével jelzi, a második írásegyüttes pedig öt végzős hallgató szakdolgozatának nyit teret. Líraelméleti szempontból és a költői pálya egészét tekintve is figyelemre méltó megállapításokat tesz terjedelmes *Füst Milán*-tanulmányában *Bányai János*, aki a költői nyelv elméleti problémáit is taglalva vizsgálja meg Füst lírai nyelvét, „azt a költői anyagot, amit a vers mutat meg, mégpedig mint a nyelv teljes képéből kiválasztott, sajátosan grammatizált és strukturált nyelvi valóságot”. *Bányai* elemzi Füst pesszimizmusának világszemléleti alapjait is, felderítve a szóihlet jelenségének működési mechanizmusát a versteremtő helyzetek létrehozásában, amit Füst Milán költészete egyik döntő sajátosságaként ír le.

Bori Imre Krúdy *Őszi utazás a vörös postakocsin* című regényének betéteit elemzve a Krúdy-szövegek keltette sajátos effektusként értelmezi a betétek mikrorealista hitelű, hangulatteremtő szerepű és jelentésmódosító újdonságát, fölmérve a jelenség szerepét a pálya egyes szakaszaiban.

Gazdagon adagolt, elemző részletességű tanulmány *Bosnyák Istvánnak* Sinkó 45 utáni pályáját, életművét áttekintő ideológiatörténeti vázolata, amely etika és forradalom, erkölcs és mozgalom alapösszefüggéseinek módosulását elemzi Sinkó utolsó két évtizedének a szerző által hármas szakaszosságúnak tartott fejlődésmenetében. *Bosnyák* a sinkói pályát széles kortörténeti, irodalom- és művelődéspolitikai összefüggésrendszerbe állítva tárgyalja; elemzését *Csáky S. Piroska* olvasásszociológiai, könyvtörténeti szempontból hasznos Sinkó-dolgozata követi, amely a Hungarológiai Intézetben őrzött hagyaték különgyűjteményének eddig föl nem dolgozott 1637 kötete alapján vázolja Sinkó művelődéstörténeti érdeklődését, megjelölve az egyes művek származását, jelezve a különféle irodalmak arányát Sinkó könyvtárában.

Gerold László színháztörténeti tanulmánya ugyancsak Sinkó Ervin emléke előtt tiszteleg, a szerző a századelő ismert budapesti színtársulatának, a Thália Társaságnak nagybecskereki, pancsovai és szabadkai vendégszereplését kíséri nyomon rendkívüli alaposággal – fölhasználva a korabeli sajtó adatait –, jelezve a társulat helyét a korszak művelődési életében, s e vendégszereplés színháztörténeti fontosságát a délvidéki modern magyar színjátszásban.

Penavin Olga az egyetemi oktatás egyik hasznos gyakorlati formájának, a néprajzi, lexikográfiai, szociolingvisztikai terepgyakorlatoknak az eredményeiről számol be.

A tanulmánykötet második csoportjában *Túri Gábor* tanulmányának kivételével (*Ács Károly* versfordításai) a szakdolgozatok mindegyike *Sarkadi Imre: A gyáva* című kisregényének elemzésére vállalkozik; a dolgozatok a szegedi egyetem és az újvidéki bölcsészkar tudományos diákköreinek közös, 1977-es szegedi Sarkadi-ülésszakának anyagai, szerzőik *Mák Ferenc*, *Faragó Kornélia*, *Csányi Erzsébet* és *Túri Tibor*.

Csapody Miklós

Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945.

Szerkesztette: Lagzi István. Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ. Budapest – Szeged, 1979. 123 l.

A kötet a szegedi József Attila Tudományegyetem Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszéke, a Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ és a Polonisztikai Munkaközösség által 1979. szeptemberében megtartott tudományos ülésszak előadásait tartalmazza. A második világháború alatti magyarországi lengyel emigráció a magyar–lengyel kapcsolatok történetének egyedülállóan érdekes fejezete. 1939 és 1944 között a lengyel menekültek gazdag kulturális és irodalmi tevékenységet fejtenek ki. A szegedi ülésszak két előadása foglalkozott a kulturális kapcsolatok kérdéseivel. *D. Molnár István* a menekültek irodalmi tevékenységét mutatta be, elsősorban a Magyarországot és a magyarokat ábrázoló irodalmi műveket. A legszínvonalasabb alkotások közé tartoznak *Kazimiera Itakowiczówna* nálunk született versei és *Stanisław Vincenz* esszéi. *Héjj Klára* a lengyel sajtó irodalmi vonatkozásairól számolt be előadásában. Ekkor ismerkedtek meg kultúránkkal és irodalmunkkal a későbbi műfordítók közül *Kazimiera Itakowiczówna*, *Tadeusz Fangrat*, a tudósok sorából *Jan Reychman*, a varsói egyetem magyar tanszékének későbbi professzora.

K. Gy. Cs.

Tardy Lajos: Régi hírünk a világban.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 330 l.

Tardy Lajos történettudós jórészt a Magyar Nemzetben közreadott publicisztikai megfogalmazású írásaiból gyűjtött össze egy kötetre valót, Magyarország és külföld kapcsolatát nyomonkövetve nyolc évszázadon át. Az összeállítás bevallott célja az érdekesség felkutatása, a figyelem felkeltése még kidolgozatlan témák, fehér területek iránt. Tardy kötetéből az irodalommal foglalkozó szakember is kaphat inspirációt, hiszen a hazánkat érintő idegen, illetve a külföldet megismertető magyar útleíró-irodalom számtalan érdekességét sorakoztatja fel a szerző. Csupán ízelítőül ragadva ki néhány címet: *Az első orosz útleírás Magyarországról, XVI. századi magyar útleírás a Szentföldről és Egyiptomról, Puskin magyar kapcsolatai, Jókai és Grúzia.*

Külön ki kell emelnünk a kötet tipográfiáját, valamint azt, hogy Tardy Lajos élvezetesen megírt könyvét sok tanulmányozásra érdemes, gonddal válogatott illusztráció (térkép, metszet) díszíti.

N. S. K.

Thuróczy János: A magyarok krónikája.

Fordította Horváth János. Magyar Helikon, 1979. 563 l. (Bibliotheca Historica)

A pompás kiadvány, melyet az 1488-ban készült ősnymtatvány akkori díszkiadásának színezett fametszetei illusztrálnak (Gottl Egon felvételei), a viruló sorozat eddig legnagyobb teljesítménye. Nem külleméért azonban, hanem a misszió miatt,

amit teljesít: történeti irodalmunk bizvást botrányosnak nevezhető adósságát rója le végre-valahára legnagyobb hatású krónikásunk munkájának közkinccsé tételével. Bármily hihetetlenül hangzik is, tény és való, hogy Thuróczy János, aki a 15. század végén összefoglalta és betetőzte a középkori hazai krónikairás eredményeit, és ezzel utat nyitott az akkori legmodernebb, humanista igényű feldolgozások előtt, akinek munkássága úgyszólván a 19. század második feléig, talán még azon is túl meghatározta a magyarság történeti tudatát, és rögzítette azt az ismeretanyagot, ami régibb múltunkról idehaza és külföldön tudni illett, ez a Thuróczy János mindeddig ismeretlen volt a szakma legbelsőbb körein kívül. Olvasóinak tábora a latintudással együtt fogyatkozott, napjainkra szinte-szinte már semmivé. Történeti irodalmunk legtávlatosabb jelentőségű alkotásának nem volt teljes magyar nyelvű szövege. Persze, az anomália, amit Horváth János most kiegyenlített, nem alaptalan: magának a latin szövegnek sincs megbízható, modern kiadása; hozzáférhető sincs. Talán ez sem hihető, de ez is való: a *Chronica Hungarorum*ot utoljára 1744-ben adták ki. (Igaz, egy páran újra lenyomatták ezt még a 18. században.) A használható latin szöveg hiánya nyilván nem egyet riasztott vissza azok közül, akik egyébként talán hajlottak volna a dologra. Kedvezőbb feltételek mellett sem lett volna könnyű feladatuk: a középkorias latinsággal fogalmazott mű izzadásgó próba elé állítja azt, aki meg akar bírkozni vele, a legfelsőbb szintű ismereteket követeli mind a klasszikus, mind a hazai latinságban, a középkori irodalomban, történelemben. Mondanunk sem kell, micsoda körültekintést és invenciót követel a történelmi, jogi, teológiai, filozófiai témáinak modern és közérthető magyar megfelelőinek megkeresése, méghozzá úgy, hogy tartalmukat is megőrizzék. Horváth János – úgy látszik – könnyedén megbirkózott feladatával, ámbár meg kell mondanunk, munkájának részletekbe menő értékelésére csak akkor lesz majd lehetőség, ha egyszer láthatóvá válik az az eredeti textus, amihez hozzámérhetjük. A jelek szerint az említett 1744-es Schwandtner-féle kiadásra támaszkodott, de a korábban már vitatott részeknél igénybe vette a szerzői kéziratnak tekinthető ősnymotatvány szövegét is.

A kötetben tehát most már olvasható a teljes krónika magyarul, utószóként a fordító torzónak maradt tanulmánya, egyben utolsó, sajnálatosan töredékes írása, meg a szöveghez csatlakozó jegyzetanyag (Boronkai Iván gondozásában): három hűján 800 megjegyzés, hogy kiegészítse, magyarázza, pontosítsa, a történettudomány mai álláspontjához szabja a Thuróczy által közöltek.

Kulcsár Péter

Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 396 l.

A középkori Erdélyben csupán az elemi ismeretek oktatására nyílt lehetőség a káptalani iskolákban, a magasabb szintű, korszerű tudás és szakismeret kizárólag a külföldi egyetemeken volt elsajátítható. Az egyetemjárás adatainak számbavétele ezért Erdély középkori művelődéstörténetének vizsgálatához nélkülözhetetlen feladat. Tonk Sándor a *peregrinatio academica* történetét kíséri nyomon a kezdetektől, a XII. század végétől 1520-ig, a rendelkezésre álló, hozzáférhető források teljességre törekvő feldolgozásával. Könyvének nyitó fejezeteiben áttekintést ad a középkori egyetemalapítások

társadalmi előfeltételeiről s az egyetemalapítások kronológiai rendjéről. Tüzetesebben ismerteti Párizs és Bologna egyetemének kialakulását, fakultásait, szervezeti felépítését, mert ezek mintául szolgáltak a későbbi egyetemalapítások számára. Bemutatja az itáliai és a közép-, valamint kelet-európai (prágai, krakkói, bécsi stb.) egyetemek kialakulásának történetét is.

A források töredékes volta ellenére Tonk Sándor 2496, külföldi egyetemen tanuló erdélyi diák tanulásáról tud adatokkal szolgálni. Ez a szám tekintélyes ugyan, de nem elhanyagolható körülmény, hogy az egyetemekre beiratkozott diákok közül igazolhatóan csak 521 fejezte be tanulmányait. A diákok többsége elkezdte tanulmányait, de különféle (főként anyagi) okok következtében befejezni nem tudta, s csak kevesen szerezhették meg a baccalaureus vagy a magister címet. A diákok túlnyomórészt a bölcsész-fakultáson vizsgáltak, a jóval hosszabb tanulmányi időt követelő orvosi és (különösen) teológiai karokon viszont csak elenyésző számban.

Már a XII. század végén megjelenik egy erdélyi diák a párizsi egyetemen, a külföldi egyetemek rendszeresebb látogatása azonban csak a XIV. század közepétől figyelhető meg, létszámuk állandó növekedése pedig a század utolsó negyedétől. Legtöbben a közelebb bécsi és krakkói egyetemet látogatták. Tonk Sándor vizsgálatai szerint kezdetben kizárólag az egyházi, káptalani jövedelmekre támaszkodó klerikusok, vagy főrangú származásúak kereshették fel a külföldi – párizsi és itáliai – egyetemeket, s csak a XIV. századtól indul meg az alacsonyabb sorból (a városokból, kisenemesi, szabadparaszi rétegekből) származó ifjak egyetemjárása. Tonk Sándor sokoldalú jellemzést ad diákjainak sorsáról: felidézi az egyetemekre való utazás fáradalmait, bemutatja az egyetemi diák-közösségek mindennapjait, az oktatás anyagát, jellegét és a vizsgákat. Fejtegetéseit számos, az adatokat jól áttekinthető-idéző táblázat, grafikus ábrázolás kíséri, s könyvének mellékleteként pedig közli a külföldön tanuló erdélyi diákok teljes névsorát és a tanulmányaikkal kapcsolatos adatokat.

A könyv eredményei alapot adnak a további kutatáshoz, főként az egyetemjárt középkori erdélyi értelmiségi réteg általánosabb művelődéstörténeti szerepének vizsgálatához.

Komlowszki Tibor

Tözsér Árpád: Genesis.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 166 l.

A csehszlovákiai magyar líra egyik legeredetibb, keveset publikáló költőjének új könyve, a *Genesis*, kísérlet; a többnyire régi, kötetekből már ismert versek közé Tözsér Árpád esszéit is beiktatta, s ezzel olyan ok-okozati összefüggésbe állította verseinek egyik csoportját, amely közelvisz a vágyott célhoz: „egy emberi és költői eszmélet kialakulását, történetét nyomozza visszafelé az időben.”

A *Genesis* öt fejezete (*Vetítés, Meditationes del Quijote, Nyelvtáj, Szégyen, Jövön innen, múlton túl*) közül a *Nyelvtáj* csak prózát közöl, és interjú zárja a kötetet, mintegy foglalatát adva a bevezető esszében (*Előszó helyett: Gyalog egy vers határában*) megfogalmazott gondolatnak.

Tözsér versciklusokat összekötő vallomás-sora arról a nemzedékről beszél, amely

– a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején – a magyar határon átszökődve végezte Magyarországon az iskolát, s a „jégtörő február” (a magyar nemzetiség jogainak visszaállítására) után nem fogadta el a fölkinált magyar állampolgárságot, hanem visszament a szülőföldjére tanulni, dolgozni. Ez az érzékeny, szülőföldhöz való ragaszkodás szemléletét is meghatározza: az egyetemes magyar irodalmon belül azokat az írói értékeket is a csehszlovákiai magyar irodalom előzményei közé sorolja – ebben a hagyományt alakító-kereső törekvésében rokon a jugoszláviai Bori Imrével –, amelyek (például Szenci Molnár Albert, Mikszáth művei) a szűkebb haza (írói, erkölcsi, társadalompolitikai) arculatát is formázták. Bár Tőzsér „palóc-élménye” más, mint Mikszáthé – saját szavaival: „többnyire komorak, sokszor tragikusak” –, a magyar próza klasszikusában azt a művészt tiszteli, aki hangot tudott adni a provincia dolgainak, s evvel egyben egyetemessé tette egy jellegzetes népcsoport (és táj) embereinek küzdelmét.

Figyelemreméltó az is, amit *Gömörország* (A szlovákiai magyar irodalom faluja) kapcsán Tőzsér a szintén Gömörből származó szlovák íróval, Valdimír Mináč-csal némiképp vitatkozva (annak meglátásait kiegészítve?) mond. Mináčot elsősorban, érthetően, Gömör szlovák jellege érdekli, s „a fordulat előtti magyarosító törekvések” szempontjából érzi Gömört ’elvágottnak’, míg Tőzsér a beszélt nyelv dallamvilágában látja a határt: „A tőle keletre és délkeletre eső magyar nyelvterületekről a nyelve vágja el.” Az a nyelv, amely – saját megfigyelései is megerősítik ebben – „gazdag intonációjára, a magas és alacsony hangfekvéseket bravúrosan váltogató zengése miatt a más nyelvjárásokon nevelkedett magyar fül számára talán nem is hat magyarnak”.

Tőzsér, verseiben főképp, de esszéiben is, fölmutatandó „tárgyához” mindig elsősorban gondolati úton közelít, de analízáló hajlama nem zárja ki – s erre a *Genezis* szép példa –, hogy ne szóljon érzelmi tartományáról (szülőföld, haza, nyelv). Legfontosabbat, saját gondolatainak messze túlmutatót, éppen a dunaszerdahelyi fiatal íróbarátaihoz küldött „levélben”, a „*Nyelvtáj*” és *irodalomban* mond. Forbáth Imre 1938 utáni elnémulását (s ha írt is verset, az nem volt jó) nem csupán a fasizmus uralomra jutása és Csehszlovákia széthullása magyarázza, hanem az is, hogy a költőnek „először a londoni emigrációban, később az ostravai, majd a teplicei idegen nyelvűségben egyszerűen megszakadt a kapcsolata a *beszélt magyar nyelvvel* (Tőzsér kiemelése!), a költészetnek azzal a mindenkori *kristályos matériájával* (Forbáth kifejezése), amit a nyelvészek Saussure óta *parole*-nak hívnak, de amit én inkább a nép élő, eleven, naponta alakuló költészetének neveznék”. S mikor Tőzsér azt mondja, hogy a Magyarország határain túl élő magyar írók fokozottabb mértékben vannak kitéve a Forbáthnál fölmutatott veszélynek, arra is felel, hogy miben látja e veszély elhárítását: az erős kritikai és önkritikai érzékben.

Szokolczay Lajos

Tudományos-fantasztikus, utópisztikus, fantasztikus művek bibliográfiája.

Összeállította: Cs. Bezerédy Ágnes, Csiszár Jolán. Kiadja a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, Miskolc, 1979. 434 l.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján jelentek meg a magyar literatúrában a tudományos-fantasztikus irodalom első hírnökei, s mindössze egy évtized kellett hozzá,

hogy nálunk is diadalutát fusson be ez a műfaj. 1972-ben indult meg a Galaktika, a sci-fi irodalom antológiája, *Kuczka Péter* szerkesztésében, amely már túlhaladt a 40. számon, s kezdeti 20–30 ezres példányszám után most már 100 ezer példányban jut el az olvasókhoz. A nagyszámú érdeklődő igényét elégíti ki a Kossuth és a Móra Kiadó tudományos-fantasztikus könyveket közreadó sorozata is. A sci-fi alapja és lelke a meglevő eredményekre épített tudományos spekuláció: a jövő – jóval ritkábban a múlt – tudományos mezbe öltöztetett mítosza. Van benne bőven adagolt képzeleti anyag, jóslat, prófécia, futurológiai töprengés, irracionális ábránd és álom.

Ezt a műfaji sokarcúságot vették figyelembe a miskolci II. Rákóczi Ferenc Könyvtár kiadásában napvilágot látott bibliográfia összeállítói (a szerkesztőkön kívül az anyaggyűjtésben még további nyolc szakember is részt vett). A kiadvány az 1970-ben megjelent bibliográfia javított és bővített második kiadása, a magyar nyelven – vagyis magyar szerző tollából és külföldi szerzőtől fordításban – megjelent tudományos-fantasztikus, utópisztikus, fantasztikus művek jegyzékét adja, a kezdetektől 1975-ig bezárólag, 2644 tételt sorolva fel. A feltárt anyag két nagy részre tagolódik. Az első a szépirodalmat tekinti át, hagyományos műfaji bontásban (regény, elbeszélés, vers, egyéb), a második a szakirodalmat fogja össze, figyelemre méltó rend szerint (anticipáció, fantasztikus hipotézisek; tanulmányok az SF témaköréből; életrajzok, könyvismertetések, kritikák; bibliográfiák). Kitekint a bibliográfia a fantasztikus művészetre, a film- és képzőművészetre, és külön fejezetet kapott az SF konferenciák, klubok, szövetségek működéséről beszámoló cikkek regisztrálása is. Név- és címmutató teszi jól áttekinthetővé és könnyen használhatóvá az óriási anyagot feltáró bibliográfiát.

B. Hajtó Zsófia

Váci Mihály összegyűjtött művei.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 1590 l.

A költő eddigi legteljesebb, nem kritikái kiadásához *Illyés Gyula* írt rövid bevezetőt. Az utószóban *Váci Mihályné* – a kötet sajtó alá rendezője – ismerteti a könyv felépítését, az eredeti megjelenésektől eltérő módosításokat és azok indoklását. Az első részben a lírai költemények találhatók az egyes kötetek megjelenési sorrendjében. Az elbeszélő költemények csoportjában – szám szerint négy tartozik ide – ez a kötet közli először teljes terjedelmében a *Délnek úszó jéghegyen* címűt. A költő halála után *Toldi feltámadása* címmel megjelent összegyűjtött prózai írásai alkotják a harmadik csoportot, ebből öt kisebb cikket kihagytak és az eredeti koncepciót – a jobb áttekinthetőség végett – némileg átrendezték.

G. M.

Vadas József: A konstruktőr. (Kassák Lajos képzőművészeti munkássága.)

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 179 l.

Az új megállapításokat tartalmazó, világos szerkezetbe foglalt tanulmány a képzőművész Kassák pályáját tekinti át. Legfőbb értéke, hogy nem elégszik meg Kassák-

nak az avantgarde képzőművészetről és irodalomról szóló programnyilatkozatai, manifesztumai, tanulmányai értelmezésével és kommentálásával, hanem a teoretikus-ideológus gondolati útjának fölrajzolása mellett részletesen foglalkozik grafikaival, konstruktivista és hagyományos formájú képeivel, tipográfiáival, reklámterveivel. A képzőművész Kassák munkáinak ezt a fajta elemző bemutatását mindeddig nélkülözőnk kellett. A hatvanas években, amikor az avantgarde-kutatás Magyarországon is lendületet kapott, általában az avantgarde elfogadtatására, művészettudományi értelmezésére, legfőbb vonásainak tudatosítására volt szükség. Vagyis arra, hogy az irodalomtörténet és a művészettörténet bebizonyítsa: az avantgarde nem a modern irodalom (művészet) rothadási terméke, nem a dekadencia mocsári virága, hanem számos értékes kezdeményezés, forradalmi kísérletezés kútfeje. Ezt az elméleti tisztázó munkát a képzőművészet területén Aradi Nóra, Körner Éva, Németh Lajos, Passuth Krisztina, Szabó Júlia végezte el és csak ilyen alapozás után lehetett gondolni a részlettanulmányokra, a művek elemzésére, a pozitív és negatív tendenciák szétválasztására. Vadas József kismonográfiája – építve az elméleti kutatásokra, a terepfölderítők munkájára – ezt a részletekig hatoló elemzést végezte el, sikeresen, sok eredeti megfigyelést közölve tárgyról.

A tanulmány áttekinti Kassák egész életművét, a tizes évektől a hatvanas évekig, középpontba állítva képzőművészeti munkásságát. A szerző abból indul ki, hogy Kassák elsősorban író volt, s noha például a húszas évekbeli képzőművészeti tevékenységét rendkívül magasra lehet értékelni, mindenkor a költő és a prózaíró műve a meghatározó, ami nélkül képarchitektúráját sem lehet igazán megérteni. Vadas József nemcsak érintőlegesen foglalkozik Kassák irodalmi alkotásaival, hanem – ahol szükséges, így a tizes-húszas évekről szólva – elemzően tárgyalja a verseket, hogy föltárhassa az összefüggéseket szépirodalom és képzőművészet között.

Ugyanilyen kapcsolatokat kereső szándékkal vizsgálja Kassák ideológiai-politikai megnyilatkozásait és nézeteit. Kassák műve, kiváltképpen az avantgarde-periódusban, erős ideológiai-világnézeti-politikai töltést kapott; megértéséhez tehát szükséges a politikai helyzet áttekintése is. A szerző nem tér ki a bonyolultabb kérdések taglalása elől, ez föltétlenül javára válik a dolgozatnak, még akkor is, ha egyik-másik megállapítását elnagyoltnak kell tekintenünk.

A tanulmány árnyalt gondossággal elemzi Kassák festői, képzőművészeti pályáját és ezzel együtt, persze csak vázlatosan, áttekinti a magyar képzőművészeti avantgarde történetét is. Vadas tanulmányának ez a tulajdonképpeni tárgya, melyet kiválóan ért és ismer; jól tájékozott a nemzetközi vonatkozások rengetegében és a számba vehető szakirodalomban is. Hozzáértéssel elemzi Kassák konstruktivizmusát, képarchitektúráját, kollázsait, montázsait, grafikai műveit, plakáatterveit, tipográfiai elgondolásait, hagyományos modorban festett képeit. Részletesen foglalkozik Kassák képzőművészeti írásaival, kritikáival és két ilyen tárgyú könyvével. Legjobban épp azok a fejezetek sikerültek, melyekben Vadas a képzőművész Kassák műveit ismerteti és értékeli. Érdemes külön kiemelni, hogy a szerző méltányoló hangon ír Kassák munkáiról, de nem hallgatja el kritikai észrevételeit sem. Rámutat művei gyarlóságaira, kezdetlegességeire és következetlenségeire is.

A kismonográfia írója az avantgarde egész történetét tartja szem előtt, ami azt jelenti, hogy tanulmánya művészettudományi szempontú. Összefüggő egésznek tekinti a

művészetet és az ún. alkalmazott művészetet: költészet, széppróza, festészet, építészet, iparművészet, reklámgrafika nem különül el egymástól éles határokkal; egyik tevékenységi forma a másikat magyarázza és értelmezi. Ez a módszer hozzásegítette Vadas Józsefet ahhoz, hogy felismerje az átmeneteket, például azt, hogyan kapcsolódott egymáshoz a húszas évek elején Kassák művében a vers, versgrafika (vizuális költemény), a tipográfiai kompozíció; a kollázs és a képarchitektúra; vagy a kollázs és fotomontázs.

Kassák elsősorban író és mint írónak van kiemelkedő szerepe a 20. századi magyar és közép-európai művészetben. A tanulmány az író Kassák jobb megértéséhez is fontos adalékokat, szempontokat, esztétikai megfigyeléseket nyújt, elsősorban avantgarde korszakához, de nemkülönben az 1945 utáni tevékenységéhez, az ötvenes-hatvanas évek alkotói periódusához. Neo-konstruktivista képei közelebb visznek lírája mélyebb megismeréséhez és távolabbi analógiaként, az új-avantgarde egynémelyik irányának, így a konkrét költészet, vizuális irodalom alkotóelveinek megsejtéséhez is.

A szép kiállítású könyv, melynek borítóját a Kassák-tanítvány Fajó János tervezte, 32 oldal fekete és 4 oldal színes mellékletet is tartalmaz.

B. M.

Vajda János Összes Művei. VII. Publicisztikai írások 1855–1864.

Szerkeszti: Barta János. Sajtó alá rendezte: Miklóssy János, Seres József, M. Varró Judit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 990 l.

Közismert tény, hogy Vajda János életműve nemcsak a 19. század második felének lírájában központi jelentőségű, hanem kora sajtóviszonyaiban is. Ezt a tényt bizonyítja most új oldalakról, új ismeretek sokaságával a kritikai kiadás vonatkozó kötete, amely szorosan kapcsolódik a *Politikai röpiratok*at egybegyűjtő darabhoz (VJÖM VI.).

Kényszerkatonáskodása és egy-két hivatalnoki esztendő után 1855-ben lett Vajda a Magyar Sajtó munkatársa, és hírlapírói tevékenysége – hol publicistaként, hol szerkesztőként – szinte haláláig hézagtalan. Ennek a munkának első periódusát dokumentálja az ÖM jelen kötete a költő életének nagy törésvonaláig, 1864-ig, amikor Bécsbe kényszerült távozni, ellehetetlenülven a hazai irodalmi viszonyok között. A kötet a Magyar Sajtóban és a Pesti Naplóban közölt glosszák mellett a Vajda által szerkesztett Nővilágban és Csatárban megjelent cikkeit gyűjti össze: glosszákat, „leveleket”, tárcákat, szemlélő és publicisztikai írásokat. Az ismert és az újonnan felfedezett, azonosított művek így együttesen jelentősen árnyalják Vajda eme pályaszakaszát, de újdonsági működését általában is: mindenfajta közügy iránti érzékenységét, közművelő hevéletét, igazságkereső szenvedélyét, villogó elmeélet, aktualitásérzékét, s a kortársak egy részétől értetlenséggel fogadott sajátos „párton kívülien” pártos politikai fölfogását. A kötet legfontosabb újdonsága, hogy meghúzza azokat a koordinátákat, amelyek között Vajda újságírói és szerkesztői munkáját kifejtette. Sajtóbeli tevékenységének visszhangja természetesen a *költő* megítélését is meghatározta. Így újabb vonásokat tudunk fölrajzolni Vajda személyiség-képére, jobban látjuk elmagányosodásának folyamatát, a rideg külön szerepébe kényszerülését, hiszen nemcsak „ultrademocraticus irányú” volt sértő bizonyos körök számára, de egyénisége is. Véleménye nem ritkán sértés, határozottsága elfogultság, eredetisége személyeskedés. E tekintetben különösen

tanulságos a Csatar „Kispuskatűz” rovata, ahol – egyebek mellett – Arany-ellenes elfogultságának is hangot adott.

Alexa Károly

Valóság és varázslat.

Tanulmányok századunk magyar prózairodalmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára. Szerkesztette: Kabdebó Lóránt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1979. 322 l.

Századunk két nagy írójának centenáriuma adta az ötletet, hogy egy tanulmánykötet világítsa meg prózairodalmunkat, s a Móricz és Krúdy által is képviselt műfajokat. A *Kabdebó Lóránt* által szerkesztett kötetben irodalomtörténészek és kritikusok mutatják be – egy-egy alkotó vagy műalkotás tükrében – a 20. századi prózánkat. A megközelítési módok különbözők: a műhelytanulmánytól a vitairatig, a vallomásig sokféle írás olvasható a *Valóság és varázslat*ban.

A századunk első jelentős regényét alkotó *Kaffka Margitról* (mint előfutárról) – a *Színék és éveket* elemezve – *Bodnár György* ír. „A Színék és évek impresszionista természete mindenekelőtt a kompozícióban nyilatkozik meg” – állapítja meg.

A *valóság vonzásában (Móricz-problémák)* című részben négy tanulmányt találunk. *Tóth Dezső Móricz Zsigmond forradalomszemléletéhez* címmel a *Tündérbertől*, *Báthory és Bethlen alakjáról* ír. *Tóth Dezső* szerint „Bethlen Gábor alakja sokban tisztább és egyértelműbb, mint Báthoryé. Karakterében és Báthoryhoz való viszonyának jelentésében az fejeződik ki: ha ilyen tragikus sorsuk volt a magyar forradalmaknak, akkor hát ne így, lázadással és forradalommal törjünk a tündérbert megvalósítására, de békés, kitartó polgári szorgalommal...”. *Kántor Lajos* a balladisztikus novellaforma történetét vázolja föl *Bródytól, Móricztól Tamási Áronig és Sütő Andrásig*. *Nagy Péter* a *Barbárokat* elemzi. *Pomogáts Béla Riport és novella (Móricz Zsigmond a bádogváros lakói között)* címmel értekezik. *W. Somogyi Ágnes* a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményéből 38 fotót közöl.

A *varázslat műhelye (Krúdy-problémák)* című fejezetet *Sötér István* tanulmánya (*Krúdy és a megállított idő*) vezeti be. Proust és Krúdy módszerét összevetve Sötér úgy látja, hogy „a megtalált idő helyett Krúdynál: megállított idővel találkozunk”. *Bori Imre* az író utolsó pályaszakaszának kérdéséhez szól hozzá, s a *Purgatórium* című kisregényben a közlő-leíró törekvések erősödését emeli ki. *Kemény Gábor* dolgozata Krúdy stílusát – az állandóság és változás szempontjából – világítja meg. *P. Macht Ilona* 52 Krúdy-képet gyűjtött össze.

A *Kortársak* című részből kiemeljük *Németh G. Béla* írását, mely líra és epika váltakozását vizsgálja a *Kosztolányi-életműben*, *Szegedy-Maszák Mihály* az *Esti Kornél*-novellák jelrendszerét, tér- és időbeli viszonyait, az elbeszélő helyzetet, s a világképet elemzi. *Rónay László Babits Timár Virgil fia* című kisregényéről ír. *A feleségem történetét*, *Füst Milán* regényét *Kis Pintér Imre* kulcsműként, összefoglaló, szintézisigényű alkotásként tárgyalja. *Tarján Tamás Tersánszky J. Jenő* regényeinek egyes szám első személyű előadásmódjából indul ki, *Kelevéz Ágnes* pedig a két *Karinthy*-regény (*Utazás Faremidóba, Capillária*) és *Szathmáry Sándor Kazohiniája* közötti tematikai és

szemléletbeli összefüggéseket tárja föl. — A *Felvillanó arcok a harmincas évekből*, a *Tudósítás az új világról* és a *Visszatekintés* címek alatt Komor András, Márai Sándor, Hevesi András, Gelléri Andor Endre, Kassák Lajos, Illyés Gyula és Ottlik Géza prózájáról olvashatunk tanulmányokat.

Olasz Sándor

Vázlatok Arany Jánosról.

Kiadja az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, Budapest, 1979. 191 l.

Az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének kiadványa a tanszék nyolc munkatársának tanulmányát tartalmazza. A címben szereplő „vázlatok”-at az előszó azzal magyarázza, hogy az írások egy egyetemi szemeszter széljegyzetei, anyaguk még nem véglegesen befejezett. E megszorítás ellenére új Arany-értelmezést ígér olvasóinak.

A nyolc tanulmány közül négy egy-egy vers elemzése, értelmezése — az 1850-es évek elejétől Arany pályája végéig. *F. Mándi Ildikó* (Élmény és hangulat. Arany János: Hajnali kürt) az 1851-es Hajnali kürtöt erősen zenei fogantatású versnek tartja, zenei szerkezeteket és hatásokat keres benne, zenei terminusokkal írja le. *Mikó Krisztina* A walesi bárdok-kal foglalkozik A helytállás példázata című írásában, a magatartásformák szimbólumrendszerét vizsgálja. *Alexa Károly* (A megbékélés költészete. Arany János: A lepke) A lepke című vers alapmotívumát indoeurópai mitológiai háttér segítségével elemzi. *Csűrös Miklós* (Ez az élet... Versértelmezés) Arany e kései versében kevesebb szkepszist, de több halálvágyat tételez, mint a korábbi elemzések.

Filológiaiilag a legkiérleltebb *Kiczenko Judit* (Az elnyomatás költészete. 1850.) tanulmánya. Egyetlen év, 1850 szellemi légkörét és változásait vizsgálja. *Nagy Miklós* rövid kötetzárója nemcsak Aranyról, hanem Aranyról is szól: Goethe magyar utóélete a XIX. század közepén címmel. *Mezei József* kötetnyitó írása (A „magyarok szimfóniája”. Jegyzetek Arany Jánosról) jelzi címében a legátfogóbb újraértelmezési szándékot. Arany epikáját tárgyalja a szakirodalom eredményei alapján. *Gergely Gergely* (A nemzeti „fájdalom” lírája. Arany János négy verséről. 1849–1861.) a Válság idején, a Kertben, a Mint egy alélt vándor... és a Magányban című verseket egy élménykör variációiként vizsgálja.

A kötet az ELTE sokszorosító üzemében készült, sajnos, elég sok sajtóhibával.

Zentai Mária

Velikaja Oktjabrszkaja Szocialiszticeszkaja Revoljucija i vengerszkaja literatura.

Nauka, Moszkva, 1979. 301 l.

A *Nagy Októberi Szocialista forradalom és a magyar irodalom* című tanulmánykötetnek a szerkesztőbizottsági előszóban is megfogalmazott célja az, hogy bizonyítsa: az 1917-es októberi oroszországi forradalom hatása nem korlátozódik a magyar Tanácsköztársaság időszakára, és a későbbiekben sem kizárólag az elkötelezetten marxis-

ta-leninista eszmeiségű művészek és irodalmárok gondolkodására gyakorolt befolyást, hanem az egész haladó magyar szellemiségre, beleértve annak szinte valamennyi képviselőjét és irányzatát.

A kötet – két részben – kilenc magyar és két szovjet szerző tizenhárom tanulmányát foglalja magában. A két fő fejezet (*Az irodalmi folyamat fő szakaszai és tipológiai sajátosságai*, illetve *A magyar szocialista irodalom kiemelkedő képviselői*) a címekben megadott tematikától némileg eltér, ugyanis a második részben kapott helyet Botka Ferenc *A szocialista realizmus útján (A magyar szocialista irodalom a Szovjetunióban)* című filológiai-művelődéstörténeti tanulmánya, amely kevésbé kapcsolódik a fejezet portréihoz és pályaképeihez, mint az első rész Lengyel Béla-tanulmányához (*A szovjet irodalom Magyarországon*), valamint Oleg Rosszijanov *A szocialista realizmus geneziséről a magyar irodalomban (történeti-tipológiai megközelítés)* című írása, amely nyilvánvalóan a kötet szerkezet zártsága okán került e fejezet – s egyben az egész anyag – végére, bár tematikailag ez is az első részhez tartozik inkább, mintsem a másodikhoz.

A kötet tanulmányainak sorát Szabolcsi Miklós korrajza nyitja meg (*A szocialista forradalmak korszaka és a húszas-harmincas évek haladó magyar irodalma*). A szerző ebben átfogó képet ad a magyar történelem és társadalom legfőbb sajátosságairól a tárgyalt periódusban, s ezek függvényében láttatja a magyar irodalmi élet jelenségeit és tendenciáit. Több szempontból is nélkülözhetetlen a külföldi olvasó számára e tanulmány ismerete. Magyarország gazdasági-társadalmi-politikai fejlődése jelentős mértékben eltér a kor Európájának országaitól, így a Szovjetunióétól is. Ahhoz, hogy az olvasó megfelelően értelmezhesse a magyar irodalmi alkotásokat, ezen objektív meghatározottságokkal tisztában kell lennie. Szabolcsi Miklós írása e célnak megfelelően különválasztja a kor irodalmi alapirányzatait (szocialista forradalmi irodalom, népi-demokratikus irodalom, humanista irodalom), megjegyezve, hogy minden esetben szükséges az ideológiai és esztétikai-poétikai szempontok együttes érvényesítése, valamint azt, hogy ezek az irányzatok nem merev korlátok közt futottak; számos átfedés, számos határeset található az egyes életművek illetve alkotások között. A tanulmány másik igen fontos része az irodalmi folyamat időbeli periodizálása. A szerző – a magyar irodalomtörténeti kutatásoknak megfelelően – hat korszakot különböztet meg. Az 1917–19-es időszaktól, melyet Ady Endre neve fémjelez, a harmincas évek végéig, a negyvenes évek elejéig, amikor az erősödő fasiszta fenyegetés még erősebben polarizálta a magyar irodalom erőit, de amely periódusban a megosztottság ellenére is igen jelentős ellenzéki irodalom bontakozott ki az országban.

A továbbiakban a szerző a vázolt elvnek és korszakolásnak megfelelően részlete-sen áttekinti a két világháború közti magyar szellemi élet legfontosabb szintereit (a folyóiratoktól a könyvkiadásig) és irodalmi irányzatait.

Az első rész tanulmányait Köpeczi Béla *A szocialista realizmus: az új korszak művészete* című írása vezeti be. A szerző ebben a szocialista realizmus elméleti alapvetését adja, elsősorban a marxizmus klasszikusainak művei alapján, s többnyire külföldi irodalmárok példájára hivatkozva.

A fejezet egyik legjellemzőbb tanulmánya József Farkasé (*A Magyar Tanácsköztársaság irodalma és helye a szocialista világirodalomban*). A szerző mindenekelőtt a proletárdiktatúra jelentőségét méltatja, ezen belül is annak kulturális politikáját. Meg-

állapítja, hogy a tanácskormány művelődéssel kapcsolatos kezdeményezéseit a haladó értelmiség legnagyobb része a kezdetektől fogva támogatta. Ennek okaként azt nevezi meg, hogy a kultúrpolitika nem zárta ki a nem szocialista érzelmű művészeket sem az irodalmi életből, ellenkezőleg: megadta minden alkotónak a további kibontakozás lehetőségét.

József Farkas ugyanakkor nem feledkezik meg a Tanácsköztársaság korának belső ellentmondásairól sem. Ezek kulturális vetületeként azt a lassú polarizációt említi, amely az idő haladtával az egyes irányzatok között, illetve ezeken belül végbement. „A haladó írók és művészek egy része nem értette meg a polgársággal szembeni forradalmi terror szükségességét és félreállt, elsősorban azok, akiket pacifizmusuk állított a tanács hatalom oldalára” – írja. E belső ellentmondások pregnánsan jelentkeztek a Kassa köré csoportosult avantgarde soraiban. A tanulmány írója nem feledkezett meg az irodalmon kívüli művészeti ágakról sem: Uitz Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Pór Bertalan, Ódry Árpád és Beregi Oszkár nem csak a nevével szerepel a cikk oldalain.

Illés László A magyar szocialista és antifasiszta irodalom történetéből című írása a szocialista irodalom eseményeit a munkásmozgalom szempontjából tárgyalja. A művészeket így szükségképpen háttérbe szorítják a történeti-ideológiai szempontok, ám e „negatívumért” kárpótolja az olvasót az a tényanyag, amely segít eligazodni a kor Európájában és a szovjet politika alakulásában.

Jurij Guszev A húszas-harmincas évek magyar és szovjet költészetének tipológiájához című tanulmánya a magyar mellett a korabeli szovjet költészetet is vizsgáló daisi körébe vonja. Az irodalmi komparatiztika és hatáskutatás eszközeivel elemzi a két irodalom mechanizmusait és eredményeit. Guszev véleménye szerint az adott időszakban a magyar és a szovjet irodalom lényegileg hasonló tendenciákat mutat. Az azonos vonalú fejlődésről alkotott véleményét arra alapozza, hogy mind a szovjet, mind pedig a magyar irodalomban három egymástól különböző írócsoport, irányzat létezett: az elkötelezett, pártos baloldaliak; a szélsőjobb oldalon álló, a reakciót kiszolgáló írók; és az e két tábor között ingadozó értelmiségiek, a polgári humanisták. Guszev természetesen disztingváltan szemléli e tendenciákat, hiszen azok nem egyforma súllyal voltak jelen a két ország irodalmi életében, ám végezetül megállapítja: „Íly módon a magyar forradalmi költészet... ugyanazokat az etapokat járja be, mint a szovjet”.

Oleg Rosszijanov már idézett tanulmánya szintén összehasonlító irodalomtörténeti jellegű. A tanulmány legérdekesebb lapjai azok, amelyeken a szerző párhuzamokat állít fel. Ezek között különösen helytálló a Csehov – Kosztolányi és Móricz – Tolsztoj korreláció, s meglepő voltában is elgondolkodtató a Gogol – Mikszáth párhuzam. A tanulmány – a többi írástól eltérő – sajátossága az, hogy szempontjai alapvetően poétikaiak, s csak kisebb mértékben történetiek és ideológiaiak.

A két filológiai igényű tanulmányt célszerű együtt tárgyalni. *Lengyel Béla* kiemutatja, hogy a szovjet irodalom egyáltalán nem volt ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt. Már a húszas években megjelentek a magyar folyóiratokban Majakovszkij, Blok, Brjusov, Jeszenyin, Fagyjev és Szejfulina művei. Elsősorban a szocialista lapok közöltek szovjet irodalmat (100 %, Társadalmi Szemle), de a polgári orgánuk sem nélkülözték a modern orosz szerzők műveit. (Főként a szatirikus regényeknek és elbeszéléseknek volt olvasótáboruk a polgárság körében, Ilf-Petrov, Olesa és Zosczenko műveinek.) Fontos szerepet vállaltak a határon túli magyar folyóiratok is a

szovjet kultúra megismertetésében. (Korunk, Kassai Munkás, Új Szó, Az út, Magyar Nap – a szomszéd országokban, illetve az amerikai Új Előre, a Kultúrharc, a Szabad Magyarság és a párizsi Mond és Szikra című folyóiratok.)

A könyvkiadás terén is jelentős eredmények születtek. A két háború között – sok esetben, a cenzúra miatt, más címen, megváltoztatott nevekkel, de az eredetihez mégis híuen – a hazai olvasók kezébe kerülhetett többek között Gorkij *Anyá*, Gladkov *Cement* és Fagyjev *Vihar* című regénye.

Lengyel Béla a továbbiakban megemlékezik a szovjet film, színház, zene és képzőművészet magyarországi térhódításáról is.

Botka Ferenc tanulmánya azt mutatja, hogy a szovjet olvasó ebben a korban kevesebb információt kapott a magyar irodalomról, mint a magyar a szovjetről. A moszkvai könyvkiadás elsősorban az emigráns magyar kommunista írók műveit jelentette meg: Karikás Frigyes, Zalka Mátét, Illés Bélát, Hidas Antalt. A moszkvai magyar folyóiratok sem közöltek gyakran magyar szépirodalmat, tevékenységüket elsősorban – irodalmi téren – a szovjet irodalom szemlészésére korlátozták.

A második rész íróportrékat és pályaképeket tartalmaz. *Király István* Komját Aladárról (*Komját Aladár, az első magyar kommunista költő*), *Illés László* Nagy Lajosról, *Koczkás Sándor* Radnóti Miklósról tett közzé a szovjet olvasó számára alapvető jelentőségű, eligazító tanulmányt. Ez a fejezet tartalmazza *Szabolcsi Miklós* József Attila-írását, amely – miként a bevezető tanulmánya – az életművet oly módon helyezi el a korban, hogy a történeti tények a költészet esztétikai minőségét támasztják alá, s teszik érthetővé a magyar irodalomban kevésbé jártos szovjet olvasó számára. (*József Attila és helye a szocialista magyar és világirodalomban – 1905–1937*)

Fenyő István Illyés Gyuláról írt tanulmánya (*Költői tudósítás a Szovjetunióról – Illyés Gyula: Oroszország*) egy mű elemzésén keresztül mutatja be az író világnézetét, költői és politikai irányultságát.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy nagyon hiányzik a könyv végéről a – magyar tudományos publikációkban szokásos – név- és tárgymutató, és az idegen nyelvű összefoglaló. Továbbá sok kívánni valót hagy maga után a magyar nevek és címek szezése, valamint az orosz szöveg gondozása is.

Mányoki Endre

Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo.

A cura di Vittore Branca (Atti del convegno di studi promosso e organizzato dalla Fondazione Giorgio Cini, dall'Accademia Ungherese delle Scienze, dall'Istituto per le Relazioni Culturali di Budapest – Venezia, 1976. november 10–13.), Firenze, Leo S. Olschki editore, 1979, Civiltà Veneziana, Studi sorozat, 33. kötet.

Mint a hosszú címléírásból is kitetszik, az olasz–magyar kulturális kapcsolatok jegyében zajló, örvendetesen gyakori tudományos konferenciák egyikére készült – s most kötetbe foglalt – tanulmányokat veheti kézbe az érdeklődő. A túlnyomó többségükben olaszul, illetve részben franciául és angolul olvasható előadások Velence és Magyarország kapcsolatát vizsgálják, az európai barokk általános összefüggéseiben, irodalom- és művészettörténeti, történelmi, illetve elméleti megközelítésekben. A kötet

szerkesztése is figyelembe veszi a nagyszámú (27) tanulmány tematikai és műfaji szórását, és éppen azt a sokoldalúságot bontakoztatja ki, amelyet az egyes írások, illetve összességük tükröz.

Az *általános művészetelméleti*, illetve részben *történeti* tanulmányok *Ettore Paratore* (Barocco storico e Barocco categoriale), *Giorgio Bárberi Squarotti* (Introduzione al Barocco letterario), *Bán Imre* (L'aristotelismo, fondamento del pensiero filosofico nell'età barocca), *Alberto Vecchi* (Barocco e controriforma), *Makkai László* (Homme et nature dans la cosmologie du Seicento), *Klaniczay Tibor* (La formazione della poetica e della teoria d'arte del Barocco) és *Sante Graciotti* (Il doppio volto del Barocco) nevéhez fűződnek. De ide tartozik még *Gian Alberto Dell'Acqua* képzőművészet-elméleti (Problemi del Barocco e del Manierismo nelle arti figurative) és *Pach Zsigmond Pál* gazdaságtörténeti (Levantine trade and Hungary in the XVIth–XVIIth centuries) tárgyú írása is.

Külön lehet említeni az *italianisztikai*, illetve *általános filológiai* dolgozatok kis csoportját is: *Hajnóczy Gábor* (La sopravvivenza dell'antropomorfismo rinascimentale nei trattati di architettura seicenteschi), *Sárközy Péter* (La crisi del Barocco e le discussioni arcadiche della fine del Seicento) és *Bitskey István* (La predicazione: uno dei generi principali della letteratura barocca dell'Europa centrale) írását, hozzátéve, hogy az utóbbi kettőben, ha marginálisan is, de már jelen van a (magyar) összehasonlító szempont.

A legtöbb tanulmány természetesen *kapcsolattörténeti* vagy *összehasonlító szempontú*. *Tolnai Gábor* e tárgykörben is általánosabb előadásán kívül (Il Barocco ungherese e il mondo mediterraneo), a tanulmányok egy része szorosabban filológiai természetű: *Garas Kláré* (Rapporti artistici tra Ungheria e Venezia nell'epoca del Barocco), *Carla Corradié* (Una curiosa eco veneziana della guerra contro il Turco in Ungheria), *Rózsa Györgyé* (La riconquista di Buda nell'arte del Seicento in Italia), *Raoul Gueze-é* (Echi di storia ungherese nel Diario di un dignitario pontificio del secolo XVII: Carlo Catari), *Ruzicska Pálé* (Pietro Pázmány traduttore di Tommaso da Kempfen) és *Anton Maria Raffóé* (Appunti sull'atto di fondazione del „Collegio ungarico” di Bologna). Más írások – az összehasonlító szempont erősebb jelenlétéből következően is – inkább az elemző jelleget domborítják ki: *Jan Ślaskié* (Le tarde poesie religiose di Bálint Balassi e la contemporanea lirica polacca e italiana), *Amedeo Di Francescóié* (Concezione etica e modelli epici italiani nell'Assedio di Sziget di Miklós Zrínyi) és *Király Erzsébeté* (Impegno etico e fede religiosa in Tasso e in Zrínyi). Nem választható szét a két szempont *Szőrényi László* dolgozatában (L'ideale eroico del Barocco nel poema gesuitico neolatino in Italia, in Ungheria e nell'Europa centro-orientale). E helyt kívánkozik említésre a kötetet záró négy történelmi tanulmány is, amelyek Velence és Magyarország kapcsolatát a törökellenes harc összefüggésében vizsgálják: *Benda Kálmáné* (Les Uscoques entre Venise, la Porte Ottomane et la Hongrie), *Zimányi Veráé* (L'attività commerciale dei Conti Zrínyi nel secolo XVII: i loro rapporti con Venezia), *Angelo Tamborráé* (Guerra al Turco e rivolta nobiliare in Ungheria nella seconda metà del Seicento: Galeazzo Gualdo Priorato) és *Nagy Lászlóé* (Il contributo veneziano nella guerra contro il Turco in Ungheria).

Mint a leírásból is látható, a magyar vonatkozásokat tekintve a törökellenes harcok nemzetközi összefüggései és Buda visszafoglalása (valamint ezek irodalmi-művésze-

ti visszhangja), illetve személy szerint *Pázmány Péter* és *Zrínyi Miklós* alakja szerepel hangsúlyosan a tanulmánykötetben, művészetelméleti szempontból pedig a barokk kategóriájának különböző (szellemtörténeti, filológiai, történeti, poétikai stb.) megközelítései hívják fel magukra a figyelmet.

A könyvet korabeli képanyag és a Cini alapítvány által támogatott kiadványok részletes, alapos és irigylésre méltóan gazdag – kutatók számára igen hasznos – bibliográfiája egészíti ki.

Szkárosi Endre

Veres Péter: Gondviselő társadalom.

Válogatta: Bata Imre. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 230 l. (Gyorsuló idő)

„Amit legjobban tudok, azt talán 'életszociológiának' nevezhetnénk” – vallja magáról egyik, e kötetben is közölt tanulmányában Veres Péter. Az állandó és folyamatos közéleti jelenlét dokumentumaiból, az írónak az épülő szocialista társadalomról készített feljegyzéseiből, segíteni, javítani, megújítani akaró szándékát kifejező esszéiből, „életszociológiai” írásaiból válogatta a Veres Péterről 1977-ben portrémonográfiát kiadó Bata Imre ezt a kis gyűjteményt. A legjellegzetesebb Veres Péter-i gondolatokat, töprengéseket, a cselekvésre mozgósító rövidebb-hosszabb tizenhat írást ugyanaz a szenvedélyes érdeklődés jellemzi, mint amelyekkel irodalmunk e markáns egyénisége pályáját kezdte, amelyekkel a népi mozgalom értékeinek megteremtéséhez hozzájárult. Egy évtizedet (1960–1970) fognak át ezek a ma is érvényes, megszívlelendő töprengések. Patriotizmusról, ifjúságról, a „fogyasztói társadalom” visszásságairól, a human értelmiség szerepéről, az oktatás gondjairól, továbbtanulás és szelekció problémáiról és más társadalmi kérdésekről írott bölcs és humanista gondolatok. Minden felmerülő gondról – születésszabályozástól a „gubernamentális” gondolkozás szükségességéig – megejtő szuggesztivitással, szubjektivitással, gazdag élettapasztalatainak vérbeli íróhoz méltó megjelenítésével szól Veres Péter. Érdemes újraolvasni az igen szerteágazó életműből gonddal, körültekintően válogatott, „okos életrendre” felhívó dolgozatokat.

R. Takács Olga

Vezér Erzsébet: Lesznai Anna élete.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 150 l. (Nők a történelemben)

A sokoldalú – lírikus, prózaíró, kritikus, képzőművész – Lesznai Anna életműve ha tartalmaz is figyelemre méltó alkotásokat, nem meghatározó jelentőségű. Tevékenysége azonban hosszú ideig szerves része a magyar progresszió áramlatának (Nyugat, Vasárnapi Társaság, bécsi emigráció, s a harmincas években újra idehaza). Olyan kiemelkedő alkotókkal volt kapcsolatban és kölcsönhatásban, mint *Ady Endre*, *Lucács György*, *Jászi Oszkár*, *Kassák Lajos*, *József Attila*.

Az életrajz tényeit és az életmű legfontosabb mozzanatait összegyűjtve Vezér Erzsébet megkísérli – a keretek szabta lehetőségeken belül – a részletek és az egész ér-

tékelését is. A költő és regényíró Lesznai központba helyezése valószínűleg jogos, de ezzel helyét a magyar irodalom huszadik századi történetében még vázlatosan sem jelöli ki. Személyes kapcsolataiban összekötő szerepe volt a századelő különböző irányzatai – így a radikálisok, a Nyugat és a Vasárnapi-kör között. Vezér Erzsébet biográfiája vázlatos és népszerű formája ellenére is hézgapótló jelentőségű.

Katona Imre József

Węgierskie wyznania. (Eseje i rozważania o kulturze.)

Wybór, wstęp i opracowanie Jerzy Robert Nowak. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1979. 396 l.

Magyar vallomások címmel jelent meg lengyelül a mintegy húsz éves válogatás századunk magyar esszéirodalmából. A kivételes vállalkozás *Jerzy Robert Nowak* névéhez fűződik, aki a magyar történelem és irodalom legjobb ismerői közé tartozik Lengyelországban. A kötet bevezetőjében érdekes képet nyújt a lengyel olvasóknak az esszé szerepéről a magyar irodalomban. Nemcsak a műfaj fejlődéséről kíván tájékoztatni, hanem a magyar gondolkodás múltjának legfontosabb dilemmáiról is. Művelődéstörténeti áttekintése lehetővé teszi, hogy a lengyel olvasó eligazodjék az egyes szövegekben szereplő személyek és események külföldön kevésbé ismert részletei között. Századunk magyar esszéjét a lengyel szerző irodalmunk igen fontos műfajának tartja, mely lényeges szerepet játszott a magyar és európai gondolkodás szinkronba hozásában.

A válogatás és a szerkesztés munkáját is J. R. Nowak végezte el, az esszék nem a megjelenés ideje szerint kerültek egymás mellé, hanem tematikájuk szerint. Az esszé műfaját meglehetősen tágan értelmezte a válogató, fölvetett a gyűjteménybe kifejezetten publicisztikai műveket is. Századunk klasszikus írói közül szerepel többek között a lengyel kötetben: Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Németh László, Szerb Antal, Déry Tibor. Helyet kapott a kötetben Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bálint György, Lukács György és Kodály Zoltán egy-egy írása. Az újabb nemzedékeket Klaniczay Tibor, Fekete Sándor és Gyurkó László képviseli. A *Magyar vallomások* című kötet reprezentálja a műfaj kiemelkedő teljesítményeit, és újabb történelmünk néhány nagy kérdését is bemutatja.

Kiss Gy. Csaba

Weöres Sándor-bibliográfia.

Összeállította Zimáné Lengyel Vera. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 168 l. (Mai Magyar Költők)

A *Weöres Sándor-bibliográfia* szerkezete eltér a *Mai Magyar Költők* bibliográfia-sorozatban eddig megjelent művektől. Az összeállító elhagyta a költő életpályáját összegző bevezető tanulmányt, s nem él a „hangulatfestő” versek közreadásával sem. Helyette kis antológiába gyűjtötte a „weöresi humánomot, etikát, ars poeticát tükröző vallomásokat, vélekedéseket”. Újdonság még: az életrajzi adatok is tételszámot kaptak,

hogy a névmutatóban kivetülhessen azoknak a kortársaknak, mestereknek, barátoknak a személye is, akik a költő életében említésre érdemes szerepet játszottak. A bibliográfus szerint a *Levelezéséből* című fejezet beiktatását is hasonlóak indokolták: a fölvetett levelek nem csupán életrajzi adatokat tartalmaznak, hanem rávilágítanak egy-egy mű – magától a szerzőtől származó – keletkezéstörténetére. Az anyagrendezés más újságot is hozott: ha egy-egy műről írott tanulmány (kritika) az életmű részével egészével *általánosan* is foglalkozik, két helyen szerepelhet: az egyes műveket leltározó kritikák összességében – és a „róla szóló” tanulmányok közt is. A tárgyi, illetve műfaji besorolás mellett az évekre bontott kronológián belül a *betűrend* a szerkesztési alapelv. Ettől csak a *Híradások, tudósítások* című fejezet tér el: „aktualitását csak a megállapítható legszorosabb időrend adhatja meg”.

A bibliográfia 783 tételt foglal magába; az *Életrajzi adatok* maga 59 tételszámból áll. Az 1913-ban született költőnek 1934-ben jelenik meg az első kötete (*Hideg van*), s tizenöt éves korában írott versét Kodály Zoltán már földolgozta, illetve megzenésítette. Első kötetének kritikusai között szerepel *Illyés Gyula* (Nyugat) is. Weöres sok műfajú életművét a bibliográfia jól tagolja: a költő versen és műfordításon kívül esztétikai stúdiumokkal is foglalkozott, írt elbeszélést – ez volt első közlése; *HÍR*, 1928 –, drámát, gyermekverset, bábjátékot, tanulmányt, esszét, kritikát, költészettörténeti antológiát (*Három veréb hat szemmel*) állított össze. Némelykor saját és más versét is (képpé fogalmazta) – illusztrálta.

A bibliográfia egyik legérdekesebb fejezete a költő folyóiratokban (kötetekben) publikált leveleit tartja számon. A legrégebb keltezésű levél (1933. szeptember 27.) Babits Mihálynak íródott, de a címzettek között van például Kosztolányi Dezső, Várkonyi Nándor, Cserépfalvi Imre, Vas István, Kis Tamás. Weöresnek több mint félszáz megzenésített műve és műfordítása van; életművéből 17 nyelvre fordítottak: angoltól szlovénig, olasztól litvánig. A névmutatóban közel 700 név szerepel.

Szokolczay Lajos

Wir kämpften treu für die Revolution.

Studien zur Geschichte der ungarischen sozialistischen Literatur. Hrsg. v. M. Szabolcsi, F. József, L. Illés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 584 l.

Az eddig még csak német nyelven megjelent tanulmánygyűjtemény a magyar szocialista irodalom történetét feltáró előző – magyarul is, németül is közreadott –, 1977-es *Rohanunk a forradalomba* című tanulmánykötet szerves folytatása. A kötetek koncepciója azonos: a külföldi olvasók számára is megközelíthetővé kívánják tenni a magyar szocialista irodalom elvi és történeti problémáit. Ezeket a kérdéseket az előszó és a bevezető (*Szabolcsi Miklós és Illés László* munkája) pontosan meghatározza, majd a huszadik század magyar irodalmát kutató irodalomtörténészek tollából származó írások járják körül a témát. *A kezdetektől a szintézisig* címen Komlós Aladár, Király István, József Farkas, Béládi Miklós, Szabolcsi Miklós, Illés László és Tolnai Gábor – Ady Endre, Kassák Lajos, Komját Aladár, József Attila, Nagy Lajos, Radnóti Miklós, Benjámin László és Lengyel József életművére és a szocialista próza kezdeteire fordítják figyelmüket. Többek között az avantgarde és szocializmus sokat vitatott kapcsolatait tárják fel az átlagosan mintegy másfél-két ívnyi terjedelmű, kortörténeti hat-

teret, fejlődéstörténeti mozzanatok és műelemzéseket egyaránt tartalmazó, átfogó tíz írásban. Az antifasiszta és szocialista irodalom legnagyobb művészei mellett *Íróportrék* címen hét másik írónak (Balázs Béla, Barta Sándor, Gábor Andor, Zalka Máté, Illés Béla, Karikás Frigyes és Hidas Antal) a szocialista irodalom megteremtésében betöltött szerepéről, jelentőségéről, munkáiról, emigrációs tevékenységéről rajzol fel néhány fontos vonást Szabolcsi Miklós, Tálasi István, Diószegi András és Garamvölgyi József. A harmadik fejezet címe: *Kritikusok*. Itt Gaál Gábor, Fábry Zoltán, Bálint György, Révai József és Lukács György munkásságáról E. Fehér Pál, Varga József, Koczkás Sándor, Bodnár György és Kenyeres Zoltán tanulmányai olvashatók, néhányat közülük magyar nyelven még nem is publikáltak a szerzők (például a Lukács György és a magyar kultúra kapcsolatát kutató írást). A külföldi olvasók szempontjait figyelembe vevő, jól megválogatott bibliográfia Botka Ferenc szaktudását dicséri. Agárdi Péter pontos, alapos, jól kezelhető „kislexikona” a szerzőkről, a történelmi-politikai eseményekről, a társadalmi és irodalmi mozgalmakról és a tárgyalt korszak legfontosabb sajtótermékeiről jól egészíti ki a századelő és a két világháború közötti mozgalmas időszak értékelését segítő, hasznos kiadványt, amely a szocialista világirodalom történetével foglalkozó kutatók számára hézagpótló értékű és jelentőségű.

R. Takács Olga

Z dziejów polsko-węgierskich stosunków historycznych i literackich.

Pod. red. Istvána Csaplárosa i Andrzeja Sieroszewskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 1979. 286 l.

A varsói egyetem Magyar Tanszékének újabb évkönyve tartalmazza két tudományos tanácskozás (a *Rákóczi Ferenc*, illetőleg *Ady Endre* évfordulója alkalmából tartottak) referátumait, közzétesz történeti és irodalmi kapcsolatainkkal foglalkozó tanulmányokat, továbbá összegyűjtötte a lengyelországi hungarisztika néhány fontos bibliográfiáját.

Az 1976-os Rákóczi-ülésszakon elhangzott előadások inkább történelmi kérdésekkel foglalkoztak; *Csapláros István* előadása számított kivételnek, a *Rákóczi-induló* lengyelországi elterjedését és a lengyel irodalomra tett hatását mutatta be. Az *Ady*-ülésszak referátumai közül igen érdekes a horvát irodalommal foglalkozó *Jan Wierzbicki* tanulmánya a *Krleža*-életmű és *Ady* költészetének kapcsolatairól, különösen az 1930-as *Ady*-esszé elemzése tanulságos. A magyar költő lengyelországi fogadtatását *Joanna Trzcíńska-Mejor* mutatta be.

Tizennégy tanulmány foglalkozik a két irodalom kapcsolataival, irodalmi és művelődéstörténeti párhuzamokkal. Módszertani tekintetben nagy mértékben különböznek az egyes dolgozatok, a filológiai adatfeltárástól kezdve a hagyományos kapcsolat-történeten át a tipológiai párhuzamok vizsgálatáig – elég sokszínű a paletta. Nagy pozitívuma a legújabb tanszéki évkönyvnek, hogy viszonylag sok tanulmány érint 20. századi témát. A *Lengyel László* című magyar gyermekjáték szövegének újabb értelmezésére vállalkozik *Teresa Zalesńska*, a korábbi szakirodalom és saját kutatásai eredményeképpen azt bizonyítja, hogy I. (Várnai) Ulászlóról szól a szöveg. *Csetri Elek* romániai magyar tudós az 1830–31-es lengyel szabadságharc Erdélybe menekült katonái-

nak sorsát mutatja be, új adalékokkal gazdagítva a reformkori lengyelbarátságról alkotott képünket. *Aleksander Korol Arany János* életművének lengyel vonatkozásaival foglalkozik. A második világháború lengyel emigrációja sokrétű kapcsolatokat épített ki a magyar irodalmi élettel, *Elżbieta Cygielska-Gutman Áprily Lajos* „lengyel levelezését” mutatja be adatgazdag tanulmányában; *Molnár István* pedig *Kazimiera Itkoviczówna* lengyel költőnő érdeklődését bizonyítja nyelvünk és irodalmunk iránt. (Ami többek között háború alatti és utáni műfordítói tevékenységében mutatkozott meg.) A *Németh László*-oeuvre kitűnő lengyel ismerője, *Andrzej Sieroszewski*, ezúttal a magyar író kelet-európai tájékozódásában a lengyel mozzanatok föltárására vállalkozott. *Wisława Szymborska* és *Nemes Nagy Ágnes* költészetének összehasonlító elemzésére tesz kísérletet *Teresa Worowska* a lírai világkép néhány párhuzamos vonása alapján. *Kerényi Grácia* saját versfordítói tapasztalatának néhány tanulságát mutatja be dolgozatában. A kötetet a varsói Magyar Tanszék munkatársainak publikációs jegyzéke, továbbá a tanszéken benyújtott diplomamunkák és komparatiztikai jellegű szemináriumi dolgozatok (1952–1978) bibliográfiája egészíti ki.

Kiss Gy. Csaba